ISSN 1728-550X

ХАБАРШЫ
ВЕСТНИК

«Халықаралық өмір және саясат» сериясы

Серия «Международная жизнь и политика»

№1(36), 2014 ж.

Алматы, 2014

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ

«Халықаралық өмір және саясат» сериясы
№2(37), 2014 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2002 ж. бастап шығады.

Бас редактор:
ҚР ХҒА акад., т.ғ.д., проф.
Е.А. КУЗНЕЦОВ

Бас ред. орынбасары:
з.ғ.д., ассоц. проф. **А.А. Сабитова**

Редакция алқасы:
проф. **Victor Pou** (Испания),
з.ғ.д., проф. **Р.Ф. Мамедов** (Әзірбайжан),
з.ғ.д., проф. **Л.Д. Тимченко** (Украина),
з.ғ.д., проф. **Barbara Janusz-Pawletta** (Германия),
саяси ғ.д., доц. **Ж.К. Симтиков,**
саяси ғ.д., доц. **А.К. Құрманғали,**
саяси ғ.к., доц. **Т.Н. Чумаченко,**
К.И. Исағалиев
(ҚР еңбегі сіңген дипломат),
з.ғ.д., проф. **Р.М. Валеев** (Ресей)

Жауапты хатшы:
аға оқытушы **А.Қ. Көлбаев**

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2014

Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген №10105 - Ж

Басуға ??.??.2014 қол қойылды.
Пішімі 60х84 1/8. Көлемі ? е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс ?.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Ұлағат» баспасы

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

ӘЛЕМДІК САЯСАТТЫҢ ЖАҢА ГЕОСАЯСИ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН
КАЗАХСТАН В НОВЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ РЕАЛИЯХ МИРОВОЙ ПОЛИТИКИ

Кузнецов Е.А. Талантливый государственный деятель и организатор высшей школы Казахстана.....
Симтиков Ж.Қ. Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ – «Мәңгілік елге» бастайтын бағдаршам.....
Көлбаев А.К. Жастарды жаңа қазақстандық патриотизмге тәрбиелеуде діннің атқаратын қызметі.....
Симтиков Ж.Қ. Еуразия экономикалық одағының бүгіні мен болашағының кейбір мәселелері.....
Кузнецов Е.А. Параметры казахстанского патриотизма.....
Асылбекова Ж.М.-А. Национальный состав населения Казахстана по результатам всесоюзной переписи 1939 г.....
Сембинов М.К., Бруштунов М.Н. К вопросу образования и значимости современных политических элит.....
Симтиков Ж.Қ. Жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы саясаттану ғылымының өзекті проблемалары.....
Baiturbayeva A.T. Trade cooperation between Kazakhstan and EU.....
Белялов А.А. К вопросу о VII Астанинском экономическом форуме.....
Канафина Г.Е. Анализ приоритетных направлений социальной политики.....
Байрамов Г. Влияние общественно-педагогического движения в России на формирование педагогической мысли в Азербайджане.....
Асылбекова Ж.М.-А. The western historiography of Ancient and Medieval history of the Turkic peoples.....
Baiturbayeva A.T. The role and participation of Kazakhstan at OSCE.....
Чумаченко Т.Н. On some aspects of cooperation between the UN and Kazakhstan.....
Канафина Г.Е. Социальная политика по определению бедности.....
Чумаченко Т.Н. О некоторых особенностях китайского стиля ведения переговоров.....
Сабитова Ш.А. Тактика внушения и манипуляция в светском дискурсе СМИ РК.....
Байрамов Г. Российское общественно-педагогическое движение и школы Азербайджана.....
Baiturbayeva A.T. OSCE'S summit in Kazakhstan.....
Мадалиева Ж. Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар: мәні мен арақатынасы.....
Жабелова Т.Е. Основные принципы, действующие в области международного сотрудничества в сфере образования.....
Садвакасова Ж.К. Интеграция высшего образования Казахстана в международное образовательное пространство

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Международная жизнь и политика» №2(37), 2014 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2002 года.

Главный редактор:
Акад. МАН ВШ, д.и.н., проф.
Е.А. КУЗНЕЦОВ

Зам. гл. редактора:
д.ю.н., ассоц. проф. **А.А. Сабитова**

Члены редколлегии:
проф. **Victor Pou** (Испания),
д.ю.н., проф. **Р.Ф. Мамедов** (Азербайджан),
д.ю.н., проф. **Л.Д. Тимченко** (Украина),
д.ю.н., проф. **Barbara Janusz-Pawletta** (Германия),
д.полит.н., доц. **Ж.К. Симтиков,**
д.полит.н., доц. **А.К. Курмангали,**
к.полит.н., доц. **Т.Н. Чумаченко,**
К.И. Исагалиев
(заслуженный дипломат РК),
д.ю.н., проф. **Р.М. Валеев** (Россия)

Ответственный секретарь:
ст. преп. **А.К. Кульбаев**

© Казахский национальный педагогический университет им. Абая, 2014

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10105-Ж

Подписано в печать ??.??.2014.
Формат 60х84 1/8. Объем ? уч-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ ?.

050010, г. Алматы,
пр.Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического университета имени Абая

Сембинов М.К. Новые вызовы мировой политики и казахстанская дипломатия.....
Матжанова Қ.К. Х.Р. Нибур мен Г.П. Беккер еңбектеріндегі «Деноминация» және «Культ» ұғымдары.....
Орынбекова Д.С. Жастар және әлеуметтену үдерісі.....
Төлегенова Г.Т. Қазақстан Республикасындағы діни-саяси процестердің қалыптасу келбеті.....
Матжанова Қ.К. Діни ұйымдарды жіктеу үлгісі: Э.Трёльчтің көзқарасы.....
Төлегенова Г.Т. Қырғыз республикасындағы діни-саяси процестердің қалыптасу ерекшеліктері.....
Кенжембетова Ж.К., Алимбаева М.Н. Зарубежный и казахстанский опыт формирования инновационной экономики.....

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Сабитова А.А. Теоретические подходы изучения прав человека в современном международном гуманитарном праве (некоторые аспекты).....
Сабикенов С.Н. Опыт использования института уголовной ответственности юридических лиц в странах романо-германской и англосаксонской правовых семей: сравнительно-правовой анализ.....
Сабитова А.А. Законодательство Екатерины II (некоторые историко-правовые аспекты).....
Жабелова Т.Е. Аз ұлттар құқықтарының қорғалуы халықаралық құқықтың өзекті мәселесі ретінде.....
Калданова М.О. Проблема соблюдения прав человека в условиях вооруженных конфликтов.....
Ордабаева А.Б. Правовой анализ международных документов в сфере образования принятых в рамках ООН
Қалданова М.Ө. Шетел элементі бар азаматтардан алимент өндіру ерекшеліктері.....
Ордабаева А.Б. Современная концепция правовой защиты достоинства и чести личности.....

ЖАҢА ЖАРИЯЛЫМДАР
НОВЫЕ ПУБЛИКАЦИИ

Козыбаев С. Ради единства евразийских народов.....

ӘЛЕМДІК САЯСАТТЫҢ ЖАҢА ГЕОСАЯСИ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН
КАЗАХСТАН В НОВЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ РЕАЛИЯХ МИРОВОЙ ПОЛИТИКИ

УДК 327 (574)

ТАЛАНТЛИВЫЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ И ОРГАНИЗАТОР ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ КАЗАХСТАНА
(к 70-летию профессора, академика МАН ВШ, академика Национальной академии образования, члена Межгосударственного совета по образованию стран СНГ, Международной комиссии по эквивалентности документов об образовании ЮНЕСКО, Президента Центрально-Азиатского Фонда Развития Менеджмента (CAMAN) – Б.К. Дамитова)

Е.А. Кузнецов – *заведующий кафедрой Международных отношений КазНПУ им. Абая, д.и.н., профессор, академик МАН ВШ*

Мақалада автор Қазақстанның жоғары мектебінің ұйымдастырушысы, әрі аса ірі қоғамдық-мемлекеттік қайраткері – Базар Кабдошевич Дамитов туралы әңгімелейді. Дамитов бүкіл өмірін еліміздің білім жүйесін көркейтуге барлық күш-жігерін аямаған адам. Қазіргі таңда, ол еліміздің жоғары оқу орындарының қара шаңырағы болып есептелетін Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университитінде жұмыс жасауда. Оның басшылығымен, еліміздің көптеген талантты қоғам қайртакерлері тәрбиеленіп шықты. Базар Қабдошұлы осы университеттің 2020 жылға дейін даму Стратегиясын дайындаған адамдардың бірі.

Тірек сөздер: Базар Кабдошевич Дамитов, жоғары мектебінің ұйымдастырушысы, аса ірі қоғамдық-мемлекеттік қайраткер, профессор, ХҒА ЖМ академигі, Білім берудің Ұлттық ғылым академиясының академигі

В данной статье автор пишет о талантливом государственном деятеле и организаторе высшей школы Казахстана – Базар Кабдошевиче Дамитове. Дамитов Базар Кабдошевич – кандидат физико-математических наук, профессор, академик МАН ВШ, академик Национальной академии образования, член Межгосударственного совета по образованию стран СНГ, Международной комиссии по эквивалентности документов об образовании ЮНЕСКО, Президент Центрально-Азиатского Фонда Развития Менеджмента (CAMAN).

Обладая высоким профессионализмом Базар Кабдошевич внес непосредственный и значительный вклад в создание новой нормативно-правовой базы образования. Базар Кабдошевич, являлся руководителем рабочей группы по разработке Закона «Об образовании», принимал непосредственное участие в разработке проектов Законов «О высшем образовании», «О молодежной политике», «О физической культуре и спорте», «Концепции образовательной политики», «Национальной программы развития образования РК».

Ключевые слова: Базар Кабдошевич Дамитов, нормативно-правовая база образования, профессор, академик МАН ВШ, академик Национальной академии образования, член Межгосударственного совета по образованию стран СНГ

In this article the author writes about the talented statesman and the organizer of the higher school of Kazakhstan - Bazar Kabdoshevich Damitov. Damitov Bazar Kabdoshevich – the candidate of physical and mathematical sciences, professor, the academician MANG VSH, the academician of National Academy of Education, the member of Interstate council of CIS countries by training, the International commission on equivalence of documents on formation of UNESCO, the President of Central Asian Fund of Development of Management (CAMAN).

Keywords: Bazar Kabdoshevich Damitov, standard and legal base of education, professor, academician MANG VSH, academician of National Academy of Education, member of Interstate council of CIS countries by training

Наш юбиляр – Базар Кабдошевич Дамитов – одна из знаковых фигур в Казахстане. Он является феноменом яркой, многогранной личности, сочитая в себе целеустремленность государственного деятеля, талант крупного организатора, замечательного педагога и солидного ученого.

Впервые я познакомился с Б.К. Дамитовым более 45 лет назад. По существующему тогда порядку любой преподаватель приходящий в КазГУ им. С.М. Кирова проходил собеседование в партиином комитете университета. Не миновала эта участь и молодого, 23 летнего Базара. Тогдашний ректор университета А.З. Закарин, представляя кандидатуры нового пополнения обратил внимание на то, что впервые к нам приходит ассистентом на физический факультет выпускник знаменитого Московского инжинерно-физического института.

Меня это особенно заинтересовало, так как этот институт окончил в свое время мой двоюродный брат

Кузнецов Юрий Иванович (впоследствии член-корреспондент Академии наук СССР), который часто рассказывал о выдающихся ученых-преподавателях этого вуза, о высочайших требованиях к студентам и выпускникам. И после заседания парткома я оставил Базара Кабдошевича для индивидуальной беседы и был приятно удивлен его высокой эрудицией, умением скромно и вместе с тем достоинством отвечать на все поставленные вопросы. И разве я мог предположить, что спустя почти 20 лет этот юноша, будучи начальником отдела педагогических вузов Минпроса Казахской ССР будет вместе с Министром Балахметовым К.Б. и заместителем Министра Рустемовым Л.З. обстоятельно «экзаменовать» меня, претендента на должность ректора Семипалатинского педагогического университета имени Н.К. Крупской!

Мы все ректора педагогических вузов восхищались глубокими знаниями Базара Кабдошевича, любой вопрос он знал глубоко и обстоятельно, а его поразительная осведомленность о делах наших институтов нередко нас ставила в тупик, особенно при наших отчетах на коллегиях Министерства, где он неизменно был содокладчиком.

И далеко не случайно как только была провозглашена независимость Казахстана Дамитова Б.К. назначили на ответственные должности в Правительство республики и Аппарат Президента где он являлся одним из руководителей отдела внутренней политики. Трудно переоценить его заслуги в эти годы, когда все приходилась начинать с нуля. Масштабность целей требовало глубокого политического осмысления и нестандартных подходов. Он регулярно посещал вузы, колледжи и школы буквально во всех областях республики. Его выступления в этих коллективах никогда не были проходными, дежурными, они никого не оставляли равнодушными, всегда заставляли думать и анализировать, побуждали каждого работать еще лучше и лучше. И обладая высоким профессионализмом Базар Кабдошевич внес непосредственный и значительный вклад в создание новой нормативно-правовой базы образования. Говорю это не по наслышке, т.к. в свое время министр Шайсултан Шаяхметов включил мою кандидатуру в состав рабочей группы по разработке Закона «Об образовании». И я являюсь живым очевидцем как Базар Кабдошевич, являясь руководителем этой группы, квалифицированно аргументировал буквально каждый пункт проекта Закона, нередко обоснованно опровергая некоторые надуманные предложения. Так, отдельные члены рабочей группы предлагали исключить из обсуждения раздел о воспитании, ссылаясь на то, что он основан на бывшей коммунистической идеологии. Базар Кабдошевич заявил, что подготовка высококвалифицированного специалиста невозможна без процесса воспитания. И время подтвердило правоту этого тезиса. Достаточно указать на глубокую идею Президента и Лидера нации о новом казахстанском патриотизме из Стратегии «Казахстан-2050» и национальную идею, государственную идеологию «Мәңгілік Ел».

И разработка ряде других Законов: «О высшем образовании», «О молодежной политике», «О физической культуре и спорте», «Концепции образовательной политики», «Национальной программы развития образования РК» проходила под самым непосредственным руководством Базара Кабдошевича.

Занимая высокие должности в Аппарате Правительства и Президента Базар Кабдошевич был очень внимателен к людям, к нему имели доступ не тоько руководители вузов, но и любой преподаватель и сотрудник мог беспрепятственно прийти к нему за советом. И всегда поражало его исключительное добросовестное отношение к делу, редкое обаяние и душевная доброта, и вместе с ним твердость и принципиальность в оценках и суждениях. Грубость, черствость, высокомерие ему были абсолютно чужды. Опять-таки, говорю не по наслышке, а как очевидец, ибо работая первым проректором КазГУ имени Аль-Фараби не раз обращался за советом и помощью к Базар Кабдошевичу.

В 1995-2000 годах Базар Кабдошевич прошел путь от начальника Главного управления высшего и среднего образования до Вице-министра. При его непосредственном участии была разработана и внедрена новая модель формирования студенческого контингента. Базар Кабдошевич занимая различные высокие должности, хорошо знал тонкости государственной службы, при этом осознавая особую ее ответственность. Формируя в себе стиль государственного руководителя он обретал профессиональный опыт и расширял свой человеческий кругозор. Долгая служба в Министерствах и Провительственном аппарате ярко раскрыла его незаурядные организаторские и деловые качества, свидетельствуют о том, что он стал руководителем крупного масштаба.

В разные годы Базар Кабдошевич возглавлял крупные вузы республики и везде проявлял себя неизменным новатором и чутким руководителем, замечательным человеком. Об этом свидетельствовали декабрьские события 1986года, которые явились в жизни страны и каждого казахстанца проверкой на порядочность и стойкость убеждений. И здесь жизненные принципы Базара Кабдошевича сыграли решающую роль в судьбах многих преподавателей и студентов Джамбульского педагогического института, ректором которого он являлся. На него оказывалось сильное давление со стороны областных и республиканских руководителей (О силе такого давления я сам хорошо знал: за неоднократные выступления

против репрессий в отношении У.А. Джолдасбекова и студентов, участвовавших в декабрьских событиях я был выведен из состава партийного комитета университета, снят с должности деканана исторического факультета, и Алматинским городским судом мне было вынесено частное определение).

Но Базар Кабдошевич проявил честность и принципиальность и не один сотрудник не был уволен и не один студент не был отчислен из Джамбульского педагогического института.

Неизгладимую память о себе он оставил в городе Уральске. Это – моя Родина, и там трудятся не мало моих учеников. Поэтому я хорошо осведомлен о деятельности Б.К. Дамитова.

В начале 2000 года там были объединены 3 вуза: педагогический, аграрный и институт культуры в один университет и Первым ректором его стал Базар Кабдошевич. Перед обьединением руководящие работники этих заведений, по попустительстве и нередко при прямом участии городских и областных чиновников, приватизировали буквально: многие учебные корпуса, общежития, комбинаты питания и даже котельные. Базар Кабдошевич повел непримеримую борьбу по возвращению всех этих объектов в государственную собственности, и победил.

Ректор Дамитов развернул широкую деятельность в университете. В вузе было проведено исследование на предмет имиджа высшего учебного заведения. Респондентам было предложено ранжирование составляющих имидж вуза. Среди вопросов были такие: как образ руководителя, образ преподавателя, стиль работы вуза, внешняя атрибутика, цена образовательных услуг, качество образования и даже комфортность среды. И полученные результаты были учтены при составлении концепции развития Западно-Казахстанского государственного университета на 2000-2005 гг. Таких документов никто раньше в уральских вузах не составлял.

Базар Кабдошевич много сделал для укрепления материально-технической базы, модернизации учебного процесса с учетом мировых стандартов, развития науки, установления международных связей, которые до него практически отсутствовали.

Главным принципом в решении кадровых вопросов была объективность, он не терпел безпринципность, кумовство и двуличие; но ректор был не только требовательным, но и доброжелательным руководителем. Он оказывал поддержку тому, кто в ней нуждался, не давая в обиду тех, кто был прав.

Всех уральцев поражала его высокая культура, требовательность к себе и другим, справедливость и демократизм, умение общаться с людьми, жить интересами студентов, которые знали, что ректор всегда поймет их и поддержит. Несмотря на большую занятость он регулярно посещял общежития, держал в центре условия быта молодежи. Базар Кабдошевич был желанным гостем студенческих вечеров, круглых столов, дискуссионных клубов.

14 лет прошло с момента его ректорства, но мои земляки до сих пор вспоминают о Базаре Кабдошевиче с большой теплотой и признательностью.

О высоком профессионализме, исключительном трудолюбии и богатых душевных качествах Базара Кабдошевича мы можем судить непосредственно по его настоящей работе Директором института анализа и качества образования КазНПУ им. Абая, в должности которого он работает с сентября 2009 г. и по настоящее время. Он стал блистательным проводником в жизнь идеи Серика Жайлауовича Пралиева по внедрению инноваций во все стороны университетской жизни.

Масштабный диапазон его интересов, глубокий аналитический анализ, фактического материала с теоретическим обобщением, умелое выявление главных тенденции в учебном процессе, удивительный дар аргументации и убеждения поражают буквально всех.

Базар Кабдошевич, обладает недюжным умом, безупречной репутацией человека исключительного порядочного и душевного теплота которого служит для всех знающих его примером для подражания, эталоном честности и достойнства. Отчетливо проявились эти качества при разработке и внедрении им, под руководством ректора, впервые в Казахстане рейтинговой оценки качества преподавания преподавателей и сотрудников, модернизации системы менеджмента и качества, создании нормативно-правовой базы, повышения квалификации профессорско-преподавательского состава, составлении Стратегии развития КазНПУ им. Абая до 2020 года и других начинаний.

Базар Кабдошевич Дамитов является и крупным ученым, он опубликовал свыше 100 научных трудов, имеющий как фундаментальное, так и прикладное значение. Спектр его научных интересов весьма широк: от исследования проблемных вопросов в области физики и методики ее преподавания, до кардинальных вопросов развития молодежной политики в республике, проблем высшей школы и реформирования всей системы образования в стране.

Дамитов Базар Кабдошевич – кандидат физико-математических наук, профессор, академик МАН ВШ, академик Национальной академии образования, член Межгосударственного совета по образованию стран

СНГ, Международной комиссии по эквивалентности документов об образовании ЮНЕСКО, Президент Центрально-Азиатского Фонда Развития Менеджмента (CAMAN).

Свой юбилей Базар Кабдошевич встречает в расцвете умственных, физических и духовных сил. Мы глубоко уверены, что он достигнет еще более высоких вершин в образовании, в науке, в беззаветном служении на благо нашей любимой Родины – Республики Казахстан.

Искренне и глубоко желаем ему большого счастья, и, конечно, самого крепкого здоровья, чтобы в его прекрасной жизни было еще много и много юбилейных дат.

УДК 327 (574)

БІР МАҚСАТ, БІР МҮДДЕ, БІР БОЛАШАҚ – «МӘҢГІЛІК ЕЛГЕ» БАСТАЙТЫН БАҒДАРШАМ

Ж.Қ. Симтиков – *саяси ғылымдарының докторы*

Бұл мақалада автор жаңа біртұтас қалыптасқан қоғам – «Мәңгілік Ел» құру жөніндегі Тұңғыш Президент-Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың жаңа стратегиясын талдайды. Мұнда қазақ тілі мызғымас әрі күшті мемлекеттің бір тірегі болатын, барша қазақстандықтарды жоғары жауапкершілікпен азаматтық сезімді көрсетуге тәрбиелейтін жаңа мемлекеттік идеология. Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіруі үшін қандай іс-әрекет жасап, нендей мақсат-міндеттерді жүзеге асыруы қажет деген мәселеге Президентіміздің жаңа Жолдауында егжей-тегжейлі жауап берілген.

Тірек сөздер: «Қазақстан-2050» стратегиясы, «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ», Тұңғыш Президент-Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев, «Мәңгілік Ел» құру идеясы, жаңа саяси бағыт, Қазақстан халқы Ассамблеясы

В данной статье автор анализирует новую стратегию Первого Президента-Лидера Нации Н.А. Назарбаева построения нового монолитного, крепко сплоченного общества – «Мәңгілік ел». Эта новая государственная идеология воспитывающее чувство высокой гражданственности, ответственности перед народом и государства всех казахстанцев, где казахский язык становится одним из фундаментов сплоченного и крепкого государства.

Ключевые слова: Стратегия «Казахстан-2050», «Казахстанский путь-2050. Единая цель, единые интересы, единое будущее», Первый Президент – Лидер нации Н.А. Назарбаев, идея построения «Мәнгілік Ел», новое политическое направление развития, Ассамблея народа Казахстана

In this article, the author analyzes the new strategy of the First President of the Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev, to build a new monolithic, tightly cohesive society – "Mangilik el". This new state ideology develop a sense of good citizenship, and responsibility to the people and the state of all Kazakhs, where the Kazakh language has become one of the foundations of a united and strong state.

Keywords: Strategy "Kazakhstan-2050", «Kazakhstan's way-2050. Overarching goal, common interests, common future», the First President – Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev, the idea of building a "Mangilik El", the new political direction of the development, Assembly of People of Kazakhstan

Елбасы Н.Ә. Назарбавтың «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты ел халқына арнаған биылғы жолдауы [1] «Тәуелсіз Қазақстанды сүйікті Отанымызды ғылымға сүйене отырып дамытудың әлістемелік нұсқаулығы» – деп бағалауға лайықты құжат. Қазіргі заманғы ақпараттық қоғам жағдайында бәсекеге қабілетті ел болудың басты талабы - ғылым-білімге барынша сүйене отырып даму екені белгілі. Әлемді таңдандырған «Қытай ғажайыбының» да сыры «Үйлесімді даму», немесе «Ғылыми даму саясаты» болып табылады. Жаңа ғасырдағы бәсекелестік ақылға сай жүретінін, елдің озуы мен жеңісі ғылыми жетістіктермен өлшенетінін күллі адамзат мойындап отыр.

Жолдаудың басты ерекшелігі – «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» [2] – атты ұзақ мерзімді даму бағдарламасының қисынды жалғасы әрі тактикалық жүзеге асырушылық сипатта болуы. Яғни, Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіруі үшін қандай іс-әрекет жасап, нендей мақсат-міндеттерді жүзеге асыруы қажет деген мәселеге Президентіміздің жаңа Жолдауында егжей-тегжейлі жауап берілген.

Күн сайын қарыштап дамып бара жатқан батыс пен шығыстың алып мемлекеттерінің тәжірибесіне қарасақ, олар ғылымға көңіл бөлу арқылы жан-жақты дамуға қол жеткізіп отырғанын байқаймыз. Мысалы, АҚШ ғылымды дамытуға жыл сайын 400 млрд доллардан астам қаржы жұмсайды, бұл ішкі жалпы өнімінің (ІЖӨ) 2,7% құрайды. Бүкіл әлем бойынша ғылымды дамытуға жұмсалатын қаржының 34% АҚШ үлесінде болса, 26% – Еуроодаққа, 14% – Жапонияға тиесілі екен. Соңғы жылдары Қытай мен Үндістан да ғылымға ІЖӨ 2% бөлігінен астам қаржы бөліп, инновацияға баса назар аудару арқылы дамудың жаңа сатысына көтеріліп отыр. Дамыған елдердің қатарына ену үшін Қазақстан әлемдік үрдіс-

тен қалмауы тиіс. Сондықтан, Елбасымыз қазақстандық экономиканың жоғары технологиялық жаңа салаларын құру мен ғылымды қаржыландыруды ІЖӨ 3% кем емес деңгейге дейін арттыру талабын қойып отыр. Бұл өз кезегінде қазақстандық ғалымдардың мүмкіндігін кеңейтіп, жаңа ізденістер жасауына, белсенді шығармашылықпен айналысуына игі ықпал етері сөзсіз. Ендігі мәселе осы бөлінгелі отырған қыруар қаржыны талан-таражға салмай, орын-орнымен жұмсап, ғылыми ортадағы әділ бәсекелестікті дұрыс жолға қою.

Дей тұрғанмен, бұл салада шешімін таппай келе жатқан мәселелер де жетерлік. Әсіресе, Қазақстанның ғылымын дамытуға кері әсерін тигізіп жүрген жағдайлардың қатарында ғылым мен өндірістің арасындағы байланыстың ажырап кетуі қатты байқалады. Ғылыми жаңалықтардың авторлық құқық алуы, қолданысқа енуі, мемлекеттік қолдау табуы, өндіріске жол тартуы сияқты істер қиындық туғызатынын көптеген ғалымдарымыздың аузынан естіп жүрміз. Импакт факторлы шетелдік ғылыми басылымдарға мақала жариялау да отандық ғалымдар үшін өте қиын, қыруар уақыт алатын кедергілері де көп, оған қоса, өз қалтаңнан әжептеуір қаржы-қаражат жұмсауың керек. Турасын айтсақ, қазақстандық ғалымдар шетелдік басылымдарды қаржыландыру үстінде, ал, қазақстандық ғылыми басылымдар өздеріне тиісті үлестен қағылуда. Қазақстандық басылымдарға мақала жариялауға ұмтылатын шетелдік ғалым кемде кем. Қолда бардың қадырын білмей, кіседегінің қолындағы жылтыраққа қызыға бергеннен пайда жоқ. Қазақстанның ғылымын дербес дамытамыз десек, отандық ғалымдарымыз шетелдік басылымдарға тәуелді болмауы керек. Енді саннан сапаға қарай өтетін мезгіл келіп жетті. Бұл да бір шешімі табылмай отырған түйткілді мәселе. Сол сияқты, жоғары оқу орындарын тәмамдайтын түлектеріміздің басым бөлігі өздерінің мамандықтары бойынша жұмыс таппайтынынан да бәріміз хабардармыз. Себебі, өнеркәсіп ошақтары жетіспейді, ауыл шаруашылық саласы да кенжелеп дамуда. Осындай мәселелерге ел болып баса назар аударуымыз қажет.

Ұлт көшбасшысының барша қазақстандықтардың алдына қойып отырған міндеттері тактикалық түрде жүзеге асатыны қуантады, яғни, 2050-ге дейінгі жылдар жеті бесжылдыққа бөлініп, олардың әрқайсысы бір мақсат – дамыған 30 елдің қатарына кіру мәселесін шешеді. Бірінші бесжылдық аясында автомобиль және авиақұрастыру, тепловоз, жолаушылар және жүк вагондары өндірісі жолға қойылмақ. Ал, екінші және одан кейінгі бесжылдықтарда мобильді, мультимедиялық, нано және ғарыштық технологиялар, робот техникасы, гендік инженерия салаларын, болашақтың энергиясын іздеу мен ашудың негізі салынбақ. Бұлардың барлығы ғылыми ауқымы кең іс-әрекет арқылы жүзеге асатынын ескерсек, Қазақстанда инновациялық өндіріс жанданады деген үмітіміз зор. Ғылым мен өндіріс ұштасқанда ғана нағыз ғылыми қамтымды экономикалық базис жасалады. Бұлай болмайынша, Қазақстанды әлемнің дамыған елдерінің қатарынан көре алмаймыз.

Сонымен қатар, Қазақстан өзінің жер көлемі бойынша әлемде тоғызыншы орын алатынын ескерсек, отандық агроөнеркәсіп кешенін инновациялық бағытқа түсіру аса маңызды. Кең байтақ қазақ жері ауыл шаруашылығына қолайлы, ата-бабаларымыз ежелден мал шаруашылығына бейімделген. Егін салудан да құр алақан емеспіз. Қазақстандық аграрлық өнімдер өзінің экологиялық тазалағы, сапасы мен құндылығы жағынан әлемдік нарықтан өз орнын ойып тұрып алуға қабілетті. Ауыл шаруашылығын дамытудың мультипликативтік әсері де орасан зор, өзімен іргелес экономика салаларын, өңірлердегі мәдени-рухани өмірді де қоса дамытады. Ауыл – қазақтың алтын қазынасы һәм дәстүрлі қара тамыры. Елбасымыз айтқандай, «Жасыл» экономикаға көшу жөніндегі қабылданған тұжырымдамаға сәйкес, 2030 жылға қарай егіс алқаптарының 15% суды үнемдеу технологияларына көшірілетін болады. Қазақ елі аграрлық ғылымды дамытып, сынақтық аграрлық-инновациялық кластерлерді құруға барынша күш салуы қажет. Мысалы, табиғаты қатал, жері тастақ Израиль мемлекеті ғылыми инновациялық технологиялар арқылы ауыл шаруашылығын өркендетіп отыр.

Қазақстан үшін өзінің геосаяси жағдайы мен транзиттік әлеуетін ұлттық мүддеге сай пайдалана отырып, еркін сауда мен ашық қарым-қатынасқа негізделетін жан-жақты экономикалық даму анағұрлым тиімді болары даусыз. Сондықтан, Елбасымыз жаңа жолдауында айтқанындай, инфрақұрылымдық үштаған – агломерацияның, көліктің, энергетиканың қарқынды дамуын қамтамасыз ету күн тәртібінде тұрған өзекті мәселе. Агломерацияларды, яғни, ірі қалалардың маңын дамытудың экономикалық қана емес, әлеуметтік, мәдени-рухани тұрғыда ұтымды тұстары көп. Әлемдегі ірі қалалардың барлығында өзіндік агломерациялары бар, бұл урбанизация үдерісіне тән ортақ заңдылықтардың бірі.

Батыс пен Шығысты дәнекерлеп, Еуразия төсінде орын тепкен Қазақ елі табиғатынан алып транзиттік дәліз болып табылады. Кең пейіл қазақ ұлтының қонақжай мінезіне де осынау географиялық фактор өзінің игі ықпалын тигізсе керек. Көлік-транзиттік әлеуеті зор мемлекет үшін көлік инфрақұрылымын дамытудың өмірлік маңызы бар. Елбасымыз айтқандай, сапалы заманауи магистральдарсыз дамыған ел болмайды. Бұл бағытта біздің елімізде көптеген жобалар жүзеге асырылуда, олардың дені мемлекет

басшысының бастамасымен қолға алынғаны баршаға мәлім. Бірақ, бұл бағытта да атқарылар қыруар істер жетерлік. Әсіресе, соңғы кездері қара жолдың үстінде ажал құшқан қазақстандықтардың саны артпаса, кемімей отырғаны қатты қынжылтады. Жол-көлік оқиғаларының себептері негізінен автожолдардың тарлығы мен асфальт төсем сапасының нашарлығы, жүргізушілердің жол ережелерін бұзуы, техниканың талапқа сай болмауы т.б. Қазақстан үкіметі шетелдерден әкелінетін автокөліктерге Евро-4 стандартына сай болуы тиіс деген талап қояды. Ал ол автокөліктер жүретін жолдар мен тұтынатын жанар-жағар майларды, оларға көрсетілетін сервистік қызметтерді Евро-4 стандартына шынайы сәйкестендіру Қазақстанда қашан жүзеге аспақ? Бұл да ойланатын мәселе, себебі, айнадай даңғыл жолдар елдің даму деңгейін айқындайтын негізгі көрсеткіштердің бірі болып табылады.

Жолдауда көтеріліп отырған тағы бір маңызды міндет – экологиялық таза өндіріс пен балама энергия көздеріне қарай ойысу. Бұл мәселелер заманауи ғылыми дамудың басым бағытына айналып отыр, сол үшін отандық ғылымның дамуы да осы бағытқа қарай өрбуі тиіс. Астанада өтеді деп жоспарланған Дүниежүзілік ЭКСПО-2017 көрмесіне дайындық аясында Назарбаев университетінің қолдауымен болашақтың энергиясын іздеу және жасау жөніндегі озық әлемдік тәжірибені зерделеу мен енгізу орталығы құрылмақ.

Сонымен қатар, Елбасы жолдауында қазақстандықтарды көптен бері толғандырып жүрген тағы бір өзекті мәселенің мәні ашылды. Ол – отандық ядролық энергетиканы дамыту. Энергетикалық тапшылық қатты сезіліп отырған бүгінгі әлемде арзан атом энергиясына деген қажеттілік күн өткен сайын өсе түсуде, болашақта бейбіт атом энергиясына басымдық берілетіні айқын болып отыр. Ал, Қазақстан – уран өндіруде әлемдік көшбасшы, уран кенінің көлемі бойынша Австралиядан кейінгі екінші орынды иемденеді. Елбасы жолдауында Қазақстан атом электр стансасын салып, уран өндірісін дамытатын айтты. Бұл сала да білім мен ғылымды қатты қажетсінеді, сәйкесінше, атом энергетикасын дамыту отандық ғылымның джамуына жаңаша серпін береді деп күтілуде. Ендігі мақсат осы бағыттағы ғылыми ізденістерді белсенді жүргізу, салалық мамандарды кәсіби даярлауды дұрыс жолға қою.

Бүгінгі таңда еліміз әлемдік білім беру кеңістігіне тереңдеп енді, дамыған елдердің сапалы бірегей білім беру жүйесінде қолданылатын стандарттар мен ұстанымдар қолданысқа енген. Бен істің арасында алшақтық болмауы үшін қазақстандық білім берудің барлық буынын сапалық жақсартуға күш салуымыз қажет. Сондықтан, отандық педагогтар қауымын ауқымды жұмыстар күтіп тұр. Білім беру, тәрбие, өндіріс, ғылым, шығармашылық бір-бірімен өріле отырып, кешенді жүруіне қол жеткізу биік мақсатымыз. Осының арқасында жақын арада елімізде дуальдік, техникалық және кәсіптік білім берудің ұлттық жүйесі қалыптасатын болады. Сондай-ақ, президенттік тапсырмаға сәйкес, жастардың техникалық білім алуын мемлекеттік кепілдендіруге көшіретін болдық. Қазақтың бір мақалы «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» дейді. Көреген саясаткер ретінде Елбасымыз жаңа жолдауында 2020 жылға қарай Қазақстандағы 3-6 жас аралығындағы балаларды мектепке дейінгі біліммен 100 пайыз қамтуды жоспарлап отыр. Бұл да стратегиялық маңызы зор жоспар. Адами капиталды дамытуға салынған қаржы-қаражат пен ерік-жігер әрқашан өзін-өзі толығымен ақтайды. Бала тәрбиесі ертеңгі күнге жасалған ең қымбат инвестиция.

Ал орта білім жүйесінде болса, қазақстандық жалпы білім беру мектептерін Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу межесіне қол жеткізсек, онда еліміздің орта білім беру жүйесі әлемдік стандарттарға сәйкестенеді деген сөз. Мектеп түлектері болашақта қазақ, орыс және ағылшын тілдерін еркін меңгеретін болады. Оларды оқыту оқушылардың сындарлы ойлау, өзіндік ізденіс пен ақпаратты терең талдау машығын игеруге бағытталмақ. Нәтижесінде ой-өрісі кең, ізденімпаз, шығармашылыққа жаны жақын азамат қалыптасады. Мұндай азаматы бар Қазақстанның болашағы кемел боларына сенім мол.

Алайда, қазіргі таңдағы отандық орта мектептердің шешілмей жатқан проблемалары көп. Біраз аймақтарда мектептер жетіспейді, үш ауысыммен оқып жатқан қара домалақтар баршылық. Елбасымыз жолдауында осындай келеңсіздіктерді жою туралы арнайы тапсырма беріліп, таяудағы 3 жыл ішінде, 2017 жылға дейін орын жетіспеушілігін жойып, қажетті жерлерде елдегі барлық мектепті екі ауысыммен оқытуға көшірілетін болды.

Енді Елбасы Жолдауындағы көтерілген жоғары білім беру мәселелеріне тоқталар болсақ. Бұған дейін Білім және ғылым министрі А. Сарінжіпов жоғары оқу орындарына дербестік берудің ықтималдығы туралы сұхбат берген еді [3]. Елбасы жолдауында бұл мәселенің ақ-қарасы ашылды, еліміздің жетекші университеттерін академиялық және басқарушылық автономияға біртіндеп көшіру жоспарлы түрде іске асатыны анық болды. Шетелдің жоғары оқу орындарында бұл мәселе шешеімін тауып қойған және өзінің тиімділігін дәлелдеп үлгерген. Сондай озық тәжірибелерді жоғары білім беру саласына ендіруді қуана

құптаймыз.

Биылғы Жолдау әрбір қазақстандықтың алдына осындай асқақ мақсаттарды қойып отыр. Қазақстан сияқты «Мәңгілік ел» құру үшін асқар таудай асқақ мақсат болуы шарт. «Мәңгілік ел» ел халқын биік белестерді бағындыруға жұмылдыратын жалпыұлттық идеяға айналып отыр. «Мәңгілік ел» - Қазақстандағы демократиялық құрылыс ауқымында билік үшін күресетін барша саяси күштерді ұйыстыратын ортақ тұғырнама. «Мәңгілік ел» - барша қазақстандықтардың бойына азаматтық патриоттық сезім ұялататын мемлекеттік идеология [4]. «Мәңгілік ел» - елдігімізді баянды ететін стратегия, оның өзегі – мемлекеттік тіл, қазақ тілі.

Әлемге үлгіге айналған «Мәңгілік ел» идеалды идеядан өмірлік шынайылыққа айналуы үшін Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев қажыр-қайратын аяған жоқ, қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылықты сақтауды ешқашан да күн тәртібінен түсірген емес. Қазақстан халқы Ассамблеясы сияқты бірегей ұйым құрып, бейбіт өмір сүрудің теңдесі жоқ үлгісін төрткүл әлемге паш етті. Ассамблея аясында күрдтердің де ұлттық-мәдени орталығы қызмет етеді, Елбасы мен Қазақ елі тарапынан күрдтерге ана тілін, мәдениетін, салт-дәстүрін дамытуға барлық мүмкіндіктер жасалған. Елбасымыздың әрбір жолдауы – еліміздің алға қарай дамытудың бағдары болса, «Қазақстан-2050» стратегиясы - «Мәңгілік Елге» бастайтын ұлы жолымыз.

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» // Егемен Қазақстан 2014 жылғы 17 қаңтар

2. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы 14 желтоқсан 2012

3. Білім және ғылым министрі Аслан Сарінжіповтың журналистерге берген интервьюінен.наурыз, 2014

4 Симтиков Ж.Қ., Нұрпейіс Т.Ә. Мәңгілік Ел болудың Стратегиясы // Егемен Қазақстан 17 шілде, 2013

ӘОЖ 323.1:21/29 (574)

ЖАСТАРДЫ ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ДІННІҢ АТҚАРАТЫН ҚЫЗМЕТІ

А.К. Көлбаев - Халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы.

Мақалада автор қазіргі таңда жастарды жаңа отаншылдыққа тәрбиелеуде діннің алатын орны мен ролін қарастырады. Бүгінгі жаһандану ғасырында, ғаламдық құндылықтарға қауіп төніп отырған сындарлы уақытта жастар тәрбиесі өзектілігін жоғалтпайтын тақырып. Дәстүрлі дініміз Исламда жас ұрпақтың санасына ізгіліктің дәнін сеуіп, жеткіншектерді атаның баласы емес, адамның баласы болуға баулу айрықша маңызға ие. «Еліміздің және жастардың ең басты байлығы – сапалы білім», – деп Елбасы атап көрсеткендей, заман талабын ескере отырып жастардың білімін көтеру мәселесі еріксіз назар аудартады. Білімді жастар ғана ел дамуына жол ашады. Орта ғасырларда Ислам әлемге математика, химия, астрономия, медицина, сәулеткерлік, философия мен поэзия салаларында ұлы жаңалықтар мен жетістіктерді сыйлады. Бұл қуатты интеллектуалдық өркениетті құруға негіз қалады. Бүгін де осындай қуатты тарихи іргетасқа сүйене отырып, Ислам өркениетінің интеллектуалдық рөлін қайта жаңғырту күн тәртібінде. Демек, ендігі кезекте жастар білім тұрғысынан өзге жұртпен терезесі тең деңгейден табылуы тиіс.

Тірек сөздер: діни сенім және ар-ождан бостандығы, зайырлы мемлекет, исламдық бағыттағы радикалды топтар, миссионерлік, архаикалық наным-сенім, экстремизм, терроризм, есірткі трафигі.

В данной статье автор рассматривает вопросы места и роли религии в воспитании нового казахстанского патриотизма. Автор исследует динамику роста религиозности населения Казахстана, возрастания роли религии в духовной жизни казахстанского народа и на основе научного исследования дает комплексный анализ этому процессу. Религия имеет огромный потенциал в духовной модернизации казахстанского общества, которое необходимо направить в нужное русло.

Ключевые слова: свобода совести и вероисповедания, светское государство, радикальные группы исламской направленности, миссионерство, архаичные формы верования, экстремизм, терроризм, наркотрафик.

In this article the author considers questions of a place and a religion role in education of new Kazakhstan patriotism. The author investigates dynamics of growth of religiousness of the population of Kazakhstan, increase of a role of religion in spiritual life of the Kazakhstan people and on the basis of scientific research gives the complex analysis to this process. The religion has huge potential in spiritual modernization of the Kazakhstan society which needs to be sent to the necessary course.

Keywords: freedom of worship and religions, secular state, radical groups of an Islamic orientation, missionary work, archaic forms of belief, extremism, terrorism, drug traffic.

Демократиялық қоғам құру үрдісінің басты принциптерінің бірі мемлекеттің ішкі саяси тұрақ-тылық пен бейбітшілікті сақтау екенін ескерсек, Қазақстан Республикасының көп этносты және көпконфессиялы мемлекет ретінде ұлтаралық және дінаралық татулықты сақтаудың маңызы зор.

Әлемдегі саяси жағдай дәлелдегендей, дінаралық татулық пен ұлтаралық қатынастың бұзылуы мемлекеттің ішкі саяси тұрақтылығына нұқсан келтіріп, сенімсіздік пен іштей бытыраңқылыққа апарып соқтырары анық. Мәселен, тынышы кеткен Таяу Шығыстағы Палестина мен Израиль қақтығысы, Ирактағы ұлтаралық және дінаралық қоздырғылар, Ресей мен Шешенстандағы жағ-дай, Пәкістан мен Индия арасындағы кашмир дауы, Ирландиядағы діни араздық жағдай, тіпті дін арқылы әлдебір мақсатты көздеген қара ниетті террорлық топтардың лаңкестік әрекеті секілді фактілерді тізіп шығуға болады.

Осы орайда, қауіпсіздік пен бейбітшілікті сақтауда діннің рөлі жоғары орын алатынын айта кету керек. Себебі, әлемдегі орыналып жатқан көптеген саяси толқулар мен қатығыстар және шешімі күрделі жанжалдардың атымен байланысты екені ақиқат.

Алайда, әлемдегі саяси ахуал жоғарыдағыдай өрнектеліп жатқан тұста, Қазақстандағы жағдай қандай? Өзін зайырлы деп жариялаған еліміздегі діни хал-ахуал қалай?

Жалпы, Қазақстан әлемде соғыссыз, қантөгіссіз бейбіт өмір мен ішкі саяси тұрақтылықты сақ-тап отырған бірден бір мемлекет. Экономикалық көрсеткіштері жылдан жылға артып, халықтың әлеуметтік жағдайы оңалуда. Алдағы уақытта «бәсекеге барынша қабілетті 50 мемлекеттің қата-рына ену» жоспарын қойған еліміз ішкі саяси тұрақтылықты сақтау мен дінаралық татулықты сақтаудың маңыздылығын жете түсінді. Демократиялық қоғам құру принципі бойынша қоғам мүшелерінің діни сенімі мен нанымына еркіндік беру арқылы демократиялық жүйедегі ашық сатылы қоғам құру міндеті – алдыңғы қатардағы дамыған және бәсекеге барынша қабілетті сана-тынан орын алуға жетелеутін жол.

Дін басшылардың съезінде «Бүгіндері – құдайдың атын жамылумен түрлі жантүршігерлік істер жасалуда. Кез-келген мәселені шешуде мен «түсіністік принципін» ұсынар едім», - деп Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев жиналғандарды бірден бітіргерлікке шақыр-ған еді. Конституция арқылы азаматтардың тең құқығын, бостандығын және заң жүзінде қорғалу-ын қамтамасыз етіліп, 1992 ж. қабылданған «Діни бірлестіктер мен діни сенім бостандығы туралы», содан кейін 2011 жылы 11 қазаңда қабылданған «Діни бірлестіктер және діни қызмет туралы» Қазақстан Республикасының заңдарымен азаматтардың дінді еркін таңдап, құлшылық етуіне жағдай жасалған.

Егемендік алған тұста, елімізде орын алған күрделі саяси-экономикалық жаңарулар мен өзгер-тулер ағымында мемлекет билігінің қайнар көзі болып табылатын халқымыздың рухани өмірі мен діни көзқарастары бір жағынан толығып, ал енді бір жағынан алуан бағыттар бойынша дамып, бүгінгі көптеген этникалық топтар мен түрлі діндерді ұстанатын зайырлы Қазақстан қоға-мы қалыптасты. Көптеген этникалық топтар мен діни сенімдерден құралған Қазақстан қоғамын-дағы өтпелі кезеңде дін атаулының мемлекеттің ішкі тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қамсыздан-дырудағы рөлі, өндіруші күш болып табылатын халықты ұйымдастыру құдыреті, халықаралық қатынастағы саяси орны мен беделі және болашағына тікелей әсері өте анық көрініс береді.

Айта кету керек, Қазақстан діни толеранттылық пен конфессияаралық келісім ісінде игі дәс-түрлерге ие. Қазақстан көне заманнан бері саналуан мәдениеттер мен діндердің тоғысу мекені болған. Қазіргі Қазақстанның аумағында бірнеше ғасырлар бойы тәніршілдік, зороастризм, мани-хейлік, буддизм, христиандық (оның әсіресе нестериондық және яковиттік тармақтары) және ислам сияқты әртүрлі нанымдар бейбіт қатар өмір сүрген, яғни толеранттылық пен конфессия-аралық келісімнің үлгісі болған. Сондықтан Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев атап айтқанындай: "...бізге төзімсіздік немесе діни фанатизм жат. Бұл рухани дәстүр, бұл қандай шеңберде болма-сын Құдайдың Сөзіне деген ашықтық. Бұл —

Қазақстандағы конфессияаралық келісімнің ең маңызды негіздерінің бірі. Біз әлемге өзіміздің толеранттығымызбен, ұлтаралық, конфессияара-лық келісім мен диалогты сақтауымызбен танылдық. Біздің еліміздің өскелең дүниетанымдық әлеуеті бұдан әрі қарай да сақталуға, дамуға тиіс".

Бүгінгі жаһандану ғасырында, ғаламдық құндылықтарға қауіп төніп отырған сындарлы уақытта жастар тәрбиесі өзектілігін жоғалтпайтын тақырып. Дәстүрлі дініміз Исламда жас ұрпақтың санасына ізгіліктің дәнін сеуіп, жеткіншектерді атаның баласы емес, адамның баласы болуға баулу айрықша маңызға ие. «Еліміздің және жастардың ең басты байлығы – сапалы білім», – деп Елбасы атап көрсеткендей, заман талабын ескере отырып жастардың білімін көтеру мәселесі еріксіз назар аудартады. Білімді жастар ғана ел дамуына жол ашады. Орта ғасырларда Ислам әлемге математика, химия, астрономия, медицина, сәулеткерлік, философия мен поэзия салаларында ұлы жаңалықтар мен жетістіктерді сыйлады. Бұл қуатты интеллектуалдық өркениетті құруға негіз қалады. Бүгін де осындай қуатты тарихи іргетасқа сүйене отырып, Ислам өркениетінің интеллектуалдық рөлін қайта жаңғырту күн тәртібінде. Демек, ендігі кезекте жастар білім тұрғысынан өзге жұртпен терезесі тең деңгейден табылуы тиіс. Өйткені, пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.) үмбетін тал бесіктен – жер бесікке дейін ілім алуға, ілімге сай амал етуге үндеген. Хадис-шәріпте: «Ілім – Исламның өмірі, иманның тірегі. Ешкім сауатсыздығымен құрметті, ал ілімімен масқара болмайды. Бос уақытын ілімге жұмсаған адам құтылады. Салих ғалымдардан болыңдар, егер салих ғалымдардан болмасаңдар, сондай ғалымдардың сұхбатына қаты-сыңдар, сендерді хидаятқа (тура жолға) қауыштыратын, адасушылықтан алыста-татын ілімді тыңдаңдар. Қай жерде ілім бар болса, сол жерде мұсылмандық бар», – делінген.

Жастар арасындағы мәселелердің бірі – ажырасу. Әлемде отбасы құндылығының беделі төмендеп, ажырасулардың азаймай отырғандығы да ел болашағына балта шабуда. Жесір қалған келіншек, жетім қалған бүлдіршіндер – сіз бен біздің баламыз немесе әпке-қарындастарымыз емес пе? Алла елшісі (с.ғ.с.): «Ажырасу – рұқсат етілген, бірақ Аллаға ұнамсыз іс», – деп ескерткен.

Бүгінгі таңда жастар арасында өз-өзіне қол жұмсаушылардың да азаймай тұруы көңілге кірбің ұялатады. Суицид шариғатымыз бойынша аса ауыр күнә. Құранда Алла Тағала: «Өз-өздеріңді өлтірмеңдер! Алла сендерге өте рақымды», – деп бұйырған

Сол себептен де, жастарға патриоттық, әрі дұрыс діни тәрбие берудің маңызы зор. Өйткені, жастар болашақтың кепілі, мемлекетіміздің дамуын жалғастыратын жастардың болашақтарынан зор үміт күтеміз. Жастарды өз Отанын, тілін, дінін, халқын, ұлтын, жерін құрметтеуге бейімдеуіміз керек. Отансүйгіштікке тәрбиелеуіміз керек. Отанына адал, халқы үшін қызмет ететіндіктерін саналарына құйып өсіруіміз керек. Жастарымыз еліміздің рәміздеріне құрметпен қарап, өңірлік және халықаралық ынтымақтастықты дамытуға ат салысулары қажет. Өз ана тілдерін, яғни қазақ тілін құрметтеп, жетік меңгерулеріне жан-жақты қолдау көрсетуіміз қажет. Мемлекет тарапынан жастарға әлеуметтік, материалдық қолдаулар көрсетілуі тиіс. Ата-бабамыздың тәрбиеге өте үлкен жауапкершілікпен қарағаны баршамызға аян. Өткен тарихымызға көз жүгіртіп қарасақ, қазақ халқындағы небір шешен, ақын, жыршы, зергер, сәулетші, қара қылды қақ жарған билер мен қазылардың ата билердің мирасына мол ие болған халық.

Қ.Ә. Ибрагим «Қазақстандық патротизм жоғары азаматтық сезім, өскелең ұрпақтың адамгершілігін қалыптастырудың рухани тірегі болып табылады», – деп, анықтайды.

Ел Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстанның болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде» атты еңбегінде халықтар арасындағы бірлікті нығайту, отансүйгіштікке тәрбиелеу, тіл мәдениетін орнықтыру мәселелеріне тоқталып: «Біздің тағы бір аса маңызды идеологиялық міндетіміз – Қазақстандық Отансүйгіштікке тәрбиелеу, әрбір азаматтың өзін-өзі айқын билеуін қалыптастыру. Шынайы Отансүйгіштікті, нағыз азаматтықты қалыптастыру жеке бастың өзін саяси тұрғыдан айқын сезінуін, өз Отанын саналы түрде таңдауын көздейді» – делінген [1]. Тәрбиедегі ең басты бағыт делінген тәлім-тәрбие тұжырымдамасында: «Әрбір адам ең алдымен өз халқының перзенті, өз Отанының азаматы болуы керек екенін, ұлттың болашағы тек өзіне байланысты болатынын есте ұстауға тиіс. Оның осындай тұжырымғы тоқталуына ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер көптеп көмектеседі, солар арқылы ол жалпы азаматтық әлемге аяқ басып, өз халқының мәдени игілігін басқа халықтарға жақын да түсінікті ете алады. Сондықтан әрбір ұрпақ өз кезі мен өткеннің талаптары, объективті факторлары негізінде жас ұрпақты өмірге даярлап, оны жинақталған бай тәжірибе арқылы тәрбиелей отырып, өзінің ата-бабаларының рухани мұрасын игере түсуі керек». Зерттеуші ғалым Ә. Қалмырзаев халықтың патриоттық сезімін қалыптастыру үшін алғышарттар пісіп-жетілуі керек дей келе, оларды атап көрсетеді. «Қазақстан халықтарының ұлтына, жынысына, тегіне, дініне қарамастан Заң алдындағы теңдігі, бірдей құқықтығы қоғамдағы саяси тұрақтылық пен бірлікті қамтамасыз етудің шарты ғана емес, қазақстандық патриотизмді

қалыптастырудың бірден-бірі іргелі алғышарты болып табылады. Қазақстандық патриотизмді қалыптастырудың екінші арнасы – экономикалық негіз жұмыссыздық пен кедейлік – елдің бірінші жауы. Сыртан жау алмайды. Негізгі ішкі жау – жұмысыздықпен кедейлік, күйсіздік. Бұл екеуі тұрғанда ешқандай патриотизмге жол жоқ. Отаншылдық сезімді қалыптастырудың тағы бір алғышарты – халық пен мемлекет арасындағы өзара сенімді нығайту» деген және ол өте дұрыс пікір.

Сөзімізді қорытындалағанда, қазіргі қазақстан қоғамында діннің ролі артта түсіп, ол үрдіс онды және елімізге тиімді болу үшін ең алдымен елімізде діни біртұтастық сақтап және діннің қызметі қалай болу керек деген мәселеге еліміздің рухани өмірін байытып жаңару және халықтың әл-ауқатын көтеруге қызмет жасау керек деп ойлаймын.

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде. – Алматы, 1993. – 32 б.

УДК 327 (574)

ЕУРАЗИЯ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҒЫНЫҢ БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ж. Қ. Симтиков - саяси ғылымдарының докторы

Мақалада автор Еуразия Экономикалық одағының бүгін мен болашағын талдайды. Осыдан жиырма жыл бұрын көп ғасырлық тарихы бар М. В. Ломоносов атындағы Мәскеу Мемлекеттік Университетінде білікті де беделді ғалымдар алдында тұңғыш рет Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Еуразиялық стратегиялық идеясын жария етті. Еуразиялық экономикалық одақ құру идеясы – Нұрсұлтан Әбішұлының алысты болжай білетін көреген саясаткерлігі мен заман тынысын дөп басатын кемеңгерлігінің айғағы.

Еуразиялық экономикалық одақ - бұл бүгінгі мен болашақтың күрделі сұранысымен өлшенетін аймақтық жоба. Бұл жобаның қалыптасуы жаңа әлемдік архитектураның бөлінбес бөлігі ретінде адамзат тарихындағы ғаламдық ең күшті экономикалық-қаржы дағдарысының ықпалынан бастау алады. Бұл ой мен тәжірибенің бірлігі, жүйелі түрде, сатылай және талмай отырып тұрақты түрде алға ұмтылудың нәтижесі. Әрі бұл жоба посткеңестік кеңістікте «Нұрсұлтан Назарбаевтың жобасы»- деп аталып, Қазақстан оның отаны ретінде танылды.

Тірек сөздер: Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев, Еуразиялық экономикалық одақ, Біртұтас экономикалық кеңістік, бәсекелестік теориясы, ЭКСПО-2017

В данной статье освещаются вопросы Евразийского экономического Союза. В состав союза вошли Россия, Казахстан и Белоруссия. ЕАЭС создаётся для укрепления экономик стран-участниц и «сближения друг с другом», для модернизации и повышения конкурентоспособности стран намировом рынке. В дальнейшем в союз планируют вступить Армения и Киргизия.

Ключевые слова: Нурсултан Абишевич Назарбаев, Евразийский экономический Союз, Единое экономическое пространство, теория о конкуренции, ЭКСПО-2017

In this article questions of the Euroasian economic Union are taken up. Russia, Kazakhstan and Belarus were a part of the union. EAES is created for strengthening of economy of the participating countries and "rapprochements with each other", for modernization and increase of competitiveness of the countries the namirovy market. Further Armenia and Kyrgyzstan plan to enter the union.

Keywords: Nursultan Abishevich Nazarbayev, the Euroasian economic Union, the Common economic space, the theory about the competition, EXPO-2017

Ата - бабамыз қарапайым өмір сүрсе де ақыл-ой айдынында ешкімге дес бермеген халық. Олар «Жаяудың шаңы, жалғыздың үні шықпас» дегенді ықылым заманда-ақ айтып қойған. Бірлік пен ықпалдастықтың қазіргі тілмен айтқанда интеграцияның қадірін білген. Сонымен қатар уақтысында қателікке бой алдырмай жасалған таңдау мен қабылданған шешім дер кезінде жемісін берері рас. Осы тұрғыдан алғанда Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Еуразиялық стратегиялық идеясы соның қатарына кіреді. Қазақстан Республикасы өзінің XXI ғасырдағы табысқа жетуінің кілті төмендегі мәселелермен тікелей байланысты екенін айқындаған мемлекет. Олар модернизация, халықтың әл-

ауқатын жақсарту, инновация мен ғылыми жаңалықтар, сондай-ақ интеграция мен әлемге ашықтық - біздің негізгі таңдауымыз.

Осыдан жиырма жыл бұрын көп ғасырлық тарихы бар М. В. Ломоносов атындағы Мәскеу Мемлекеттік Университетінде білікті де беделді ғалымдар алдында тұңғыш рет Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Еуразиялық стратегиялық идеясын жария етті. Заманы бірдің, амалы бір ғаламдану кезінде, ғасырына қарай асылы демекші нарықтық қатынастардың құны артып тұрған шақ.

Уақыт керуеніне бөгет жоқ, мезгілі жетсе мұзда еритіні сияқты Еуразиялық стратегия бүгінде эволюциялық жолдан өтіп, жаңарып тәжірибелік тұрғыдан толығып жүзеге асуда. «Еуразиялық жобаның» ең басты құралы интеграциялық тұшымды іс-қимылдар болып табылатындығы дәлелденді. Еуразиялық экономикалық одақ құру идеясы – Нұрсұлтан Әбішұлының алысты болжай білетін көреген саясаткерлігі мен заман тынысын дөп басатын кемеңгерлігінің айғағы.

Еуразиялық экономикалық одақ - бұл бүгінгі мен болашақтың күрделі сұранысымен өлшенетін аймақтық жоба. Бұл жобаның қалыптасуы жаңа әлемдік архитектураның бөлінбес бөлігі ретінде адамзат тарихындағы ғаламдық ең күшті экономикалық-қаржы дағдарысының ықпалынан бастау алады. Бұл ой мен тәжірибенің бірлігі, жүйелі түрде, сатылай және талмай отырып тұрақты түрде алға ұмтылудың нәтижесі. Әрі бұл жоба посткеңестік кеңістікте «Нұрсұлтан Назарбаевтың жобасы»- деп аталып, Қазақстан оның отаны ретінде танылды. Қазақстан Көшбасшысының барлық интеграциялық үрдістердің бастамашысы және көптеген жаңашыл жобалардың авторы екенін әлем біледі. Атап айтсақ ТМД, АӨСШҚ, ШЫҰ, және. т.б. Ол ықпалдасуды тұрақты да тиянақты дамудың маңызды құралы ретінде тек аймақтық қана емес, әлемдік деңгейде де ерекше орны бар екенін әруақытта айтудан жалыққан емес және ол нақты қадамдармен дәлелдеп те келеді.

Сол кезде Н.Ә. Назарбаев өзінің идеясын достастықтың барлық елдері әлемдік дағдарысқа қарсы тұрудың жолдарын іздестіріп жатқанда, экономикалық проблемаларды жеке-дара жүріп еңсеруге болмайтынын, интеграцияның ауадай қажеттілігін алдымен көршілес елдердің көшбасшыларына дәлелдеуге тура келді.

Елбасы сол кезде бұл идеяны бүгін болмаса да ертең қолдайтынына сенімді еді.

Ол Еуразиялық экономикалық одақ құру идеясын Стратегиялық ауқымды бағдарламалары мен жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауларында, инагурациялық сөзінде, ғылыми мақалалары, «Нұр-Отан» партиясының съезінде, түрлі салтанатты жиындардағы баяндамалары мен іргелі еңбектерінде оның маңыздылығын ұмытқан емес. Біздің жақын көршілермен интеграция мүмкіндіктеріне ерекше көңіл бөліп келеді. Н.Ә. Назарбаев Еуразиялық идеяны – «қоғамдық жобаға» айналдырды. Әрі оны бүгінгі күнге лайықтп, интеграция үрдісінде жаңа импульс берді. Идея авторы оны эволюциялық тұрғыдан дамытып, интеллектуалды жағынан байыта түсті.

«Қазақстан – 2050» стратегиясында «Біз XXI ғасырдағы жаһандық сын-қатерлерге еуразиялық интеграцияны тереңдетумен жауап берудеміз. Біз Ресеймен және Белорусьпен бірге Бірыңғай экономикалық кеңістік қалыптастырдық, Еуразиялық экономикалық одақ құруға келе жатырмыз. Бұл жалпы өңірлік тұрақтылықтың, біздің экономикалардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды факторы. Біз ТМД-ның басқа мемлекеттерінің еуразиялық интеграцияға қосылуға ұмтылысын қолдауға дайынбыз» - деп атап көрсетілген.

Бүгінде кез келген елдің жақсы өмір сүруі, табысты болуы оның басқа мемлекеттермен қарым-қатынасы мен ынтымақтастығы дәрежесімен анықталады. Сондықтан да мынау ғаламдану жағдайында әлемде интеграциялық үрдіс қарқынды дамудың жолына түскен. Онда аймақтық интеграцияның алатын орны ерекше. Бүгінгі таңда әлемде көптеген интеграциялық ұйымдар бар. Олардың басым көпшілігі экономикалық салаға негізделген. Атап айтар болсақ, 3 ел мүше Солтүстік Америка еркін сауда қауымдастығы (NAFTA), 5 ел мүше Оңтүстік Америка елдерінің ортақ рыногы (МЕРКОСУР), 10 ел мүше Оңтүстік Шығыс Азия мамлекеттерінің ассоциациясы (ASEAN), 14 ел негізін салған Үлкен Араб аймағының еркін саудасы (PAN-ARAB), 19 ел мүше Шығыс және Оңтүстік Африка елдерінің экономикалық қауымдастығы (COMESA), 21 ел мүше Азия Тынық мұхит экономикалық ынтымақтастығы (АРЕК), 28 ел мүше Европалық одақ (ЕО), Бельгия, Нидерланд, Люксембург мемлекеттерінің алғашқы буындарынан алынған Бенилюкс ,мұнай өнімдерін экспорттаушы ұйым (ОПЕК), Парсы шығанағы Араб елдерінің ынтымақтастығы кеңесі, Бүкіләлемдік сауда ұйымы (ВТО), Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ), Кариб қауымдастығы (KARIKOM) және т.б.. Аты аталған интеграциялық ұйымдармен біздің еліміз тығыз байланыс орнатуда.

Ал енді жаңадан пайда болған интеграциялық құрылымның қысқаша жүріп өткен эволюциялық жолы төмендегідей. Алғашында Еуразиялық идея ТМД-да жаңа серпін беру үшін Еуразиялық Мемлекеттер

Одағы жобасына ұласты да 1994 жылы Еркін сауда аймағына, Еуразиялық экономикалық қауымдастықтан 2010 жылы Кедендік Одаққа, Қазақстан, Ресей, Белорусь, Қырғыз, Тәжік, Өзбекстан, Армения, Молдова мен Украина Президенттері түрлі деңгейдегі жұмыстың нәтижесінде 2012 жылы Біртұтас экономикалық кеңістікке келді де сол жылдың 1 ақпанынан Біртұтас экономикалық кеңістіктің Комиссиясы реттеуші орган ретінде тұрақты түрде қызмет жасауда. Ал осы жылдың 2015 жылда белсенді іске кірісетін Еуразиялық экономикалық одақ өмірге жолдама алды. Елбасының «алдымен экономика» - деген қанатты сөзі тағы да бір дәлелденіп, әлемдік деңгейдегі тарихи жобаның тұсауы кесілді. 2014 жылғы 29 мамырдағы Қазақстан, Белорусь, Ресей мемлекеттерінің басшылары салтанатты жағдайда Астана қаласында қол қойды. Ауласы бірдің ауасы бір болатындай экономикалық интеграциялық бірлікке бет түзеген елдерге сәттілік болғай.

Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарттың өзекті мәселелері мен елдердің осы бірлестік аясындағы өзара іс-қимылының негізгі бағыттары жөніне келсек, оған төмендегідей пікір-пайымдар айтуға болады.

Бұл тарихи құжат бір мақсатпен жарқын болашаққа жол тартқан дәуір оқиғасы ретінде болашақтан тиісті бағасын алатынына еш күмәніміз жоқ. Құжат 4 бөлім, 28 тарау, 118 баптан және 28 қосымшадан жалпы 700 беттен тұрады. Онда халықаралық ұйымдарға тән, тәуелсіз елдердің қатысу принциптері, территориялық тұтастығы, әсіресе одаққа мүше мемлекеттердің саяси ерекшеліктеріне құрметпен қарау мәселелерінің базалық аспектілері ескерілген.

Жаңадан құрылған, құжаттарының сиясы кеппеген Еуразиялық экономикалық одаққа деген қоғамдық көзқарастың әртүрлі болуы ол заңды нәрсе. Бірден айта кету керек, кейбір қоғам белсенділері айтып жүргендей экономикалық одақ КСРО-ға қайта оралу, билік Ресейдің ықпалына түсіп отыр, яғни тәуелсіздіктен айырылу деген сияқты пікірлердің негізсіз екенін мойындауымыз керек.

Біріншіден, кеден одағына қатысушы мемлекеттер одақтың экономикалық шекарасын нақты белгіледі. Иә, маңызды шешім екені рас. Бұл қадамды тәуелсіздікті нығайтуға бағытталған нақты іс-шара екенін түсініп, бүкіл әлем мойындаған, елін сүйген ұлт көшбасшысының бастамасын қоғам боп қолдау көрсетуіміз керек. Бірлік қайда болса еркіндік сонда, еркіндік қайда болса елдік сонда демекші бірлігі мықты елдігімізден жазбағай. Және одақ аясында саяси құрылымдардың «ортақ парламент», «ортақ азаматтық» құрылымдардың болмайтынын ескеруіміз керек. Еуразиялық экономикалық одақ - ол шындығында экономикалық құрылым, ал оның негізінде қандай да бір саяси блок құрылуы мүмкін емес. Бұл жобаның Елбасы туған халқы әлем көшінен қалып қоймасын деген ниетте күндіз күлкі, түнде ұйқы көрмей жүріп істеген сан жылғы еңбегінің бір парасы екенін түсінгеніміз жөн. Бұл жөнінде Ресей Президенті В.В. Путин «Біз Еуразиялық идеяның, Еуразиялық Мемлекеттер Одағының ғана емес, Еуразиялық экономикалық қауымдастық пен Еуразиялық экономикалық одақ идеясының авторы Н.Ә. Назарбаев» - деп жиі айтып жүр. Адам бақтың қонғанын білмейді, ұшқанын біледі, сондықтан да барымызды бағалайық.

Бұл жоба шын мәнінде қалыптасқан мемлекеттің бастамасымен қабылданған XXI ғасырдың алғашқы ширегіндегі тарихи орны бар шешім. Онда қатысушы елдердің ұлттық мүдделері ескерілген. Интеграциялық жаңа ұйым мүше мемлекеттердің егемендігін сақтай отырып, Қазақстан, Белорусь және Ресейді интеграцияның жаңа деңгейіне шығарады деген сенім бар. Онда Еуразиялық экономикалық одаққа мүше халықтардың талап - тілектері жан - жақты талқылаудан өтіп, олар ескеріліп отыр. Бұл орайда бастысы - саяси тәуелсіздік, егемендік, мемлекеттің тұрақтылығы. Одақтың құрамында біз тәуелсіз және егемен мемлекеттер болып қаламыз. Тәуелсіздіктің басты нышандарының бірі болып табылатын ұлттық валюталар туралы айтар болсақ оған бүгінгі күнде қатер төніп тұрған жоқ. Олай болуы да мүмкін емес.

Одаққа мүше мемлекеттердің тіл мәселесіне тоқталар болсақ, Еуразиялық экономикалық одақ шеңберіндегі барлық халықаралық келісімдер, Комиссияның міндетті сипаттағы күші бар шешімдердің барлығы бірден тараптардың әрқайсысының мемлекеттік тілдеріне де аударылатын болады. Сондықтан тілдік қағидаттар жөнінде ешқандай кемсітушіліктерге жол берілмейді. Ал өзіміздің ана тіліміздің дамуы біздің өз қолымызда. Ұлттық келбетімізді сақтап қалуда қазақ тілінің қолдану аясына да көңіл аудару әрбір қазақстандықтың міндеті деп түсінгеніміз абзал.

Бұл интеграциялық ұйымға келудің жолы оңай болмағаны белгілі. Еуразиялық экономикалық одақты құру барысында осыдан екі жылдай бұрын Ресейде ұлтүстілік парламент құру жөнінде әңгіме қозғалған болатын. Бірақ, бұл идея Қазақстан мен Белоруссия парламентшілерінің тарапынан алғашында тиісті қолдау тапқан жоқ еді. Кейіннен ол да шешімін тапты. Шартқа қол қою барысында Еуразиялық экономикалық одақтың ұлтүстілік органдарының жұмыс істеу тәртібі бекітілді. Еуразиялық

экономикалық комиссиясы Мәскеуде орналасып Еуразиялық экономикалық одақтың экономикалық орталығы болады. Минскіде Еуразиялық сот орналасады. Яғни, Одақтың құқықтық аспектілері сонда шоғырланады. Ал Алматыда 2025 жылдан бастап Одақтың қаржы нарығын реттеу жөніндегі ұлтүстілік орган орналасатын болады. Бұл да өркениеттік консенсустың айқын көрінісі.

Одақтың органдарындағы кадр саясаты тараптардың тең қамтылуы қағидаты ескеріліп жұмысқа білікті мамандар тарту конкурстық негізде жүргізілетінін айту керек. Комиссия қызметкерлері халықаралық мәртебеге ие. Лауазымды тұлғалар бойынша әрбір тарап тең дәрежеде болу нормалары бекітілген. Комиссия аппаратында жұмыс істеуге тілек білдірген үміткерлерге арнайы ақпараттық сайт ашылған, ол жұмыс жасайды. Қазірден бастап-ақ Қазақстан, Белорусь, Ресей азаматтары іріктеуге қатысуға құқықтары бар.

Бұл интеграциялық ынтымақтастықтың берері мол. Біріншіден, бұл тек экономикалық одақ болып табылады. Оған қатысушы елдердің әл-ауқаты мен тұрмыс-жағдайын, экономикасын өркендетеді. Сол арқылы кәсіпкерлік дамиды, жаңа жұмыс орындары пайда болады. Қазақстан үшін 9 есе үлкен байтақ базар ашылып, 170 миллион адамды құрайтын нарыққа жол ашады.

Екіншіден, әрбір елдің мүмкіндіктері интеграциялық байланыстар жасау арқылы арта түседі. Бұл Одақтың геостратегиялық жағынан да айрықша маңызы зор. Қазақстанның Еуропа елдерінің тұтыну нарықтарына шығуға және ҚХР мен ЕО қуатты экономикалары арасындағы байланыстыратын буын болуға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, ұлттық экономикамызды құлдыратпау үшін ірілі, ұсақ деген мәселе болмауы керек, сондықтан да барлық мәселелер ескерілген. Осы тұрғыдан алғанда осындай мүмкіндіктерді біз оны жаңа экономикалық одақтан көріп отырмыз.

Төртіншіден, XXI ғасырдың алғашқы жартысында Одақтың алдындағы басты миссиясы ашық экономикалық қоғамдастық ретінде әлемнің аса маңызды экономикалық макроаймағына айналу. Ол дегенің Еуропа мен Азияның «экономикалық алтын көпірі» болатын сапаға қол жеткізу арқылы одаққа мүше мемлекеттердің бәсекелестікке қабілеттілігін арттыру.

Бесіншіден, білім мен ғылым саласына келер болсақ, Еуразиялық экономикалық одақ өзіне мүше елдер арасындағы әлеуметтік, мәдени-гуманитарлық салаға ынтымақтастықты дамыта түсуге де өз әсерін тигізетіні сөзсіз. Бүгіннің өзінде Қазақстан, Беларусь, Ресей, арасында жоғары, орта және кәсіптік білім туралы дипломдарды ешқандай нострификациясыз өзара тану туралы келісім бекітілген. Үш елдің азаматтарына Жоғары оқу орындарында білім алуға теңдей құқық беріліп отыр. Жоғары оқу орнының өкілі ретінде соңғы бесжылда Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде оқу, оқу-әдістемелік және тәрбие жұмыстарында үлкен өзгерістер болып, факультеттер орнына оқу-әдістемелік орталықтары мен институттар құрылып кешенді әрі масштабты халықаралық қатынастар жолға қойылған. Басым бағыт ретінде Ресей жоғары оқу орындарымен партнерлі қарым-қатынас жолға қойылған. Университет творчестволық келісімдер Мәскеу мемлекеттік Халықаралық қатынастар университеті, Мәскеу Мемлекеттік Педагогикалық Университеті, Ресей Халықтар достығы Университеті, Сібір Федералдық Университеті, К.Д. Ушинский атындағы Ярослав мемлекеттік педагогикалық Университеті және тағы басқалармен жасаған. Халықаралық қатынастар байланыс тек Ресеймен ғана емес әлемнің басқа да жоғары оқу орындарымен, атап айтқанда Германия, Қытай, Оңтүстік Корея Малайзия, Түркия, Араб елдері Эмираты, Литва және т.б. Жақын күнде Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті атақты Сарбонна университетімен келісім шартқа қол қойылып, келісім бойынша Француз Республикасының әлемдік деңгейдегі атақты профессорлары келіп дәріс оқитын болды. Кешегі үш елдің қол қойған айтулы Еуразиялық экономикалық одақ туралы келісім шарт университетте қызу қолдауға ие болып, бұл тарихи құжат барлық кафедраларда, студент жатаханаларында, әңгіме, дөңгелек үстел, конференция, семинар, симпозиумдар түрінде іс-шаралар өтуде. Университет ректоры Алматы қаласының Мәслихат депутаты Серік Жайлауұлы Пірәлиевтің басшылығымен осы тарихи іс-шараны түсіндіру барысында үлкен жұмыстар жасауда.

Алтыншыдан, одақ тең әріптестік негіздегі экономикалық интеграция ретінде қалыптасқандықтан егемендікке төнер қауіптен қорқуға жол жоқ. Одаққа мүше болған ел өз егемендігін нығайта түседі. Яғни егемендікті тереңдете отырып кеңейтілген нарыққа ықпал етеді.

Жетіншіден, бұл экономикалық Одақ мүше мемлекеттердің кедергісіз ортаға толыққанды қол жеткізуін қамтамасыз етеді.

Әлемдік тәжірибеде интеграцияланудың көптеген формалары бар. Еуразиялық одақтың олардан бұл нақты айырмашылықтары болары анық. Әлемдік интеграцияланудың үздік тәжірибелерін өзімізге сәйкестендіріп қолдана білудің маңызы зор екені рас. Соның нәтижесінде барып Еуразиялық одақтың өз

ерекшеліктері мен артықшылықтары пайда болады. Әсіресе Еуропалық одақтың жіберген кемшіліктерін қайталамауымыз керек. Одақтың Еуро Одақтан артықшалығы – шешім консенсустық тұрғыда шығарылады. Ол деген шешімге бір мемлекет қарсы болса, қалған екеуінің дегені орындалмайды деген сөз. Әлемдік экономиканың тұрақты дамуы осындай жаңа мүмкіндіктер ашудан көрінеді. Еуразиялық экономикалық одақ мүше елдердің қарапайым тұрғындарына ауыртпалық емес, игілік әкелуі тиіс.

Сондай-ақ, әрбір мүше мемлекеттер әлемнің барынша дамыған елдері қатарына енгізуді қамтамасыз ету болып табылады. Біз тек осындай жолды ұстана білсек қана еуразиялық одақтың тартымдылығын арттырамыз және оның айқын мақсаттарына жетуге деген кейбір күмәнді жоятын боламыз, әрі межелеген ең дамыған 30 мемлекеттің қатарынан табыламыз.

Еуразиялық экономикалық одақ өзге елдер үшін ашық құрылым болып табылады. Қазірдің өзінде Еуразиялық экономикалық одаққа қосылуға Армения мен Қырғызстан да жаңа қадам жасап жатырғаны белгілі. Армения Президенті Серж Саргсян 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап бұл одаққа енуі үшін өздерінің ұлттық бизнестерін икемдеп, жалпы халықтың хабардар екенінін айтты. Сарапшылық деңгейде 2-3 мәселе ғана толық келісілмегенімен, ымырашыл шешім белгіленгенін айта отырып ол өз елінің Еуразиялық экономикалық одаққа кіру туралы шартқа үстіміздегі жылдың 15 маусымына дейін қол қоюға әзір екенін жеткізді.

Бұл өте маңызды шешім мен бұл одақтың құрылуының өзі осы идеяның отаны болып отырған Қазақстан жерінде, оның жаңа елордасы Астана қаласында жүзеге асуы да әділеттіліктің бір көрінісі іспетті. Астана Еуразия құрлығының ортасында орналасқан, бүгінгі заманның ең жас елордасы. Онда көптеген маңызды саяси шешімдер мен тарихи құжаттар қабылданған. Атап айтсақ, Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съездері, Европадағы Қауіпсіздік пен Ынтымақтастық Ұйымы, Шанхай ынтымақтастық ұйымы, Ислам ынтымақтастығы ұйымы және өзге де халықаралық ұйымдардың саммиттері өтті. Астана болашақта ЭКСПО-2017 халықаралық көрмесін өткізуге дайындалуда. Бұл қалада ғасыр басында Еуразиялық экономикалық қоғамдастық құрылды, біздің интеграциялық үдерісіміздің барысы мен қарқынын айқындаған бірқатар маңызды шешімдер қабылданды. Яғни, Астана қаласы Еуразиялық экономикалық одақтың бесігі деуге толық құқығымыз бар.

Жалпы бәсекелестік теориясының білгірлері мемлекеттердің дамуы табиғи ресурстарға, халық саны мен оның территориясының көлеміне байланып қалмағанын бұрын-ақ дәлелдеп қойған. Осыған орай біздің елімізде дәл қазіргі мүмкіндіктерімен алға қарай қарыштап дамуға жол ашылмақ. Жер шарының ең ірі тұтынушылық нарықтарының бірі, энергия ресурстарының ірі экспорттаушысы болып саналатын интеграциялық бірлестіктің қазіргі жағдайына үңілер болсақ, жаңа одақ құрып отырған үштіктің ортасында жақсы үнқатысу қалыптасқан. Сондай-ақ мемлекеттер арасында екіжақты қатынастар арқылы да жұмыстар жалғасуда. Осы жағдайлардың барлығы одақ мүшелеріне технологиялық тұрғыдан кооперациялануымызға жаңа жол сілтеп отырғандай. Әрине, бұл кооперациялану тек шикізаттық бағытта ғана емес, күрделі технологиялар бағытында алға басатындығы анық.

Осы ретте бізге Еуразиялық экономикалық одақ аясында мұнай-газ, энергетика және инфрақұрылымдардың бірыңғай рыногын қалыптастырудың маңызы зор болатындығы түсінікті. Міне, нақ осы мәселелер жөнінде біздің елдеріміздің арасында көптеген пікірталастар болып, аталған мәселеде алға жылжу кезінде келісімге келдік. Демек, келісілген өнеркәсіптік саясатты жүзеге асыратындығымыз анық. Міне, осы мәселелер уақыт өте тереңдей келе біздің ортақ рыногымыздың жан-жақтылық қырларын да көрсететін болады. Одаққа мүше мемлекеттер Еуразиялық одақ аясындағы ынтымақтастық-пен ғана шектеліп қалмайды. Басқа да экономикалық құрылымдармен жұмыс істейді. Мәселен, Ресей Тынық мұхиты өңіріндегі елдермен жұмыс істесіп келсе, Қазақстан биыл дәл сондай интеграциялық ұйым Дүниежүзілік Сауда Ұйымына мүше болмақ және Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) бірқатар қағидаттарымен стандарттарын енгізуге міндеттер қойған.

Сонымен қатар, Еуразиялық экономикалық одаққа қатысты мәселелер түгелдей дерлік шешілген дегеннен аулақпыз. Кейбір мәселелер болашақта тараптар жағынан нақтыланып, әсіресе тауарлар қозғалысы жөнінен тіпті 2025 жылға дейін өтпелі кезеңде шешілмек. Одақтағы ортақ құндылық – экономикалық бәсекелестікті арттыруға өзара сенім. Сондықтан да әкім әділ болмаса, халық бұзылады, сауда әділ болмаса, нарық бұзылады дегендей осыны тікелей орындаушы басшылар мен оны реттеуге қойылар талаптың аса жоғары екенін сезіну керек.

Болашақта әлемнің алға қарай қарыштап ілгерілеуі интеграцияның даму үрдісіне тікелей байланысты. Кімде - кім ықпалдасу мәселесіне баса назар аудармаса өркениет көшінен шеткері қалары анық. Әлемдік қауымдастық Қазақстанды беделді де ғаламдық үрдістерге ықпал етуші мемлекет ретінде таниды. Біздің еліміз бәсекелестікке қабілетті әрі абыройлы да мерейі үстем мемлекет. Кеменің арбаға мінетін де,

арбаның кемеге мінетін де кезі болатын алмағайып заманда елімізге осы алған бағыттан жазбауын тілейік. Арманы жоқтың пәрмені жоқ, қол жұмылмай жылынбайтыны сияқты бірлеспеген білектің, әлсіз болатынын естен шығармайық.

Уақыттың өзі көрсетіп отырғандай Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті, ұлт Лидері Нұсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың идеясымен және тынымсыз еңбегінің арқасында өмірге жолдама алған бұл Еуразиялық экономикалық одақ - шын мәніндегі XXI ғасырдың әлемдік деңгейдегі мегажобаға көтерілетін аймақтық интеграция ретінде өзінің тарихи миссиясын толыққанды орындайды деген сеніміміз мол.

УДК 327 (574)

ПАРАМЕТРЫ КАЗАХСТАНСКОГО ПАТРИОТИЗМА

Е.А. Кузнецов -.заведующий кафедрой Международных отношений
КазНПУ им. Абая, д.и.н., профессор, академик МАН ВШ

Мақалада автор жаңа қазақстандық патриотизмнің негізгі өлшемдерін қарастырады. Қазақстан Республикасының Президенті, Тұңғыш Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына арнаған Жолдауында «Өз бойымызда және балаларымыздың бойында жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеуіміз керек. Бұл ең алдымен елге және оның игіліктеріне деген мақтаныш сезімін ұялатады», дей келіп, «Тіл Қазақстан халқын біріктіруші болуға тиіс. Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз. Біздің міндетіміз – оны барлық салада белсенді пайдалана отырып дамыту. Біз ұрпақтарымызға бабаларымыздың сандаған буынының тәжірибесінен өтіп, біздің де үйлесімді үлесімізбен толыға түсетін қазіргі тілді мұраға қалдыруға тиіспіз. Бұл – өзін қадірлейтін әрбір адам дербес шешуге тиіс міндет», – деген ашық ұстаным айтты.

Тірек сөздер: жаңа қазақстандық патриотизмнің негізгі өлшемдері, ұлтаралық және конфессияаралық келісім, азаматтық, өз еліне деген жауапкершілік, елді қорғауға дайын болу

В данной статье автор освещает основные параметры казахстанского патриотизма, где самым главным выступает сохранение межнационального и межконфессионального согласия в стране. Это предполагает необходимость формирования у граждан, и прежде всего у подрастающего поколения, высоких нравственных, морально-психологических и этических качеств, среди которых важное значение имеет патриотизм, гражданственность, ответственность за судьбу Отечества и готовность к его защите.

Огромные изменения, происшедшие в последние годы, новые проблемы, связанные с воспитанием подрастающего поколения, обусловлено переосмыслением сущности патриотического воспитания, его места и роли в общественной жизни. Патриотическое воспитание выступает неотъемлемой частью всей деятельности в Республике. Емкое определение патриотизма дал глава государства в своем выступлении на XII сессии Ассамблеи народа Казахстана: «Это любовь к совей Родине и земле, огромное уважение к ее истории и культуре, вера в собственные силы каждого и сплоченность всего общества».

Ключевые слова: основные параметры казахстанского патриотизма, межнационального и межконфессионального согласия, гражданственность, ответственность за судьбу Отечества, готовность к его защите.

In this article the author shines key parameters of the Kazakhstan patriotism where as the most important preservation of an international and interfaith consent in the country acts. It assumes need of formation at citizens, and first of all at younger generation, high moral, moral and psychological and ethical qualities among which patriotism, civic consciousness, responsibility for destiny of the Fatherland and readiness for its protection is important.

The huge changes which have occurred in recent years, the new problems connected with education of younger generation, it is caused by reconsideration of essence of patriotic education, its place and a role in public life. Patriotic education acts as an integral part of all activity in the Republic. Capacious determination of patriotism was given by the head of state in the performance on X II to session of Assembly of the people of Kazakhstan: "It is love to the sovy Homeland and the earth, huge respect for its history and culture, belief in own forces of everyone and unity of all society".

Keywords: key parameters of the Kazakhstan patriotism, international and interfaith consent, civic consciousness, responsibility for destiny of the Fatherland, readiness for its protection.

Межнациональное согласие является краеугольным камнем всеобъемлющей безопасности, стабильности, поступательного экономического, политического, социокультурного и духовного развития Казахстана. Живя в мире и согласии, мы часто не придаем особого значения таким обычным событиям в нашей жизни, как возможность учиться, издавать книги, смотреть телепередачи, читать газеты на языке своей национальности. Это реалии Казахстана – страны, где каждому представлены равные возможности. Толерантность, диалог культур, поликультурность, глобальность ныне в большей степени, чем когда бы то ни было в истории – не просто отвлеченные философские понятия, а практическое условие развития формы межэтнических и межконфессиональных отношений.

Это предполагает необходимость формирования у граждан, и прежде всего у подрастающего поколения, высоких нравственных, морально-психологических и этических качеств, среди которых важное значение имеет патриотизм, гражданственность, ответственность за судьбу Отечества и готовность к его защите.

Огромные изменения, происшедшие в последние годы, новые проблемы, связанные с воспитанием подрастающего поколения, обусловлено переосмыслением сущности патриотического воспитания, его места и роли в общественной жизни. Патриотическое воспитание выступает неотъемлемой частью всей деятельности в Республике.

В Стратегии «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства Н.А. Назарбаев отметил, что «новый казахстанский патриотизм является основой успеха нашего многонационального общества». [1]

В III разделе этого документа 7-й пункт посвящен формированию нового казахстанского патриотизма – основы успеха нашего многонационального и многоконфессионального общества. Есть ли у нас резервы для воспитания новых патриотов? Безусловно.

За годы независимости мы стали состоявшимся государством, о котором сегодня знает весь мир. Мы интегрированы в мировую экономику, сформировали интерес многих ведущих стран планеты к сотрудничеству. Выросло новое поколение людей, живущих в свободной стране. Мы построили чудо-город, которым восхищаются все, - новую столицу. Мы успешно перенимаем передовые технологии. Жизнь показывает, что наши люди достаточно быстро осваивают новое оборудование, которое завозится из других стран, и выпускают качественную продукцию.

Впечатляющих успехов мы достигли в культуре и спорте. Деятели культуры, науки, образования, молодеж часто выезжают за рубеж, знакомят мировую общественность с самобытной культурой нашей страны. На прошедшей Лондонской Олимпиаде наши спортсмены заняли 12-е место среди 205 национальных сборных, вызвав горячий энтузиазм в стране и чувство зависти, удивления во всем мире. Наша команда выступила в многонациональном составе.

Во внешней политике Казахстан осуществил беспрецедентный в мировой истории шаг, отказавшись от арсеналов ядерного оружия, тем самым показав всему миру изначально миролюбивый характер нашего молодого государства. Внешнеполитические инициативы Лидера нации Н.А. Назарбаева, направленные на преодоление мирового финансового кризиса, создание безъядерного мира вызывают живейший интерес у мирового сообщества. Портал «Global» уже имеет десятки тысяч своих читателей во всех странах мира. Все эти и другие достижения страны позволяют нашим гражданам испытывать чувство гордости за свою державу. А это и есть основа патриотизма.

Наша молодежь также имеет все основания гордиться собственной страной. Прежде всего потому, что перед молодыми казахстанцами открывается множество путей и возможностей для самореализации. В стартегии «Казахстан – 2050» большое внимание уделено вопросам образования и социальной адаптации молодежи в современном государстве.

Быть патриотом – означает гордиться нашей прекрасной страной, и прежде всего ее людьми. Сегодня одной из главных задач общества является дальнейшее повышение интеллектуального рентоспособность работников и страны в целом.

Основной вектор развития студенческой молодежи определен в лекции Лидера страны в Назарбаев Университете, где он призвал «активно развиваться всесторонне, заниматься спортом, искусством, изучать иностранные языки, постигать глубокое наследие отечественной и мировой литературы, которое не может заменить Интернет».

Казахстанский патриотизм – это, прежде всего, глубокая сопричастность к судьбе своей Родины – Казахстану. Однако важно, чтобы такая сопричастность проявлялась не только в каком-то созерцании, чувствах и филосовских размышлениях об Отчизне, но и в каждодневных поступках и поведении. Безусловно, высшим проявлением патриотизма является готовность к самопожертвованию во имя Родины.

Емкое определение патриотизма дал глава государства в своем выступлении на XII сессии Ассамблеи народа Казахстана: «Это любовь к совей Родине и земле, огромное уважение к ее истории и культуре, вера в собственные силы каждого и сплоченность всего общества».

Основы патриотизма все же должны прививаться в семье, что называется, «впитываться с молоком матери». Безусловно, огромную роль здесь играет государственная система образования и воспитания.

Вместе с тем в наше время, как часто любят говорить, в век информационных технологий, на формирование личности все большое влияние оказывают средства массовой информации. Поэтому государство не может это не учитывать и выделяет средства на освещение патриотической тематики в СМИ. Причем, по большому счету, основная часть государственного информационного заказа так или иначе затрагивает тему патриотизма.

Приведу только некоторые цифры: в текущем году привлечены более 100 СМИ. Среди них: 15 телеканалов, 4 радио, порядка 70 газет и журналов, свыше 20 интернет – ресурсов и информационных агенств.

Главные постулаты патриотизма 1. наличие среди основных здоровых эмоций каждого человека любовь к месту своего рождения в частности, и к своей Родине, в целом. В зависимости от широты восприятия места своего рождения, зависящего от глубины сознания данного индивида, границы его родины могут простираться от площади собственного дома, двора, улицы, поселка, города до районных, областных и краевых масштабов. Для обладателей высших уровней патриотизма широта их эмоций должна совпадать с границами всего Отечества.

2. Еще один постулат - уважение к своим предкам. Высший показатель данного параметра - благожелательность ко всем своим соотечественникам, являющимся гражданами данного государства, т.е. осознание того общественного организма, называемого во всем мире "нацией по гражданству".

3. Делать конкретные каждодневные дела для процветания своей Родины и с этой целью самоотверженно трудится для поставленной Президентом задачи вхождения Казахстана в число 30 наиболее развитых стран мира.

Истинный патриот выступает за тех и за то, что укрепляет и развивает его Родину и против тех и того, кто и что ее разрушает, наносит ей тот или иной ущерб. У себя на Родине он совместно с другими согражданами – патриотами борется с теми, кто наносит ей ущерб.

Как патриотизм, так и непатриотизм могут быть индивидуальным, групповым и массовым. Поэтому разъяснение его основ, патриотическое воспитание и всестороннее просвещение множат число патриотов и углубляют их здоровое чувство патриотизма, в то время как невоспитанность, невежество, уход от действительности, мещанско-обывательская отрешенность, алко- и наркозависимость, разного рода многочисленные психические и прочие отклонения множат число непатриотов, псевдо- и лжепатриотов.

Патриотизм либо есть в той или иной степени, либо его нет вовсе. Патриотизм очень сокровенное чувство, находящееся глубоко в душе (подсознании). О патриотизме судят не по словам, а по делам каждого человека. Патриот не тот, кто сам себя так называет, а тот, кого будут чтить таковым другие, но прежде всего его соотечественники. Таким образом, настоящим (идеальным) патриотом можно считать только человека, постоянно укрепляющего свое физическое и нравственное здоровье, хорошо воспитанного, образованного и просвещенного, имеющего нормальную семью, почитающего своих предков, растящего и воспитывающего в лучших традициях своих потомков, содержащего в надлежащем состоянии свое жилище (квартиру, подъезд, дом, двор) и постоянно улучшающего свой быт, образ жизни и культуру поведения, работающего во благо своего Отечества, участвующего в общественных мероприятиях или организациях патриотической ориентации, т.е. направленных на объединение сограждан в целях достижения патриотических целей и совместного выполнения патриотических задач той или иной степени сложности и важности по обустройству и развитию своей Родины, по оздоровлению, умножению числа своих просвещенных соотечественников.

Государственная независимость РК – главная предпосылка формирования казахстанского патриотизма

Независимость нашего государства является ярким символом гордости и казахстанского патриотизма. Высокое и священное понятие независимости выступает основой единства и общенациональной идеи Казахстана, призванной объединить наш народ, и станет бесценным достоянием

потомков, которым предстоит дальнейшее созидание устремленной в будущее страны.

Во многом воспитание патриотизма начинается с государственного языка, который стал таким же символом государственности, как гимн, флаг и герб. И для того чтобы быть патриотом своей страны, достаточно начать с себя, взяться за овладение казахским языком — именно такую цель нужно ставить перед современной молодежью, юными гражданами Казахстана.

В условиях интеграции в мировое информационное пространство важно обеспечение пропаганды государственных символов республики посредством СМИ. И здесь также немало позитивных подвижек. В печатных масс-медиа открыты специальные рубрики, в прямом эфире регулярно выходят аудио - и видеоролики с изображением госсимволов, сопровождаемые гимном РК. На местах выпускаются материалы под специальными рубриками «Государственные символы», «Наша символика», «Символы независимости».

Другими словами, работа по использованию государственной символики для повышения патриотизма казахстанцев осуществляется планомерно и с использованием современных методик.

Патриотизм не рождается на пустом месте. Его истоки — в глубоком знании истории страны, в понимании и уважении деятельности тех поколений, усилиями которых обеспечивались ее независимость и процветание.

В Конституции Республики Казахстан к основополагающим принципам государства относится также и казахстанский патриотизм. [2]

Независимый Казахстан может смело ставить перед собой цели и строить планы на будущее. Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в стратегии 2030 ярко представил свое видение государства. Позволю себе процитировать слова нашего Президента: «Каким я представляю себе Казахстан через 33 года? Наше молодое государство вырастет и возмужает, наши дети и внуки вырастут вместе с ним. Они будут ответственными и энергичными представителями своего поколения, хорошо образованными, обладающими прекрасным здоровьем. Они будут готовы работать в условиях современной рыночной экономики, сохраняя при этом традиции своих предков. Они будут одинаково хорошо владеть казахским, русским и английским языками. Они будут патриотами своей мирной, процветающей, быстрорастущей страны, известной и уважаемой во всем мире.» [3]

Рассматривая данный вопрос более конкретно, выделим основные моменты. Они заключаются в:

• формировании у граждан высокого патриотического сознания, чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины на основе изучения исторических ценностей и роли государства в судьбах мира, сохранении и развитии чувства гордости за свою страну;

• воспитании активной гражданской позиции личности;

• военно-патриотическом воспитании;

• патриотическое воспитание и национальный вопрос, воспитание толерантности как принципа взаимоотношений разных национальностей, рас, конфессиональной принадлежности и т.д.;

• формирование и развитие социально значимых ценностей общества и личности и др.

В число первых задач находится правильное направление патриотизма. Это значит развивать патриотизм у граждан Республики, и направлять патриотизм не в русло уничтожения, а в русло созидания как в общественной жизни, так и стоя у власти.

Вопрос воспитания патриотизма — это и вопрос национальной безопасности. Мы не добьемся больших результатов, если не будем сплоченными, не проникнемся ответственностью за судьбу своей республики.

В этот вопрос включается гражданско-патриотическое воспитание: уважение к армии, правоохранительным органам, ко всем государственным институтам. Это — правовое воспитание молодежи, которая должна знать свои права и обязанности, это — профилактика правонарушений и пропаганда здорового образа жизни.

Истоки патриотизма начинаются с любви к семье, родине. Важно каждому делать максимально полезное на том поприще, которое он выбрал. Если ты школьник, надо хорошо учиться, если студент — познавать азы науки. Общественные деятели, государственные служащие, военные, люди культуры, предприниматели — всем необходимо направлять усилия на то, чтобы процветала наша страна.

Большую роль в патриотическом воспитании молодежи принадлежит «Жас Отан». Члены ее должны на личном примере демонстрировать высокий казахстанский дух. Требуется целенаправленная, систематическая пропагандистская и просветительская работа в молодежной среде через средства массовой информации и систему образования с целью формирования у молодых казахстанского

патриотизма. В такого рода воспитание следует включить все социальные институты, где происходит становление личности, формирование ее гражданских качеств и правовой культуры.

Молодежь необходимо воспитывать в духе нетерпимости к таким социально опасным явлениям, как наркомания, алкоголизм, антисоциальное поведение, правовой нигилизм и коррупция. В целом, считает Н.А. Назарбаев, партия «Нур – Отан» должна разработать соответствующую Стратегию действий своего молодежного крыла, направленную на привлечение молодежи в партию, решение молодежных проблем, в том числе сельской молодежи, укрепление патриотической работы. [4]

Молодой гражданин Казахстана, по мнению Главы государства, должен быть образованным, открытым мировым инновациям и в то же время не забывающим о своих корнях, традициях, обо всем лучшем, что отличает жителей именно нашей страны. Молодежь должна остаться носителем своей родной культуры, ее нужно обогащать, но не обезличивать. В руках молодых — будущее общества. Ведь они будущие хозяева нашей Родины. И, думая о ней, считает Нурсултан Абишевич Назарбаев, нужно делать все для того, чтобы сегодня в молодежной среде не было места национализму, социальному нигилизму, пьянству, наркотикам и, главное, равнодушия по отношению к людям, обществу и государству.

«Я часто спрашиваю себя, — заметил Нурсултан Абишевич, — каким он будет — «казахстанец будущего». Сегодня, глядя на вас, я вижу его. Его глаза должны гореть жаждой новых знаний. Его ум должен быть отточен для решения самых сложных задач.

Сердце молодого человека должно пылать беззаветной любовью к Родине. Он должен быть здоровым, подтянутым и крепким. Он обязательно станет конкурентоспособным, если будет усердно учиться, набираться новых знаний, при этом учиться и заниматься саморазвитием непрерывно всю жизнь. Считается, что старость начинается с того момента, когда человек утратил способность учиться. «Казахстанец будущего» — это высококлассный специалист, владеющий казахским, русским и английским языками, он социально активен, мобилен, не боится перемен.».[5]

Что больше нужно нашей стране? Больше всего ей нужна наша любовь. Без глубокого чувства любви к своей стране, подлинного патриотизма нет настоящего гражданина, настоящего человека.

Глубокое осознание своей неразрывности с Отечеством, нераздельной сопричастности с ним, с тем, что составляет его: природой, историей, культурой, родным языком, территорией, климатом, образом жизни произойдет тогда, когда все компоненты патриотического воспитания будут использованы комплексно. В Казахстане для воспитания патриотизма используется множество из этих компонентов. Политика Президента ориентирована на повышение общественного статуса патриотического воспитания, формирование казахстанской нации как единой этнополитической общности - «Мы, народ Казахстана», сохранение и поддержание общегражданского мира и межнационального согласия.

1. Назарбаев Н. Послание Президента РК – Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства. – Мысль. 2013 - № 1. С. 20.

2. Конституция Республики Казахстан. Алматы. 2013 – С. 3.

3. Назарбаев Н. «Казахстан – 2030». Послание Президента страны народу Казахстана. Алматы. «Білім», 1997 – С. 113.

4. Концепция процветания и благополучия. Казахстанская правда 18 января 2008г.

5. Общенациональная ежедневная газета «Казахстанская правда» 15 мая 2008 г.

УДК 314:351.755.361 (574)

НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ВСЕСОЮЗНОЙ ПЕРЕПИСИ 1939 Г.

Ж.М.-А.Асылбекова
КазНУ им. Аль-Фараби, Казахстан, КазНПУ им.Абая, г. Алматы
e-mail: asylbekova777@mail.ru

Всесоюзная перепись населения 1939 г. выявила ряд положительных и негативных последствий политики Советской власти по форсированной индустриализации и насильственной коллективизации сельского хозяйства страны. Эти последствия отразились в первую очередь на численности населения

Казахстана, которая по сравнению с 1926 г., т.е. за 12 с лишним лет выросла всего на 1.3% (с 6073979 чел., т.е. на 77.1 тыс. чел.). Постоянное снижение удельного веса казахов из-за миграционного притока русских, белорусов, украинцев и представителей других национальностей извне началось в период присоединения Казахстана к России, продолжилось в первые десятилетия Советской власти, также как и низкий естественный прирост. Всесоюзная перепись населения 1939 г. подтвердила тенденцию усиления многонационального состава населения Казахстана; на учет были взяты демографические показатели представителей более 50-ти национальностей. Этот процесс продолжился и в последующие годы.

Ключевые слова: население Казахстана, удельный вес, миграция, перепись населения

Ж.М.-А. Асылбекова

1939 жылғы бүкілодақтық халық санағы бойынша Қазақстан халқының ұлттық құрамы.

1939 ж. Бүкілодақтық халық санағы Кеңестік өкіметтің жүргізген ауылшаруашылығын жеделдетілген индустриаландыру мен күштеп ұжымдастыру саясатының кері әсерлерін көрсетті. Аталмыш саясаттың салдары ең алдымен Қазақстан халқының санына кері әсерін тигізді, мысалы, 1926 жылмен салыстырғанда, 12 жылдан астам уақыт аралығында небәрі 1,3%-ға артқан (6073979 мың адамнан 77,1 мың адамға ғана өскен). Орыс, украин, белорус және басқа да ұлт өкілдерінің сырттан келуінің нәтижесінде қазақтардың үлес салмағының тұрақты түрде төмендеуі Қазақстанның Ресейге қосылуынан басталып, кейін Кеңестік биліктің алғашқы он жылдығында да жалғасты, сонымен қатар қазақтардың табиғи өсімі де азайды. 1939 жылғы Бүкілодақтық халық санағы Қазақстан халқының құрамында көпұлттылық үрдістің күшейе түскенін көрсетті; есепке 50-ден астам ұлттардың демографиялық көрсеткіштері алынды. Бұл үрдіс кейінгі жылдары да жалғасты.

Кілт сөздер: Қазақстан халқы, үлес салмақ, көші-қон, халық санағы.

Zh.M.-A. Assylbekova

The National Structure of the Population of Kazakhstan in consequence of Whole-Union Population Census of 1939

The All-Union census of 1939 disclosed a number of both positive and negative consequences of the Soviet policy on accelerated industrialization and perforce collectivization of agriculture in the country. These consequences were primarily reflected on the number of population of Kazakhstan, which increased only to 1,3 % compared with 1926, that is, during more than 12 years (from 6073979 people to 6151102 people, viz., for 77,1 thousand people). Constant decrease of specific weight of the Kazakhs because of migration inflow of the Russians, the Belarusians, the Ukrainians, and representatives of other nationalities outside, started at times of accession of Kazakhstan to Russia and, particularly, during the first decades of the Soviet power, as well as low natural growth. The whole union census of 1939 confirmed the tendency of strengthening of the multiethnic composition of Kazakhstan's population; the demographic data of representatives of more than 50 nationalities were taken into consideration. This process continued in the following years.

Key words: population of Kazakhstan, specific weight, migration, census

Общеизвестно, что всякая перепись населения является ценнейшим источником для изучения социально-экономического и демографического развития страны, в особенности для определения его положительных и отрицательных сторон, а также выработки и осуществления необходимых мер на будущее. К сожалению, материалы Всесоюзной переписи населения 1939 г., не говоря уже о переписи 1937 г., долгое время оставались недоступными не только для широкого круга читателей, но и для советских учёных, занимавшихся непосредственно исследованием состояния демографических процессов. Только в 1992 г. группе учёных института Российской истории Российской Академии наук во главе с академиком Ю.А. Поляковым и доктором исторических наук В.Б. Жиромской удалось опубликовать основные итоги Всесоюзной переписи населения 1939 г., которые содержат общесоюзные материалы, хотя и имеются некоторые краткие сведения по Казахстану и его областям.

В 2008 г. по инициативе Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова Комитета по надзору Министерства образования и науки Республики Казахстан, группа его учёных во главе с академиком Академии Наук Республики Казахстан М.Х. Асылбековым побывала в научной командировке в Российском Государственном архиве экономики и Государственном Архиве РФ в Москве и сделала выборку материалов Всесоюзных переписей населения 1937 и 1939 гг. по Казахстану. В результате поисковой работы были выявлены ценные с научной точки зрения материалы этих переписей населения

по Казахстану, в разрезе областей и районов. По результатам этой работы был опубликован первый том 5-ти томного сборника «Население Казахстана по Всесоюзной переписи населения 1939 года. В 5-ти томах. I том». – Алматы: Издательство «Арыс», 2009. – 400 стр. Автор данной статьи является одним из составителей этого тома.

Цель настоящей статьи – попытаться проанализировать национальный состав Казахстана по материалам Всесоюзной переписи населения 1939 г., выявленным в Российских архивах в 2008 г. (более подробно о наиболее важных социально-демографических характеристиках можно ознакомиться в работе «Основные итоги Всесоюзной переписи населения 1939 года по Казахстану» в кн. «Население Казахстана по Всесоюзной переписи населения 1939 года. В 5-ти томах. I том». – Алматы: Издательство «Арыс», 2009. – 400 стр.).

Всесоюзная перепись населения 1939 г. выявила ряд положительных и негативных последствий политики Советской власти по форсированной индустриализации и насильственной коллективизации сельского хозяйства страны. Эти последствия отразились в первую очередь на численности населения Казахстана, которая по сравнению с 1926 г., т.е. за 12 с лишним лет, выросла всего на 1,3 % (с 6073979 чел., до 6151102 чел., т.е. на 77,1 тыс. чел.) [1]. Это явилось результатом демографической катастрофы в Казахстане в начале 1930-х гг. из-за массового голода. Достаточно сказать, что только в 1930-1933 гг., по данным управления народно-хозяйственного учёта Казахской АССР, численность населения сократилась с 5.873 тыс. до 2.493,5 тыс. чел., т.е. на 3.479,5 тыс. чел., или на 59,2% [2]. Все эти невосполнимые потери произошли главным образом за счёт коренного населения Западного, трёх областей Северного (Павлодарской, Кустанайской и Акмолинской) и одной (Семипалатинской) области Восточного Казахстана.

Для сравнения приведём данные по Союзу и другим национальным республикам. По СССР за эти 12 лет население выросло всего на 16%, сравнительно высокий рост наблюдался только в Таджикистане – на 43,8%, Армении – 45,5%, Азербайджане – 38,5% и Узбекистане – 37,4%. В Туркмении население выросло всего на 25,4%, а в РСФСР – на 17,1% и Белоруссии – 11,8%. После Казахстана наиболее низкий рост населения был на Украине – 6,6% [3]. Таким образом, видно,что две республики СССР – Казахстан и Украина больше других пострадали от массового голода - 1931-1933гг.

Теперь постараемся вкратце проанализировать основные итоги Всесоюзной переписи населения по национальному составу населения Казахстана. Всесоюзная перепись населения 1939 г. официально показала принципиально новое соотношение в численности и удельном весе титульной нации Республики, с одной стороны, и представителей других национальностей, с другой. Постоянное уменьшение удельного веса казахов из-за миграционных притоков русских, украинцев, белорусов и представителей других национальностей извне, начавшееся со времени присоединения Казахстана к России и увеличившееся в особенности в первые два десятилетия Советской власти, а также низкий естественный прирост – демографическая катастрофа в 1931-1933 г.г., превратили коренное население в меньшинство на своей исконной территории, в своём национальном государственном образовании – Казахской ССР. Удельный вес казахов сократился на 20,7 % с 58,5% в 1926 г. до 37,8% в 1939 г. В противоположность этому удельный вес русских вырос на 19,3%, с 20,6 % до 39,9%, т.е. они стали самой многочисленной этнической группой в Казахстане. В 1939 г. в Республике украинцев было 10,7% её населения, они также представляли многочисленную (третью, после казахов) группу. Таким образом, в 1939 г. русские и украинцы составляли более половины населения Казахстана (50,6%), а вместе с другими русскоязычными представителями европейских национальностей – подавляющее большинство [4].

Несколько слов о представительстве других этнических групп, проживавших в Казахстане (последовательно по численности и удельному весу, насчитывавших свыше 30 тыс. чел.): узбеки - 120,6 тыс. чел. (9,9%),татары – 108,1 тыс. чел. (1,7%), корейцы – 96,4 тыс. чел. (1,5%), немцы – 96,4 тыс. чел. (1,5%), поляки – 54,8 тыс. чел. (0,9%),уйгуры – 35,4 тыс. чел. (0,6 %), белорусы – 31,9 тыс. чел. (0,5%).

Вкратце остановимся на территориальном размещении казахов. Надо особо отметить, что казахи в силу ряда исторических событий, связанных с колонизацией Российской империи и территориально-административными преобразованиями Советской власти, были разбросаны по различным регионам Союза ССР. По Первой Всеобщей переписи населения Российской империи 1897 г. казахов насчитывалось 4 млн 84 тыс. чел., а из них на территории Казахстана, близкой к современной, проживало свыше 3392 тыс. чел., т.е. более 83% [5]. По данным А. Букейханова, подсчитанных по обзорам областей, казахов в России было в 1908 г. 4 млн 499 тыс. 664 чел., а в 1913 г. – 5 млн 64 тыс. (включая киргизов Семиреченской области) [6] .Численность казахов в СССР в 1926 г. составляла 3959 839 чел., по сравнению с 1897 г. выросла на более 567 тыс. чел., а по сравнению с 1908 г. – сократилась на 539825 чел.

В 1939 г. они насчитывали в Союзе ССР всего 3 100 949 чел., т.е. по сравнению с 1926 г. численность сократилась на 858 890 чел., или на 21,7%, из них проживали в РСФСР: 356646 чел (Алтайском крае – 31395 чел., Новосибирской области – 19 993 чел., Омской – 51 891, Саратовской – 23436, Сталинградской – 72 471, Челябинской – 28 731, Чкаловской (Оренбургской) – 71444, немцев Поволжья АССР – 8988), Туркменской ССР – 61397, Узбекской ССР – 305416, Таджикской ССР – 12712, Киргизской ССР – 23925 чел. В Казахстане в 1939 г. проживало лишь 75% казахов Союза ССР [7].

Перепись 1939 г. явственно показала не только значительное уменьшение удельного веса казахов в своей Республике, но и резкое сокращение их общей численности: по сравнению с 1926 г. на 1 миллион 247,7 тыс. чел., с 3575,3 тыс. чел. до 2 327,6 тыс. чел., т.е. на 35,8% [8]. Это является результатом не только низкого естественного прироста у казахов, а главным образом последствием демографической катастрофы в результате массового голода 1931-1933 гг. и перехода на осёдлость, политических репрессий, а также откочёвок не только за пределы республики, но и СССР, в зарубежные страны. В заключении комиссии Президиума Верховного Совета Республики Казахстан, изучавшей обстоятельства коллективизации сельского хозяйства и массовой гибели населения 20-х – начале 1930-х гг., приводится ужасающий реестр трагедий, постигших многострадальное казахское население. Массовая коллективизация сопровождалась политикой ликвидации кулачества и байства и перехода на оседлость. Только в 1930-1931 гг. численность отправленных в «кулацкую ссылку» за пределы республики достигла по далеко не полным данным 6765 человек. В то же время территория Казахстана была определена в качестве «кулацкой ссылки» для многих и многих десятков тысяч крестьян из других районов страны. По сведениям отдела по спецпереселенцам ГУЛАГа ОГПУ-НКВД в республику была выселена 46091 семья или свыше 180 тыс. человек. Кампания по раскулачиванию баев вылилась в массовые антикрестьянские репрессии. За период с 1929 по 1933 гг., тройкой ПП ОГПУ в КазАССР по неполным данным было рассмотрено 9805 дел и принято решений в отношении 22933 лиц, из них: к высшей мере наказания – расстрелу-приговорены 3386 чел., заключены в концлагеря – от 3 до 10 лет – 13 151 чел [9].

Следствием вышеназванных волюнтаристских действий по раскулачиванию, оседанию и коллективизации стал голод. О масштабах этой трагедии в Казахстане свидетельствует резкое сокращение численности его населения за 1930-1933 гг. на 59,2% как уже указывалось выше. По подсчетам сотрудников Агентства Республики Казахстан по статистике, за 1929-1934 гг. погибло 1610 тыс. казахов, около 135 тыс. погибло в 1935-1938 гг. в результате социальных и политических репрессий. По данным М. Козыбаева, Ж. Абылхожина и М. Татимова убыль составила 1745 тыс. чел. Причины смерти от голода не регистрировалось. По городам отмечался туберкулез дыхательных путей, крупозная пневмония, сыпной тиф, дизентерия и др.[10]. Однако темпы коллективизации отнюдь не были замедлены. За период с 1930 по 1935 гг. в Казахстане процент коллективизации (по числу хозяйств) вырос с 30,3% до 90,5%. Весь Казахстан охватили народные волнения, переходящие в вооружённые выступления. За период с 1929 по 1931 г. в Казахстане имело место 372 восстания, в которые было вовлечено около 80 тыс. человек. Восстания сопровождались массовыми откочёвками за пределы республики, в том числе за границу. Только с начала 1930 г. до середины 1931 г. с территории Казахстана откочевало 281230 крестьянских хозяйств, значительная часть – на территорию Китая, Ирана и Афганистана. Всего за пределы республики в годы голода откочевали 1 млн. 130 тыс. человек, из них 676 тыс. безвозвратно и 454 тыс. впоследствии вернулись в Казахстан. Силами регулярных войск и органов ОГПУ против мятежного населения проводились жестокие карательные акции. За участие в крупных восстаниях и волнениях в 1929-1937 гг. только органами ОГПУ осуждены 5551 человек, из которых 883 расстреляны [11]. Таким образом, демографический анализ архивных документов и материалов переписей населения 1937 и 1939 гг. показывает, что казахский этнос подвергся жесточайшему геноциду и понёс тяжёлые потери. По данным Комиссии Президиума Верховного Совета Республики Казахстан от голода и связанных с этим эпидемий, а также постоянно высокого уровня естественной смертности казахский народ потерял 2 млн. 200 тыс. чел., т.е. около 49% всего состава, а по подсчётам С.Аимбетова, из-за этого голода и эпидемий погибло около 2,5 млн казахов [12].

Согласно материалам Всесоюзной переписи населения 1939 г. 15% всех казахов Республики было сосредоточены в Южно-Казахстанской области – затем по мере уменьшения численности шли Алматинская (10,2%), Западно-Казахстанская (8,9%), Кзыл-Ординская (8,6%), Гурьевская (7,9%), Актюбинская (7,9%), Жамбылская (6,4%), Карагандинская и Семипалатинская области (по 5,9%), Акмолинская (5,2%), Кустанайская и Восточно-Казахстанская (по 5%), Северо-Казахстанская (4,6%) и Павлодарская (4,3%) области. Наибольший удельный вес казахов в 1939 г. был отмечен в составе населения Гурьевской (68,4%) и Кзыл-Ординской (61%) областей, они составляли более половины

населения Западно-Казахстанской (52,2%), менее половины – в Актюбинской (48,9%), Жамбылской (46,5%) и Южно-Казахстанской (46,9%) областях. Несколько меньше их было в Павлодарской (40%), около одной трети – в Семипалатинской (36,2%), Карагандинской (32,6%) и Кустанайской (31,9%) областях. Наименьший удельный вес казахов в этнической региональной структуре был зафиксирован в Алматинской (29,7%), Акмолинской (26,3%), Восточно-Казахстанской (21,6%) , Северо-Казахстанской (19,7%) областях [13].

В составе жителей городов, согласно Всесоюзной переписи населения в 1939 г. удельный вес казахов составлял всего 16,1% против 15,4% - в 1926 г. В урбанизационные процессы была вовлечена главным образом та часть казахского населения, на территории проживания которой создавались индустриальные объекты. Так, например, наиболее урбанизированными были казахи Карагандинской области, где они в составе её населения составляли 33,3%, а в Семипалатинской – 29,7%, в Гурьевской – 26,5%, а в других областях они составляли от 10 до 18%: в Кзыл-Ординской – 18,2%, в Алматинской – 16,9%, в Актюбинской – 14%, в Жымбылской – 13,6%, в Южно-Казахстанской - 13%, в Павлодарской – 12,4%, в Северо-Казахстанской – 11,4%, в Восточно-Казахстанской - 10,8%. Наименьший удельный вес казахов был среди горожан в Кустанайской (6,4%) и Западно-Казахстанской (4%) областях. Больше всего горожан-казахов было сосредоточено в Гурьеской области – 13% всех казахов, проживающих в городах Казахстана; в Карагандинской, Южно-Казахстанской и Семипалатинской областях – соответственно 12,2%, 12,2% и 10,8% [14].

Таким образом, в целом казахи оставались аграрным этносом – 83,9% всего этноса были сельскими жителями. Наименее урбанизированными были казахи Западно-Казахстанской области – 96% из них проживали в сельской местности. Высок удельный вес сельских жителей – казахов и в других областях Казахстана: в Кустанайской – 93,6%, Восточно-Казахстанской – 89,2%, Северо-Казахстанской – 88,6%, Павлодарской – 87,6%, Южно-Казахстанской – 87%, Жамбылской – 86,4%, Актюбинской -86%, в Алматинской – 83,1%, в Акмолинской – 82,5%, в Гурьевской – 73,5%, Семипалатинской – 70,3%. Наименьший удельный вес казахов в составе сельского населения был в Карагандинской области – 66,7%.

Больше всего казахов проживало в сельской местности Южно-Казахстанской области – 15% всех сельских казахов республики, затем по мере сокращения шли Западно-Казахстанская (10,2%), Алма-Атинская (10,1%), Кзыл-Ординская (8,3%), Актюбинская (7,3%), Гурьевская (6,9%), Джамбульская (6,6%), Кустанайская (5,6%), Восточно-Казахстанская(5,3%), Акмолинская (5,1%), Семипалатинская (4,9%), Северо-Казахстанская (4,8%), Карагандинская (4,7%), Павлодарская (4,5%) областях.

Однако, удельный вес казахов в составе сельского населения республики претерпел большие изменения. Так, если по материалам Всесоюзной переписи населения 1926 г., в составе сельских поселений составляла 61%, то по Всесоюзной переписи населения 1939 г. – 44% [15]. Это произошло как из-за массового голода 1931-1933 гг., так и результате значительного притока в сельские населённые пункты из Казахстана спецпереселенцев и лиц других категорий – русских, украинцев, немцев и представителей других национальностей в ходе насильственной миграции.

Таким образом, специфика расселения казахского населения и уровень его урбанизированности были обусловлены бурными миграционными потоками из различных областей России, Украины и других регионов Союза ССР. В ходе индустриализации высокие темпы экономического развития, требовавшие постоянного притока рабочей силы, также обусловили не только полиэтническую структуру населения Республики, снижение удельного веса коренного населения как в целом по республике, так и по её регионам и стали причиной особенностей его расселения, но изменили социальную, профессиональную структуру, образовательный уровень и другие качественные характеристики населения Казахстана. Всё это не могло не отразиться и на казахском населении.

Всесоюзная перепись 1939 г. подтвердила тенденцию усиления многонациональности состава населения Казахстана, на учёт были взяты демографические показатели представителей более 50 национальностей. Процесс усиления полиэтничности состава населения Казахстана продолжался и в последующие годы, в особенности в связи с начавшейся вскоре после Всесоюзной переписи населения 1939 г. второй мировой войной и после неё.

1. РГАЭ Ф. 1562. Оп. 336 Д. 264. Л.2.
2.Там же. Оп 329. Д.143. Л.143-144.
3. Там же. Оп 336. Д.248. Л. 4.
4. Там же. Д.248. Л. л. 79-80; там же. Д. 264. Л. 12.

5. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Общий свод по империи результатов разработки данных Первой Всеобщей переписи населения, произведённой 28 января 1897 г. Некоторые основные итоги из Общего свода по империи. – Санкт-Петербург. 1905. – С.5.

6. Әлихан Бөкейханов. Шығармалар. – Алматы, 1994. – 95-б.

7. Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г. Краткие сводки ВПН. Народность и родной язык населения СССР. Москва. 1928. С.16-17; РГАЭ. Ф. 1562, ОП 336. Д. 248. Лл. 63-83.

8 РГАЭ. Ф. 1562. ОП.336. Д.221. Л.96.

9. Советы Казахстана, 1992. 22 декабря; Козыбаев М.К. Казахстан на рубеже веков: размышления и поиски. Кн. 2., - Алматы, 2000. – С.44-46.; Омарбеков Т. 20-30 жылдардағы Қазақстан қасіреті. – Алматы, 1997. 282-314 бб.; Козыбаев М.К.,Алдажұманов Қ.С., Әбілхожин Ж. Қазақстандағы күшпен коллективтендіру: пен зорлық. – Алматы, 1992. 9-10, 32-35 бб.

10. Козыбаев М., Абылхожин Ж., Татимов М. Казахстанская трагедия. Вопросы истории, 1989. № 7. С. 53-71.

11. Советы Казахстана, 1992. 22 декабря; Омарбеков Т. Указ. Работа. С. 282-314; Козыбаев М.К. Указ. Работа. С. 45-46.

12. Советы Казахстана, 1992. 22 декабря; Козыбаев М.К.,Абылхожин Ж.Б., Алдажуманов К.С.. Коллективизация в Казахстане: трагедия крестьянства. – А., 1992. _. 7-8, 10-12, 30-31; Аимбетов С. 1926-1939 жылдар аралығындағы Қазақстан халқының этно-демографиялық және әлеуметтік құрылымындағы өзгерістер. Тарих ғылымындырының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған автореферати. Алматы, 1998. 16 б. Татимов М., Татимова М. Трагедия Великой степи. Мысль, 2009. -№ 6. С. 55-60. и др.

13. РГАЭ. Ф. 1562. ОП.336. Д. 264. Лл. 13-14.

14. Там же.

15. Там же.

УДК 327 (574)

К ВОПРОСУ ОБРАЗОВАНИЯ И ЗНАЧИМОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭЛИТ.

М.К.Сембинов – профессор кафедры Международных отноешний КазНПУ им.Абая,
М.Н.Бруштунов – соискатель Кыргызского Государственного университета им.Арабаева

Мақалада қазіргі саяси үрдістерде элитаның дамуы мен маңыздылығы мәселелері қарастырылады. Ерекше көңіл мәселенің ғылыми талдануына бөлінген. Қалыптасуы мен заңдастыру үрдісінен өткен посткеңестік кеңістіктің қазіргі саяси элиталар ғылыми талдаумен жіктелуді талап етеді. Осы күнге дейін жаңа тәуелсіз мемлекеттер қазіргі саяси элитаға сенімсіз білдіреді және ол демократиялық институтары мен негіздерінің дамымай қалғанымен байланысты облып отыр.

Тірек сөздер*:* саяси элита, саяси үрдіс, саяси билік, бизнес, халықаралық қатынастар, экономикалық саясат, ішкі саясат.

В статье рассматриваются проблемы развития и значимости элит в современных политических процессах. Особое внимание уделено научной интерпретаций проблемы. Современные политические элиты стран постсоветского пространства прошедшие процесс образования и легитимизации нуждаются в научном анализе и стратификации. До сих пор отношения к политической элитологии в новых независимых государствах вызывает некоторое недоверие, что можно объяснить только неразвитостью демократических основ и институтов

Ключевые слова*:* политическая элита, политический процесс, политическая власть, бизнес, международные отношения, экономическая политика, внутренняя политика.

This article discusses the development and significance of the elites in contemporary political processes. Particular attention is paid to the problem of scientific interpretations. Modern political elites in post-Soviet past and the formation of legitimizing require scientific analysis and stratification. Until now, the relationship to political elitologii the newly independent states is some distrust, which can be explained only undeveloped

democratic foundations and institutes

Keywords: political elite, the political process, political power, business, international relations, economic policy, domestic policy.

Республика Казахстан находится на новом этапе построения независимого государства. Сегодня на первый план выходят задачи экономического порядка - это, прежде всего, задачи создания современной высокоразвитой экономики. Темпы развития современного мирового хозяйства, усложнение всех механизмов мировой хозяйственной системы все настоятельней требуют особого внимания правящей политической элиты к вопросам экономики, вопросам развития бизнеса и предпринимательства.

Сложность данного вопроса обусловлена тем, что современный мир предъявляет все новые и новые требования, как к отдельным рыночным системам, так и к политическому обеспечению данного развития. Политическая элита любого современного государства должна свободно ориентироваться в вопросах экономического развития, уметь не только адекватно реагировать на все вызовы экономического развития. Но и уметь спрогнозировать развития хозяйственных механизмов в будущем. Все это говорит о том, что наиболее актуальным вопросом современного политического развития остается вопрос взаимоотношений власти и бизнеса, так как современное рыночное хозяйство это, прежде всего высокоразвитый бизнес с его особыми и сложным механизмами развития и существования,. Политическая элита любогосовременногогосударства, даже не смотря на то, что она является в основном частью бизнес элиты, должна выстраивать свои отношения с деловыми кругами общества так как от этих отношений зависит очень многое и прежде всего, зависит то насколько она сумеет сохранить власть и решать проблему поступательного развития государства. История знает немало примеров, когда именно от взаимоотношений власти и бизнеса зависела судьба государства. Макс Вебер так определяет значимость этой социальной коллизии: «Структура любого легального порядка непосредственно влияет на распределение экономической или какой-либо другой власти в пределах соответствующего сообщества. Это справедливо для всех типов легального порядка, а не только для государственного. В общем и целом мы понимаем под “властью” возможность одного человека или группы людей реализовать свою собственную волю в совместном действии даже вопреки сопротивлению других людей, участвующих в указанном действии.»[1]

В отношениях государства и деловой элиты, не может быть каких - либо перекосов, каких либо не равных отношений, так как все они рано или поздно ведут к развитию деструктивных процессов в самом обществе, а это в свою очередь ведет к политическому кризису. Для казахстанского политического руководства большое значение имеет то, каков уровень бизнес элиты современного Казахстана, так как от этого зависит вопрос углубления экономических реформ, только опираясь на деловые круги, можно проводить дальнейшее реформирование всего хозяйственногомеханизма и это прекрасно понимают политические лидеры современного Казахстана.

Бизнес элита любого современного государства имеет уникальную систему взаимоотношений с властью. Эти взаимоотношения складывались на протяжении всей истории существования того или ионного общества. Можно сказать, что процесс формирования бизнес элиты шел практически одновременно с формированием государства. Эти два комплекса на всех этапах развития практически дополняли друг друга, формируя особую среду коммуникативного поля, особые каналы взаимодействия и взаимовоздействия, которые необходимы для нормального существования и функционирования. Именно «круговорот элит» зафиксированный еще В. Парето стоит в основе функционирования современного государства.[2] Процессы взаимозависимости, взаимовлияния и взаимопроникновения власти и бизнес элиты практически не поддаются, какой либо стратификации или анализу в рамках только одной общественной науки, будь то социология или правоведение. Простое изучение, к примеру, правовых аспектов этих взаимоотношений не даст возможности для исчерпывающего научного анализа и объяснения всех граней субъекта исследования, что и обуславливают необходимость проведения политологического анализа как наиболее приемлемого и адекватного способа реализации проблемы научного исследования.

Необходимость проведения научного политологического анализа продиктована и тем, что казахстанская бизнес элита сформировалась благодаря активной деятельности политической элиты, чей прагматизм был продиктован на этапе обретения независимости, исторической необходимостью общественно-политической трансформации. Сами пути формирования бизнес элиты порой выходили за рамки правового поля, что само по себе в дальнейшем не могло, не отразится на совокупности всех социальных и политических процессах современного Казахстана.

Бизнес элита Казахстана сформировалась под воздействием многих факторов, главными из которых были факторы объективного характера.

В начале 90-х годов с распадом СССР и обретением независимости в Казахстане возникла острая необходимость создания своего рыночного механизма, который нужно было создавать на обломках командно-административной системы. Уникальность ситуации заключалось еще и в том, что за семьдесят лет существования Советской системы в общественном сознании был окончательно вытравлен и дискредитирован образ предпринимателя, человека который стремится удовлетворить собственные потребности путем свободной деятельности в экономической сфере.

Ситуация осложнялась и тем что практически отсутствовала какая либо правовая основа для развития предпринимательства. Сама политическая элита не имела какого - либо открытого опыта управления или регулирования рыночной экономикой. Да и сама политическая элита находилась в состоянии полной растерянности.

Проблема взаимоотношений власти и бизнеса нельзя рассматривать без углубления в историю становления, как институтов власти, так и становления теории управления на различных этапах исторического развития человечества. Современные системы управления достаточно динамичны. Они эволюционизировали в ходе социально-исторического развития. Однако, это не означает, что этот процесс всегда развивался по восходящей от простого к сложному. Например, в Китае за двести лет до нашей эры существовала система государственной службы, продвижение внутри которой основывалось на справедливой оценки чиновников. Конкурсный отбор и квалификационные экзамены обеспечивали единство чиновников, их высокую квалификацию и исключали политическое или какое то другое давление. Не смотря на это и сегодня, во многих странах мира сохраняются примитивные системы управления, и проводится политика, прежде всего в интересах правящей партии или клики. Правительственных чиновников. Конечно, цели и организация тех или иных социумов различны. И это отражается на характере и способах осуществления политики. Тем не менее, существуют некоторые общие принципы управления, базирующиеся на меняющихся теоретических подходах к пониманию функций управления, базирующихся на меняющихся теоретических подходах к пониманию функций управления, законности, экономических и социальных проблем. Политическая теория исторически была связана с решением двух основных вопросов. Первый определялся стремлением к справедливости, второй - служением власти. Стремление к справедливости и взаимопониманию акцентирует накопление знания в просветительских целях. Служение власти предполагает достижение инструментальных целей – повышение эффективности деятельности правительства независимо от целей и задач, которое он перед собой ставит, в том числе и в экономической сфере.

Например, можно найти размышления о целях правительства и средствах их достижения в древнеиндийском трактате «Арткхашастра», Библии и документах династии Чжоу в Китае, в которых, помимо чисто политических вопросов, рассматриваются проблемы экономических отношений. В своей «Политике» древнегреческий философ Аристотель развил теорию власти, теорию организации и теорию экономики и использования ресурсов. В трудах Аристотеля представлено раннее, но достаточно сложное теоретическое обоснование общественного и частных благ. В период Средневековья Н. Макиавелли в своем памфлете «Государь» предложил ясное определение рационалистической трактовки самой власти и целей управления. Тогда как теоретические представления о системах общественного управления можно найти в классических трудах, касающихся политики и экономики, теория общественного управления выделилась в самостоятельный предмет совсем недавно. Большинство современных подходов исходит из двух основных разграничений. Одно из них - разграничение между формированием и проведением политики. Формирование политики предполагает решение об одобрении того или иного курса. Проведение политики - это процесс осуществления поставленных целей. Эти две функции могут быть разделены в ходе анализа. Но в действительности они тесно связаны. Степень этой взаимосвязи определяется разграничением между общественным и частным секторами. Особенно трудно их разделить в социумах, где экономическая и политическая сферы тесно переплетены между собой. Следовательно, теория общественного управления не может быть рассмотрена без обращения к вопросу, каким образом политическая и экономическая наука трактует различие между общественным и частным. Огромный вклад в определение разграничений общественной и частной сфер деятельности и определение рамок, внутри которых действует правительство, внесли английские политэкономы 18-нач.19 вв. Адам Смит и Давид Рикардо. Эти и другие мыслители исследовали деятельность частных хозяйств или компаний, а также отношение их с государством, властвующей элитой. А. Смит распространил экономическое мышление на международную сферу. Представители классической, неоклассической политэкономии

обосновали необходимость ограничения общественного сектора и прежде всего властвующей элиты с целью поощрения частной инициативы. Неоклассическая традиция ограничения общественного сектора была модифицирована в макроэкономических теориях Джона Мейнерда Кейнса и другими экономистами и политологами в первой половине 20 века, настаивавших на необходимости усиления роли общественного сектор в интересах частного сектора. Акцентируя значимость деятельности частных компаний и индивида, Кейнс обосновывает разумное вмешательство государства в дела частных компаний для предотвращения последствий вызванных несовершенством рынка. Внимание приверженцев классической и неоклассической традиции в экономической и политической мысли было сосредоточено на противоречивых факторах, определявших экономический и политический выбор индивидов и отдельных групп, а так же на создании эффективной модели управления и функционирования экономики. Классическая традиция может вступать в противоречие с так называемой коллективистской традицией. Коллективистская традиция, зародившаяся в рабочем общественном движении и оформленная в марксизме предполагает включить в рассмотрение экономического поведения анализ роли общественных институтов, а так же воздействие научно-технической революции. Коллективисты или как они стали называться позднее социалисты утверждали, что политические институты девятнадцатого века придавали слишком большое значение частным целям, защите прав собственников в ущерб большинству. Французский анархист Пьер Жозеф Прудон, деятельность которого приходиться на 40-е годы XIX века полагал, что институт частной собственности - это просто юридическая фикция, в результате которой общественные ресурсы передаются в руки частных лиц. К.Маркс и Ф.Энгельс рассматривали государство исключительно как орудие принуждения в руках буржуазии и говорили о полном совпадении интересов политической и экономической элиты в лице частных предпринимателей и государственной бюрократии, противопоставляя их интересам остального общества. Вопросы взаимоотношений власти и бизнеса всегда стояли в центр внимания зарождающейся в начале XX века политической науки. Одним из первых эту проблему, в контексте политической науки, стал разрабатывать в своих трудах один из основателей современной политологии и социологии выдающийся немецкий ученый Макс Вебер. В своем фундаментальном труде «Хозяйство и общество» Макс Вебер рассматривает целый комплекс вопросов связанных с проблемами экономической социологии, юридической социологии, социологии политики и социологии религий.

Предметом этой книги является осмысление различных форм хозяйствования, права, господства, религии путем включения их в единую концептуальную систему. И хотя Макс Вебер рассматривает эти вопросы с позиции социологии, большое место в его исследованиях занимают вопросы политического плана.

Макс Вебер в своей работе дает собственное определение понятий «власть» и «господство». «Власть - по его мнению,- обусловлена просто шансом действующего лица на то, что бы навязать свою волю другому индивиду даже при условии сопротивления со стороны последнего».[3] Он сразу делает поправку о том, что субъектами власти могут быть общественные группы. Если говорить о предметеисследования то, это изречение полностью подходит к характеру отношений власти и бизнеса. Властные элиты осуществляет господство над остальными общественными группами, что включает в себя контроль, политическое и социальное воздействие, оформленное в конечном итоге политику в отношении конкретныхлюдей социализированных в общественную группу, определяемую как бизнесэлита или средний класс. Далее Макс Вебер пишет о том, что, чтобы перейти от власти и господства к политической реальности, следует добавить понятие « политического союза». Политический союз в свою очередь предполагает оперирование такими понятийными категориями как, территория, длительно существующее социальное образование и возможность применения принуждения, чтобы навязать соблюдение приказов и правил. Далее он пишет, что государство среди политических союзов - это инстанция, обладающая монополией на физическое принуждение, что само по себе, ставит его выше любых других форм политических союзов. Если экстраполировать это веберовское понимание той политической реальности на современную действительность то можно сказать, что в современном мире вне всяких сомнений произошла смена в иерархии «политических союзов». На сегодня государство не единственный политический союз, обладающий монополией на осуществлении физического принуждения. С точки зрения концепции неолиберализма правом на принуждения обладают и международные сообщества, в которые государства делегировали часть своих полномочий, и в том числе право на принуждение.

Рассуждая об основах двух категорий общественной деятельности: политики и бизнеса Макс Вебер делает вывод о том, что экономическая и политическая деятельность определяется субъективным

смыслом социального поведения. Это в какой то степени вносит ясность как в понимание самих общественных феноменов власти и бизнеса, так и объясняет процессы их взаимодействия и развития. Вебер заостряет свое внимание на различии социального поведения людей занимающихся бизнесом или политикой. Он пишет, что экономически ориентированное поведение- это поведение, которое по своему смыслу соотносится с удовлетворением желаний, связанных с извлечением пользы. Если хозяйство соотносится с удовлетворением потребностей как с целью обуславливающей рациональную организацию поведения, тогда как политика характеризуется господством, осуществляемым одним или несколькими индивидуумами над другими людьми. Однако эти смысловые определения позволяют синхронно понять переплетения экономического поведения с поведением политическим, различие которых, по мнению Вебера концептуальное, а не реальное. Далее он пишет, что экономическое поведение и политическое, в конкретном проявлении разделить, как два разных вещества в химической смеси не представляется возможным. Экономическое поведение может временами прибегать к использованию силы и, следовательно, приобретать политический смысл. С другой стороны, всякое политическое поведение, или длительное осуществление господства одного или нескольких индивидов над другими, нуждается в экономическом поведении, то есть в обладании или получении в свое распоряжение необходимых средств для удовлетворения имеющихся потребностей.

Современная наука различает существование политической экономии и экономической политики. Разграничение двух этих терминов становитсяконцептуально строгим только тогда, когда экономическое поведение в собственном смысле слова исключает применение силы, а также в той мере, в какой собственная рациональность экономического поведения соотносится с наличием и рациональным выбором средств.

Все это говорит о том, что как в концептуальном плане, так и в общественной среде политическая власть и экономический интересимеютсложную структуру взаимодействия и взаимовлияния.

Интересен и вопрос относительно отличий этих взаимоотношений в различных общественных средах. Ведь вне всяких сомнений спектр этих взаимоотношений предельно многообразен в зависимости от многих составляющих, среди которых геополитическая среда или этнодемографический состав населения играют определенную роль.

Взаимоотношения власти и бизнеса в Казахстане, к примеру, значительно отличаются от аналогичных проблем в соседнем Узбекистане. Если в Казахстане традиционное общество подверглось значительной трансформации, были почти полностью изменены хозяйственный уклад, этнодемографический состав населения в советский период, то в Узбекистане эти процессы не носили такой глубины из-за наличия собственной устоявшейся традиционной среды, где хозяйственный уклад был самым главным консолидирующим фактором, что в не всяких сомнений, отразилось как на формировании политической и экономической элит, так и на взаимоотношениях между ними. Если говорить о геополитическом факторе, то необходимо иметь в виду, что территориально Казахстан граничит с двумя региональными державам, чья политика в регионе оказывает сильное воздействие на всю структуру взаимоотношений и все политические и социально-экономические процессы как внутри государств региона, так и вокруг них. Наличие общей границы с ними предполагает, однако и особую среду и режим взаимоотношений, где бизнес и политическая элиты играют уникальную роль, и одновременно обладают набором таких ресурсов воздействия, на среду, которых лишены элиты других государства региона.

1.Вебер М. Основные понятия стратификации // СОЦИС. 1994. № 5. С. 169-183). Перевод с англ. изд. А.И.Кравченко

2.Pareto V. Sociological writings / Sel. and introd.S. E. Finer. N.Y., 1966. [Ibid., vol.2 ,p. 531].:http://www.km.ru/referats/

3. Арон Р.. Этапы развития социологической мысли/Общ, ред. и предисл. П.С. Гуревича. — М.: Издательская группа «Прогресс» — «Политика». — С.589, 608 с., 1992

УДК 327 (574)

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САЯСАТТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ӨЗЕКТІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Ж. Қ. Симтиков - саяси ғылымдарының докторы

Мақалада автор жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы саясаттану ғылымының өзекті мәселелерін қарастырады. Саясаттану студенттерге билік, азаматтық қоғам, құқықтық мемлекет, саясат, саяси жүйе түрлері, саяси режимдер, саяси мәдениет, қазіргі қоғамның саяси институттары мен қоғамдық даму, жаһандану мәселелерін кеңінен ұғындыруға атсалысады.

Саясаттанудың күрделі де ажырамас бөлімі саналған саяси ойлар студенттерге саясаттың әлеуметтік-философиялық және идеалдық-теориялық негіздерін, сондай-ақ оның белгілі бір тарихи кезеңдердегі жүйелі саяси парадигмаларын анықтауға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастыру, саясаттану, билік, азаматтық қоғам, құқықтық мемлекет, саясат, саяси жүйе, ғылыми-әдістемелік негізі

В данной статье рассматриваются яактуальные вопросы науки политологии в формировании нового казахстанского патриотизма. «Быть патриотом Родины – значит носить Казахстан в своём сердце», - отметил Президент Нурсултан Назарбаев. В проекте нового политического курса нации «Стратегия «Казахстан-2050» Глава государства, обращаясь к молодому поколению Независимости, подчеркнул, что «мы все – одна Страна, один Народ».

Патриотами не рождаются, ими становятся. Будущее страны тесно связано с жизнью и деятельностью молодежи. Молодежь – это политический, экономический и культурный потенциал развития государства. Новый казахстанский патриотизм тесно связан с твердой уверенностью в завтрашнем дне, в будущем.

Ключевые слова: формирование нового казахстанского патриотизма, политология, власть, гражданское общество, правовое государство, политика, политическая система, научно-методическая база

In this article рассматриваются yaaktualny questions of science of political science in formation of new Kazakhstan patriotism. "To be the patriot of the Homeland – means to carry Kazakhstan in the heart", - the President Nursultan Nazarbayev noted. In the project of a new political policy of the nation "Strategy "Kazakhstan-2050" the Head of state, addressing to young generation of Independence, I emphasized that "all of us – one Country, one People".

Patriots aren't born, them become. The future of the country is closely connected with life and youth activity. The youth is a political, economic and cultural potential of development of the state. New Kazakhstan patriotism is closely connected with strong confidence in tomorrow, in the future.

Keywords: formation of new Kazakhstan patriotism, political science, power, civil society, constitutional state, policy, political system, scientific and methodical base

Тәуелсіз Қазақстанның ең негізгі мақсаты еліміздің болашағы болып табылатын студенттердің отансүйгіштік, ұлтжандылық, ұлтаралық келісімдер, жеке тұлға құқығы мен еркіндігін мойындау принциптеріне негізделген әдістемелерге сүйене отырдып олардың сыни тұрғыдан ойлауымен қатар азаматтық тұрақты дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру болып табылады. Онда саясаттану пәнінің алатын орны жоғары.

«Саясаттану» немесе халықаралық қолданыстағы «Политология» термині politike – мемлекеттік қоғамдық істер және logos - сөйлеу, оқу деген мағынаны білдіретін грек сөзінен алынған. Бұл пән қазіргі қоғамдық және саяси құбылыстың мән мағынасын терең түсініп-білуге, адамдардың өмірінде алар орнын, атқарар рөлін айқындауға, оларға сан түрлі құқықтары мен бостандықтарын дұрыс пайдалануға жол ашады.

Саясаттану пәні – қоғамның саяси саласын жан-жақты зерттейтін қоғамдық ғылымдардың бірі болғанықтан қазіргі қоғам мүшелерінің қажеттілігімен бірге талап-тілегі, қоғам өмірінің барлық салаларындағы оның алуан түрлі іс-қимылдарының көрсеткіші болып табылады. Сондықтан да саясат туралы білім алу жастарға қоғамдағы өзінің алатын орны мен атқарған рөлін түсіну, оларды мемлекет көлемінде іске асырудың мақсаттары мен құралдарын тандап алуға мүмкіндік береді.

Саясаттану ғылымы – қоғамның өткені мен бүгінгісін саралап және болашағына тікелей ықпал ететін мемлекеттік идеологияның құралы болып табылады.

Саясаттану курсын оқу барысында студент саясаттанудың ғылыми-әдістемелік негізін игереді. Саясаттану курсы басқа да қоғамдық пәндермен, атап айтқанда философиямен, әлеуметтанумен, тарихпен, құқықтанумен өзара тығыз байланыста және аралас ілім болып табылады. Бұл ілімнің ең басты міндеті қоғамның саяси дамуы. Саясаттану адам және қоғам туралы өзге де ғылымдар сияқты

адамдардың саяси білімін қалыптастыруға, өткенді, қазіргіні, келешекті дұрыс түсініп, орнын анықтауға көмектеседі. Жалпы саясат – мақсатқа жету жолындағы айла тәсілдердің жиынтығы.

Саясаттану студенттерге билік, азаматтық қоғам, құқықтық мемлекет, саясат, саяси жүйе түрлері, саяси режимдер, саяси мәдениет, қазіргі қоғамның саяси институттары мен қоғамдық даму, жаһандану мәселелерін кеңінен ұғындыруға атсалысады.

Саясаттанудың күрделі де ажырамас бөлімі саналған саяси ойлар студенттерге саясаттың әлеуметтік-философиялық және идеалдық-теориялық негіздерін, сондай-ақ оның белгілі бір тарихи кезеңдердегі жүйелі саяси парадигмаларын анықтауға мүмкіндік береді.

Саясаттануды оқып үйренуші студент кең көлемде білімді ғана емес, сонымен бірге, оны ғылыми тұрғыдан талдау әдістерін үйреніп, қоғам мен мемлекеттің болашақтағы саяси дамуын болжай алатын, қазіргі саяси құбылыстарға шығармашылық талдау-зерттеу жасай білетіндей болуы керек.

Саясаттануға деген объективті көзқарас 80-жылдардың екінші жартысында бұрынғы Кеңес Одағындағы түбегейлі реформаларға қоғамның демократияландыруына, тоталитарлық жүйенің күйреуіне байланысты өзгерді. 1989 жылдан Жоғары Аттестациялау Комиссиясында саясаттанудан эксперттік кеңес жұмыс істей бастады. 1990 жылы КСРО-ның ғылым және техника бойынша мемлекеттік комитеті «Саяси ғылымдар» деген атпен саяси ғылым қызметкерлерінің тізімін ресми түрде бекітті. 1989-1990 оқу жылдарында Балтық бойы елдерінде, 1990 жылдан бастап ТМД-ның басқа елдерінде саясаттану оқытыла бастады. Қазір Қазақстанның барлық жоғары оқу орындарында бұл ғылым міндетті түрдегі жеке пән ретінде жүргізіледі. Осыған дейін тек Алматы қаласының өзінде әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті және Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті және басқа да жоғары оқу орындары бұл салада арнаулы мамандар даярлап келді. Дегенмен бір өкініштісі, біздің университетімізде бүгінгі таңда магистанттар дайындалғанымен бакалавр дайындау процесі тоқтап тұр деп айтуға болады. Еліміздің тұңғыш әрі жетекші жоғарғы оқу орны ретінде біздер осы мәселеге басты назар аударуымыз керек. Сол үшін биылғы жаңа оқу жылында саясаттану мамандығын ашуға рұхсат алып, талапкерлерді қабылдауға хабарламалар беру керек.

Біріншіден, саясаттану мамандығына қызығушылық танытқан талапкерлерге университетке қабылдауда жеңілдіктер жасаудың мүмкіндігін қарастыру қажет.

Екіншіден, бүгінгі таңда мектептерде музыка, сурет және денешынықтыру пәндері негізгі пәндерге қосымша пән іспеттес қаралса жоғары оқу орындарында саясаттану пәнінеде сондай көзқарас қалыптасқандай сезіледі. Ең алдымен Саясаттану пәні студенттерге кең көлемде білімді ғана емес, оны ғылыми тұрғыдан талдау әдістерін үйретіп, қоғам мен мемлекеттің болашақтағы саяси дамуын болжай алатын, қазіргі саяси құбылыстарға шығармашылық талдау жасауға үйрететінін естен шығармауымыз керек. Әрі пәннің жағымды имджін жасау керек.

Үшіншіден, ең алдымен саясаттануды оқытудың педагогикалық негіздері сапалы оқыту жағына қарай бұрылуы тиіс. Ал сапалы оқыту деген бүгінгі заманда аз уақыт ішінде тиімді білім берумен тікелей байланысты. Олай болса, Саясаттану пәнінің құрылымы, жалпы бағдарламасы, осыдан туындайтын мақсаты мен міндеті орындалып жатыр ма? –деген мәселе әлі де ойлануды қажет етеді.

Төртіншіден, біздің жастарда ұлтжандылық рухы жетіспей жататыны жасырын емес. Осы ұлтжандылықтың ұрығын, дәнін себу үшін қандай шаралар жасап жатырмыз, соған басты назар аударуымыз қажет.

Бесіншіден, Саясаттану пәніне қатысты еліміздегі оқулықтарда бірізділік жоқ. Ол студенттердің Саясаттану пәнін меңгерудің сапасы мен қызығушылығына нұқсан келтіреді. Сондықтан да осы мәселе назардан тыс қалмауы керек.

Ал енді осы мәселеге орай, Саясаттану ғылымының сапасы мен жалпы ғылымның жағдайына тоқталайық. «Қазақстан жолы - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Елбасының биылғы жолдауында «алдағы 10-15 жылда ғылыми қамтымды экономикалық базис жасауымыз керек, онсыз біз әлемнің дамыған елдері қатарына қосыла алмаймыз, мұны дамыған ғылым арқылы шешуге болады» - деп көрсетілген. Ғылыми қамтымды экономика құру - ең алдымен Қазақстан ғылымының әлеуетін арттыру. Бұл саясаттану саласындағы ғалымдарғада тікелей қатысты. Алдымызға аспандаған асқақ міндеттер қойғанымызбен, олардың барлығы да қарапайым жердің бетінде жүріп, өмір шынайылығымен бетпе-бет келу арқылы шешілері ақиқат. Сол сияқты, қазақстандық ғылым да өздігінен дамымайды, оны дамытатын зиялы қауым өкілдері. Атап айтсақ, негізінен ғалымдар, яғни, ғылыми қызметкерлер мен жоғары оқу орындарының профессорлық-оқытушылық құрамы болып табылады. Өйткені, бүгінгі білімді студент - ертеңгі ғұлама ғалым. Сондықтан да бүгінгі таңда дайындалған бакалаврлар мен магистанттар дайындау процесіне үлкен көңіл бөлінуі керек.

Ал енді осы қазақстандық ғылымды дамытады дейтін ғалымдарымыздың хал-ахуалы, ғылыми-зерттеу жұмыстармен айналысуға қажетті жағдайлардың деңгейі туралы сөз етейік.

Біріншіден, отандық ғылымның дамуына тұсау болып отырған проблемалар өте көп. Кейбір мәселелердің шешімі тәуелсіздік алғалы бері табылудың орнына, күрделіленіп әбден қордаланған. Егеменді ел болғалы бері қаншама білім-ғылым министрі ауысқанымен, олардың білім мен ғылымды әлемдік қалыптарға (стандарттарға) сәйкестендіру мақсатында жүргізген реформалары бұрыннан келе жатқан ескі проблемаларға қосылып, жығылғанға тиген жұдырықтай болып отыр.

Екішіден, қазір ЖОО оқытушылар қауымы бір жалақыға қарап, «айлықтан айлыққа дейін» амалдап тіршілік етуге бейімделген. Ғалымдарға ешқандай әлеуметтік қолдау да жасалмайды, тұрғын үймен қамту, жеңілдіктер жасау деген атымен жоқ. Ғылыми-зерттеу жүргізу базаларының жарақтандырылуы да заманға сай емес. Осының барлығы ғылыми саланы қожыратып, «Ғалым» деген асқақ ұғымның қадірін кетіріп, жастардың ғылыммен айналысуға деген ынта-жігерін жоюда. Ғылым жолына интеллектуалдық бәсекелестік жолымен емес, жоқтың күнінен келушілік, немесе, тамыр - таныс арқылы грантқа қол жеткізіп, ғылыми атақ-дәреже алу үшін келу басым болып барады. Өкінішке орай, бұл өткір шындық, қазір қазақстандық жоғары оқу орындарының кандидат докторантураларында оқып жүрген докторанттардың көпшілігі ғылымнан алшақ жандар, ондайларда «Ғалым болам, ғылыми ізденісіммен елімнің дамуына пайдалы үлес қосам!» деген ой мен арман жоқ. Ай сайын докторантураның стипендиясын алып, оған қосымша тағы бір жерге жұмысқа тұрып, «докторант» ретінде грант есебінен шет елдерде «тегін тағылымдамадан» өтіп, бостан бос тайраңдағандарына мәз. Шетелдік импакт-факторлы басылымдарда ғылыми мақала шығару талабын орындай алмай, доктор философии-докторлық диссертацияларын қорғауға жете алмай кетіп жатқандары қаншама. Ал, қорғалып жатқан кандидат-докторлық диссертациялардың көбінің сапасы мен деңгейі бұрынғы кандидаттық диссертацияларға да жетпейді.

Үшіншіден, отандық ғылымға пайда әкеледі деп жоспарлағанымен, іс жүзінде түрлі кедергілер мен шығын әкеліп жатқан жаңалықтың бірі-.шетелдік импакт-факторлы басылымдарға мақала жариялау туралы талап. Бұл талап кандидат-докторантураға ғана емес, бұрынғы жүйеден кандидаттық және докторлық ғылыми дәрежелерін алғанымен, доцент немесе профессор ғылыми атақтарын алып үлгермегендерге де қойылады. Ал, импакт-факторлы басылымға мақала жариялау қазақстандық ғалымдар үшін қиямет-қайыммен теңдей, машақаты мен шығыны көп шаруа.

Төртіншіден, қазақстандық ғылымды тұралатып отырған проблемалардың біреуі - бюрократия. Қазақстандағы қоғам өмірінің барлық саласында шен-шекпенділердің бассыздығы мен қағазбастылықтың жаппай белең алуы еліміздің дамуын тежеп, жемқорлықтың неше-түрін туындатып отыр. Сол сияқты, білім-ғылым саласындағы «шолақ белсенділер» мен «қағазқұмарлық» дерті де білім беруді қожыратып, отандық ғылымның дамуын дағдарысқа ұрындыруда.

Жалпы, отандық ғылымның дамуына кедергі болып отырған проблемаларды санай берсек, шегі болмас. Мәселе білім мен ғылым саласындағы осындай кемшіліктерді тез арада түзеп, Елбасымыз межелеп отырған ғылыми ауқымы кең экономика құруға бәріміз бел шешіп атсалысуымыз қажет. Отандық жоғары білім мен ғылымның дамуын тежеп, отырған әкімшілік құрылымдардан, ғылым саласын сыңаржақтылықтан, шолақ белсенділердің бюрократиясынан, шектен тыс қағазбастылықтан арылтпасақ, елімізде ғылым-білім дамымайды. Ғылымды шындап дамытамыз десек, алдымен бұл салаға кедергі жасап отырған проблемаларды шешуіміз керек.

УДК 327 (574)

TRADE COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND EU

Baiturbayeva A.T. -
c.p.s., senior teacher of chair of International relations,
KazNPU named after Abai

2002 жылдан бастап ЕО Қазақстанның ең ірі сауда әріптесіне айналды және оның экспорты 40% құрады. Ал 2007 жылда экспорт, ең алдымен, мұнай және газ саласында 80% құрады. Сол 2007 жылы ЕО Қазақстаннан 13,35 млрд. € жуық таурлар алды және қызмет көрсету саласына 1,52 млрд. € жұмсады. ЕО Қазақстанға жасаған тауар экспорты 6,04 млрд. €, ал қызмет көрсету саласында1,92 млрд. € құрады. 2006

жылда Қазақстанға сырттан келген $ 7,3 млрд. тікелей шетел инвестициясының жартысын ЕО жіберді. ЕО Қазақстанды энергия тасымалдаудың ең ірі тасымалдаушысы ретінде Дүниежүзілік сауда ұйымына кіру ұмтылысын қолдайды.

Ресейдің, Қазақстанның және Белорусияның көшбасшылары Астанада Еуразиялық Экономикалық Одағын құру туралы келісім-шартқа қол қойылды. Сөйтіп үш посткеңестік мемлекеттер интеграцияның жоғары деңгейіне шықпақшы. Одақ, жоспар бойынша, 2015 жылдың 15 қаңтарынан бастап іске асады.

Тірек сөздер: аспектілер, экономикалық және саяси табыстар, халықаралық рөл, мұнай импорты, демократия және адам бостандығы, сауда-экономиялық қатынастар.

С 2002 года ЕС выросла и стала крупнейшим торговым партнером Казахстана, являясь местом 40% ее экспорта. Экспорт был в первую очередь, 80%, нефть и газ в 2007 году. В 2007 году ЕС импортировал товаров из Казахстана, который составил 13,35 млрд. € и услуг составила 1,52 млрд. €. Экспорт ЕС в Казахстане был 6,04 млрд. € товарами и 1,92 млрд. € в сфере услуг. Половина Казахстана за $ 7,3 млрд. прямых иностранных инвестиций в 2006 году пришел из ЕС. Как крупнейшим поставщиком энергоносителей в ЕС, ЕС поддерживает ее вступление во Всемирную торговую организацию.

Лидеры России, Казахстана и Белоруссии подписали в Астане Договор о создании Евразийского экономического союза. Три постсоветские страны, таким образом, хотят выйти на более высокий уровень интеграции. Союз, по плану, заработает с 1 января 2015 года.

Ключевые слова: аспекты, экономические и политические успехи, международная роль, импорт нефти, демократия и права человека, торгово-экономические отношения.

Since 2002, the EU has grown to become Kazakhstan's largest trading partner, being the destination of 40% of its exports. Those exports were primarily, 80%, oil and gas in 2007. In 2007 EU imports of goods from Kazakhstan amounted to €13.35 billion and services amounted to €1.52 billion. EU exports to Kazakhstan were €6.04 billion in goods and €1.92 billion in services. Half of Kazakhstan's $7.3 billion of foreign direct investment in 2006 came from the EU. As a major energy supplier to the EU, the EU supports its accession to the World Trade Organization.

The Partnership and Cooperation Agreement (PCA) with Kazakhstan has been the legal framework for EU–Kazakhstan bilateral relations since it entered into force in 1999. In November 2006 a Memorandum of Understanding on cooperation in the field of energy between the EU and Kazakhstan has been signed establishing the basis for enhanced cooperation.

The future European Commission assistance will focus on the following priority areas: promotion of the ongoing reform process at political, economic, judiciary and social level, infrastructure building, and cooperation in the energy sector.

The overall EU co-operation objectives, policy responses and priority fields for Central Asia can be found in the EC Regional Strategy Paper for Central Asia 2007–2013. In addition to the assistance under the Development Cooperation Instrument (DCI), Kazakhstan participates in several ongoing regional programs.

The leaders of Russia, Kazakhstan and Belarus signed in Astana Treaty establishing the Eurasian Economic Union. Three post-Soviet countries, so want to reach a higher level of integration. Union, according to plan, will earn from 1 January 2015.

Key words: aspects, economic and political success, international role, oil imports, democracy and human rights, trade and economic relations.

The European Union (EU) and Kazakhstan have become important partners over the past decade. The EU is Kazakhstan’s leading trade partner, accounting for 40 per cent of its exports. At the same time, Kazakhstan contributes to meeting the EU’s oil and uranium demand and Europe is increasingly interested in the country’s extensive natural resources. Growing economic and political ties have brought EU-Kazakhstan relations to a new level that seems to surpass the current bilateral agreement and the overarching (regional) engagement through the EU Strategy for Central Asia. In 2011, negotiations began over a new and enhanced agreement to replace the current Agreement on Partnership and Cooperation (APC). Despite substantial initial progress, recently talks have slowed down. Kazakhstan’s interest seems to be declining and differences are mounting over two key issues: technical and regulatory aspects related to trade and investment, and a clearer commitment and results by Astana towards democratic reform.

Whereas Kazakhstan has managed to boost its image abroad, concerns abound over the country’s performance in terms of democracy, human rights, rule of law and good governance at home. The Kazakh government’s

commitments in the run-up to the 2010 chairmanship of the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) seemed to indicate willingness to reform and modernize existing institutional structures, but few results have been recorded to date. The launch of a National Human Rights Action Plan in 2009 has not brought about change; in fact, over the last few years Kazakhstan has introduced restrictive policies regarding national security, religious freedom and the Internet.

As European Commission President José Manuel Barros mentioned during his visit to Astana in June 2013, Europe is looking for a politically stable partner in Central Asia. While Kazakhstan has advanced economically and is considered more stable than some of its neighbors, its stability is based on a 'strong man' rather than on democratic governance, rule of law and respect for human rights. As a normative actor, the EU promotes these principles in its relations with partner countries. However, in dealings with resource-rich states the Union tends to shy away from its normative agenda. This does not have to be the case with Kazakhstan. The Central Asian state presents trade and investment opportunities for Europe, but the Union is also a vital market and source of technology for the country. Kazakhstan's economic and political success will largely depend on the country securing an alternative to trade and ties with Russia and China. A clear EU stance on Kazakhstan's democratic and human rights commitments would be mutually-beneficial: political stability rooted in democratic principles would strengthen the country's profile on the global stage, while the EU would gain a more reliable partner.

The EU-Kazakhstan Agreement on Partnership and Cooperation (APC) has been in force since 1999. It has ten-year tenure and is automatically renewable. In the mid and late 1990s, the EU signed similar agreements with most post-Soviet states. These accords provide a legal framework1 for economic cooperation between these countries and the EU and its member states, covering issues such as trade, business and investment, and legislative and financial cooperation. Under a APC, the parties grant each other most-favored-nation status, 2 which guarantees favorable customs duties and charges on imports and exports. Since almost half of Kazakhstan's exports go to the EU, the most-favored-nation clause is essential for Astana.

Political dialogue is a small but integral part of the APC. Annual meetings are held in Brussels within the framework of the high-level Cooperation Council. The Council's last gathering in July 2013 stressed political reform, trade, and regional security and cooperation but did not bring about ground-breaking decisions or initiatives. While the existing APC also includes standard commitments by the parties towards the rule of law and human rights, it does not include specific issues, actions or a timeline. For example, the annual Human Rights Dialogues between the EU and Kazakhstan were established only after the 2007 EU-Central Asia Strategy for a New Partnership came into effect and are not part of the current APC.

After several requests from the Kazakh government to launch negotiations on a new agreement, the 2009 Cooperation Council concluded that the existing APC did not reflect the extent of the cooperation between the parties and agreed on the need to reach a new agreement. In 2011, the European External Action Service (EEAS) began negotiations with Kazakhstan on an Enhanced Agreement on the third round of talks took place in July 2012 in Astana, and the fourth round is scheduled for October 2013.

A new APC is not legally required. Negotiations have been launched on the basis that both partners have changed and that the relationship has reached a new level. The EU's relations with the other Central Asian states continue to be regulated through the initial agreements. This emphasizes Kazakhstan's special status and fits with Astana's aspirations to play a greater international role and build strong ties with key global players. For the EU, negotiations will only make a positive difference if stronger prescriptions for reform are envisaged and progress is made on Kazakhstan's accession to the World Trade Organization (WTO). The latter would bring Kazakhstan closer to the EU in terms of trade and investment-related regulations and standards. The EU's and its member states' economic and trade interests are already largely accommodated in the current APC. Thus, a new agreement has to go further, notably paving the way for progress towards democratic reform, which would help increase Kazakhstan's stability and thus protect European investment in the long-term. But talks are taking place behind closed doors and it is still not clear how a new APC would differ from the current one.

Regardless of China and Russia's vicinity, the EU is Kazakhstan's leading trade partner and offers a market of over 500 million people. In recent years, Europe has accounted for almost half of Kazakhstan's foreign direct investment (FDI). Next to providing a continuous cash-flow, Europe is also an important partner when it comes to sharing know-how, expertise and technology. According to data from the European Commission, in 2012 EU exports to Kazakhstan were worth €7.1 billion, while the country's exports to the EU amounted to €20.1 billion.

Fuels and mining products represent over 90 per cent of Kazakhstan's exports to the EU. Over the last seven years, Kazakhstan's share of EU oil imports stood at around 5 per cent, 4 whereas the EU absorbed over 70 per cent of Kazakhstan's oil exports. While oil imports from Kazakhstan are substantial, the EU's dependence on Kazakh oil overall remains limited. EU member states such as Germany and France have struck deals with

Kazakhstan with a view to exploiting and importing rare earths. Kazakhstan has important reserves of fossil fuels and rare earths but needs to attract technology and investment to exploit them and markets for its exports. Above all, it will need to modernize and diversify its economy away from a reliance on the export of a few commodities. The rule of law, upholding rights and fighting corruption are important conditions to encourage investment and entrepreneurship. This provides the EU with some leverage and an opportunity to promote reform while building on economic interdependence.

The EU should use its leverage in two ways. First, including commitments to democratic reform in the negotiations over an enhanced APC; and second, expanding cooperation on democratic reform as part of the new agreement, sustaining change over the long-term.

So far it has been foremost the European Parliament (EP) that has actively supported a values-oriented agenda in the negotiations. In October 2012, the EP adopted recommendations for the EEAS, the European Commission and the Council in which it sets standards for the negotiations, conclusion and implementation of the agreement. The EP report stresses 'that progress in the negotiation of the new APC must be linked to the progress of political reform' in Kazakhstan and insists on the possibility of suspension of the agreement in case of gross human rights breaches.

The EP's proposals are rooted in the EU's 2012 Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy, 7 which places values at the centre of the EU's relations with third countries and connect democracy and human rights with other policy fields, such as trade and investment. Whether the EU lives up to such standards in its relations with Kazakhstan will largely depend on the formulation of the democracy and human rights clause in the new APC and the inclusion of an actual suspension clause. Rhetorical reference to values in the current agreement has left many human rights violations overlooked and the country's backsliding on democracy rather unattended. The closing of media outlets, an unfair electoral environment and elections marred with violations of basic international standards, slow and poor implementation of judicial reform and a lack of separation of powers have marked Kazakhstan's backsliding on democratic reform. In order to make the best use of the EU Strategic Framework for Human Rights and democracy, the new APC should specify what constitutes a severe human rights breach thus providing a viable ground for the potential suspension of the APC, and include clearer democratic reform indicators. Introducing more precise language is challenging but not impossible, as long as the political will matches trade and investment interests.

While the European Parliament is not directly involved in the negotiations, it will vote on the agreement when talks are concluded, as well as monitor negotiations and the agreement's implementation, as guaranteed by the Lisbon Treaty. To ensure that its recommendations are implemented, the Parliament has requested the establishment of a comprehensive monitoring mechanism that would include regular reports to the EP during the course of the negotiations and after the APC is signed. But at the moment, no details have emerged about the format of these reports or the EP's options for acting on them. The functions, mandate and structure of the comprehensive monitoring mechanism should be made transparent from the outset, including a clear modus operandi between the EP's Foreign Affairs Committee and the EEAS. As the most outspoken actor in EU democracy and human rights promotion, the EP should be able to react effectively to developments in the negotiation process and remain proactive thereafter through a monitoring mechanism that serves as a tool of concrete influence.

Trade and economic relations between the EU and Kazakhstan are governed by the Agreement on Partnership and Cooperation signed in 1995 and entered into force in 1999.

The EU Strategy for Central Asia is also an important framework for relations between the EU and Kazakhstan.

EU-Kazakhstan bilateral trade and economic relations have been growing strongly since 2002.

Trade and economic relations between the EU and Kazakhstan are governed by the Agreement on Partnership and Cooperation (APC) signed in 1999. The agreement provides for a non-preferential trade agreement under which the parties grant each other 'most favored nation' (MFN) treatment with respect to tariffs whilst quantitative restrictions are prohibited in bilateral trade. The agreement also foresees progressive regulatory harmonization of national legislation and practices with EU trade-related standards, including technical regulations and sanitary requirements, protection of intellectual property rights, and customs issues.

The European Union and Central Asia: Strategy for a New Partnership is also an important framework for relations, as cooperation in trade and investment is one of the strategy's key targets.

Kazakhstan being classified as an Upper Middle Income country by the World Bank is in the main country categories which will no longer benefit from the EU's Generalized System of Preferences (GSP) scheme. The current GSP scheme will remain valid until 1 January 2014, thus giving economic operators time to adapt to the

revised regime.

The EU has progressively become Kazakhstan's first trade partner, with about 49% shares in its total external trade (in 2011). EU trade with Kazakhstan is increasing rapidly, as is Kazakhstan's trade with the rest of the world. In 2011 EU exports to Kazakhstan were worth EUR 6.0 billion, while the imports from Kazakhstan amounted to EUR 22.7 billion, resulting in a deficit of EUR 16.7 billion. EU imports continue to be dominated by energy products (over 90% in 2011). The main EU exports are machinery, vehicles, and chemicals. Many of the exports are supplies for European oil and gas companies.

The EU is also an important partner in Kazakhstan's economic development, with assistance projects at the regional and national level.

The European Union also remains largest investor in Kazakhstan. During the period of 2000- 2010 the gross EU investment was about USD 56 billion. The major investments are in the energy sector. According to the National Bank of Kazakhstan in 2011 the total (foreign direct investment) FDI inflow was USD 19.850 billion. The EU had a 60% share with USD 11.869 billion.

The European Union encourages and supports Kazakhstan's accession to the WTO, as WTO accession can open Kazakhstan's way to integrating into the world economy by accepting and applying international trade rules and norms, which are likely to result in more intensive trade and investment relations.

EU trade with Kazakhstan is increasing rapidly; as is Kazakhstan's trade with the rest of the world. In 2008, Kazakhstan was the EU's 29th largest trading partner, and the 19th largest import market. The EU is Kazakhstan's largest trading partner, with 44.6% of its total exports and 24.6% of its imports in 2007.

1. *According to statistics agency of Republic of Kazakhstan (electronic resource) http://www.stat.kz*
2. *Council of the European Union, '11th Cooperation Council, EU-Kazakhstan, 17 November 2009, Joint Statement', (electronic resource) http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/111290.pdf pp. 15-19*
3. *Official website of the Delegation of the European Union to Kazakhstan (electronic resource) http://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/eu_kazakhstan/chronology/index_en.htm*
4. *According to National bank of Republic of Kazakhstan (electronic resource) http://www.nationalbank.kz*
5. *Ibid.*
6. *According to the Customs Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan (electronic resource) http://www.customs.kz*

УДК 327 (574)

К ВОПРОСУ О VII АСТАНИНСКОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ФОРУМЕ

А.А.Белялов – *старший преподаватель кафедры «международных отношений» КазНПУ им.Абая*

Бұл мақалада автор қазіргі әлемнің ең маңызды экономикалық және әлеуметтік мәселелерді талқылау үшін абройлы платформа – VII Астаналық экономикалық форумның маңызын қарастырады. Жеті жыл қатарынан Еуразия кіндігінде қазіргі қатерлерді талқылау үшін әлемдік көшбасшылар, сарапшылар және бизнес-элитаның өкілдері бас қосып отыр.

Тірек сөздер: Астаналық экономикалық форум (АЭФ), қазіргі қауіп-қатерлер, «кедейшілікті жоюдың жол картасы», халықаралық экономикалық өмір, дүнеижүзілік дағдарысқа қарсы конференция, жаһанды үнқатысу,G-Global, сенім, ашықтық, толеранттық.

В этой статье автор рассматривает значение VII Астанинского экономического форума – авторитетной платформы для дискуссий по ключевым экономическим и социальным проблемам современного мира. Седьмой год подряд в самом сердце Евразии встречаются мировые лидеры, эксперты и представители бизнес-сообщества, чтобы обсудить и совместными усилиями найти ответы на вызовы современности.

Ключевые слова: Астанинский экономический форум (АЭФ), вызовы современности, «дорожная карта искоренения бедности», международная экономическая жизнь, всемирная антикризисная конференция, глобальный диалог G-Global, доверие, открытость, толерантность.

In this article the author considers value of the VII Astana economic forum – an authoritative platform for discussions on key economic and social problems of the modern world. The seventh year in a row in the heart of Eurasia world leaders, experts and representatives of business community to discuss and joint efforts to find

answers to present calls meet.

Keywords: Astana Economic Forum (AEF), present calls, "road map of eradication of poverty", international economic life, world anti-recessionary conference, global dialogue of G-Global, trust, openness, tolerance.

Выступая в пленарном заседании VII Астанинского экономического форума Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев отметил, что из региональной дискуссионной площадки Астанинский экономический форум превратился в знаковое событие международной экономической жизни. Нынешний форум отличается большой представительностью.

К примеру, IV Астанинский экономический форум, посвященный теме «Новое десятилетие: вызовы и перспективы» прошел 3 мая 2011 года во Дворце независимости и собрал более 3000 участников из 80 стран мира. В работе форума приняли участие видные политические деятели, представители крупных международных корпораций, центральных банков, финансовых институтов, реального сектора экономики, представители бизнес-элиты, а также ученые-экономисты, в том числе 6 Нобелевских лауреатов: Роберт Манделл, Джон Нэш, Роджер Корнберг, Джеймс Миррлис, Роберт Ауманн, Финн Кидланд [1].

За прошедшее время авторитет открытой платформы для дискуссий многократно возрос. Нынешний VII Форум собрал 10 тыс. участников из 150 стран. При поддержке ООН в рамках Астанинского форума прошла также II Всемирная антикризисная конференция, в работе которых приняли участие 9 Нобелевских лауреатов: Вютрих Курт, Финн Кидланд, Джордж Фитцжеральд Смут III, Мухаммад Юнус, Святослав Тимашев, Кристофер Писсаридес, Арье Варшель [2].

Предложения и идеи форума были представлены в рамках участия Казахстана на саммите «большой двадцатки» в сентябре 2013 года. Выступая на диалоговой площадке АЭФ Глава нашего государства среди острейших проблем глобального мира обозначил неравенство и предложил разработать «Дорожную карту искоренения бедности». Президент также призвал учиться жить в мире G-Global на принципах эволюционности, доверия, открытости, толерантности и диалога.

Необходимо отметить, что с прошлого года всеобщую поддержку мирового сообщества получила инициатива Казахстана G-Global, которая стала интеллектуальной и научной базой (http://www.group-global.org), где с 1 июля 2013 года ведущие международные организации, научно-исследовательские центры и представители 190 стран мира объединены идеей обеспечения сбалансированного развития мировой экономики и уже опубликовали более 7000 докладов и исследовательских работ, а также 24000 экспертных обзоров. По данным рейтингового агентства Alexa.com, который проводит мониторинг среди 40 миллионов интернетсайтов по всему миру, инфокоммуникативная площадка G-Global является наиболее популярным научно-исследовательским порталом в СНГ и входит в 70000 наиболее посещаемых интернетресурсов мира. В среднем этот показатель превышает рейтинг сайта ПМЭФ в 15 раз, который входит в 1 миллион наиболее посещаемых ресурсов [3].

Говоря о повестке дня – управлении рисками в эпоху перемен в формате G-Global, Нурсултан Абишевич подчеркнул, что ситуация в мире продолжает удерживать страны в напряжении.

- Мы должны быть готовы к различным вариантам развития мировых тенденций. Наряду с неутихающими отголосками глобального финансового, долгового кризиса и социальной напряженности в еврозоне, череды социаль-ных потрясений в арабских странах мы сталкиваемся сегодня с новыми вызовами, - сказал Глава государства.

Во-первых, на фоне восстановления развитых государств происходит общее снижение конкурентоспособности стран с развивающейся экономи-кой. Эксперты прогнозируют усиление перетока капитала, который при негативном сценарии может привести к сокращению инвестиций в них на 50% и более. Во-вторых, неуклонно растет неравенство доходов и усиливается разрыв в качестве жизни между богатыми и бедными, что усиливает социальную напряженность. Международные исследования показывают: в рейтинге мировых проблем в 2014 году бедность и нарастающая пропасть между богатыми и бедными стала третьей по важности проблемой в мире. Причем это не проблема бедных стран. Именно жители Западной Европы – Германии, Австрии, Испании, Франции – поставили проблему разрыва между бедными и богатыми на первое место в этом рейтинге. По данным Международной организации труда, в прошлом году число безработных в мире пополнилось еще на 5 млн. человек. В-третьих, на фоне социальной напряженности становятся более частыми экономические, социальные и политические конфликты, перерастающие в настоящие военные операции, сопровождающиеся введением экономических санкций. Мир сегодня вновь погрузился в фазу эскалации напряженности и наращивания военных мощностей [4].

- В этих условиях нельзя допустить ухудшения социального самочувствия простых людей, - сказал Президент. – Сегодня почти 1,5 миллиарда человек живут чуть более чем на 1 доллар в день. Почти 2,5 миллиарда имеют доход менее 2 долларов в день. Это практически 40% населения земли. Более 200 миллионов человек в мире не имеют работы. 1,5 миллиарда – это самозанятые и временные рабочие.

При этом, как заметил Нурсултан Назарбаев, многие африканские и азиатские страны находятся в так называемой «ловушке бедности», когда нищета порождает еще большую нищету. Образ мышления «слишком бедные, чтобы развиваться» и закрепившееся на ментальном уровне восприятие нищеты как нормы порождают иждивенчество и навсегда загоняют государства и целые регионы на периферию мирового развития.

В то же время беднейшие регионы мира являются наиболее динамичными с демографической точки зрения. В период до 2030 года около 90% прироста населения земли произойдет за счет Африки и Азии, где уровень бедности населения в среднем составляет около 30%. Это ведет к нарастанию глобального неравенства в распределении богатства.

По оценкам исследовательского института «Кредит Суис», сегодня в руках 1% населения планеты сконцентрировано около 40% мирового богатства. В то же время практически 70% населения Земли обладает лишь 3% богатства, - привел данные Лидер нации. – С учетом демографических трендов данная тенденция будет лишь усиливаться. Такая ситуация может существенно подорвать глобальное развитие и спровоцировать колоссальное социальное противоречие в будущем. Вместо постиндустриального мира человеческая цивилизация вернется в тот период, который исследователи называют «новыми средними веками» [5].

В своем выступлении Нурсултан Назарбаев напомнил, что Казахстан с момента обретения независимости позиционировал себя как страну, предлагающую меры по реконструкции действующих сценариев мирового развития.

- Мы создали прецедент добровольного отказа от ядерного оружия, - отметил Глава государства. – В 1992 году в своем первом выступлении в качестве главы независимого государства в ООН я выдвинул идею созыва Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии. Его IV саммит прошел буквально несколько дней назад в Шанхае, что говорит об успешной реализации этой идеи. 26 стран – участниц СВМДА поддержали инициативу Китая о новой концепции развития Азии. Создается Азиатский банк инфраструктурных инвестиций для развития стран, возрождающих Великий шелковый путь. – Мы прошли путь от нового независимого государства, возникшего на обломках Советского Союза, до страны – председателя ОБСЕ, - констатировал Нурсултан Назарбаев.

Глава государства призвал сконцентрироваться на главной задаче – сокращении неравенства и искоренении бедности. Для решения указанных задач необходимо, по словам Президента, двигаться в двух направлениях. Во-первых, максимально использовать потенциала экономического развития, не допуская новых существенных экономических потрясений. Во-вторых, необходимо разработать «Дорожную карту искоренения бедности, предусматривающую масштабные инструменты по развитию человеческого капитала в беднейших странах Азии и Африки. Важно максимально деполитизировать экономические отношения, избегать искусственного противопоставления стран и регионов, не использовать риторику конфликтов.

Как заметил Глава государства, для нас небезразлично, что делается в регионе. Рост за счет отрыва от соседей, за счет их «проседания» в хаос и неустроенность в конечном счете делает нас вместе слабее – и как регион, и как мир в целом. Нурсултан Назарбаев считает: необходима новая, более эффективная и справедливая архитектура глобальной экономической интеграции.

- Мы выступаем за то, чтобы созданные и создаваемые интеграционные объединения, экономические союза не противопоставлялись друг другу. Наоборот, они должны плодотворно и конструктивно сотрудничать друг с другом, - отметил Нурсултан Абишевич, сообщив о том, что завершается работа по формированию Евразийского экономического союза. В нем видится одно из конкурентоспособных объединений стран, наряду с порядка 200 региональных интеграционных структур по всему миру [6].

Немаловажным считает Глава государства и усиление роли международных институтов для обеспечения равноправия всех стран вне зависимости от объема экономик. Для минимизации политических рисков также необходимо разработать эффективный международный инстументарий гарантирования инвестиций и выполнения контрактных обязательств. Помимо стабильной экономической ситуации необходимы широкие меры по резкому усилению экономической активности населения беднейших стран.

- Это должно стать смыслом и содержанием предлагаемой нами «Дорожной карты по искоренению

бедности. Главными инструментами я вижу инвестиции в человека, развитие предпринимательства и инфраструк-туры, - подчеркнул Нурсултан Назарбаев. Далее Президент рассказал о накопленном в Казахстане большом опыте в этом направлении.

В стране реализуется программа «Болашак», благодаря которой 10 тыс. молодых людей, прежде всего из малообеспеченных семей получили и получают за счет государства лучшее мировой образование. Значительные инвестиции направляются в системы образования, здравоохранение и социальной инфраструктуры. Продолжительность жизни казахстанцев за последние 7 лет увеличилась на 4,5 года. За феноменально короткий период времени практически в 13 раз сократился уровень бедности населения. Казахстану также удалось не допустить существенного расслоения общества по уровням доходов.

Глава государства высказал готовность поделиться опытом со странами региона. В частности, представить специальные грантовые программы для обучения в Назарбаев Университете для талантливой молодежи из всех стран Центральной Азии и других государств, совместно с ООН, Всемирным банком и другими международными организациями создать площадку по разработке комплексной «Дорожной карты искоренения бедности».

В 2004-2005 годах наша страна в плане снижения уровня бедности досрочно достигла реализации Целей тысячелетия ООН. В 2007 году прави-тельство республики установило для себя повышенные цели развития – «ЦРТ плюс». Мы обязались до 2015 года снизить бедность сельского населения вдвое. В 2012 году прошли национальные консультации по формированию новой глобальной повестки развития мира после 2015 года («пост-2015». Мы считаем, что одна из главных задач развития мира «пост-2015» - это инклюзивное социальное и справедливое экономическое развитие, - отметил Президент.

Нурсултан Назарбаев подчеркнул, что в XXI веке всем странам, всем политикам надо учиться жить в мире G-Global. G-Global – это не альтернатива G-8 или G-20. Инициатива служит дополнительным инструмен-том для глобальной дискуссии и представлена как коммуникационная платформа, базирующаяся на следующих принципах: справедливость и равенство, консенсус и глобальная толерантность, международные взаимоотношения и взаимодоверие, транспарентность и многополярность. Основная задача G-Global – это разработка всемирного антикризисного плана для государств – членов ООН, а также принятие этого плана в рамках Всемирной антикризисной конференции, которая поддерживается Генассамблеей ООН. Нужен коллективный ответ глобальным экономиче-ским вызовам, что позволит гарантировать долгосрочный экономический рост и устойчивость. Глобальные институты в течение двух лет разрабатывали этот концептуальный план, обсуждали его. Этой теме было посвящено более 35 мероприятий, которые поддерживал целый ряд глобальных институтов и организаций.

Соответственно G-Global – это дискуссионная платформа, которая важна для всех. Свидетельство тому, огромный интерес со стороны интернет-пользователей: начиная с июля прошлого года в разработке Всемирного антикризисного плана приняли участие более миллиона человек. Этот проект, согласно данным организаторов, включает более 15 тыс. докладов и исследовательских работ, а также более 50 тыс. экспертных обзоров и порядка 400 видеоконференций [7].

Подводя итоги выступления, Глава государства отметил, что в нынешних условиях необходимо придать проекту G-Global динамизм и прикладной характер, создать единую интеллектуальную базу, в которой следует объединить все идеи и мнения, озвученные за годы работы Астанинского экономического форума, а также поступившие на его портал. Далее важно сгруппировать эти уникальные знания по тематике, годам и авторам, проанализировать их на предмет распространения и обсуждения в средствах массовой информации, социальных сетях и научных трудах. Нурсултан Абишевич предложил также создать перечень предложений, которые будут представлены от ООН на всех других экономических и политических форумах

Модератор пленарного заседания экс-Президент Республики Болгарии Петр Стоянов представил участников дискуссии и поблагодарил Главу нашего государства за его огромную поддержку этого чрезвычайно престижного форума. От имени организаторов П.Стоянов поблагодарил Ассоциацию евразийских ученых за то, что они подготовили хороший базис для работы Астанинского экономического форума и Всемирной антикризисной конференции.

- Мы все взаимосвязаны, - акцентировал модератор, - нынешний финансовый кризис отчетливо продемонстрировал это. Соответственно, мы должны работать вместе, объединив наши усилия, чтобы устранить все уязвимые зоны. В завершение П.Стоянов отметил, что под руководством Нурсултана Назарбаева Казахстан продолжает демонстрировать замечатель-ный пример стабильности, имея реальные планы развития на ближайшие десятилетия.

1.Внешнеполитическая деятельность Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева в 2011 году / Под ред. Б.К.Султанова. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президента Республики Казахстан, 2012. – 620 с., с.312.

2. «Казахстанская правда» от 24 мая 2014 г.

3. «Казахстанская правда» от 27 декабря 2013 г.

4. «Казахстанская правда» от 24 мая 2014 г.

5. Там же

8. Там же

9 Там же

УДК 327 (574)

АНАЛИЗ ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ.

Г. Е. Канафина - ст. преподаватель Каз НПУ им. Абая

Мақалада посткеңестік кезеңдегі Қырғыз республикасының әлеуметтік саясатының басымдық бағыттары қарастырылады. КСРО-ның ыдырауымен посткеңестік республикаларда бұрыңғы орталықталған жоспарлы экономиканың орнына нарықтық экоемиканың негіздері құрыла бастады. Қырғыз Республикасында саяси, экономикалық және әлеуметтік реформалар жасалды. 90-жж ортасында экономиканың мемлекеттік құрылысында белсенді түрінде жасалған реформалар, негізгі мемлекеттік басқару органдарын құруға, экономикалық өсуді қайтадан қалпына келтіруге, әлеуметтік салада тұрақтылққа жетуге мүмкіндік берді.

Тірек сөздер: әлеуметтік саясат, басымдық бағыттар, нарықтық экономика, экономикалық өсу, әл-ауқатты көтеру..

Статья анализирует приоритетные направления социальной политики Кыргызской Республики постсоветского периода. С распадом СССР в постсоветских республиках с обретением суверенитета создаются основы рыночной экономики вместо централизованной планируемой экономики. После обретения Кыргызстаном государственной независимости, ситуация на рынке труда стала быстро меняться. В Кыргызской Республике были проведены политические, экономические и социальные реформы, которые выявили ряд явных и открытых проблем, возникших в результате перемен в экономических условиях, и которые привели к большим переменам в жизни страны. Реформы, активно проводившиеся в государственном устройстве экономики, социальном секторе позволили к середине 90-х гг. создать основные государственные органы управления, возобновить экономический рост, достичь стабильности в социальной сфере. В Конституции Кыргызской Республики 1993 г. отмечалось, что развитию социальной сферы должно придаваться приоритетное значение, раскритикован остаточный принцип выделения ресурсов для нужд страны. Особое внимание уделялось реконструкции народного хозяйства и на этой основе – значительному повышению творческого содержания труда, основными задачами ставились: повышение благосостояния народа, улучшение условий труда и жизни людей; все более полное осуществление во всех сферах общественной жизни принципа социальной справедливости; совершенствование национальных отношений, укрепление дружбы всех наций и народностей страны.

Ключевые слова: социальная политика, приоритетные направления, рыночная экономика, экономический рост, благосостояние.

The article analyses the priority directions of social policy of the Kyrgyz Republic the post-Soviet period. With the collapse of the USSR in the post-Soviet republics after gaining independence created the foundations of a market economy instead of a centralized planned economy. After Kyrgyzstan gained independence, the situation on the labour market has been changing rapidly. In the Kyrgyz Republic were conducted political, economic and social reforms, which revealed a number of explicit and open problems arising from changes in economic conditions, which led to great changes in the life of the country. The reforms, which were actively conducted in the state structure, the economy, social sector by mid-90s to create the basic state authorities, resume economic growth, to achieve stability in the social sphere. In the Constitution of 1993 was noted that the development of the social sphere should become a priority, criticized the residual principle, the allocation of resources for the needs of

the country. Special attention was paid to the reconstruction of the national economy and on this basis - a significant increase in the creative content of labour, the main objectives were set: the improvement of people's welfare, the improvement of working conditions and life of people; more full implementation in all spheres of public life of the principle of social justice; improvement of national relations, strengthening friendship of all Nations and nationalities of the country.

Keywords: social policy, priority directions, market economy, economic growth and welfare.

После обретения Кыргызстаном государственной независимости, ситуация на рынке труда стала быстро меняться. В Кыргызской Республике были проведены политические, экономические и социальные реформы, которые выявили ряд явных и открытых проблем, возникших в результате перемен в экономических условиях, и которые привели к большим переменам в жизни страны.

Структурная перестройка экономики – фактически полный развал промышленности, реорганизация некоторых промышленных предприятий без сохранения условий выпуска профильной продукции, сокращение численности армии – привела к усилению подвижности людей на рынке труда, к созданию проблемы занятости населения, к безработице.

Наряду с этим коренным образом изменились социальные условия жизни населения республики: появились предпосылки для самостоятельной политической активности граждан, развития рынка труда, самозанятости трудоспособных граждан. Произошло перераспределение рабочей силы в сферу обслуживания, торговый и финансовый сектор. Начали развиваться негосударственные учреждения образования, здравоохранения и других услуг социального назначения.

Переход от плановой к рыночной экономике в Кыргызской Республике сопровождался процессами реформирования собственности, становлением рыночных отношений в сфере труда.

Реформы, активно проводившиеся в государственном устройстве экономики, социальном секторе позволили к середине 90-х гг. создать основные государственные органы управления, возобновить экономический рост, достичь стабильности в социальной сфере. В Конституции Кыргызской Республики 1993 г. отмечалось, что развитию социальной сферы должно придаваться приоритетное значение, раскритикован остаточный принцип выделения ресурсов для нужд страны. Особое внимание уделялось реконструкции народного хозяйства и на этой основе – значительному повышению творческого содержания труда, основными задачами ставились:

- повышение благосостояния народа, улучшение условий труда и жизни людей;
- все более полное осуществление во всех сферах общественной жизни принципа социальной справедливости;
- совершенствование национальных отношений, укрепление дружбы всех наций и народностей страны.

Однако серьезные просчеты в политике разгосударствления и приватизации в корне изменили общественно-политическую и экономическую ситуацию в стране. Взятый пришедшими к власти «демократами» курс на капитализацию страны кардинально изменил и социальную полититку, проводимую властными структурами. Ее основными направлениями стали:

- сущностное изменение социально-классовой структуры с целью создания среднего класса собственников и предпринимателей;
- денационализация, создание акционерных предприятий, расширение их хозяйственно-экономической самостоятельности, в том числе и в сфере распределительных отношений;
- приватизация (денационализация) государственной и общественной собственности (в т.ч. и жилья), резкое сокращение инвестиций в социальную сферу, перевод образования, здравоохранения, культуры на платную основу;
- обеспечение минимальной социальной защиты малоимущих граждан (пенсионеров, учащихся, студентов, инвалидов, матерей-одиночек и т.д.);
- суверенизация наций и народностей.

Формирование рыночных отношений в стране определяется позитивными оценками возможности демократии и демократизации всех сторон общественной жизни. Элементы демократии присутствуют в различных сферах общественной жизни кыргызстанского общества, которые и определяют сущностно-содержательные стороны в процессе их развития, то есть демократизации всех сторон жизни кыргызстанского общества.

Несомненно, что демократизация определяет социальную политику государства. В современном Кыргызстане происходит либерализация общественно-политической жизни: либерализм – это

методология, которая (наряду с социализмом и консерватизмом) закладывает фундаментальные принципы и направления идейно-политического содержания общественного развития; а именно: свободу и веру в возможность рационального постижения и переустройства мира. Центральное в классическом либерализме – это идеал индивидуализма и представление об ограниченном государстве.

Рыночные отношения как основа либеральной демократии закладывают основу капиталистического производства в нашей стране. Динамика политического развития диктует логику качественных изменений от социалистических, общественных в сторону демократизации всех сторон общества. Сам процесс становления современного индустриального общества на новой политической демократии и рыночных отношений в нашей стране делает движение вперед необратимым, а политическое развитие – поступательно восходящим. Формирование новой общественно-политической структуры кыргызстанского общества, достигнув определенной устойчивости и стабильности, начало свое политическое развитие и, прежде всего, определив экономический прогресс, далее перешло на социальную политику: гендерное равенство в обществе, образование, здравоохранение, определение гражданского общества и т.д.

Кыргызстан провозглашается социально ориентированной страной, а создание условий для свободного развития человека возводится в ранг государственной политики. В статье 9 Конституции страны записано:

1) «Кыргызская Республика разрабатывает социальные программы, направленные на создание достойных условий жизни и свободное развитие личности, содействие занятости»;

2) Кыргызская Республика обеспечивает поддержку социально незащищенных категорий граждан, гарантированный минимальный размер оплаты труда, охрану труда и здоровья;

3) Кыргызская Республика развивает систему социальных служб медицинского обслуживания, устанавливает государственные пенсии, пособия и иные гарантии социальной защиты» [1].

В Конституции под «достойной жизнью» понимается, прежде всего, возможность обладать и пользоваться благами современной цивилизации: иметь хорошие жилищные условия, медицинское обслуживание, качественное питание. Человеку нужны условия для обучения, личного развития и использования культурных ценностей. Он имеет право жить в благоприятной окружающей среде и т.д.

Важно, что материальный источник достойной жизни был поставлен в прямую зависимость от личного участия каждого человека в общественно полезном труде. Причем свое благополучие человек должен создавать сам. Властям же необходимо обеспечить надлежащие условия для предпринимательской, экономической деятельности и не создавать искусственные препоны деловой активности, самореализации творческого потенциала личности. Отдельным категориям граждан, лишенным возможности обеспечить свое благополучие, государство обязано оказывать социальную помощь и поддержку. Все эти возможности определены демократизацией общества.

Если сформулировать цели социальной политики на современном этапе для Кыргызстана, то это, прежде всего:

- максимальное сохранение человеческого ресурса страны, его физического, интеллектуального, духовно-нравственного развития;

- формирование трудовой мотивации и создание условий труда и занятости дееспособного населения страны, легализация и формирование рынка труда как основы экономического развития;

- демократизация общества через создание институтов гражданского общества, определение их роли и функций при реализации социальной политики государства как возможность развития активности и личностного роста и самовыражения граждан страны.

Государство проводит социальную политику в зависимости от направленности на различные категории населения. Говоря о предмете - социальной политике в Кыргызской Республике, то - возможна следующая формулировка. Социальная политика в Кыргызской Республике - это необходимая объективная совокупность согласованных представлений государства и граждан о благополучии общества, при которой совместно с общественностью и государственным аппаратом определяются цели развития общества с учетом возможности индивидуумов, определяются критерии и показатели социального благополучия [2].

При этом государство, являясь аккумулятором средств, полученных от деятельности представителей общества, и, играя роль субъекта социальной политики, направляет средства социальной защиты, основываясь на потребности населения, без права определить самостоятельно, без учета благосостояния населения, уровень социальных затрат государства и стандарта социального благополучия.

В условиях минимальной социальной защищенности населения государство обязано взять на себя

ответственность по минимизации неблагоприятных факторов, которые «отбрасывают» определенную часть населения от социального развития, удовлетворения естественных потребностей, лишают доступа к благам социального государства.

Социальная политика в Кыргызстане представлена следующими направлениями:

политика доходов населения (жизненный уровень, благосостояние, потребительская корзина);

политика в сфере труда и трудовых отношений (оплата труда, охрана труда, социальное страхование, занятость населения);

социальная поддержка и защита нетрудоспособных, малоимущих, социально уязвимых слоев населения (пенсионное обеспечение, социальное обслуживание, социальные гарантии);

основные направления развития отраслей социальной среды (охрана здоровья, образование, наука, культура, физическая культура и спорт);

социоэкологическая политика (экологическая и социальная устойчивость).

политика в отношении отдельных категорий населения (семейная, молодежная политика, политика в отношении пожилых людей);

миграционная политика (вынужденная миграция, защита прав и интересов соотечественников за рубежом, внешняя трудовая миграция).

Среди других субъектов социальной политики в Кыргызской Республике формируется средний класс, представителями которого в основном являются граждане, занимающиеся малым и средним бизнесом и самостоятельно обеспечивающие свое благополучие. В отношении этой категории населения разработаны механизмы усиления экономической самостоятельности и активности.

Кыргызская Республика осуществляет меры по обеспечению законности свобод и прав граждан, охраны общественного порядка, по борьбе с преступностью. Обеспечивает проведение единой государственной политики в сфере культуры, науки, образования, здравоохранения, труда и занятости, социального обеспечения, охраны природы; разрабатывает и осуществляет программы экономического, социального, научно-технического и культурного развития. Конституция Кыргызской Республики гарантирует своим гражданам социальное обеспечение в старости, в случае болезни и утраты трудоспособности, потери кормильца и выдаче пенсий.

Таким образом, предложенная концептуализация социальной политики в Кыргызстане открывает новые возможности и ракурсы теоретической реконструкции предельно сложных явлений социальной жизни, а также дает свежее методологическое снаряжение для проникновения в их сущность и для воспроизведения их системных характеристик как на теоретическом уровне, так и на уровне эмпирических исследований.

1. См: Конституция Кыргызской Республики. Бишкек, 2010.

2. См: Ибраев А.О. Особенности формирования и реализации социальной политики Кыргызской Республики (политологический анализ): Дис…канд.полит.наук / Бишкек, 2012. С.77.

УДК 811.161.1'42:070.1

ВЛИЯНИЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ В РОССИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Гасан Байрамов –к. пед.наук, доцент Азербайджанского
Государственного Педагогического Университета г. Баку (Азербайджан)
bayramov.hasan@mail.ru *+994 050-213-73-74*

Бұл мақалада 19 аяғы мен 20 ғ. басындағы орыстандыру патша саясатының жағдайында Азербайжандағы қоғамдық-педагогикалық қозғалысының негізгі мәселелері тарихи тұрғысынан қарастырылады. Мектептердегі шіркеу оқытуының мәселелері мен қоса әйел білім алу мәселелер талданады, халық ағартушылықтың дамуындағы зиялы қауымның рөлі егжей-тегжей зерттеледі

Тірек сөздер: Азербайжандағы педагогикалық ойдың дамуы, Ресейдегі қоғамдық-педагогикалық қозғалысы, ұлттық мектеп мәселелері, патшалық абсолютизм жағдайындағы Азербайжандағы қоғамдық-педагогикалық қозғалысының тарихы.

В статье с исторической точки зрения отражаются основные проблемы развития общественно-педагогического движения в Азербайджане в условиях царской политики русификации в конце 19-начале 20 веков, анализируются проблемы церковного обучения в школах и вопросы женского образования, подробно исследуется роль интеллигенции в развитии народного образования. Между двумя буржуазно-демократическими революциями одной из важнейших проблем, привлекающих внимание общественности, являлась еврейская проблема. Считая евреев главными виновниками первой и зачинщиками второй русской революции, правительство подстрекало всё население против них. На страницах газет рассказывалось о разгроме еврейских школ и культурных центров, о разрушении синагог, об отказе в принятии еврейской молодёжи в средние и высшие учебные заведения. В этом направлении не мало усердствовали и местные учебные администрации.

Ключевые слова: педагогическая мысль в Азербайджане, общественно-педагогическое движение в России, проблемы национальной школы, история национального педагогического движения в Азербайджане в условиях царского абсолютизма

WAKENING CHARACTER OF SOCIAL – PEDAGOGICAL MOVEMENT IN IMPERIAL RUSSIA ON FORMATION OF A PEDAGOGICAL IDEA OF AZERBAIJAN

Hasan BAYRAMOV –The candidate of pedagogical sciences, senior lecturer
Azerbaijan State Pedagogical University

In the end XIX-beginning XX in. With the help of social – pedagogical movement the question concerning development of comprehensive schools was lifted.

In clause the progressive movements are opened in the field of education for natural equality of the men and women. The author emphasizes active struggle intelligence of Azerbaijan, which occurred under influence of public movements of imperial Russia on a question on grinding a network of national schools, in particular, improvements and expansions of system of preparation of the pedagogical staff.

Keywords: pedagogical thought in Azerbaijan, public pedagogical movement in Russia, problems of national schools, history of national pedagogical movement in Azerbaijan under Tsarist absolutism.

Ведущие деятели просвещения, считающие начальное обучение важнейшим фактором общественного развития, связывали реализацию этой идеи в области национального образования с местной деятельностью. Некоторые из них не отрицали также того обстоятельства, что государственным бюджетом будет оказана финансовая помощь местным органам (местной администрации).

Царская власть, обеспокоенная размахом идеи всеобщего национального образования, пыталась принизить ее значение. В 1903 г. Министерство Национального Образования России подготовило проект реализации общенародного обучения. По подсчетам В.И.Формаковского для проведения в стране всенародного обучения необходимо было 108.430.000 рублей. Согласно этому проекту местным администрациям предоставлялась возможность управления местными школами, однако все новые построенные школы передавались под контроль Министерства Национального Образования .

Этот проект В.И.Формаковского был подвергнут резкой критике со стороны органов местного самоуправления, педагогического отдела печати и органов общественного просвещения.

В России, помимо повсеместной реализации всеобщего принудительного начального образования беспокойным был также характер педагогической общественной национальной школы.

Обстоятельство по поводу включения по инициативе министра землеведения в программу начальных школ предмета сельского хозяйства обсуждалось на состоявшемся в Москве в 1895 году VI Всероссийском Курултае Сельских Старост. Однако курултай окончательно отверг эту идею и поддержал тот довод, что простые школы должны быть свободны от занятий, не имеющих прямого отношения к их непосредственным обязательствам. В начале века, в частности в Баку и его окрестностях, отраслевая специализация начальных школ было обычным делом. Несмотря на то, что начальные школы должны были быть общеобразовательными учебными заведениями. Специализация же народных школ в определенных отраслях было бы невозможным, так как их учебная система могла бы ограничить учебный и общественный круг деятельности школ.

Против специализации (профессионализации) начальных школ активную борьбу вёл известный педагог и деятель просвещения Н.Ф.Бунаков.

В конце XIX – начале XX в.в с помощью общественно-педагогического движения новыми движенческими силами был поднят вопрос по поводу развития женского образования в стране. Несмотря на это, женское образование, в частности начальное и 46реднее, быстро развивалось. Однако, в общем виде важные проблемы женского образования оставались все ещё не разрешенными. Из средств, выделенных всеми государственными органами России в 90-х гг. XIX в на народное образование, всего лишь 1,94% шло на удовлетворение потребностей в области женского образования.

В области образования естественное равенство мужчин и женщин не обеспечивалось. Выпускники мужских гимназий и лица, окончившие женские гимназии не имели одинаковых прав.

Последние не имели также право поступать в высшие учебные заведения. Для содержания женских гимназий и прогимназий по отношению к мужским гимназиям выделялось в 3 раза меньше материальных средств. Женщины могли получать высшее образование лишь в нескольких учебник заведениях. В национальных школах количество девочек относительно мальчиков было низким. Наряду с этим, официальная педагогика пропагандировала неполное женское образование.

Ведущие деятели просвещения, сражающиеся за наделение женщин в области образования одинаковыми наряду с мужчинами правами, а также стремящиеся к обеспечению фактического уравнивания их положения в общественной жизни, пытались преодолеть препятствия, существовавшие в системе женского образования.

Идея о том, что «образование должно служить не только для человека, но также для общества и народа в целом», принадлежавшая Г.Гарабекову, Д.Мамедгулузаде, Н.Нариманову, Ф.Кёчарли, Х.Минасазову и др. (которые вели активную борьбу в области развития общественно-педагогического движения, принципа равенства прав женщин и женского образования), оказала весьма положительное влияние на общественно педагогическое движение.

Ведущая интеллигенция ведет активную борьбу в области повышения численности женского пола в начальных народных школах, а также работает над проектами открытия начальных женских учебных заведений нового типа.

В начале XX века благодаря деятельности частных лиц и общественных организаций для женщин расширялась сеть школ, функционирующих по воскресным дням. Особую известность приобрела школа для девочек Г.З.Тагиева.

Учрежденные в Санкт-Петербурге в 1878 г. в качестве школы специального обучения курсы Бестужева, являясь высшим учебным заведением для девушек, не гарантировали своим выпускницам никаких прав. Несмотря на существование разносторонних препятствий в области реализации инициативы демократической интеллигенции по расширению сетей женских школ, лишь в конце 1890 гг. в начале 1900 гг. в условиях социально-политического подъёма в стране демократические силы добились их преодоления.

В России женские школы нового типа были открыты в 1896 году в Санкт-Петербурге известным ученым и общественным деятелем Ф.Ф.Лесгофтом в качестве курсов руководителей и воспитателей физического обучения.

Российское революционное движение создало условия для направления и расширения национально-освободительного движения порабощенных наций и народов. Представители национальных кругов, ведя активную борьбу против господства абсолютизма, решительно требовали у власти устранения барьеров на пути развития национальной культуры и просвещения. На Украине, в Белоруссии, в Кавказском регионе и Прибалтике борьба за национальные школы в особенности обострялась. Акции, направленные против царской политике по русификации, реализовывались в тайно функционирующих школах, где обучение проводилось на родных языках. В те же годы распространившееся в Литве движение по обучению на родном языке приобретало широкие масштабы. Петербургские таможенники предъявляли жалобы правительству по поводу того, что на западных границах Российской империи был выявлен новый тип контрабанды – новые учебные пособия, изданные заграницей на литовском языке латинским алфавитом.

На Кавказе за национальные школы активную борьбу вели известные педагоги Гогебашвили (1840-1912), Р.Эфендиев (1863-1942) и др. Они, в свою очередь, будучи последователями К.Д.Ушинского, разделяя педагогические воззрения русских революционных демократов, активно выступали против влияния, оказываемого церквями и мечетями на учебные заведения. Относясь к русскому народу, к его языку и культуре с глубоким уважением и почетом, эти педагоги-демократы, рьяно критикуя политику царского абсолютизма по русификации, считали не допустимым прививать царской властью кавказским народам в таких формах и методах, так называемую «любовь к России».

Они выдвигали на первый план обучение на родном языке в районах страны, а также, преподавая русский язык в процессе обучения детей, знакомили их с достижениями русской культуры.

Важную роль сыграла также практическая деятельность ведущих русских педагогов в области просвещения других (нерусских) народов и их борьба за национальные школы.

Под воздействием всеобщего демократического движения, а также в результате проявления начальных интересов к образованию со стороны некоторых представителей национальных меньшинств, в национальных регионах империи стал возрастать интерес широких народных масс по отношению к школам. Царская власть, в свою очередь, была вынуждена удовлетворить требования по открытию национальных школ в регионах страны. Демократизация национальных школ и повышение их социального статуса было органически связано с борьбой в области улучшения материального, правового, социального положения преподавателей и усовершенствования системы подготовки педагогических кадров.

В начале XX века вопрос о расширении сетей национальных школ, о предъявлении требований к повышению уровня их учебно-воспитательной работы, а также о качестве подготовки педагогических кадров ставился в совершенно особой форме. В соответствии с реальными требованиями национальных школ педагогические семинарии и школы, в также другие формы подготовки педагогических кадров серьезно отставали в своем развитии. Основной состав национальных школ набирался из числа выпускников религиозных и губернских школ, потому что, имея слабый уровень общеобразовательной подготовки, они не обладали педагогически-трудовыми навыками.

В конце XIX – начале XX в.в. развитие социально-педагогического движения в России, оказывая особо благоприятное воздействие на совершенствование педагогической мысли, вместе с тем содействовало значительному обогащению содержания учебно-воспитательных работ, проводимых в школах, а также созданию начальных школ нового типа с использованием социальной помощи местной администрации.

Накануне 1905 года успехи освободительного движения в России, играя роль стимулятора в борьбе за влияние демократических сил на школы, направляли процесс переподготовки и установления формирующих принципов системы национального образования.

Среди участников общественно-педагогического движения все больше и чаще слышался призыв об отстранении самодержавной власти от участия в процессе управления школьными работами, а также все более широкий характер приобретало требование децентрализации управления школами и передача его органам местного самоуправления. Приобретала важный характер такая мысль, что бюрократическая система не оказывает никакой помощи интеллектуальному развитию народа, улучшению положения системы национального образования, а также не отвечает требованиям современной эпохи.

Историография Азербайджана все еще недостаточно осветила аспекты проведенной Россией сложной неоднозначной политики против нашей страны и народа. Осложнение социальных противоречий, развитие страны в социально-экономическом, политическом и культурном направлениях, сохранение власти абсолютизма в новых исторических условиях все больше основывалось на субъективном воззрении.

Революция, являясь причиной все большего расширения общественно-педагогического движения, также показала народу противоречивый характер политики самодержавия. Революционные выступления учеников и студентов расшатали академический режим, установившийся в средних и высших учебных заведениях. Общественно-педагогическое движение, являясь важнейшим фактором демократической перестройки школы, превратилось в катализатор развития ведущих педагогических воззрений и педагогического творчества масс. Идеалы революционного периода, обогащая социальное сознание преподавателей новыми ориентирами, определяли основные направления и формы социального протеста и социального творчества.

К примеру, в ноябре 1905 года состоявшийся в Санкт-Петербурге съезд преподавателей северо-западных губерний страны призвал педагогов национальных школ приступить к двукратно энергичной борьбе за свержение царской власти.

Съезд принял следующие решения:

- непринятие и непризнание каталогов всех библиотек и читальных залов;
- непризнание деятельности научного комитета Министерства Национального Образования;
- не соглашаться на применение в учебной системе министерской программы преподавателей;
- на территориях проживания нерусского населения проведение обучения исключительно на родном языке местного населения.

Аналогичные декларации принимались на съездах преподавателей из губерний и округов, а также на собраниях местных отделов по национальному образованию Всероссийского союза деятелей и педагогов. В большинстве мест, где функционировали российские союзы преподавателей, проводилось бойкотирование распоряжений администрации по образованию. В целом все деревенские школы и педагоги заражались революционными идеями. Глава полицейского департамента просил администрацию по образованию принять меры против преподавателей из деревенских школ и с помощью директоров положить конец распространению их революционной пропаганды.

В этот период выступления делегатов на съездах отражали уровень развития политического сознания педагогов.

В ноябре 1905 года на должность министра народного образования был назначен вице – президент Художественной Академии граф И.И.Толстой.

С целью спасения школы от окончательного краха новый министр попытался провести либерализацию её внутренней структуры в соответствующей новой эпохе форме. Отличаясь от своих предшественников европейским образованием и широким кругом интересов, И.И.Толстой, будучи человеком своего класса и эпохи, так и остался сторонником монархических основ российской государственности. Однако под руководством этого либерального деятеля был составлен документ, в котором нашли отражения такие задачи как быстрый переход к системе всеобщего принудительного образования, перестройка учебной системы национальных школ империи, а также подготовка новой системы регулирования университетов.

С приходом либерала И.И.Толстого в министерство было дано разрешение на создание родительских комитетов в гимназиях и «реальных школах». Министерство, будучи под воздействием догматических воззрений, рассматривало родительские собрания ни как живой канал связи между обществом и школой, а как буфер конфликтных ситуаций, возникающих между учениками и учебной администрацией. Циркуляр министерства, ограничивая компетенцию родительских собраний лишь их участием на собраниях педагогических советов председателей, не подразумевал непосредственного участия комитетов во внутренней деятельности учебных учреждений. Только родительские комитеты гимназий и «реальных школ» могли выдвигать суждения по поводу обоснованных фактов деятельности школ. Вместе с тем можно утверждать, что родительские собрания как и сейчас находились в полной зависимости от учебной администрации.

Представители передовой российской педагогической мысли высоко оценивали роль родительских комитетов и собраний в деятельности учебных учреждений.

Учреждая демократические основы новой российской школы, социально-направленные деятельности и деятельность родительских собраний подвергались преследованию официальными властными органами.

Революционная эпоха создала условия для возникновения педагогического творчества народных масс. Недовольства разорившихся крестьян Азербайджана выявляли проблемы официальных народных школ. Требовалось обучение крестьянами своих детей, расширение для их жизненного и духовного развития сетей школ, гарантирование участия населения в их строительстве, практического закрытия религиозных школ, а вместо них открытия школ, имеющих разносторонние учебные системы.

В тот период по всей стране распространилась компания по бойкоту религиозных школ, были выдвинуты требования об отстранении религиозных деятелей от процесса обучения детей и об отделении школы от религии. Можно сказать, что все известные представители интеллигенции Азербайджана поддерживали эту идею.

Одним словом, проводилась широкомасштабная работа по закрытию религиозных школ и открытию вместо них школ «усули-джадид».

В революционные годы проблема народных школ имела важное значение. Вопрос о национальных школах являлся всеобщей борьбой за социальные свободы тружеников и вступал с присущей ему в Российской империи культурной спецификой в новую фазу своего развития.

Особенностью являлся переход к активной борьбе. В большинстве регионах страны борьба за строительство национальных школ шла динамичными темпами. Весной 1905 года в странах Прибалтики прокатилась волна, так называемых «школьных каникул», в результате которых школы в массовом характере перешли к обучению на родном языке, отказались от учебников и учебных пособий в духе шовинизма и на местном уровне учредили демократические управленческие органы школ.

На Кавказе движение за национальные школы обретало широкие масштабы. Сельские (крестьянские) общества требовали закрытия местных учреждений светских школ, а также проведения обучения в них на

родных языках.

Ослабление в некоторой степени цензуры предоставило возможность ведущим педагогом и всей демократической интеллигенции издания на родных языках алфавита, книг для чтения и учебных пособий. В городах начали издаваться журналы, освещающие проблемы обучения и воспитания в национальных школах. Для местных народных школ издание в широком масштабе учебной литературы было лучше всего учреждено на Украине.

Прогрессивные деятели русской науки и культуры не только с радостью восприняли новое возрождение их национального языка и культуры, но и оказывали всестороннюю помощь для реализации этого процесса.

Интересным является тот факт, что педагоги различных национальностей, ведущие борьбу за школы нового типа, были далеки от сепаратических и национально-эгоистических воззрений. Они, критикуя официальную политику по русификацию, в то же самое время высоко оценивали значение великой русской культуры в процессе обогащения культур нерусских народов. Этому содействовали призывы представителей различных народностей к борьбе против общего врага – царского абсолютизма.

В результате этой борьбы нерусские народы империи смогли добиться от самодержавия в пользу национальных школ ряд преимуществ. Таким образом, в мае 1905 года в соответствии с решением правительства в губерниях Вилен, Ковен и Гродно было начато обучение на литовском и польском языках, а также в тех школьных учреждениях, где большинство составляли литовские и польские ученики, обучение стало проводиться на их родных языках.

Законы для нерусских народов Юго-Восточных и Восточных регионов России вступили в силу в Западной области и Польском царстве. Согласно этим «Правилам» первые два года обучения должны проводиться на «местном диалекте», а затем уже на русском языке; предметы, вызывающие трудности во время усвоения, должны преподаваться на родных национальных языках. Преподавателями в народных школах могли были быть «либо лица, принадлежащие той же национальности, либо русские педагоги, в совершенстве знающие язык данного народа».

Однако, национальные школы все еще не смогли разрешить важные проблемы. После поражения революции реакция принесла с собой новую волну национализма. Все это осложняя отношения между народами, начало создавать новую опасность для культурного развития народов.

Десятилетний период между двумя буржуазно-демократическими революциями в России являлся важным этапом развития педагогики и школ страны. Правительство было бессильным по ослаблению начавшейся после поражения революции 1905-1907 годов творческой устремленности и силы народных масс, нейтрализации их социальной энергии и по возвращению их на прежний путь. Распространяющиеся в глубоких пластах социального сознания идеи по демократизации ждали своего времени и часа.

Преследование ведущей педагогической науки и практики, подвержение репрессиям преподавателей – демократов порождали среди интеллигенции настроения подавленности и пессимизма. Чувствовалась близость педагогов к народу и эта близость, становясь с годами все крепче, реализовывалась в жизнь в качестве одной из форм борьбы за утверждения принципов гуманитарной и социальной справедливости.

Ведущие педагоги и деятели просвещения Азербайджана, руководствуясь новыми обязанностями школы и требованиями жизни, видели свою силу в распространении и развитии знаний и опыта, в подготовке сильных здоровых самостоятельных кадров, высоко ценящих результаты своей деятельности, в развитии и использовании индивидуальных талантов, способностей и умений.

В противовес установленной правительством во всех сферах образования централизованной контролирующей кампании, примирительной политики, курсу по сближению с государственной властью ведущие деятели просвещения пытались содействовать независимому курсу развития местных и общественных школ.

Правительство своеобразно отреагировало на эту инициативу. 25 июня 1912 года правительство утвердило новые правила о четырехлетних начальных и высших школах. В такие школьные учреждения могли быть приняты все дети от 10 до 13 лет независимо от их религиозной или сословной принадлежности, окончившие однолетние начальные школы при Министерстве Образования или равные им другие управленческие школы. Государственная «мудрость» Министерства Образования, подготовившее это правило, состояла в том, что действующей в стране системе образования, принципами в ее начальных и высших учебных учреждениях не было причинено никакого ущерба, и они остались неприкосновенными.

Политические реалии, установившиеся в стране после поражения первой русской революции, оставили свой след в направлении общественно – педагогического движения.

По мере ослабления реакции новый демократический подъем и педагогические съезди стали важнейшим средством консолидации и общественно – педагогического движения прогрессивных (передовых) сил страны. В этом деле особое значение имел состоявшийся в Санкт – Петербурге в декабре 1913 года Первый Всероссийский Съезд в области Народного Образования. Съезд, критикуя политику правительства против народа, выразил свое недоверие Л.А.Кассои и его министерству. Съезд выдвинул требования о передачи всей системы начального образования функционирующим на демократических началах органам местного самоуправления, а также с переходом к общеобязательной системе образования об отстранении церкви от деятельности школ.

Одновременно с Всероссийским съездом в Петербурге по вопросам народного образования состоялся Курултай Представителей II Сообщества Всероссийских Преподавателей имени К.Д.Ушинского (Курултай Представителей I Сообщества состоялся в Москве в конце 1902 – начале 1903 г.г.).

В Курултае участвовали представители 100 педагогических организаций, объединявшие более 40 тысяч преподавателей. Решения курултая имени К.Д.Ушинского якобы дополняли по конкретной тематике декларацию «высшего» курултая в области народного образования и выдвигали важные вопросы, связанные с экономическим, правовым и социальным положением преподавателей. Курултай в окончательной форме объявил, что педагог полностью свободен и независим в выборе методов обучения, он не должен быть подвергнут преследованию по политическим и религиозным соображениям, а также не может быть привлечен к ответственности и наказан законом по причине участия в организациях.

Курултай принял постановление о создании Всероссийского педагогического общества. Курултаем была избрана исполнительная комиссия по управлению делами союза квалифицированных преподавателей. В эту комиссию вошли известные педагоги и деятели народного просвещения В.П.Вахтеров, Н.В.Чехов, Зивягенцев, И.Н.Сахаров и др. Как известно, на гурултае азербайджанских преподавателей такая организационность не прослеживалась.

Как и в предшествующие годы, так и в этот период в общественно – педагогическом движении особо важным оставался вопрос о национальных школах. С развитием реакции последовала новая волна черносотенского национализма. Ряд партий выступили с требованием к правительству об изъятии права на развитие национальных школ и культуры некоторых народов империи. Правительственные круги во главе с П.П.Столыпином пытались нанести удар по культуре некоторых народов, которым в порядке исключения было предоставлено вышеупомянутое право. Правительство Столыпина, начиная устанавливать «порядок» в национальных регионах страны, проводило борьбу за сохранение «единой и неделимой» России. Политики, поддерживающие Столыпина и его режим, в тяжелый период русского абсолютизма перейдя в лагерь мятежного Кавказа, только внешне спокойного Приволжья и вечно Кипящего Туркестана («принадлежавшие нерусским народам»), боясь вести борьбу против царской власти, начали усиливать колониальную экспансию на этих территориях.

Конечно же, значение, придающееся здесь школам, не стояла на последнем месте. В начале 1910-х г.г. правительство, учреждая несколько комиссий против якобы усилившегося панисламизма, с помощью центральных органов и местной колониальной администрации пыталось реализовать ряд мероприятий для подавления попыток сепаратистского движения в восточных и юго-восточных регионах империи. Наряду с другими мероприятиями также подразумевалось проведение инспекторского контроля над национальными школами и учебными пособиями для них и ведение внешкольных разговоров со взрослыми и детьми на религиозную тематику в духе православного обучения.

Однако демократическая Россия не оставалась безразличной к просвещению и национальной культуре колониальных народов. Единогласные призывы к борьбе за независимость народов империи и за сохранение и развитие своеобразных культур наций доносились со страниц журналов, а также с трибун региональных и Всероссийских педагогических курултаев. Курултай по Вопросам Народного Образования подверг строгой критике политику правительства по русификации. Этот курултай, посвященный этим или другим проблемам национальных школ, принял более двадцати деклараций по указанным вопросам.

При выступлении депутатов пролетариата в государственной думе политика царской власти по русификации была подвергнута критике. Трибуна российского парламента активно использовалась для мобилизации общественного мнения с целью оказания моральной помощи страдающим народам. Без сомнений, такого рода деятельность нашла свое живое отражение в сердцах всех народов, проживающих в России.

Между двумя буржуазно-демократическими революциями одной из важнейших проблем, привлекающих внимание общественности, являлась еврейская проблема. Считая евреев главными

виновниками первой и зачинщиками второй русской революции, правительство подстрекало всё население против них. На страницах газет рассказывалось о разгроме еврейских школ и культурных центров, о разрушении синагог, об отказе в принятии еврейской молодёжи в средние и высшие учебные заведения. В этом направлении не мало усердствовали и местные учебные администрации. Проект по национализации еврейских школ, подготовленный попечителем одесского учебного округа, был воспринят Министерством Народного Образования с тревогой и стал причиной особого шума. Суть этого проекта сводилась к тому, чтобы собрать всех еврейских учеников в специальную среднюю школу, и, соответственно, закрыть для них доступ в другие государственные и специальные учебные заведения.

Путем сокращения принятия в средние и высшие учебные заведения разобщение по отношению к еврейской молодежи являлось одной из самых позорных страниц в истории школьной политики русского абсолютизма.

1. АКАК, VI том, стр. 135

2. АКАК, V том, стр. 952

3. АКАК, VII том, стр. 62; Ход учебного дела на Кавказе с 1802 по 1880 г., Тифлис, 1880 г. стр. 96

4. Воронцов-Дашков И.И. Всеподданнейший отчет за восемь лет управления Кавказом. СПб., Государственная типография, 1913, 211 с.

5. К.Маркс и Ф.Енгелсьс. Сочинения. Изд. 2-е, т.XXVII. стр.404

6. Колониальная политика Российского царизма в Азербайджане в 20-60 гг. XIX в. Ч. 1, изд. АН СССР, 1936, стр. 388

7. Милман А.Ш. Политческой страй Азербайджана в XIX-начале XX вв. Баку, 1966, с.218

8. Н.А.Смирнов. Политика России на Кавказе в XI-XIX веках. Изд. Соц.экон.лит. М., 1958, стр. 376

9.Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конца XIX – и начала XX в. Ответственный редактор Э.Д.Днепров, М. Педагогика, 1991, 448 с. (140)

10. Очерки истории школы и ред. Мысли народов СССР. Вторая половина XIX отв. Ред. А.И.Пискунов, М. Педагогика, 1976

11.Пашаев А.Х. Очерки истории начального образования на Кавказе в XIX в начало XX веков. Баку, 1991

12. Полное собрание Законов Российских империй, собрание второе. Т. IV, СПБ, 1830, № 3060; Сб. Постан. По мин. Нар. Прос, т.II, отд 1, СПБ, 1864, стр. 324

13. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т.15. СПб., Тип. Императорской Академии Наук, 1902, 1856 с.

14. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т.16. СПб., Тип. Императорской Академии Наук, 1903, 1867 с.

15. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т.17. СПб., Тип. Императорской Академии Наук, 1904, 1794 с.

16. Сеидзаде Д.Б. Из истории Азербайджанской буржуазии в начале века. Баку: Элм, 1978, 147 с.

17. Статистическое описание Нахичеванской провинции, сост. В.Г. С.Петербург, 1833, стр. 412

УДК 314:351.755.361 (574)

THE WESTERN HISTORIOGRAPHY OF ANCIENT AND MEDIEVAL HISTORY OF THE TURKIC PEOPLES

Zh. M.-A. Assylbekova-
doctor ofhistorical sciences, professor, Kazakhstan, Almaty
e-mail: asylbekova777@mail.ru

БАТЫС ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ТҮРІК ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ТАРИХЫ

Аттила, ШыңғысханӘмірТемір секілді ұлы варварлар тарихы әрдайым тарихшыларды ызықтырған. Бұған ғұндартуралы, Батыс пен Шығыс жылнамашылары жазғанаңыздары ықпал

етті. Аталмыш мақалада ағылшын тілінде жарыққа шыққан бір қатар жалпылама еңбектер мен монографияларға қысқаша шолу жасалған. Соның ішінде батыс тарихнамасында түркі халықтарының ежелгі және ортағасыр тарихына үлкен өзгерістер жасаған тарихи зерттеулер таңдапалынды.

Қарастырылған барлық жұмыстар батыс тарихнамасындағы ОрталықАзиятарихына орасан зор үлес қосқан. Сонымен қатар, осы еңбектер батыс тарихнамасының тұғыры іспетті. Бұл монографиялар библиографияға, иллюстрацияға, карталарға бай. Аталмыш жалпы шолу бұлз ерттеулердің санқырлы әрі жан-жақты екенін көрсетеді. Олардың басты ұтымды тұсы да осы. Олрдың басты құндылығы – түркімен монғол халықтарының ерекшеліктерін, сабақтастық қағидасын және жалпылық мәселелерін негізге алуы. Сондықтан, батыс ғалымдары кең ауқымды және әралуан деректерге сүйене отырып, жоғары шеберлікпен ежелгі мен ортағасырлық түркі халықтарын зерттеуге үлкен үлес қосты.

Тірек сөздер:Түркі халықтар, тарих, батыс тарихнама, монография

THE WESTERN HISTORIOGRAPHY OF ANCIENT AND
MEDIEVAL HISTORY OF THE TURKIC PEOPLES

The history of great barbarians Attila, Jenghiz Khan, Tamerlane has always attracted the attention of historians.Accounts of them written by western and oriental chroniclers served to spread their repute.

This article gives a brief overview of some works of generalized, monographic level, published in English and Russian. These are the elected historical studies that made the most outstanding contribution to the Western historiography of the ancient and medieval history of the Turkic peoples. All thesecompositions becamea majorphenomenon inWestern historiography ofthe history of CentralAsia.It should be emphasized thatthese researchers determine it.These monographshave arichbibliography,illustrations and maps.The given overview presents the diverse, comprehensive character of these studies.Theirvaluablefeatureis an understanding of aspects ofcontinuity,community andspecificityof the Turkic andMongolian peoples.Thus, Westernhistorianswith high professionalism on the base of extensivesources made invaluablecontributions to the studyof ancient andmedieval history of the Turkic peoples.

Key words: The Turkic peoples, history, the Western historiography, monograph

ЗАПАДНАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ ДРЕВНЕЙ И
СРЕДНЕВЕКОВОЙ ИСТОРИИ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ

История великих варваров Аттилы,Чингиз хана,Тамерлана всегда привлекала историков. Этому способствовали рассказы, написанные о них западными и восточными летописцами.В настоящей статье делается краткий обзор лишь некоторых работ обобщающего, монографического плана, опубликованные на английском языке, при этом были избраны исторические исследования, сделавшие самый выдающийся вклад в западную историографию древней и средневековой истории тюркских народов.

Все рассмотренные работы стали серьезным явлением в западной историографии истории Центральной Азии. Необходимо подчеркнуть, что они её и определяют. Эти монографии располагают богатейшей библиографией, иллюстрациями, картами. Представленный краткий обзор показывает разноплановый, всесторонний характер этих исследований. Их ценной чертой является принятие во внимание аспектов преемственности, общности и специфики тюркских и монгольских народов. Таким образом, западные историки с высоким профессионализмом, опираясь на обширные и разнообразные источники внесли неоценимый вклад в исследование древней и средневековой истории тюркских народов.

Ключевые слова: Тюркские народы, история, западная историография, монография

The history of great barbarians Attila, Jenghiz Khan, Tamerlane has always attracted the attention of historians.Accounts of them written by western and oriental chroniclers served to spread their repute. The researchers have been interested how “the great barbarians irrupted into areas of developed historical civilizations and suddenly, within a few years, reduced the Roman, Iranian, or Chinese world to a heap of ruins. Their arrival, motives, and disappearance seem inexplicable, so much so that historians today come near to adopting the verdict of old writers , who saw in them the scourge of the Lord, sent for the chastisement of ancient civilizations. But the historians knew that their motivations and patterns of behavior acquire clarity as we come to understand their way of life” [1].

This article gives a brief overview of some works of generalized, monographic level, published in English and Russian. These are the elected historical studies that made the most outstanding contribution to the Western historiography of the ancient and medieval history of the Turkic peoples.

One of the leading researchers of the history of Central Asia is a French historian Rene Grousset. R. Grousset first published his masterpiece on Central Asia in 1939 on the eve of the Second World War. Its English edition was published in 1970 by the publishing house of Rutgers University, New Jersey, USA. The French historian

could summarize all material accumulated by that time and explored a big number of questions dedicated to the history of Central Asia. This book, based on the wide array of sources gave a detailed description of the life of the Great Steppe from ancient times to the XVIII century. . The narrative is based on the research of the author himself, who attracted a large number of sources of European, Chinese, Persian and other backgrounds He began his narrative with the Scythians, Sarmatians, Huns, and then explored the early medieval empire in Central Asia, the history of the Turks and the penetration of Islam in the XIII century. He told about the empire of Jenghis Khan and his successors, about Turkestan in the epoch of the Jagataites, the Kipchak Khanates and Tamerlane's empire. Grousset ended his narrative with the collapse of Dzungaria,annexation of it by the Manchus who ruled in China later.

Exploring the long history of the Turkic-Mongol peoples, he set the task of his work:"I would like to bring before your minds this great barbarian people, dominated by three mighty figures—Attila, Jenghiz Khan, Tamerlane—as they march through ten centuries of history, from the borders of China to the frontiers of the West" [2].

R. Grousset describedTurks and Mongols as an intelligent, level headed, practical people which, drilled by the harsh realities of its environment, were ever ready for the word of command, whose adventure was nearly always successful, and that the same rhythm recurred throughout thirteen centuries— that period between the Huns' entry into Loyang and the Manchus' into Peking. The reason of these victories is a fact that the nomads, retarded though they were in material culture, always possessed a tremendous military ascendancy. They were the mounted archers. The military superiority of the nomads disappeared because the sedentary peoples now met them with artillery, and thus overnight acquired an artificial ascendancy over nomads[3].

The scientific views of R. Grousset were greatly influenced by the ideas of the historians of the Annalesschool. Thanks to their concepts he began his book "Empire of the Steppes" with a review of the temperature and climate of Mongolia and reasoning about the impact of the Altai and Tien-Shan mountain ranges on the steppe climate. As representatives of this school, R.Grousset built his work on a wide variety of archaeological, geological and linguistic materials. Thus, under the influence of the works of Braudel, Grousset expanded historical boundaries of oriental studies in areas that were previously ignored.The novelty of this composition is seen in the point of view of the outstanding Western European scholar on the well-known events, whose opinion was devoid of prejudices, biases and conjuncture approach. R. Grousset's book "Empire of the Steppe" was highly praised by historians. L. Gumilev considered this work the culmination point in the European orientalism of the first half of the XX century.

Among the works of a generalized level on our problem a serious interest presentsthe monograph of the American orientalist, authoritative researcher of the history of Turkey C.. Findley, "The Turks in World History», Oxford University Press, 2005.Chronologicallythe book provides a coverage of such issues as the pre-Islamic Turks andtheir precursors (through the eleventh century C.E.); the entry of the Turksand the Mongols, with whom the Turks shared a great deal, into the Islamicworld (eleventh to fourteenth centuries); the last great age of indigenousAsian empire building (fourteenth to eighteenth centuries); and finally the modern period.The book concluded with the author's reflections on the Turkic peoples in the contemporary period. Hesaw the objective of his research in the looking for "continuities and distinctive designs in the historyof the Turkic peoples" [4].

In this study the American historian traced the direction of the Turkic peoples fromthe steppe to the empire and the nation-state - the Republic of Turkey, the five post-Soviet republics, other entities and communities in Eurasia and the global diaspora. On the pages of the book the author combined natural, economic, social and political conditions in which the history of the Turkic peoples unfolded. He is convinced "that the two-thousand-year history of their expansion acrossEurasia may shed a valuable light on the processes by which a large and diversegroup of people established, transformed, and projected its identityacross space and time"[5]. C. Findley studied the formation of Turkic identity through deep transformations, primarily through the consistent entry of the Turks into Islam and Modernity. He emphasized two factors, determining the Turkic world– it is a language and Islam that"has become the next most decisive constituent of Turkic identity after language"[6]. C. Findley emphasized the common cultural roots in the consolidation of the Turks: "whatunited the Turkic peoples above all was the cultural baggage that they carriedas they spread across Eurasia. This cultural complex was characterizedby long-term continuity, as well as by great potential both to absorb exogenouselements and to transform itself" [7]. Thinking about the Turkic history that contains both remarkably long continuities and great transformations, Findley stood out two such transformations as particularly significant: "the Turks entry first into Islam and then into modernity" [8].

The orientalist provided a principled resistance to those groups of "outsiders" whichhave not considered them particularly civilized at all. Such perceptions have to do largely with their historically nomadic lifestyle. He

explained: “In their civilizational commitments, they have undergone profound conversions over time … In a sense, the Turks migrated among civilizations as they moved across Eurasia. Yet while doing so, they maintained their identity. They also proved that they could remain committed to a particular civilization over very lengthy periods and contribute greatly to its advancement” [9]. The certain novelty of this research is seen in C. Findley’s approach to the history of Turkic peoples through the definition of their role in resolving the conflict of civilizations:“The fact that much of Turkic history unfolded on or near frontier zones between Islamic and European civilization may certainly throw light on the extent to which those zones have or have not been sites of millennial conflict” [10].

A notable contribution to the western historiography of ancient and medieval history of Central Asia is the study of American historian, orientalist Peter Golden "Central Asia in World History», New York: Oxford University Press, 2011. The American historian narrated the history of this vast region from ancient times to the present.

For P. Golden the fundamental components of the identity of Central Asia in that period were “the ties of clan, tribe, status, locale, religion … and these were often multi-layered’’ [11].Therefore P. Golden set the aim of his study- the research of the history of Central Asiain this multi- layering of tribes, languages, religions, in their interaction and interference. P.Golden explored Central Asia as a region shifting ethnic, linguistic, political and cultural bordersin the appropriate historical context.

The importance of Central Asia was estimated in different ways: “Ancient and medieval observers considered it marginal to “civilization”. Modern historians have deemed it the “heartland” or “pivot” of Eurasian history because it produced the largest empires of premodern times” [12].

The content of the book is described in chronological order in 9 sections. In the context of the theme of this article our attention will be focused on the review of chapters 1-7.

In the introduction P. Golden underlined that Central Asia historically,;; encompassed two interacting yet fundamentally different lifeways, each inhabiting different ecological niches: the settled folk of its oases and the nomads of the steppes”, where“that interactions between these two diverse populations have "shaped much of our knowledge of Central Asia," as accounts from settled societies recorded the "primitive" way of life of the "barbarian" nomads (their primitive customs, cuisine and clothing of hides, furs and felt” [13].

Chapter One provided an up-to-date explanation for the evolution of pastoral nomadism and its adoption of “low and high technology as circumstances required”.P. Golden determined two factors, which united ethnically different states and people – it is a creation of huge nomadic empires by conquering of neighboring tribes and trade that connected people at remote distances. Commerce connected the people of Central Asia to the wider world; the nomads of the steppe provided the link to Eurasian cities as goods traveled from China through Central Asia to Persia and then on to the Mediterranean”[14].

Chapter Two narrated about the third-century emergence of a new power on the Mongolian steppe, the Xiongnu, and the Chinese response. In this periodto China's west, two nomadic powers emerged with important global consequences: the Kushan Empire and the Huns. Golden convicted the readersthat the “rise and fall of the Xiongnu pushed various nomadic peoples, in particular Turkic groupings”, into the Kazakh steppe, where they joined into union with other tribes and finally “formed a new tribal union: the Huns” [15]. He shares the wide-spread concept in the western orientalism about the origin of the Huns from theXiongnu.Thus the historian revealed one of the key themes of the book – “the movement of peoples and languages and the creation of new ethnic entities”[16].

Chapter Three“DivineKhagans: Turksand their followers” describedEastern and Western Turkic khanates whichas Golden argued, became “the template for all future nomadic states”, wheredespite the adoption of sedentary administrative structures, Golden pointed out that “pastoral nomadism remained a mainstay of the Turk economy and horsepower remained the key to their military might” [17].He also characterized the significance of the Silk Road in the enriching and empowering of the Turk Empire.

Chapters Four and Five are dedicated to the significance of the silk trade in Central Asia as well as the arrival of Islam.

In chapter Six "The Mongol Whirlwind" Golden describedan impact of the Mongols on the world history and the pioneeringrole of theirempire: the Mongols “brought the steppe, the forest zone, and many of the neighboring states (China, Iran, Medieval Rus’) into a vast world realm…[that] profoundly influenced global history, putting into place international networks of communications, the beginnings of an early 'world system' in the period between 1250 – 1350, the precursor of the modern world”[18]. Following their initial destruction, the Mongols created a space where peaceful intercultural exchange could flourish. But Golden astutely reminds his readers that “the Mongols were more than simply the architects of this great cross-cultural highway, rather, they were active

players in the exchange process and that cultural exchange went through aMongol filter"[19].

Chapter Seven determined the preeminence of the Turkic language and Islam in Central Asia, and depictedTemür as "the last of the Eurasian great nomadic conquerors.

Golden'sbook"Central Asiain world history" presentedthe localhistory of this regionin a global context. In his view, Central Asia is a melting potof cultures,whichthis region produced. Through this combinationof local and globalP.Goldenformulated anew look at thehistory of the world.

In our opinion among theworks of a generalized character it is necessary to mention the outstanding studies of E.A. Thompson, Otto Maenchen-Helfen and K.Kelly.

One of the most authoritative researchers of the Huns is a British classicist and medievalist Edward Arthur Thompson. In his studies he relied on the Marxist approach to the historical process. His monograph "History of Attila and the Huns», published in 1948 in the UK, was a notable contribution to the Western Orientalism of the first half of the XX century.

The book was reprinted with the title "The Huns" in 1999 . Later this English edition was translated into Russian and published in 2008 under the title "The Huns. Formidable warriors of the steppes". E.A. Thompson was primarily a scholar of ancient and medieval history of Europe. He believed that history of the Huns themselves was certainly interesting, but he was more interested in their relationship with the Roman Empire[20].

E.A. Thompson told the history of the Huns in Europe from their first attacks on the Goths from the north of the Black Sea to the collapse of the Hun Empire after the death of their legendary leader Attila. What significantly differs Thompson's research from previous analogous works is a critical evaluation of sources; he analyzed them in detail and discussed the limitation of archeological evidence. However the British professor used only the European written documents and he exaggerated their importance: "It is clear that in studying the history of the Huns we can solely rely on the evidence of the Greek and Roman travelers and historians" [21]. The novelty of the British professors' research is seen first of all in the fact that before him almost nobody in the Western historiography of the problem attempted to speak about the social history of the Huns. E.A .Thompson explored the material organization and the social structure of the Hun society in the dynamics, what it was before Attila headed it and how it was under his rule. The author told the history of the Huns in much more detail than it was done in other studies.

EA Thompson avoided a discussion about possible Chinese origin of the nomadic people of the Huns.

The British historian's point of view on a number of issues of the Hun history is markedly different from the one that was quite common in the Western Orientalism. He refuted the commonly held view of Attila as a brilliant military leader, diplomat and governor, and that "the great Hun Empire was only because of his outstanding qualities". He argued that this empire already existed before Attila. Attila considerably differed from Jenghis Khan because he received from his predecessors already finished (or nearly finished) empire, while the Mongols were small, separated pastoral tribes" [22].

E.A. Thompson questioned the military genius of Attila. He believed that the legendary leader of the Huns was almost always accompanied by military success only because he did not meet a decent resistance or he won at the expense of large losses [23].

There are certain drawbacks in this book, for instance- an apparent lack of primary sources. The author built his research on several works of the Roman origin, mainly on the writings of AmmianusMarcellinus and Priscus of Panium.

One of the most fundamental works ever published on the history of the Huns, is the book of an Austrian orientalist, historian, writer and traveler Otto J. Maenchen-Helfen "The World of the Huns. Study of their history and culture". After his death he left an unfinished manuscript. It was a source of the book "World of Huns. Study of their history and culture" published in 1973.

Maenchen-Helfen differed from other historians of Eurasia in his unique competence in philology, archaeology, and the history of art, he perfectly knew the primary texts, whether in Greek or Russian or Persian or Chinese. The knowledge of the Chinese sources describing theHsiung-nu afforded him to critically evaluate the widespread concept about possible Chinese origin of the Huns. Another special competence was his expertise in the history of Asian art, a subject that he taught for many years. Thanks to professionalism in philology, archaeology, and the history of art he dispelled the myth of supposed Hunnic ignorance of metal- working skills [24].

The Scientificmerit of Maenchen-Helfen as anOrientalistis in his objective, science-basedcriticism of sourceson the historyof the Huns: "From the beginning these peoples were denigrated and demonized by European historians and dismissed as avatars of the eternal but faceless barbarian hordes from the east, against whom vigilance was always necessary, but whose precise identity was of little importance... Unless this

tendentiousness is fully understood – and it rarely is- the literary evident is found to be misread" [25]. So he began his study with its reexamination.

In his research Otto Maenchen-Helfen expressed humanity in such a racially charged field as Hunnic studies, it was a rare phenomenon in the German historiography of 30th years of XX century. The novelty and distinctive characteristic of Maenchen-Helfen's research is seen in his ability to create a reliable account of the ancestors of the Turks and Mongols, free of the usual Western prejudice and linguistic limitations.Therefore, it is clearthat many scholarsconsider this booka masterpieceon the historyof the Huns.Evenin the unfinished version, it is far superior tothe work ofE.A.Thompson.

One of the recent and the most notable works on the history of the Huns is the study of the British historian Christopher Kelly "The End of Empire: Attila the Hun and the fall of Rome" Norton, New York, 2009.

The novelty of Kelly's monograph is seen in the attempt to restore the image of Attila as a politically ingenious leader bent more on making strategic alliances to benefit his people than conquering neighboring tribes by savage attacks. Thus, the author told about his long-term contacts with the Roman general, about the promise of Honoria, the sister of Roman Emperor to marry Attila. Hitherto, before Kelly's studies these events were not practically described in the historical literature.

All thesecompositions becamea majorphenomenon inWestern historiography ofthe history of CentralAsia.It should be emphasized thatthese researchers determine it.These monographshave arichbibliography,illustrations and maps.The given overview presents the diverse,comprehensive character of these studies.Theirvaluablefeatureis an understanding of aspects ofcontinuity,community andspecificityof the Turkic andMongolian peoples.Thus, Westernhistorianswith high professionalism on the base of extensivesources made invaluablecontributions to the studyof ancient andmedieval history of the Turkic peoples.

1. Grousset Rene "The Empire of the steppes. A history of Central Asia". Rutgers University Press, 1970, p. 2
2. Grousset Rene "The Empire of the steppes. A history of Central Asia". Rutgers University Press, 1970, p. 2-3
3. Там же, p. 5-6
4. Carter V. Finley. "The Turks in world history". Oxford University Press, 2005, p. 9
5. p. 4
6. p. 225
7. p 9
8. p.
9. p. 4
10. p. 4-5
11. Golden P. "Central Asia in World history". New York: Oxford University Press, 2011, p. 2
12. p. 2
13. p. 104
14. p. 16
15. p. 33
16. p. 6
17. p. 49, 43
18. p. 90
19. p. 89
20. Томпсон Э.А., с. 11
21. с. 14
22. с. 243
23. с. 244-245
24. Maenchen-Helfen Otto…
25. p. XXIV

УДК 327 (574)

THE ROLE AND PARTICIPATION OF KAZAKHSTAN AT OSCE

Baiturbayeva A.T. -
c.p.s., senior teacher of chair of International relations,

Қазақстан Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық жөніндегі ұйымға 1992 жылғы қаңтардың 30-ында кірді. Осы жылғы шілденің 8-інде республика ЕҚЫК-нің Хельсинки қорытынды актісіне, ал қыркүйектің 23-інде – Жаңа Еуропа үшін Париж хартиясына қол қойды.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Қазақстан әлемдік державалар мен беделді халықаралық ұйымдардың, соның ішінде ЕҚЫҰ-ның қолдауын қажет етті. Бұл кезде дүниежүзілік қоғамдастық та тарихтың еркімен қуаты жағынан әлемдегі төртінші ядролық арсеналға ие болып қалған жас мемлекетпен сындарлы сыртқы саясатты жүргізуге мүдделі болды. Осыны ескере отырып, еліміз сыртқы және ішкі саясатта теңдестірілген амал-көзқарастар пайдасына саналы түрде таңдау жасады. Көпжақты әріптестік, экономика мен қоғамды ырықтандыру стратегиясы сол амалдардың өзегіне айналды.

Батыстың жетекші елдерінің Ұйымға кіруге шақыруы Қазақстанда еуропалық қауіпсіздіктің тең құқылы және бөліну сызықтары жоқ жағдайлардағы жаңа архитектурасын қалыптастыруға бағытталған қадам ретінде қабылданды.

Жалпыеуропалық кеңестің толыққанды қатысушысына айналған Қазақстан оны одан әрі дамыту, сонымен бірге халықаралық ұйым болып қайта құрылуы үдерісіне белсене қатысты. Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев ЕҚЫҰ-ның Хельсинкиде (1992 ж.), Будапештте (1994 ж.), Лиссабонда (1996 ж.) және Стамбұлда (1999 ж.) өткен саммиттерінің жұмысына қатысты. ЕҚЫҰ Министрлер Кеңесінің жылсайынғы отырыстарына Қазақстан атынан сыртқы саясат ведомствосының басшысы өкілдік етеді. Қазақстандық парламентшілер Ұйымның Парламенттік ассамблеясының жұмысына белсенді қатысуда.

Тірек сөздер: ЕҚЫҰ, жауапкершілік, қауіпсіздік, үйлестіру, мемлекет, қатынастар, мүмкіндік, мүше, саяси жүйе.

Казахстан вступил в Организацию по безопасности и сотрудничеству в Европе 30 января 1992 года. 8 июля того же года республика подписала Хельсинский заключительный акт СБСЕ, а 23 сентября – Парижскую хартию для новой Европы.

Казахстан в первые годы независимости нуждался в поддержке мировых держав и авторитетных международных организаций, в том числе ОБСЕ. Одновременно, мировое сообщество также было заинтересовано в конструктивной внешнеполитической линии молодого государства, волею истории оказавшегося обладателем четвертого по мощи ядерного арсенала. Учитывая это, страна сделала осознанный выбор в пользу сбалансированных подходов во внешней и внутренней политике. Их стержнем стала стратегия многостороннего партнерства, либерализации экономики и общества.

Приглашение вступить в Организацию, сделанное ведущими западными странами, было воспринято в Казахстане как шаг, направленный на формирование новой архитектуры европейской безопасности, в условиях равноправия и отсутствия разделительных линий.

Став полноправным участником общеевропейского совещания, Казахстан принимал активное участие в процессах его дальнейшего развития, в том числе преобразования в международную организацию. Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев участвовал в работе саммитов ОБСЕ, состоявшихся в Хельсинки (1992 г.), Будапеште (1994 г.), Лиссабоне (1996 г.) и Стамбуле (1999 г.). Ежегодно на заседаниях Совета Министров ОБСЕ Казахстан представлен главой внешнеполитического ведомства. Казахстанские парламентарии активно участвуют в работе Парламентской ассамблеи Организации.

Ключевые слова: ОБСЕ, ответственность, безопасность, координация, государство, отношения, возможность, член, политическая система.

Kazakhstan joined the Organization for Security and Co-operation in Europe on 30 January 1992. In the same year, on 8 July, it signed the Helsinki Final Act of the CSCE, and on 23 September the Charter of Paris for a New Europe.

During the first years of its independence, Kazakhstan needed the support of the world powers and authoritative international organizations, including the OSCE. At the same time, the world community was interested in the constructive foreign policy line followed by the young republic, which, as history willed it, had turned out to be the possessor of the fourth largest nuclear arsenal. Mindful of this, the country made a conscious choice in favor of balanced approaches in its foreign and domestic policies, in which a pivotal role was assigned to the strategy of multilateral partnership and liberalization of the economy and society.

The invitation extended by the leading Western countries to join the Organization was perceived in

Kazakhstan as a step towards forming a new European security architecture based on equality and absence of dividing lines.

Having become a full member of the pan-European conference, Kazakhstan took an active part in the processes of its further development, including its conversion into an international organization. President Nursultan Nazarbayev of Kazakhstan participated in the OSCE Summits held in Helsinki (1992), Budapest (1994), Lisbon (1996) and Istanbul (1999). Each year, Kazakhstan is represented at the meetings of the OSCE Ministerial Council by its Foreign Minister.

Kazakh parliamentarians take an active part in the work of the Organization's Parliamentary Assembly.

Key words: OSCE, responsibility, safety, coordination, states, relations, opportunity, member, political system.

At the beginning of the XXI, sources of the most dangerous threats and challenges of stability European continent. At the opening session of OSCE, Mr. Nursultan Nazarbayev, - President of the Republic of Kazakhstan stated in his speech and emphasized the following very important matters. At the same time, in order to suitably answer to modern challenges and threats, necessary pithy and structural changes in the process of developing of the OSCE. Confidence-building and mutual understandings could be promoted by uniform basing of structures of OSCE on all zone of responsibility of the organization. First of all, CICA was created by the initiative of Kazakhstan.

The economic pragmatism – is a cornerstone of system of security in XXI century. For its OSCE organization could use a platform of Congress of leaders of world and traditional religions which are carried out at the initiative of Kazakhstan. For its productivity it is advisable to establish a special forum of OSCE. For legal regulation of water problems actually to cultivate for those countries which have deficiency of water the "Water and Right" program. Global financial crisis, the local conflicts and other challenges became in many respects unexpected which have staggering the world. In our opinion, it, first of all, reflects the changed paradigm of the European safety. In our opinion, on the forthcoming decades, the main task of OSCE - systematically to solve contradictions, to strengthen the trust and integration, includes within existing interstate associations. In problematic junction of Afghanistan, 43 member states are involved in OSCE.

In some weeks our country finishes mission of presidency in OSCE. In this regard Kazakhstan welcomes open of relations between Russia and NATO. Initially Helsinki process relied on concept of the common European house "from the Atlantic to the Ural". It can be promoted to the solutions of number of problems, for example, drying of the Aral Sea or revival of territories of the former Semipalatinsk range. It is a question of formation of united space of safety in a border of four oceans – from the Atlantic to the Pacific, and from the Antarctic to the Indian. It is advisable, that the Cairo speech of the President Barack Obama in which stated in the position of the USA on strengthening of religious tolerance, a take extension in concrete steps of OSCE. It is expedient to complete structure of OSCE with councils of energy security and economic interaction. It is possible to reflect the principles of the coordinated monetary policy, economic cooperation and integration in it. It means that "optics" of vision of the future was defective. It shows the global financial-economic crisis.

Kazakhstan is ready to become a connecting link of the Eurasian security. Kazakhstan offers to organize Council at the level of ministers of the countries of OSCE for coordination of fight against cross-border crime, a drug traffic and illegal migration. On "The East -West" line is an adjustment of interaction between on the one hand, European Union and NATO, with another – EurAsEC and CSTO. On "The North – The South" line we represented OSCE to establish the close relationship with Asian Integration structure. One may to refer attempts of public mockery to the phenomena of such level over sacrileges and others.

Our people were suffered cruel expenses of "cold war". First of all, it is the Semipalatinsk nuclear range. Out of the Europe there are main sources of drugs transit, illegal migration, human trafficking, and also threat of spread of weapons of mass destruction. Second: It's important to continue the work about elaboration of new conventional rule in the sphere of disarmament and non-proliferation. The acute political crisis in Kyrgyzstan could become the catalyst of the new conflicts in Central Asia. The Astana summit restores interrupted on 11 years after Istanbul tradition of carrying out summits.

The Big Eight and G20 (Group of twenty) are debating about the problems overcoming of global financial crisis. But while, the new configuration of the global economy and monetary system are slow. The Eurasian security is not metaphor, it is strict geopolitical fact. The global economy is need world reserve currency of new quality. This question deserved particular consideration. The OSCE participating States unanimously approved the application of Republic of Kazakhstan to chair the Organization during 2010. There can be no doubt that this represents a major diplomatic triumph for Kazakhstan and an acknowledgment of the country's accomplishments.

A dignified compromise was found, which enabled all the parties to retain their integrity.

The present summit is carrying out for the first time in the new country, which has become independent in many thanks to conditions and principles of the Helsinki Final Act. The process of update of Organization is our general mission, which calculates to long prospect. The stability in the Kazakhstan it is first of all, steady economic growth. The third stage begins now. There are in the sphere of environmental protection it is offered to create the Ecological Forum of OSCE. There are most importance conditions of our evolution. Thereby the integration of transatlantic which has developed in the last century can be organically added with integration of Trans Eurasian. Thereupon the European Union deserves the support of effort on economy stabilization. Third: Today the "cracks" of mistrust, first of all, are shown in the certain countries on space of OSCE. This process can be begun with establishment of new institutes on monetary, interreligious and expected analytically to measurements in various countries, including Asian part of OSCE. This way it started 3.5 decades ago. Today honest and open interfaith dialogue is necessary. Today in Astana we start to formation of the Euro-Atlantic and the Eurasian community for united and indivisible safety. Today many aspects of energy and economic security of Europe depend on a situation in other parts of the world. Today we also appeal the partners of OSCE to support our initiative to accept the Unified Declaration of None Nuclear World.

Relations between Kazakhstan and the OSCE took on a special character in 2000. Astana's policies have at times been subjected to intense criticism by the Organization and its affiliated institutions in connection with issues such as human rights compliance, the observance of democracy, and election campaign techniques. These bilateral problems generally occurred at times of stress in international relations and the geopolitical situation in the Eurasian space. Not just Kazakhstan but all the post-Soviet states were exposed to such criticism, including Russia and the other Central Asian republics.

Under these circumstances, Kazakhstan lined up with a group of other states that criticized the OSCE for applying double standards and being biased in its criticism. In particular, Astana joined the states that issued a collective demarche to the OSCE at the 2004 Sofia Ministerial Council. In September 2003, the Permanent Mission of the Republic of Kazakhstan to the OSCE announced a confidential memorandum entitled "On the Issue of Reform of OSCE Field Activities". The memorandum accused the Organization of overemphasizing the human dimension. The field missions were subjected to scathing criticism, which centered on the accusation that they had collaborated with non-governmental organizations and human rights protection agencies. It was suggested that missions be set up in accordance with an agreement reached with the host country, and that their mandate be restricted to one year, to be extended only with the agreement of the OSCE Permanent Council. This would ensure that the work of mission members would be subject to control by the governments of host countries. At a session of the Permanent Council in July 2004, a joint statement initiated by Moscow and signed by all CIS states except for Azerbaijan, Georgia, and Turkmenistan was announced.

It reproached the Organization for its inability to "adapt in the current conditions to the requirements of the changing world and ensure an effective solution to issues of security and cooperation in the Euro-Atlantic area" and for non-observance of the Helsinki principles, including non-interference in internal affairs and respect for national sovereignty.

Concurrently, however, Kazakhstan started developing its policy to consolidate the integration of the Organization and to reduce the opposition between the Northern American and European countries, on the one side, and the Eurasian states, on the other. In this connection, Astana applied for the OSCE Chairmanship for the year 2009. This suggestion was approved of by Moscow and supported by all the other post-Soviet states. Later, they were joined by many Eastern European countries and a number of Western European states. There were significant developments in relations between the Republic of Kazakhstan and the OSCE during 2005, during which period agreement was reached in principle on Kazakhstan's future Chairmanship. By 2006, the consensus was nearly complete. Nevertheless, the United States and the United Kingdom, two influential states, questioned Kazakhstan's level of democratization and urged the postponement of the Chairmanship until 2012or even later. At the Brussels Ministerial Council in 2006, the OSCE participating States failed to achieve a consensus on the Kazakhstani Chairmanship, despite the support of Germany, Italy, the Netherlands, and France.

The decision was postponed until the Madrid Meeting of the Ministerial Council, scheduled for November 2007. There, a consensus was achieved only two hours before the end of the final session. In Madrid, it was decided that Kazakhstan would chair the OSCE in 2010, a year later than originally intended. In Kazakhstan, the triumph gained in Madrid was perceived as an acknowledgment of the country's accomplishments and, in particular, recognition of the contribution made by its president. When Kazakhstan's bid was submitted for discussion, the country had to decide between two possible strategies: either to exacerbate the dispute with the OSCE, which could only end in the country's withdrawal from the Organization, or to attempt to use this

opportunity to enhance its national prestige and increase its influence. The second alternative was preferable. At the beginning of 2009, Kazakhstan joined Greece and Finland in the OSCE Troika. However, Kazakh representatives had already started working actively in OSCE structures as early as 2008, first by joining the Office of the Coordinator of OSCE Economic and Environmental Activities (OCEEA), then by assuming the deputy chairmanship of the OSCE Parliamentary Assembly, heading the OSCE Contact Group for the Mediterranean Partners for Co-operation, and providing the Personal Representative of the OSCE Chairperson-in-Office on Combating Intolerance and Discrimination against Muslims. Kazakhstan's 2010 Chairmanship is a remarkable event for both Kazakhstan itself and for the OSCE. For Kazakhstan, it represents not just international recognition of its achievements in domestic and foreign policy, but also the realization of its responsibility for their further development and a readiness to share responsibility for security in the entire space of the OSCE.

The OSCE has the potential to prevent and solve interethnic and religious crises, which will help overcome a clash of civilizations. The Charter for European Security, adopted at the Istanbul Summit in 1999, gave an impetus to close co-operation with partners, and there is now a need to amend this Charter and create a common Eurasian security system. From 2003, the main priorities of the OSCE's Chairmanships have been to reform the OSCE, solve regional conflicts, fight terrorism and drug trafficking, support democratic processes, counter human trafficking, and promote tolerance and freedom of religion. At an OSCE meeting on cultural, religious, and racial tolerance in 2006, Kazakh President Nursultan Nazarbayev set clear goals for Kazakhstan's Chairmanship.

With regard to the situation in Central Asia, Kazakhstan is ready to act as a regional guarantor, ensuring genuine and long-term security; Kazakhstan, with its positive experience of interethnic and religious accord, aims to democratize its political system and, as an active member of the OSCE, intends to strengthen the Organization, taking into account the interests of all member states.

On 30 April 2007, in Vienna, Kazakhstan's then foreign minister, Marat Tazhin, presented Kazakhstan's vision of the future development of the OSCE. Under conditions of rapid global change, the priority objective of increasing the efficiency of the OSCE could be solved through the creation of a genuine platform for dialogue that will unite the Euro-Atlantic and Eurasian spaces.

In 2007, Kazakhstan implemented a range of political reforms, including amending its constitution to increase the role of political parties, holding an election to the lower house of Parliament (Mazhilis), continuing reforms in the judicial and local self-government spheres, and starting to build an efficient model of co-operation between the government and civil society. In 2008, amendments were made to the Kazakh laws "On Political Parties", "On Elections", and "On the Media". At the 2009 OSCE Parliamentary Assembly Winter Meeting, Kazakh Senate Speaker Tokayev detailed Kazakhstan's priorities during its OSCE Chairmanship in 2010, describing them as clear and irreversible.

1. Выступление Министра иностранных дел РК К. Токаева на 13-й сессии Совета Министров ОБСЕ (6 декабря 2005 г.) // Дипломатический курьер. — 2005. — No 4 (6). — С. 3-4

2. Официальный сайт ОБСЕ // http://www.osce.org/activities/13035.html

3. «Евразийское лицо» ОБСЕ // Казахстанская правда. — No 190. — 2007. — 6 декабря.С.7

4. Договор об обычных вооруженных силах в Европе 1990 г. // http:// www.osce.org/docs/russian/1990—1999/cfe/cfeagrer/pdf

5. По материалам Стокгольмского международного института исследований проблем мира (SIPRI) // http://www.sipri.org

УДК 327 (574)

ON SOME ASPECTS OF COOPERATION BETWEEN THE UN AND KAZAKHSTAN

T.N. Chumatchenko - Candidate of Political Science, Senior teacher of the Chair of International Relations, Abai Kazakh National Pedagogical University

Мақалада Казақстан мен БҰҰ арасындағы ынымақтастық қарастырылады. Қазақстан БҰҰ-ға әлемдік қоғамдастықтың қатардағы жаңа мүшесі ретінде ғана емес, сонымен бірге қазіргі заманның ең бір өзекті халықаралық проблемалары бойынша белсенді позиция ұстанатын, ядролық қарусыздану жолындағы қозғалыстың алғы шебінде тұрған мемлекет ретінде енді, 1991 жылы Семей ядролық сынақ алаңының жабылуы және 1992 жылы Лиссабоңда ядролық қару жоқ мемлекет ретінде Ядролық қаруды таратпау

туралы шартқа қосылу жөнінде міндеттеме алуы Қазақстанға үлкен бедел сыйлады және БҰҰ Бас Ассамблеясының жоғары мінберінен халықаралық қауіпсіздік саласындағы жеке бастамаларын көтеруте моралдік құқық берді.

Тірек сөздер: халықаралық қызмет, Біріккен Ұлттар Ұйымы, Қазақстанның БҰҰ бастамалары.

This article is devoted to activity of Kazakhstan in frameworks United nations. Since the first day of its independence Kazakhstan has been actively participating in the work of the UN and its specialized agencies. This cooperation is one of the priorities of the state foreign policy. The main objective in this area is to ensure strategic interests of the Republic of Kazakhstan in the international arena in the sphere of global and regional security, development of an equitable world order both from political and economic perspective, sustainable development frameworks and harmonization of relations among world community members.

The United Nations Organization was found after the World War II on October 24, 1945 by 51 countries with a purpose of preserving world peace by means of international cooperation and ensuring collective security. Since its establishment 69 years ago 193 states have joined the organization. Since 1992 Kazakhstan has succeed to integrate into the world community as well as to take there visible position.

Participation in the work of the UN system is one of the main dimensions of Kazakhstan's multilateral diplomacy. It enhances sovereignty and independence of our country, creates favorable international conditions for further advancement of political, economic, social and other spheres of public life. Supporting activities of the UN Secretary General Ban Ki-moon on overall strengthening of the UN role in important fields of international cooperation, leadership of Kazakhstan promotes by all possible means the cooperation between Kazakhstan and this respectful international organization, its specialized agencies, funds and programmes.

Keywords: international activities, the United Nations, the initiative of Kazakhstan to the United Nations

Эта статья посвящена деятельности Казахстана в рамках Организации Объединенных Наций. С первого дня своей независимости Казахстан принимает активное участие в работе ООН и ее специализированных учреждений. Это сотрудничество является одним из приоритетных направлений внешней политики государства. Основная цель в этой области является обеспечение стратегических интересов Республики Казахстан на международной арене в сфере глобальной и региональной безопасности, развития справедливого мирового порядка как с политической и экономической точки зрения, программах устойчивого развития и гармонизации отношений между мировые члены общины.

Организация Объединенных Наций была создана после Второй мировой войны 24 октября 1945 года 51 страной с целью сохранения мира во всем мире с помощью международного сотрудничества и обеспечения коллективной безопасности. С момента своего создания 69 лет назад 193 государства присоединились к организации. С 1992 года Казахстан успешно интегрироваться в мировое сообщество, участвуя в работе системы ООН, что является одним из основных аспектов многосторонней дипломатии Казахстана. Он усиливает суверенитет и независимость страны, создает благоприятные международные условия для дальнейшего продвижения реформ в политических, экономических, социальных и других сферах общественной жизни. Мероприятия, генерального секретаря ООН Пан Ги Муна по общему укреплению роли ООН в важных областях международного сотрудничества, поддерживается всеми возможными способами, а так же сотрудничество между Казахстаном и этой уважаемой международной организацией, ее специализированные учреждениями, фондами и программами .

Ключевые слова: международная деятельность, Организация Объединенных Наций, инициативы Казахстана в ООН

The United Nations plays a truly important and vital role in the global community. The organization was established in 1945 with the purpose of maintaining peace, security and stability on a global scale, which in turn continues to do it to this point. The fact that in the United Nations included 193 countries shows its uniqueness and importance in addressing global issues.

At the moment it became clear that a single, universal unique organization, capable to achieve universal harmony, peace and unity, to act on behalf of all nations in order to overcome the existing challenges of modern threats. Profound transformation, globalization, should convince us of the unity of intentions, clarity of purpose and the ability to act, what is currently only able to help an organization capable of putting together a huge united diverse world.

Kazakhstan became a member of the United Nations March 2, 1992, which is a historic event in the history of the newly independent state. As a new member of the organization, Kazakhstan took a proactive stance from the

earliest days.

In accordance with the Address of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan from January 17, 2014 "Kazakhstan's Way - 2050: The overarching goal, common interests, common future" vector of Kazakhstan for the near future should be aimed at the involvement of Kazakhstan in the integration processes, optimizing cooperation with international organizations, in particular with the United Nations, taking into account the feasibility and economic benefits of improving relationships between different political entities in the world.

From the message of the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbaev of Kazakhstan from January 17, 2014: "By 2050 the goal of the year we will be moving in a difficult global competition. Upcoming decades pose many challenges, which we already know, and a lot of unexpected situations, new crises on global markets and in world politics. "Easy walk" in the twenty-first century will not be. "Questions concerning the activities of Kazakhstan in the economic, social, cultural and humanitarian aspects of cooperation with the UN initiative of Kazakhstan in maintaining security and stability, the prospects for cooperation between the state organizations is the only one of its kind, are very relevant."[1]

The United Nations has become the main target in the international arena, and more and more people and governments understand that multilateralism and cooperation is the only way in our interdependent and globalizing world.

At the moment in the world there are more threats, many of which can only be solved together. And that is why the United Nations should thrive.

Kazakhstan binds its future strategic plans with the UN, as issues such as epidemics and various diseases such as HIV / AIDS, hunger, poverty, demographic challenges, especially challenges separatist terrorists alone cannot solve a world power. Such problems require collective ideas and compromises. Kazakhstan stands for a multipolar world, as regards this as a balance between the various countries.

The United Nations is unique as it has members from around the world, and Kazakhstan is no exception.

Kazakhstan's role in the United Nations is truly meaningful. Kazakhstan joined the UN March 2, 1992 year. Kazakhstan stepped into the UN at a time when the organization is actively developed and improved, showing their role in maintaining security. It should be noted that from the earliest days of Kazakhstan showed his active role in the maintenance of peace, in connection with what is supported by many states. Since then, Kazakhstan has managed to successfully integrate into the international space and win the respect of the new independent state.

Active participation in the various conflicts within this universal global organization to maintain peace and stability, contributes to the prosperity and development of Kazakhstan, as well as accelerated integration into the world community.

After the adoption of Kazakhstan as a full member of the UN, flag-raising ceremony for new members of the UN, including Kazakhstan -168 Member State. This significant event was marked as a recognition of a new independent state in the international arena.

Kazakhstan for the first time participated in the UN at the 47th General Assembly held on October 5, 1992, which was held by The President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev.

Speaking at the 66th session of the UN General Assembly in September 2011, President Nursultan Nazarbayev said that over the 20 years of its independence, Kazakhstan has strictly followed the letter and spirit of the Charter of the United Nations. One of the main foreign policy priorities of our country is actively involved in dealing with pressing international issues within the UN, development and expansion of cooperation with the global universal organization.[2]

Speaking of UN operations in Kazakhstan, it should be noted that Kazakhstan has actively participated in the UN General Assembly, Security Council, supports the development of peacekeeping missions, actively cooperates with specialized UN agencies such as UNDP, WHO, UNESCO, UNICEF many others. Kazakhstan due to its active position made an invaluable contribution to the preservation of peace and security, as well as functional and structural modernization of the United Nations.

Kazakhstan has earned high recognition in the United Nations, but also throughout the world for his invaluable contribution to the preservation of the environment and the preservation of public health, as the closure of the Semipalatinsk nuclear test site, and the rejection of 4-largest nuclear arsenal. Kazakhstan is actively involved in promoting dialogue among cultures and religions.

Kazakhstan initiated the first in Almaty International Ministerial Conference on the UN developing countries landlocked, held in August 2003. In order to consolidate efforts to combat international terrorism, in January 2005, the Republic of Kazakhstan held a visiting session of the Counter-Terrorism Committee of the Security Council. Recognition of the constructive role of Kazakhstan in the United Nations was the election of our country

in one of its main bodies and Economic and Social Council. The second in November 2006 at the plenary meeting of the General Assembly of Kazakhstan received the support 187 of 192 UN member states and became the first Central Asian state, elected by 54 members of ECOSOC. ECOSOC membership is based on the recognition of the practical contribution of Kazakhstan to strengthening international security and non-proliferation of weapons of mass destruction, the development of a dialogue of civilizations and the successful implementation of the Millennium Development Goals. [3]

66 session of the UN Kazakhstan signed the Millennium Development Goals in the fight against poverty, hunger, disease, illiteracy, environmental degradation and discrimination against women, which should be completed by 2015. This suggests that Kazakhstan attaches all efforts to accelerate sustainable development of the country, to create favorable living conditions and finding ways to strong growth in the economic, cultural and social spheres.

The President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev with to the earliest days of the state's participation in the UN stressed the priority of interaction with the organization. The international community and the UN appreciate the decision of the head of state closing of the Semipalatinsk nuclear test site. Creating confidence building measures in Asia, strengthening of integration processes in the region, the promotion of dialogue among civilizations and religions, here are some of the merits of a great country and treasure to strengthen image President of Kazakhstan in the international arena.

President of the Republic Kazakhstan doing a great job in strengthening the national spirit, the prosperity of the country and strengthening the image of Kazakhstan states and international organizations. Nursultan Nazarbayev has made an invaluable contribution to the field of nuclear disarmament and nuclear weapons non-proliferation and held the initiative to declare August 29 the International Day against Nuclear Tests. August 29 was symbolically marked the day against nuclear tests since that day in 1991 Addressing the government of Kazakhstan Semipalatinsk nuclear test site was closed.

President of Kazakhstan noted enhanced transition to a "green economy." Since Kazakhstan-rich country with vast amounts of natural resources and favorable geographical position the task of early sustainable development in all directions.

The Government is facing the problem of transition from the "brown economy " to a " green economy", which was announced in the President of the People of Kazakhstan in the new Strategy "Kazakhstan- 2050" (Kazakh President Nursultan Nazarbayev summarized the main results of the implementation of the Strategy " Kazakhstan -2030" and addressed Message to the people of Kazakhstan "Strategy " Kazakhstan- 2050 " : a new policy established state "). In his speech, the President also noted that the main purpose of which is to be achieved by the Republic in 2050, is the creation of a society based on a strong welfare state, in the long term, while not exposing future generations to significant environmental risks. In this context, the United Nations Development Programme (UNDP) in collaboration with the Ministry of Environment of the Republic of Kazakhstan is implementing the project "Promotion of the Republic of Kazakhstan to strengthen inter-regional cooperation for the promotion of "green growth" and the implementation of the Astana Initiative." The aim of the project is to assist in developing a strategy for the transition to a "green economy."[4]

This initiative was highly appreciated by its member countries, and it has been widely discussed in various sessions and meetings on matters of improving the economic system

Initiative of the President of the Republic of Kazakhstan on creating an organization the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia extended to them at the 47th session of the UN General Assembly, October 5, 1992 has fully justified itself and proved the need to exist, as it is a mechanism to maintain stability and security in the region central Asia. This initiative has shown excellent diplomatic skills of President Nursultan Nazarbayev , and reaffirmed its commitment to an integral development of Kazakhstan and strengthening of its status in the international community .

Credibility of the head of state proves the fact that his lecture at MSU on Eurasian integration want to spread the UN. "This lecture material should be spread to the UN, OSCE and other international organizations, as its author is the initiator of the Eurasian project, President Nazarbayev". According to him, the President reiterated his lecture reputation of an outstanding politician, has consistently advocated the development of integration. [5]

It should be noted that Kazakhstan as well as many state support that is necessary to reform UN bodies since the beginning of its formation, as in 1945, the organization consisted of only 51 countries, and at the moment it includes representatives from 193 countries. And in order to take into account the interests of all states and be able to more trade-offs necessary to expand the membership of the Security Council.

Kazakhstan's position on the reform of the UN for the fact that the Security Council should be enlarged, and there must be representatives from Asia, Africa, Latin America, taking an active part of UN action.

Contributing to the development and reform of the UN, as well as in their own interest to Kazakhstan will actively support its multi-vector policy. Kazakhstan will defend the position that the UN should be a powerful and responsible global player and thus convert its potential impact on the real world processes. UN activities will lay a solid foundation for peaceful coexistence and mutually beneficial cooperation between different countries and civilizations, as well as offer alternative solutions to overcome the great crises.

Most countries recognize the fact that the UN needs to be reformed. it concerns the fact that after the reform of the UN will be more perfect the mechanism of prevention of conflicts, wars, and various crises, and thus begin to justify the money invested in the organization, and will also protect the interests of all members of the state based on the principle of sovereign equality.

There are plenty of features to make the UN system and its actions more authority, credibility and efficiency. It is extremely important to improve the conditions of life on our planet and to understand what kind of actors emerge on the international scene. To counter the lack of political courage and will (sometimes reflecting the lack of goodwill on the part of states), and in the centers of the structures involved in advanced research, must be carefully studied methods of crisis prevention and control of our societies. Pondering UN reform actually covers a wider range of topics: it also applies to developing a new perspective on our relationship with time, methods for evolution or change the functioning of democracy (in the direction of providing more opportunities for the participation of all), awareness of common destiny of the entire planet, gaining new being of public interest. [6]

Just reform should be subject to the system of information and activities of the UN. Information should be more precise and specific, it must be constantly updated. Information data must come from neutral UN workers involved in the analysis of this information and its detailing and truthfulness. These actions would help the UN to come to compromise objective measures, and to develop a system of preventive operations.

For more successful preventive action by the Security Council must establish various specialized agencies and centers on the analysis and prevention of appearance of conflict. Subsequent reform of the UN encountered some problems such as the need for acquired the interests of all countries in the world, as well as a broader perspective of membership in Africa and Asia, the privileged position of the permanent members of the Security Council, the need to resolve the problems of the financial contribution to the budget organization.

UN must help its members to move in all three directions simultaneously. That is why it needs not only to the Security Council, but in an effective Human Rights Council, which is why the Economic and Social Council should be transformed into a true development chamber that allows ministers dealing with development and finance, to make progress and monitor performance to achieve the Millennium development goals, marks the commitment of the world to halve extreme poverty by 2015, some reforms have been made. The new Human Rights Council and the new Peace Building Commission will convene for its first meeting next week. All Member States agreed with its responsibility to protect people threatened by genocide and other comparable crimes. We have become much more sophisticated fund for emergency relief fund to support democracy, ethics office and much more rigid system of protection of persons reporting violations. Now we need a more effective mechanisms of accountability and oversight, more streamlined procurement system, a greater degree of financial flexibility and more appropriate rules of recruitment and management. [7]

Speaking about the prospects of Kazakhstan to the United Nations and mentioned the possibility of his organizations to take concrete measures aimed at mitigating the adverse economic and humanitarian consequences of such technological and environmental disasters , as the drying of the Aral Sea , Balkhash, the Semipalatinsk Test Site , the global environmental catastrophe as ozone depletion and greenhouse effect. Also great insight on achieving the Millennium Development Goals , as it provides an opportunity for sustainable development and addressing issues such as poverty , hunger , improving health services , improve education , natural resources and finding alternative sources of energy , child mortality and maternal , to preserve public health and many others.

In order to achieve peace, security and stability not only in the region but in this world, Kazakhstan will actively participate in the further work of the United Nations, and in turn, find new and more effective ways of working. Need to quickly find new ideas and solutions to new threats.

Kazakhstan and the UN coordinating their actions in the field of peacekeeping operations, as evidenced by the fact that Kazakhstan Kazakhstan Sending troops in the UN mission will begin in 2014. According to the former Minister of Defense of Kazakhstan Mukhtar Altynbayev : "The main task of peacekeepers - a marketing job, study the situation , the information in the UN, it will be their (UN) representatives . This experience is needed. Kazakhstan will know, we will get the experience of building the armed forces, military-technical cooperation. For training , to further improve the experience of the armed forces need , "- he said. [8]

Also need continue to develop the credibility and effectiveness of the UN in the international arena, their

authority to put on general vector cooperation.

Kazakhstan's cooperation with the UN is one of the priorities of Kazakhstan's multi-vector diplomacy, promotes the sovereignty of our state, and creates favorable conditions for further development and prosperity of our country.

The fact that we work with the UN for 22 years says that Kazakhstan is an ardent supporter of the ideals of their goals, and with the organization is doing everything possible to maintain peace and security at the global level. All these years we have always followed the rules of the UN Charter, which brought us a reputation as a responsible and important object in the international arena.

Thus Kazakhstan embarked on cooperation with international organizations, particularly the UN. It may be noted the fact that Kazakhstan intends to become a non-permanent member of the UN Security Council for the period from 2017 to 2018.

Would like to note the words Minister Counsellor Permanent Mission of Kazakhstan to the UN Israil Tlegen: "Kazakhstan's experience in promoting regional security and stability, including received during its chairmanship in the OSCE and the MIS can bring additional impetus to the desire of the United Nations a more dynamic and respond adequately to current threats and challenges. Membership in the Security Council is one of the most significant achievements of diplomacy of any state. It will be an effective tool to protect national interests of Kazakhstan in international security at the global level. [9]

Given the fact that he is a unique organization of its kind to provide a stabilized environment world, Kazakhstan seeks through it vosit huge contribution to the prosperity of the world and that the safety of not only the region but also all over the place. Kazakhstan election for non-permanent members of the Security Council for the period from 2017 to 2018 is very contributed to this.

At the moment, all relevant human problems urgently require constructive cooperation of various countries across the planet and create the necessary prerequisites, as well as consolidation and strengthening of friendly relations in all directions. Kazakhstan during the years of cooperation with the UN and its specialized agencies significantly strengthened its position as a state that is now making a real contribution to the strengthening of global security. Kazakhstan showed his excellent skills in the foreign policy of our country measures to strengthen national security and security at the regional and global level.

Cooperation in their understanding is bilateral action. Therefore, Kazakhstan and the UN actively help each other in various fields. UN pays great attention to reducing social inequality and poor segments of the population, especially in areas with high levels of poverty, environmental protection, gender politics, strengthening human rights protection mechanisms, dissemination of successful democratic governance in Kazakhstan.

1. Message from the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan: Kazakhstan's Way - 2050: The overarching goal, common interests, common future. 17.01.2014

2. UN in Kazakhstan - 20 years//Evening Almaty.-20 february,2013 http://vecher.kz/node/19180

3. Ualtayeva A.S. Entry of the Republic of Kazakhstan into the UN Member// Kazakhstan spectrum.-2010.-№4.-p.-112-119.

4. "Green Economy" - a new vector for sustainable development of the Republic of Kazakhstan// UNDP Kazakhstan, 21.01.2013 http://www.undp.kz/articles/1/315.jsp

5. Nazarbayev lecture about Eurasian integration offered to extend the UN / / Tengri News 2014 http://tengrinews.kz/kazakhstan_news/lektsiyu-nazarbaeva-ob-evraziyskoy-integratsii-predlojili-rasprostranit-v-oon-254541/

6. R.M.Asanaliev. Renewing the United Nations: a program for reform. UDC 327.360.- P.6

7. Kofi Annan. UN Reform: The Moment of Truth for UN 14.06.2006. - 106 (1633) http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/107956/

8. Appointments in Kazakhstan online. Sending Kazakh soldiers in the UN mission will begin in 2014 – MP/ IA News-Kazakhstan http://newskaz.ru/politics/20131220/5932806.html

9. Kazakhstan intends to become a non-permanent member of the UN Security Council, 2013 (mail Enquiry resource) http://meta.kz/novosti/kazakhstan/829771-kazahstan-nameren-stat-nepostoyannym-chlenom-sb-oon.html

УДК 327 (574)

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ПО ОПРЕДЕЛЕНИЮ БЕДНОСТИ.

Г. Е. Канафина - ст. преподаватель Каз НПУ им. Абая

Мақала әлеуметтік зерттеулер нәтижесінде кедейшілікті анықтаудың бірнеше тұжырымдамаларын белгілейді, кедейшілікті анықтау бойынша әлеуметтік саясатты қарастырады. Тағы да мақалада Қазақстанда кедейшілікпен күрес жүргізу бойынша бағдарламасы қарастырылады. Қазақстанда қоғам өмірінің басқа да салаларына қарағанда экономиканың дамуына басымдық берілетін жаңару үрдісінің өзіндік жолы қалыптасып келеді. Әдетте, өтпелі кезеңде жаңарып жатқан қоғам саяси және экономикалық реформалардың бастамашысы болып табылады.

Тірек сөздер: кедейшілік, тұжырымдама, әлеуеметтікс саясат, әлеуметтік реформалар, бағдарламалар, экономика.

Статья рассматривает социальную политику по определению бедности, выделяет несколько концепций критерия бедности на основании социологических исследований. Также рассматриваются программы по борьбе с бедностью в Казахстане. В настоящее время в Казахстане уже осуществлен переход от социалистических технологий управления развитием социальной сферы к другим, характерным для рыночного общества, и социальная политика формируется как социальный институт. Интенсивно развиваются процессы становления нормативной и ценностной базы социальной политики, складываются ее организационные структуры. Отдельные социальные программы относились к реформированию отраслей социально-экономической сферы, таких, как социальное обеспечение, образование, здравоохранение и требовали проведения соответствующих социальных реформ, так как на примере других стран было очевидным, что успешное функционирование социального государства возможно лишь на основе высокоразвитой экономики, которая должна быть эффективной, чтобы стать социально ориентированной и служить интересам всех слоев общества. В Казахстане вырабатывается особое видение процесса модернизации, с приоритетом развития экономики перед другими сферами жизни общества. Обычно модернизирующееся общество в переходный период выступает основным инициатором экономических и политических реформ.

Ключевые слова: бедность, концепция, социальная политика, социальные реформы, программы, экономика.

The article considers social policy on the definition of poverty, outlines some of the concepts of poverty criterion on the basis of sociological research. Also discusses the programme to combat poverty in Kazakhstan. Currently, Kazakhstan has already made the transition from a socialist management technologies development of social sphere to another, characteristic of a market society, and social policy is formed as a social institution. Intensively developing processes of formation of normative and value base of social policy, develop its organizational structure. An individual social program was related to the reform of social and economic sphere, such as social security, education, health care and demanded that the relevant social reforms, as in the example of other countries was obvious that the successful functioning of the social state is possible only on the basis of a highly developed economy, which should be effective to become socially oriented and serve the interests of all strata of society. In Kazakhstan produced a special vision of the modernization process, priority development of the economy over other aspects of society. Usually modernizing society in the transition period is the main initiatorof economic and political reforms.

Key words: poverty, concept, social policy, social reforms, programs, economy.

Сущность и структура бедности устанавливается на основании данных социологических исследований: во-первых, бедность человека или же семьи - это, прежде всего, экономическое явление, так как в массовом сознании населения бедность рассматривается как невозможность иметь те материальные средства, которые имеют семьи с высоким доходом. Также и понятие «средство» (заработная плата, пенсия, пособие и т.д.) идентифицируется с доходом семьи.

Во-вторых, бедность - это политическое явление, ибо материальный недостаток человека или семьи приводит к лишению возможности их участия в принятии важных решений властями. Поэтому углубление или обострение бедности может привести общество на определенном уровне к социальной напряженности и дестабилизации.

В-третьих, если материальный недостаток человека или семьи, как правило, приводит к низкому уровню культуры и нравственности, то данная проблема бедности рассматривается как духовное явление,

потому что крайне бедные в борьбе за выживание не замечают снижения уровня образования, культуры, духовности и поведения.

В-четвертых, бедность считается особым психологическим состоянием, так как человек, неспособный удовлетворить свои материальные, духовные, политические потребности, становится индивидом с заниженной самооценкой, чувствует себя несвободным, не получает от жизни должного удовольствия, лишается чести и достоинства, не заслуживает уважения окружающих его людей. В итоге в нем формируется комплекс неполноценности.

Определение понятия «бедности» является очень сложной проблемой. В мировой практике существуют официальная (объективная) и неофициальная (субъективная) концепции (способы) определения бедности .[1]

Согласно первой концепции бедность определяется на государственном уровне на основе официальных исследований (оценка экспертов), а согласно второй - бедность исследуется путем опроса общественного мнения.

В соответствии с первой концепцией в качестве критерия бедности принят минимальный потребительский бюджет или прожиточный минимум (набор продовольственных и непродовольственных товаров и услуг в натуральном и стоимостном выражении, обеспечивающий человеку потребление на уровне, принятом обществом в качестве минимально допустимого на данном этапе его развития, определяемый научно обоснованными нормами и нормативами), согласно которому устанавливаются масштабы бедности (процентное выражение той части населения, которая находится в состоянии бедности), порог бедности и категории бедных.

В целях преодоления бедности была создана национальная программа «Аракет» (1998-2005 гг.), в которой бедная часть граждан республики условно разделена на две категории [2].

Если первую категорию бедных составляют нетрудоспособные граждане и другие социально уязвимые группы населения, то вторую группу составляют семьи трудоспособных граждан — низкооплачиваемые работники, часть людей, имеющих небольшие земельные наделы и безработные.

Во многих странах при глубоком и разностороннем исследовании бедности, наряду с официальной концепцией, практикуется неофициальная (субъективная). В Кыргызстане согласно субъективной концепции (данные ряда крупных социологических исследований 1997, 1999, 2003-2010 гг.) было подтверждено то, что бедность стала социальным явлением, которое проникло во все сферы жизнедеятельности человека и коренным образом изменило его образ жизни.

Возникновение в Кыргызстане бедности, которая становится массовым явлением, обусловлено рядом причин. Если в первые годы суверенитета Кыргызстана респонденты видели основные причины бедности только во внешних факторах, то позже они пытались определить и другие реальные причины. Например, по данным социологических исследований (Всемирный банк, 1999), респонденты отмечают, что бедность является порождением переходного этапа, когда общество из одной системы переходит в другую систему, когда существуют объективные факторы (безработица, дороговизна, несвоевременная выплата пенсий, пособий; реформы, упущения и недостатки при приватизации и т.д.), а также субъективные факторы (лень, безделье, безынициативность, иждивенчество, алкоголизм, излишние расходы при проведении национальных обычаев и традиций). Бедность в значительной степени больше распространена в сельской местности, чем в городской.

В настоящее время категория бедных охватывает большую часть населения. В нее входят: городские бедные, семьи, не имеющие жилища, нуждающиеся в денежных средствах, не имеющие возможность купить одежду, нуждающиеся в питании, зачастую страдающие недоеданием, не имеющие возможность дать должного воспитания и образования своим детям.

Сельские бедные не имеют скота (некоторые могут иметь корову, одну-двух овец, несколько кур), проживают в ветхих домах, не имеют возможности обрабатывать свои земельные наделы, испытывают постоянный недостаток в пропитании и одежде, дети часто пропускают занятия или бросают школу совсем, в результате чего возникают конфликты в таких семьях из-за материальных затруднений.

Бедность оказывает отрицательное воздействие на материальное, моральное, психологическое состояние всех членов семьи, в особенности на формирование подростковых детей, у которых вместо раскрытия потенциальных возможностей формируется комплекс неполноценности. Поэтому задачей демократического государства является сокращение числа бедных и решение проблемы преодоления бедности.

В настоящее время в Казахстане уже осуществлен переход от социалистических технологий управления развитием социальной сферы к другим, характерным для рыночного общества, и социальная

политика формируется как социальный институт. Интенсивно развиваются процессы становления нормативной и ценностной базы социальной политики, складываются ее организационные структуры.

На различных этапах развития общества и государства действуют неодинаковые условия и факторы, которые способствуют формированию и развитию социальных интересов, удовлетворению социальных потребностей, регулированию взаимодействий между государством и обществом, его различными субъектами. Ход реформирования в казахстанской практике был связан с осуществлением комплексного подхода, когда одновременно менялись институты и субъекты реформирования, происходило становление новых принципов социальной политики. Трансформация различных сфер жизни в переходный период привела к осмыслению специфики происходящего, позволила выбрать приоритетные для данного этапа развития цели и задачи. А важность теоретико-методологического анализа перемен оказалась необходимой для эффективного управления социально-политическими, экономическими, культурными процессами.

Для осуществления направленной социальной политики в 2002-2005 годах в Казахстане были разработаны и приняты среднесрочные программы в различных направлениях социальной политики [3]:

- Программа по борьбе с бедностью и безработицей на 2000-2002 годы;
- Программа по снижению бедности в Республике Казахстан 2003-2005 годы;
- Государственная программа развития и поддержки малого предпринимательства Республики Казахстан на 2004-2006 годы;
- Программа развития малых городов на 2004 – 2006 годы;
- Программа по комплексному решению проблем Приаралья на 2004-2006 годы;
- Государственная программа поддержки соотечественников, проживающих за рубежом на 2005-2007 годы;
- Государственная программа развития жилищного строительства в Республике Казахстан на 2005-2007 годы;
- Программа по комплексному решению проблем бывшего Семипалатинского испытательного ядерного полигона на 2005-2007 годы;
- Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2005-2010 годы;
- Государственная программа реформирования и развития здравоохранения Республики Казахстан на 2005-2010 годы;
- Государственная программа развития сельских территорий Республики Казахстан на 2004-2010 годы и др.

В обоснованиях при принятии данных программ, а также и в процессе разработки мер по их реализации были учтены характер и масштабы социальных проблем, на преодоление которых они были направлены. А сам процесс комплексной модернизации должен происходить в интересах и с непосредственным участием всего населения страны, всех слоев и институтов общества [4]. Среди таких общих интересов населения стали те, что затрагивали социальные аспекты развития целевых групп: тех, кто в условиях становления рынка оказался у черты бедности (пенсионеров, инвалидов, многодетных семей, бюджетников); жителей сел и малых городов, которые испытали депрессивное воздействие структурной перестройки экономики; соотечественников, проживающих за рубежом и пожелавших вернуться на историческую Родину в Казахстан и др.

Отдельные социальные программы относились к реформированию отраслей социально-экономической сферы, таких, как социальное обеспечение, образование, здравоохранение и требовали проведения соответствующих социальных реформ, так как на примере других стран было очевидным, что успешное функционирование социального государства возможно лишь на основе высокоразвитой экономики, которая должна быть эффективной, чтобы стать социально ориентированной и служить интересам всех слоев общества.

Государство, предотвращая политическую нестабильность в условиях дефицита бюджетных средств, приступило к разработке и поэтапной реализации ряда государственных программ, непосредственно связанных с реализацией социальной политики. Были выделены ее приоритетные направления, такие, как борьба с бедностью; пропорциональное развитие инфраструктуры (малые города, сельские территории); оказание помощи жителям регионов с экологически неблагоприятной средой и т.д. Как отметил И.Н. Тасмагамбетов, «реформа социальной сферы, осуществляемая в Казахстане, направлена на радикальное изменение организационно-экономических, нормативно-правовых, структурно-институциональных и концептуально-программных основ функционирования социальных отраслей в целях их приближения и адаптации к рыночным условиям» [5]. Таким образом, реформа социальной сферы стала

системообразующей в процессе казахстанской модернизации в целом.

Применительно к отдельным этапам переживаемого трансформационного периода и даже к отдельным годам, на которые рассчитывается тот или иной из государственных документов, отражающий направления развития социальной политики, устанавливается приоритетность решения ее определенных задач и направлений. В качестве особой в условиях трансформации производственной структуры в Казахстане выдвигается задача решения хотя бы в какой-то возможной степени такой специфической для новых экономических условий проблемы, как безработица, а именно - сдерживание массовой безработицы и смягчение ее тяжелых социальных последствий, включая как пассивные меры (выплата пособий), так и активные - сохранение и создание новых рабочих мест, переобучение работников и др. В эту же группу приоритетов и стратегий входит решение проблем, связанных с регулированием трудовых отношений - охрана труда, защита трудовых прав граждан, развитие и совершенствование механизмов социального партнерства, вопросы оплаты труда, поддающиеся регулирующему воздействию социальной политики; в некоторых государственных документах особо выделяется комплекс мер, направленных на развитие кадрового потенциала.

Быстрое социальное расслоение на фоне неравномерного регионального развития стало в Казахстане основным социально-политическим риском, грозящим нестабильностью. Поэтому, несмотря на курс рыночных преобразований, возросло значение государственного регулирования социально-экономического развития и все более актуальными стали: социальная ориентированность реформ, социальная ответственность бизнеса, развитие институтов гражданского общества. Сейчас, по прошествии времени, становится все более очевидным, что скорость реформирования отнюдь не является признаком успешной трансформации. Необходим ресурс времени для глубокой теоретической проработки той или иной институциональной новации, воплощения ее в практику, осуществления мониторинга результатов, выявления и корректировки недостатков.

В Казахстане вырабатывается особое видение процесса модернизации, с приоритетом развития экономики перед другими сферами жизни общества. Обычно модернизирующееся общество в переходный период выступает основным инициатором экономических и политических реформ.

1. См: Жумаева Р.Р. Формирование государственной политики по преодолению бедности (на примере Кыргызской Республики): Автореф…канд.полит.наук / Бишкек, 2007.

2. См: Занятость и безработица. Итоги интегрированного обследования домашних хозяйств в 2009 г. – Бишкек, 2011.

3. См: См: Базарбаева Г.А. Формирование социального государства в Республике Казахстан: Дис…д-ра полит.наук / Алматы, 2010.

4. См: Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире. Послание Президента РК Назарбаева Н.А. народу Казахстана // Казахстанская правда. – 2007, март - 1.

5. См: Тасмагамбетов И.Н. Социальная политика и политическая трансформация. – Алматы: ИРК, 1997. – 226 с.

УДК 327 (574)

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ КИТАЙСКОГО СТИЛЯ ВЕДЕНИЯ ПЕРЕГОВОРОВ

Т.Н.Чумаченко – к. п.н., старший преподаватель Каз НПУ им. Абая

Эта статья посвящена изучению понятия национальный стиль ведения международных переговоров. Автор анализирует международные переговоры как организованный процесс межличностного взаимодействия иностранных партнеров, ориентированный на разрешение конфликтов или развитие сотрудничества и предполагающий совместное принятие определенного решения, имеющего международное значение.

Эффективность современных политических коммуникаций зависит от умения учитывать национальные особенности, традиции и обычаи участников политических переговоров. Выстраивая стратегию и тактику переговоров, выбирая аргументацию, необходимо учитывать социокультурные особенности собеседников, их психологию, привычки и склонности.

Автор анализирует китайский стиль ведения переговоров по следующим параметрам: особенности

философии и психологии, состав делегаций, тактика и некоторые стратагемы.

Ключевые слова: национальный стиль, переговоры, стратагемы, деловая этика переговоров.

This article focuses on the study of the concept of national style in international negotiations. The author analyzes the international negotiations as an organized process of interpersonal interaction c foreign partners, this process focused on conflict resolution and the development of cooperation and assuming joint decision-making of international significance.

The effectiveness of modern political communication depends on the ability to take into account national peculiarities, traditions and customs participants in the political negotiations. Building a strategy and tactics of negotiations, choosing arguments, you must consider the socio-cultural features of the interlocutors, their psychology, habits and tendencies.

The author analyzes the Chinese negotiating style on the following parameters: features of philosophy and psychology, delegations, tactics and some stratagem.

Keywords: national style, negotiation, stratagems, international ethics negotiations

В эпоху глобализации в современном мире международные контакты между странами становятся все более тесными, а практика международных политических переговоров – все более интенсивной.

Международные переговоры трактуются исследователями как организованный процесс межличностного взаимодействия иностранных партнеров, ориентированный на разрешение конфликтов или развитие сотрудничества и предполагающий совместное принятие определенного решения, имеющего международное значение. Как в политике, так и в бизнесе международные переговоры нацелены на решение рациональных и прагматических задач, преследующих, прежде всего материальные интересы, однако в них заложен далеко не простой психологический контекст: переговоры часто наполнены кипением страстей, переплетением хитроумных интриг, столкновением характеров, эмоций и амбиций[1].

Ведение переговоров – это искусство общения, знание психологических особенностей, умение строить отношения с людьми, находить подход к ним. Залог успеха любых начинаний делового человека, а в особенности дипломата, - создание климата сотрудничества, доверия и уважения. Это умение лежит в основе жизненного и профессионального успеха.

В теории международных переговоров чаще всего анализируются следующие вопросы: как верно интерпретировать позицию партнеров по переговорам, принадлежащих к разным культурам, в конфликтной ситуации; каким образом добиться того, чтобы иностранные партнеры поняли вас правильно; как достичь взаимовыгодного соглашения, если ни одна сторона не хочет поступиться своими деловыми интересами и т.д.

Переговорный стиль во многом обусловлен как личными свойствами и особенностями характера индивида, его способностями и талантом, как специалиста переговорного процесса, так и культурными, политическими, эмоциональными и прочими обстоятельствами, определяющими конкретные переговоры.

У каждого народа и в каждой стране и существуют свои традиции и обычаи общения и деловой этики. Несмотря на то, что в мире сложился определенный стандарт деловых и международных контактов, существуют заметные различия в степени открытости, в степени самостоятельности представлении, мере их ответственности. Последнее обстоятельство имеет серьезное значение для оценки представителей многих организаций из стран с переходной экономикой, со слабо развитыми товарными отношениями.

Эффективность современных политических коммуникаций во многом зависит от умения учитывать национальные особенности, традиции и обычаи участников политических переговоров. Выстраивая стратегию и тактику переговоров, выбирая аргументацию, необходимо учитывать социокультурные особенности собеседников, их психологию, привычки и склонности. Эти знания помогают быстрее найти общий язык с партнерами по политическим переговорам. Глобализация политических и переговорных процессов, появление новых международных политических организаций – всё это актуализирует проблематику изучения национальных стилей ведения переговоров.

Участники международного переговорного процесса в основном придерживаются единых норм и правил, тем не менее, национальные и культурные особенности могут оказать значительное влияние при деловых отношениях, и более того, успех переговорщика, не исключая его искусность, и опыт будет во многом будет зависеть от знания менталитета и особенностей культуры и национального стиля ведения переговоров противоположной стороны. Под национальным стилем переговоров чаще всего имеется в

виду наиболее распространенные особенности мышления, восприятия, поведения, которые не являются обязательными чертами, характерными для всех представителей страны, а только типичными для них[2].

С.Г. Шеретов рассматривает национальный стиль как особенности национального характера и культуры, наиболее распространенные особенности мышления, восприятия и поведения, которые влияют на процесс подготовки и проведения переговоров[3].

Особенностям переговорного процесса в национальном плане посвящено множество исследований. Такие исследователи как: М. Берман, У. Зартман, Г. Зонненфельд, Р. Фишер, Р. Коэн, К. Йонссон, Л. Слосс, Я. Нергеш, У. Кванд, Д. Макдональд, Р. Соломон, М. Блейкер, П. Шарп, Зартман У.М., Коэн Р., Селлих К. и Джейн С.С., Киссинджер Г., Ниренберг Дж., Уинхем Дж., Фишер Р., Этель Д., Юри У., Форсайт П. , Соловьев Э.А.М.Лебедева, В.Сухарев, Р.Мокшанцев, Василенко И., Шеретов С.Г., Султанов Б., Лаумулин М., Сыроежкин К. анализировали в сравнительном анализе факты влияния национальных различий при ведении переговорного процесса на его ход и результат. Хотя некоторые исследователи говорят о том, что при значительном совпадении интересов и большой заинтересованности сторон в результате национальные особенности не играют существенной роли. Но при наличии конфликта интересов и спорной ситуации национальные различия сразу выходят на первый план[4].

Аналитики выделяют несколько параметров, по которым в основном можно различить национальные стили при подготовке и в процессе ведения переговоров: полномочия и состав делегации; ценностные установки и ориентиры; тип аргументации и характер принятия решений на переговорах; поведение участников на переговорах (выбор тактических приемов, невербальных средств общения, различия в восприятии), степень самостоятельности при принятии решений[5].

Кроме того, обобщая исследования по переговорному процессу, необходимо учитывать, что национальные стили переговоров определяются, поведением участников скорее как представителей определенного государства, нежели как представителей определенной нации. Однако особенности того или иного национального стиля не всегда являются характерными абсолютно для всех представителей данной страны. Скорее их следует воспринимать как наиболее возможный тип поведения в ходе переговоров с представителями данной национальной культуры.

Национальные стили переговорного процесса условно разделяют на западные и восточные, которые в свою очередь соответственно делятся на подтипы.

С точки зрения анализа специфики невербальных коммуникаций, национальные стили делятся на культуры с «низким контекстом», где незначительно влияние невербальных коммуникаций (англо-американские, германские и скандинавские страны), и с «высоким контекстом» (Россия, Латинская Америка, Юго-Восточная Азия, страны южного средиземноморья), где информация передается преимущественно невербальными средствами, здесь общение более насыщенное, огромное значение имеют личные связи, статус. Современные психологи доказали, что словесное общение в беседе занимает менее 35%, а более 65% информации передается с помощью невербальных средств общения, которые имеют яркую социокультурную окраску[6].

С точки зрения отношения ко времени, национальные стили можно разделить на монохронные и полихронные, что отражает степень пунктуальности и динамичности политических партнеров.

С точки зрения отношения к пространству, национальные стили можно разделить на формальные и неформальные, что отражается в границах социального пространства, которое необходимо участникам переговоров. Известно, например, что у европейцев личная зона несколько меньше, чем у американцев (соответственно от 45см до 120см). Японцы, китайцы, корейцы имеют более узкое личное пространство - около 25см. Следовательно, в процессе переговоров с западными коллегами японцы или китайцы могут непроизвольно делать шаг вперед, чтобы несколько уменьшить пространство. Именно поэтому весьма распространена предубежденность европейцев (и американцев) по поводу «фамильярности» азиатских народов[7].

Рассмотрим некоторые особенности китайского стиля ведения переговоров, берущего истоки в конфуцианско-буддийской цивилизации, поэтому наиболее значимые общие черты культуры переговоров Китая были сформированы под влиянием конфуцианско-буддийской культуры.

Основные черты этой культуры переговоров следующие: стремление к гармонии, клановость, уважение традиций, иерархичность, почитание старших, подчеркнутое уважение к лидерам, важная роль понятий долга и обязанностей, стратагемность мышления, важная роль невербальных коммуникаций, высокий уровень влияния контекста на переговорный процесс, полихронность в отношении ко времени; неформальность с точки зрения отношения к пространству (здесь принято общаться на более близком расстоянии, чем в странах Запада). Сделки, заключенные на переговорах – следствия отношений людей.

Но прежде всего, необходимо отметить некоторые из основополагающих принципов, характеризующих китайскую культуру, которые выделяют исследователи[8].

Во-первых, на психологию взаимоотношений накладывает отпечаток тот факт, что в Китае на протяжении всей своей истории и до сих пор две трети населения еще живут в деревнях, выращивая, главным образом, рис или пшеницу. А в крестьянском хозяйстве выживание зависит от групповой кооперации и согласия. Лояльность и повиновение, аналогичное семейной иерархии, связывают вместе трудовые коллективы. Первостепенное значение имеют семья и кровнородственные отношения, непререкаемый авторитет пожилых членов рода, соответственно личный интерес в ситуации конфликта должен подчиниться коллективному (национальному) интересу. В Китае живет глубоко укоренившаяся вера в добродетели деревенской жизни, как говорят китайские философы «источником» (под которым подразумевалось сельское хозяйство) и «ручейком» (имелось в виду занятие коммерцией). На протяжении всей истории социальные и экономические теории, политическая практика страны старались уделять внимание и покровительствовать «источнику», пренебрегая «ручейком». На купцов – людей, которые имели дело с «ручейком», смотрели свысока.

Поэтому ценностная иерархия китайского общества находится в противоречии с такими основополагающими понятиями западного общества, как «равенство» и « свобода воли».

Во-вторых, очень важным аспектом международных переговоров и корпоративной культуры является этика, так как по поверьям считается, что моральные поступки человека определяют его судьбу. Во многом сочинения Конфуция были основой китайского образования. Он считал основной задачей воспитание человека, совершенствование нравственности и освоение сложного ритуала иерархических человеческих отношений. Управляемым рекомендовалось повиноваться и проявлять лояльность, получая взамен благожелательность и щедрость своих управляющих. Строгое соблюдение этой иерархии ведет к социальной гармонии, служит противоядием от насилия и гражданской войны. Государство, по мысли философа, – это большая семья, где каждый занимает положенное ему место. Вторым важным аспектом китайской философии является даосизм, который нацеливает человека найти «Дао», т.е. путь между крайностями, середину, компромисс в вечно изменчивом мире. Соответственно эти моральные установки проявляются и в китайском стиле ведения переговоров. Китайцы больше интересуются средствами, чем целью, процессом больше, чем результатом. Наилучшие компромиссы достигаются только через ритуал торга. Компромисс позволяет двум сторонам удерживать веские позиции в равной степени.

В этом состоит разница между представлениями о переговорах западных представителей, которые полагают, что истина, как они еѐ видят, заслуживает обсуждения. Представители поднебесной считают, что поиски истины – слишком тяжелый путь и поэтому полагаются на торг. Этот процесс не может быть коротким, его не следует грубо обрывать.

В-третьих, во многом сама иероглифическая письменность и китайский язык с определенной последовательностью букв влияют на особенности восприятия мира. Фактически живописные иероглифы это картинки и поэтому в итоге китайцы лучше видят ситуацию (картину мира) в целом, тогда как западные представители акцентируют свое внимание и фокусируются на деталях. Соответственно китайское мышление характеризуется более глобальным подходом в восприятии и оценке информации.

В-четвертых, следует особо отметить осторожность китайцев по отношению к иностранцам. Она сформировалась в результате длительной истории страны, изобилующей войнами. Можно сказать, что китайцы имеют чистосердечные обязательства по отношению только к двум вещам: своей семье и банковскому счету.

Фактически все вышеизложенное является частью менталитета китайского народа, и данные особенности нельзя игнорировать на любом этапе переговорного процесса, так как соглашение легко может сорваться. Эмоциональная вспышка и нетерпение может сорвать подписание соглашения. Западные эксперты по деловой культуре назвали восемь важнейших особенностей китайского переговорного стиля в порядке убывания значимости:

1) Личные связи (кит. пер.: «guanxi») играют важнейшую роль, поэтому китайцы придают наибольшее значение общественной значимости и социальному статусу индивидуумов, которые входят в число их друзей, родственников, близких знакомых. В большинстве жизненных ситуаций человек с лучшими связями выигрывает. Хорошие личные связи зависят от точной системы взаимного обмена услугами. Например, это не означает немедленной отдачи «долга». В Китае не торопятся. Но одолжения почти всегда помнят и возвращают, хотя и не сразу. Этот долговременный обмен услугами является краеугольным камнем прочных личных отношений. Забыть когда - то сделанное одолжение – это значит не просто обнаружить дурные манеры, это просто аморально, его деловая репутация будет испорчена

навсегда. Кроме того, в Китае принято, что деловые и международные переговоры можно вести, по меньшей мере, с равным по должности представителем. Если эти правила не соблюдать, то китайские представители могут, сомневается в искренности иностранного представителя и потенциальная сделка или соглашение не состоится.

В определенный момент логика переговорного процесса может потребовать личной встречи руководителей фирм или государственных учреждений. Китайские руководители высшего уровня не будут торговаться, их нельзя убедить или уговорить поменять условия сделки. Скорее, они будут оценивать отношение к себе западных партнеров, и оценивать личные отношения. А уважение и ответственность являются тем клеем, который скрепляет иерархические отношения, дружба и межличностная гармония необходимы в отношениях равных по статусу людей. В Китае первоначальное составление мнения о человеке может длиться днями, неделями, даже месяцами, включает домашние визиты, приглашения на спортивные или другие мероприятия, длительные совместные обеды, во время которых обсуждается все кроме бизнеса. В конечном счете, доверие друг к другу и межличностная гармония являются более важными для китайских бизнесменов, чем любая бумага. Это объясняется тем, что до недавнего времени в Китае права собственности и договорное право практически отсутствовали. Именно поэтому китайские бизнесмены при заключении сделок больше полагаются на добросовестность партнера, чем на хорошо составленные контракты. После вступления Китая в ВТО контракты становятся все более важным и, вероятно, оказывающим определенное давление инструментом.

2) По мнению многих аналитиков, заключить в Китае деловую сделку без посредника невозможно, так как в Китае подозрение и недоверие сопровождают все контакты с незнакомцами. В отношениях по-китайски доверие не может быть заслужено, оно должно быть «одолжено» посредством личных связей. Первый шаг заключается в нахождении личных связей на нужном уровне с руководящими лицами. Решающим является то, что эти связи должны базироваться на личном опыте, поэтому эти связи могут быть различными соседскими, семейными, школьными или оставшимися от предшествующих деловых сделок. Кроме того, дорогие рестораны в данном случае – обязательный элемент ритуала. Если обед прошел нормально, друг одноклассника принимает на себя роль посредника. Талантливый китайский посредник необходим на всех этапах переговоров. Поскольку, только настоящий китаец во время официального переговорного процесса может прочесть и объяснить иностранцу настроение, интонации, мимику, язык тела китайских бизнесменов, и, в конце концов, может определить, что происходит, когда китайские бизнесмены меняют тему разговора, долго молчат, задают несколько раз один и тот же вопрос, или отвечают, используя позитивные выражения с едва различимым негативным подтекстом. Зачастую стороны, сидящие за столом переговоров, могут откровенно сказать посреднику то, что не могут сказать друг другу прямо. В Китае именно посредник, а не стороны, участвующие в переговорах, первым поднимает деловой вопрос по ходу «светского» разговора, а также именно посредник улаживает разногласия.

3) Как уже говорилось, для китайцев характерно целостное мышление, в то время как американцы мыслят последовательно и частностями, разбивая процесс переговоров на серию небольших вопросов: цена, количество, гарантия, доставка и так далее. Китайцы обычно говорят сразу обо всѐм, перескакивая с одного вопроса на другой и, с американской точки зрения, никогда ничего окончательно не решая. Так что следует быть готовым к тому, чтобы обсуждать все вопросы одновременно и в случайном порядке.

4) Долгая история экономической и политической нестабильности Китая научила его жителей беречь деньги. Согласно специальным исследованиям, денежные накопления китайцев континентальной части страны почти в четыре раза превышают сбережения, которыми располагают американские домохозяйства. На переговорах с американцами китайская привычка к сохранению денег выливается в бесконечный торг по поводу цены товара. Жители Поднебесной идут на уступки по цене с большой неохотой и только после длительных дискуссий. Они – большие мастера в использовании, например, молчания в качестве переговорной тактики

5) Большое значение в культуре Китая имеет репутация человека и его социальное положение, основывающиеся на «сохранении лица». Если представители Запада вольно или невольно стали причиной замешательства своего китайского партнера, или потери им самообладания, то, скорее всего, это гибельно для деловых переговоров. «Лицо» определяет место китайца в его социальном окружении, является самым важным критерием социальной стоимости человека. Основные составляющие такого «лица» - это богатство и ум, внешняя привлекательность и какие-либо уникальные умения, должность и, конечно, хорошие связи. Когда за столом переговоров проявляются гнев, разочарование или агрессия, это приводит, по мнению китайцев, к обоюдной потере «лица». Иногда на Западе притворная вспышка

раздражения используется в качестве тактики на переговорах; в Китае такой фокус неизбежно приводит к обратным результатам. Вынудить китайского бизнесмена потерять «лицо» – это не просто ложный шаг, это настоящее бедствие.

6) Основными элементами и добродетелями в рабочей китайской этике считается выносливость «chikunailao», безжалостность и продолжительный труд. Это – своеобразный ключ к жизненному успеху, поскольку реальный рабочий день в Китае может доходить до 16 часов в сутки, что вполне объяснимо, учитывая многочисленное население этой страны и большую безработицу.

В переговорном процессе китайское трудолюбие сказывается таким образом: готовясь к переговорам, жители Поднебесной готовы работать усерднее, они настроены на более длительный процесс переговоров, который может продолжаться далеко за полночь каждый день, таким образом, китайцы могут доводить своих западных коллег до изнурительного состояния, к тому же, держа их в неопределенности относительно результатов. И знают, как этим воспользоваться, поскольку одна из особенностей китайского стиля ведения переговоров – угроза делать бизнес с кем-то другим. В ней содержится скрытый подтекст об уже начавшихся переговорах с конкурентами. Это просто часть их культуры торга, позволяющая оказывать давление на партнеров по переговорам. Если китайцы говорят о предложении конкурентов, имеет смысл спросить, что это за конкурент и какой товар он предлагает, плане поставок, гарантийных сроках и т.д. Нередко переговоры с конкурентами – продавцами ведутся одновременно, и только для того, чтобы заставить одного из них максимально «опуститься» по цене.

В конечном итоге стратегическая задача переговорного процесса для китайских представителей состоит в обеспечении здоровой и гармоничной обстановки для деятельности китайских компаний и предприятий в условиях глобализации.

Специфика китайского стиля ведения переговоров состоит в акцентированной стратагемности мышления китайцев, склонности к использованию интеллектуальных ловушек в процессе коммуникаций, к изложению своей позиции не прямо, а намеками. С точки зрения этикета, китайцы безупречно вежливы, подчеркнуто, уважительны к партнерам, стремятся соблюдать иерархию и уважать статус каждого участника переговоров, проявляют спокойствие, терпение и гибкость в процессе общения. Особенности невербальных коммуникаций жителей Поднебесной заключаются в том, что при дружественном духе переговоров они стремятся избегать фамильярности и панибратства, как внутри своей делегации, так и в отношениях с партнерами, стараются открыто не выражать свои эмоции[9].

Стратагемный подход понимается как сумма целенаправленных мероприятий, рассчитанных на реализацию долговременного стратегического плана, обеспечивающего решение кардинальных задач[10].

Главная идея стратагемного мышления на переговорах - не вступать в прямое противоборство[11].

В переводе с китайского понятие "стратагема" означает стратегический план, в котором для противника заключена какая-либо ловушка или хитрость, от ничтожной уловки - совершенно спонтанного сиюминутного действия - до целой запланированной системы поведения в затруднительной, исключающей прямой образ действий ситуации. Таким образом, понятие "стратагемность" включает в себя целый набор весьма разнообразных, зачастую противоречивых, качеств: камуфлирование, введение в заблуждение, соблазнение и бегство, получение преимуществ, захват добычи[12].

Исследователи выделяют тридцать шесть китайских стратагем и называют их шахматным китайским переговорным гамбитом.

Из всех стратагем можно выделить шесть направленных на победу, однако они не говорят о прямом столкновении: они доказывают, что победы можно добиться тонкими уловками. Названия китайских стратагем: зачастую они бывают напрямую связаны со смыслом стратагемы, или их можно интерпретировать через исторический смысл высказывания:

"Обмануть императора, чтобы он переплыл море" - эта стратагема на переговорах направлена на то, чтобы скрыть свои истинные цели от оппонентов, сбить их с курса. На переговорах сокрытие истинной цели с помощью отвлекающей маскировки - достаточно распространенный прием.

"Осадить Вэй, чтобы спасти Чжао". Эта стратагема в процессе переговоров символизирует косвенное давление на оппонентов при помощи угрозы, направленной против их уязвимых мест, поэтому ее часто называют "стратагемой ахиллесовой пяты". По этой стратагеме, для того чтобы на переговорах добиться успеха, вовсе не следует доказывать необходимость осуществления своего плана, применяя откровенное давление на партнеров. Эффективнее, намекнув на слабые места в позиции противоположной стороны, оказать косвенное давление. Необходимо спешить туда, где тебя не ждут, и использовать неожиданные аргументы.

3. "Убить чужим ножом" - это израсходованные напрасно силы нападающих конкурентов. Основной

механизм осуществления этой стратагемы на переговорах: речь идет о нейтрализации или устранении оппонентов чужими руками, т.е. отвести натиск противника таким образом, чтобы он уходил в пустоту или обращался против самого нападающего. Это соответствует старой китайской мудрости: "Если у тебя ограничены собственные силы, воспользуйся силами врага. Если невозможно самому обезвредить силы врага, воспользуйся ножом врага. Если у тебя нет военачальников, используй военачальников врага. В этом случае можно самому удержаться от действия и лишь наблюдать в покое. Если не можешь сам, дотянись рукой врага". Иногда на переговорах достаточно, дружески улыбаясь, спокойно, не произнося ни единого слова, слушать без возражений разгневанных чем-то, перевозбужденных партнеров. Без всякого активного действия в этом случае можно одержать моральный верх над нападающими с помощью третьей стратагемы: своеобразным "ножом" станет переполняющее оппонентов возбуждение, которое вымотает их силы.

4. "В покое ожидать утомленного врага". Эта стратагема на переговорах направлена на изматывание, утомление оппонентов, при этом ожидание следует рассматривать не как пассивный процесс, а как активную подготовку к последующим действиям. Одновременно важно не упускать партнеров из виду, чтобы самому не оказаться в ловушке оппонентов.

5. "Грабить во время пожара" - на переговорах можно извлекать выгоду из трудностей, кризисного положения оппонентов, наступать на поверженного в хаос противника, поэтому иногда ее именуют "стратагемой стервятника". Главная идея пятой стратагемы прослеживается уже в трактате Сунь-цзы по военному искусству: "Когда враг повержен в хаос, пришло время восторжествовать над ним".

6. "На востоке поднимать шум, на западе нападать" - эта стратагема на переговорах направлена на то, чтобы проводить ложные, обманные маневры для сокрытия истинного направления атаки, поэтому ее часто называют "стратагемой ложного маневра". Главную идею шестой стратагемы сформулировал Сунь-цзы: "Удар наносят там, где враг его не ожидает"[13]. Посредством широкой повестки дня и достаточно большого количества совещаний и встреч на переговорах следует делать акцент то на одних, то на других проблемах ("появляться то на западе, то на востоке"); то наступать, то столь же внезапно отступать, изображая подготовку к наступлению, которого затем не проводить, разыгрывая мирные намерения. В результате легковерные партнеры по переговорам могут извлекать из происходящего слишком торопливые заключения и принимать неверные меры, что позволит провести решающее наступление там, где партнеры этого не ожидали.

Таким образом, для китайского национального стиля характерно формирование многочисленных делегаций с приглашением большого числа экспертов, достаточно четкое разграничение и соблюдение трех этапов переговоров. Большое внимание китайские переговорщики уделяют внешнему виду партнеров, манере поведения, предпочитая устанавливать контакты с партнерами более высокого социального статуса или должностного положения. Китайские переговорщики проповедуют на переговорах «дух дружбы», в основном предпочитают стратегию торга и тактику «ухода», предпочитая, чтобы партнер первым «открывал карты», редко меняют первоначальную позицию и, как правило, на уступки идут только под угрозой тупика или срыва переговоров. Как правило, китайская делегация не самостоятельна в принятии решения, почти всегда требуется согласование и одобрение принятого решения центром. Но принятые и согласованные договоренности китайская сторона соблюдает.

1. Международные переговоры в бизнесе и политике - Василенко И.А. М., 2013.

2. Cohen R. Negotiating Across Cultures: Communication Obstacles in International Diplomacy. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1991.

3. Шеретов С.Г. Ведение международных переговоров. Алматы, 2004. С.56.

4. Соловьев Э.Я. Искусство проведения переговоров. М., 2006

5. Баулина В.С. Влияние национальных традиций на стиль ведения политических переговоров (на примере Китая, Японии и Южной Кореи).- Автореферат.- М,2009. – С.8

6. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли окружающих по их жестам. М., 2007. С.12.

7. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли окружающих по их жестам. М., 2007. С.36-37, 45-46.

8. Галеева А.А. Китайская культура ведения бизнеса: особенности переговорного процесса// Культура в современном мире. —2013. —No. 1.

9. Баулина В.С. Влияние национальных традиций на стиль ведения политических переговоров (на примере Китая, Японии и Южной Кореи).- Автореферат.- М,2009. – С.8

10. Василенко И.А. Политические переговоры. М., 2006. С.67.

11. Харро фон Зенгер. Стратагемы. О китайском искусстве жить и выживать. В 2-х тт.: Т.1. М., 2004. - С.41

12. Национальные стили ведения переговоров // http://txtb.ru/25/14.html

13. John Graham, N.Mark Lam.The Chinese Negotiation // Harvard business review. –October, 2003. –P.82–91.

УДК 811.161.1'42:070.1 (574)

ТАКТИКА ВНУШЕНИЯ И МАНИПУЛЯЦИЯ В СВЕТСКОМ ДИСКУРСЕ СМИ РК

Ш.А.Сабитова - д.ф.н., ассоц.профессор кафедры
международного права КазНПУ им.Абая

Біздің мақала егемен Қазақстанның газет дискурсының (мәтін) тіл ерекшеліктерін зерттеу мәселелеріне арналған.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері бұқаралық апарат құралдарының даму барысы жақсарды, сондықтан газеттік мәтіндерді зерттеу лингвистикада және халықаралық құқықта маңызды болып табылады.

Тірек сөздер: Қазақстан Республикасы, газеттік мәтіндер, бұқаралық апарат құралдары, дискурс

Статья посвящена проблеме изучения языковых особенностей газетного дискурса (текста) суверенного Казахстана.

С обретением независимости Республики Казахстан улучшилась интенсивность развития средств массовой информации , поэтому изучение газетного текста является актуальным в лингвистике и в международном праве. Авторы сборника «Техника дезинформации и обмана» не исключают возможности замены слова «пропаганда» синонимами: ложь, искажение, манипуляция, промывание мозгов. При этом исследователи утверждают, что пропаганда не обязательно должна быть лживой. Они различают белую (имеет известный источник информации), серую (источник установить сложно) и черную пропаганду (сфабрикованные сообщения). По единодушному мнению ученых, манипуляция – это вид психологического воздействия, имеющий цель тайно, скрыто изменить мнения, установки, поведение адресата в интересах манипулятора, требующий искусности от манипулятора, чтобы изменения, происходящие с адресатом, оставались им незамеченными, неосознанными

Ключевые слова: Республика Казахстан, газетный текст, СМИ, дискурс

Our article is devoted to the problem of study of linguistic peculiarities in newspaper discourse (text) of the sovereign Kazakhstan.

After Republic of Kazakhstan gained independence intensivity of mass media development increased , therefore, study of the newspaper text is actual in linguistics and international law.

Keywords: Republic of Kazakhstan, newspaper text, mass media, discourse

От указания источника информации, как видим, зависит ее достоверность и функционирование в тексте категории истинности, представляющей собой наиболее значимый фактор в системе воздействия.

Среди основных видов воздействия, выделяемых исследователями, к публицистическому дискурсу относятся убеждение и внушение, агитация, пропаганда, манипуляция. В каждом из этих видов воздействия коммуникатор имеет одну и ту же цель – внести изменения в систему отношений к окружающему миру у реципиента, получить своего рода личную выгоду. Указанные виды основываются на одних и тех же детерминантах эффективной коммуникации. Во-первых, существует зависимость от социальных условий; во-вторых, автор, преследуя конкретные цели, выражает содержание своего сообщения определенным образом, то есть пользуется соответствующим арсеналом средств воздействия.

Убеждение – действие, направленное на формирование твердой уверенности в истинности чего-либо; умение заставить слушающего (читающего) поверить во что-либо. Как речевая тактика данный тип воздействия менее значим, по нашим наблюдениям, для светского газетного дискурса РК, что объясняется большей легкостью изложения в нем фактов, нежели в политическом, в частности, дискурсе. Более распространенным видом воздействия является внушение.

Внушение связано со сниженной сознательностью и критичностью восприятия и является полной противоположностью убеждению. Это целенаправленно организованный вид коммуникации, при котором адресат лишен активного понимания, поскольку не учитывается его прошлый опыт, его мировосприятие. Происходит процесс, при котором адресат, получая информацию, заимствует ее, не подвергая какому-либо анализу, принимает ее, сам того не осознавая [1]. Внушенное реципиенту содержание впоследствии приобретает устойчивый характер, почти не поддается переосмыслению и надолго удерживается в сознании. Особенностью внушения является то, что устойчивость восприятия приобретает не одна, а целая совокупность подчиненных друг другу, логически связанных установок.

Вместе с тем внушение включает и позитивные стороны, что обусловливается содержательной перспективой дискурса. Для светского газетного дискурса РК характерна, согласно проанализированным нами материалам, именно эта сторона внушения. Об этом свидетельствуют факты анализа концептуальных полей, представленных во втором разделе настоящего исследования. Так, концептуальное поле ‹‹жизнь›› включает концепт ‹‹работа››, благодаря чему происходит внушение факта: жизнь человека не мыслима без работы; работа – это не просто средство к существованию, но и способ получать удовлетворение от жизни.

Тактика внушения обнаруживается также в следующем речевом акте: *(Жена об актере Николае Карачинцеве) Может, многие не поймут, но* ***сегодня*** *мы тоже* ***счастливы*** *–* ***счастливы*** *тем, что эта страшная беда, которая случилась с Колей, не сломала ни его, ни меня. Мы* ***радуемся****, что* ***теперь*** *предоставлены друг другу каждую минуту…И я всю эту энергию отдала* ***сейчас*** *ему с* ***радостью*** *[АиФК, № 32, 2008]*.

Представленный речевой акт интерпретируется нами как дискурс, поскольку его понимание основывается на фоновых знаниях, связанных с событием – несчастным случаем, который произошел с известным актером Николаем Карачинцевым. Обозначенный в дискурсе концепт «счастье» вербализуется с помощью прилагательного *счастливый*, глагола *радоваться* и словоформы существительного с предлогом *с радостью*. Примечательно, что эта вербализация осуществляется во временном плане настоящего ‘сейчас’, в то время как страшная беда, имплицитно обозначенная в дискурсе, включается во временной план прошлого ‘раньше’. Актуализация концепта «счастье» происходит за счет использования глагола прошедшего времени *случилась* в аористическом значении (фактологическая характеристика действия) и глагола *не сломала* с отрицательной частицей *не* в перфектном значении, благодаря которому прошлый и настоящий временные планы образуют временной континуум. Таким образом, когнитивно-стилистические средства данного дискурса позволяют утвердить в сознании читателя факт о том, что семья Карачинцевых до сих пор счастлива. Обобщение данного факта читателем позволит автору реализовать тактику внушения с положительным началом, то есть утвердить в обыденном сознании идею веры в то, что счастье человека зависит от него самого, от его отношения к близким людям, что радоваться надо каждому мгновению жизни.

Тактика внушения оказывается реализованной/нереализованной в светском газетном дискурсе, как нам представляется, в зависимости от социальной роли адресанта речи. Подчеркнем, что фактор адресанта светского газетного дискурса, согласно лингвистическим источникам, которыми мы располагаем, не был предметом специального изучения. Однако применительно к светскому газетному дискурсу РК данный фактор играет существенную роль уже потому, что газетные тексты РК светского характера оформляются в виде интервью, следовательно, адресантом оказывается определенная знаменитость или малоизвестный человек. Высказанная таким адресантом идея в дискурсе приобретает значимость в связи с экстраполяцией на него речевой ситуации. Тактика внушения реализуется в большей степени в случае, если адресант импонирует адресату; и в меньшей – если адресант не вызывает симпатий у адресата. Например, следующая реплика российского кинорежиссера, актера и телеведущего Владимира Турчинского, на наш взгляд, представляет собой реализованную тактику внушения: *(о Москве) Это очень* ***жесткий*** *город. Иногда* ***жестокий*** *[АиФК, № 38, 2008]*.

Реализация тактики осуществляется за счет следующих факторов:

а) фактор адресанта – известный кинорежиссер с опытом жизни в Москве;

б) фактор наличия фоновых знаний у коммуникантов. Практически каждый читающий газеты имеет представление о разных сторонах жизни в столице России, поскольку это в застойные времена была столица Советского Союза. Кроме того, статус прецедентного текста получила русская пословица *Москва слезам не верит* во многом за счет использования ее в качестве названия известного всем кинофильма, а также благодаря заключенной в ней метафоричности, создающей образ Москвы;

в) стилистический фактор, обусловливающий местное использование языковых средств, а именно

присоединительной конструкции, представляющей собой определение. Если в основной части фразы по отношению к Москве используется определение *жесткий*, имеющее явное переносное значение ‘суровый’, то в присоединительной части – паронимичное определение *жестокий*, означающее ‘крайне суровый’ [2, с. 479-480]. Внушение достигается за счет употребление присоединительной конструкции, в которой актуализируется и получает градацию сема беспощадности.

В подобного рода текстах осуществляется, по-своему пропагандируется милосердное отношение к людям, близким (своим) и посторонним (чужим).

Пропаганда – распространение среди населения и углубленное разъяснение каких-нибудь воззрений, идей, учения и знаний [3, с. 631]. Пропаганда в определенной мере сходна с термином «агитация». Главное различие пропаганды и агитации в том, что последний вариант идеологического воздействия основан на призывах к конкретным действиям, практическим поступкам, тогда как пропаганда – «разъяснение идей». Применительно к светскому газетному дискурсу актуальным является термин «пропаганда», поскольку характер данного типа дискурса лишен идеологической направленности.

Авторы сборника «Техника дезинформации и обмана» не исключают возможности замены слова «пропаганда» синонимами: ложь, искажение, манипуляция, промывание мозгов. При этом исследователи утверждают, что пропаганда не обязательно должна быть лживой. Они различают белую (имеет известный источник информации), серую (источник установить сложно) и черную пропаганду (сфабрикованные сообщения). Согласно утверждению авторов, Институт анализа пропаганды еще в 30-х годах разработал «азбуку пропаганды», которая включает:

1) наклеивание ярлыков: без определенных доказательств на описываемое событие наклеивается негативный ярлык, который производит на читателя самое неблагоприятное впечатление;

2) блистательная неопределенность: событие сравнивают с «миром добродетели», заставляя читателя проникнуться «прекрасными» идеями без всяких доказательств;

3) перенос: престиж и популярность какого-либо человека переносится на пропагандируемую идею, вызывая у читателя положительную или отрицательную оценку;

4) по рекомендации: метод, похожий на «перенос», оценка пропагандируемой идеи приписывается значительному и уважаемому в глазах реципиента деятелю;

5) простонародность: аудиторию убеждают, что идеи принадлежат «простому народу», а значит, никак не могут быть плохими;

6) подтасовка карт: факты тщательно подбираются, придумываются, подтасовываются; используются как логические, так и противоречащие логике сообщения;

7) общая платформа: главное – внушить читателю, что все его соседи и друзья уже давно поддерживают политику пропагандируемой партии, что сам он отстал от жизни, но вообще-то еще есть время [4].

Своеобразной подтасовкой карт, на наш взгляд, является лоббирование чьих бы то ни было интересов со стороны журналиста. Показательным в данном случае является следующий пример: *(о рождении тройняшек) Радость молодых родителей от тройного счастья – а обоим едва за 20 лет – омрачает квартирный вопрос [КП К-н, 16-23.08.07]*. В данном случае автор не только повествует об уникальном случае – рождении тройняшек, но и том, что он предполагает необходимость предоставить жилье их родителям.

Ю.А. Ермаков, характеризуя перечисленные тактики, подчеркивает, что они построены на категории обмана и рассчитаны на слабости и огрехи мыслительной деятельности обывателя [5]. Приведенная «азбука пропаганды» свидетельствует о зыбкости границ пропаганды и манипуляции.

По единодушному мнению ученых, манипуляция – это вид психологического воздействия, имеющий цель тайно, скрыто изменить мнения, установки, поведение адресата в интересах манипулятора, требующий искусности от манипулятора, чтобы изменения, происходящие с адресатом, оставались им незамеченными, неосознанными (Е.Л. Доценко, Ф.Зимбардо, М.Ляйппе, С.Г.Кара-Мурза, В.И. Куницина, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша , И.А. Стернин , А. Цуладзе , В.П. Шейнов).

Основные черты манипуляции представлены в книге Е.Л. Доценко «Психология манипуляции». Ученый перечисляет ведущие признаки, используемые для определения манипуляции: скрыто, неявно, обман, господство, управление, принуждение, применение силы, структурирование мира, в интересах манипулятора, вразрез с волей другого, мастерство и сноровка и т.д.

По результатам манипуляции ее методы делятся на положительные и отрицательные. Можно привести примеры и позитивного манипулирования, служащего на благо человечества, во имя добра. Это так называемая «ложь во спасение». В частности, в своей книге Е.Л. Доценко приводит пример позитивной

манипуляции: поведение красавицы Шахерезады, которая рассказывала сказки повелителю Шахриару. Манипулируя Шахриаром, она в течение трех лет спасала от смерти не только себя, но и самых красивых девушек своей страны. В связи с этим ученый утверждает: «Не только во времена сказок «1000 и одной ночи», но в нашей обыденной жизни манипуляция выполняет роль средства мягкой защиты от самодурства правителей, перегибов руководителей, дурного характера коллег или родственников, недружественных выпадов со стороны тех, с кем случайно довелось общаться» [6, с. 11]. Такой способ манипуляции главным образом и обнаруживается в светском газетном дискурсе РК.

1 Солганик Г.Я. Язык и стиль средств массовой информации. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 256 с.

2 Словарь русского языка / под ред. Е.П. Евгеньевой. – М.: Русский язык, 1988. – Т. 1. – С. 479-480.

3 Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 944 с.

4 Техника дезинформации и обмена / под ред. Я.Н Засурский, Ю.Н. Власов, Г.А. Голованова и др. – М.: Мысль, 1978. – Изд.16. – 246 с.

5 Ермаков Ю.А. Манипуляция личностью: Смысл, приемы, последствия. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1995. – 204 с.

6 Шахнарович А.М. Психолингвистика. – М.: МГПИИЯ им. Тореза, 1987. – 53 с.

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ

***АиФК** – Аргументы и факты Казахстан*

***КП К-н** – Комсомольская правда Казахстан*

УДК 811.161.1'42:070.1

РОССИЙСКОЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ И ШКОЛЫ АЗЕРБАЙДЖАНА

Гасан Байрамов –к. пед.наук, доцент Азербайджанского
Государственного Педагогического Университета г. Баку (Азербайджан)
bayramov.hasan@mail.ru *+994 050-213-73-74*

Мақалада 19 ғ. 70-80жж. Ресейдің, соның ішінде Азербайжанның білім беру жүйесі толыққанды талданады. Автор келесі мәселелер, ауыл мектептерін қаржыландыру, лайықты предагогикалық кадрларды дайындау, мектептердегі шіркеулік оқыту мәселелері, ұлттық авторлардың туындыларын және отандық тарихты мектептерде оқыту, педагогикалық ойды жетілдіруде демократиялық үрдістердің ролін қарастырады.

Тірек сөздер: Ресейдегі қоғамдық-педагогикалық қозғалысы, азербайжан зиялы қауымы әлеуметтік ерекше тобы ретінде, ұлттық мектеп мәселелері,19ғ. аяғы мен 20 ғ. басындағы педагогикадағы демократиялық қағидалар.

В статье подробно анализируются система образования в Российской империи и в частности в Азербайджане в 70-80-х гг. 19 века, исследуются такие проблемы как финансирование сельских школ, подготовка достойных педагогических кадров, вопрос церковного обучения в школах, изучение в школах родной истории и произведений национальных авторов, роль демократических процессов в совершенствовании педагогической мысли. В результате слабых в то время усилий общества и деятельности определенной части местного и городского населения в 70-80 г.г. 19 века в стране начала развиваться система образования. Общественные силы и сельские общества России, в том числе и Кавказского региона, заложили основу школ, которыми будут пользоваться все без исключения. В те годы тратились (прикладывались) большие силы и старания для повышения роли и значения научных знаний, а также специальной и общественной инициативы в строительстве школ.

Ключевые слова: педагогическое движение в России, школы Азербайджана, азербайджанская интеллигенция как особый социальный слой, демократические принципы в педагогике в конце 19-начале 20 веков.

ACTION GENERAL SOCIAL - PEDAGOGICAL MOVEMENT IN IMPERIAL RUSSIA
ON DEVELOPMENT OF SCHOOLS IN AZERBAIJAN: PROBLEMS AND PROSPECTS

Hasan BAYRAMOV -The candidate of pedagogical sciences, senior lecturer
Azerbaijan State Pedagogical University

In clause is opened of external imperial Russia, where the industry on updating of material base of Azerbaijan developed intensively.

In a place with it in clause the influences development of advanced social - pedagogical movements of Russia on formation of democratic traditions in new historical conditions, on acceleration of development and maintenance of progress in educational system of the country are opened. Realizations of initial education was put into practice in Azerbaijan as well as in imperial Russia under persistent counteraction of ruling circles.

Keywords: Pedagogical movement in Russia, schools of Azerbaijan, Azerbaijani intelligentsia as particular social level, democratic principles in pedagogy at the end of 19th beginning of 20th centuries.

Известно, что исключительная роль в формировании в процессе исторического прогресса нового способа общественно-гуманитарного сознания в российской империи в конце 19-го начале 20-го веков принадлежала общественно-педагогическому движению.

В конце 19-го века в связи с быстрым развитием капитализма в России был достигнут ощутимый прогресс в области промышленного и сельского хозяйства национальных окраин страны, в том числе и Азербайджана.

В связи с процветанием России с точки зрения промышленности в качестве ведущей развитой страны, а также с периодическим обновлением материально-технической базы промышленности Азербайджана возрастало внимание общественности и государства к образованным людям, проблемам народного образования и к потребностям школ. В результате слабых в то время усилий общества и деятельности определенной части местного и городского населения в 70-80 г.г. 19 века в стране начала развиваться система образования. Общественные силы и сельские общества России, в том числе и Кавказского региона, заложили основу школ, которыми будут пользоваться все без исключения. В те годы тратились (прикладывались) большие силы и старания для повышения роли и значения научных знаний, а также специальной и общественной инициативы в строительстве школ.

Появившееся на рубеже 50-60 г.г. 19 века общественно-педагогическое движение, в конце 19 начале 20 в.в., сохраняя преданность демократическим традициям в новых исторических условиях, далеко продвинулось вперед в их развитии. Причиной подъема новой сильной волны общественно-педагогического движения стал голод, охвативший множество губерний России в начале 90-х г.г. Демократическая общественность, занимавшаяся анализом его причин, была едина в том мнении, что одними из основных причин голода были массовая безграмотность сельских жителей и слабое развитие культурных и производительных сил деревень.

Заострение внимания «всех здравомыслящих сил» России на образовании, являющимся жизненным источником общественного благоденствия, выделяло вопросы народного образования и открытия школ для всех в качестве самых болезненных и важных проблем российской жизни того периода.

Осложнившиеся в связи с развитием капиталистических связей общественные отношения, разделение сил против власти в оппозиционном лагере не могли не отразиться на общественно-педагогическом движении.

Объединение педагогической общественности с целью всеобщей деятельности в сфере народного образования являлось одним из характерных и заслуживающих внимания признаков существовавшего в начале 20 века общественно-педагогического движения.

Под воздействием общественно-педагогического движения в России движение в Азербайджане было направлено на ускорение культурного развития и на обеспечение прогресса в учебной системе страны. Согласно воззрениям азербайджанских просветителей, глубоко осознающих общенациональные интересы, с помощью знаний и образования можно разрешить ряд проблем и трудностей, стоящих перед страной: поднятие промышленности и сельского хозяйства на европейский уровень; как говорилось в то время, «укрепление здоровья народа»; воспитание у молодежи чувства гражданского и личного долга; и самое главное – придание человеческим отношениям более гуманного и гармоничного характера. Эти идеи, выдвинутые еще сто лет тому назад, остались актуальными и по сей день.

Развитие в стране общественно-педагогического движения было связано с деятельностью и движением его участников в этих или других условиях и с внутренними отношениями социальных структур.

Все это, начиная с требований по демократизации учебной системы, преследовало цели по свержению абсолютизма и учреждению вместо этого демократической республики. Это направление было выражено в общественно-педагогическом движении России.

Можно сказать, что основное ядро этого движения в Азербайджане составляли преподаватели. Проявленные ими инициативы привлекли большую часть современников к работе в подлинно социальном приподнятом настроении и к повышению их голоса совести. Учителя, живя с идеей возвращения «народного долга», все чаще становились пленниками своих воззрений и веры.

С помощью общественно-педагогического движения представитель азербайджанской интеллигенции, как особый социальный слой, стал глашатаем социальных идеалов. Он, готовый пожертвовать собой ради воплощения идей в жизнь, имел успех в выявлении новых направлений характера интеллигенции.

Именно эта особенность привлекла внимание наших научных исследователей. Однако, несмотря на указанные обстоятельства, этот вопрос все еще оставался окончательно непознанной областью.

Борьба за народное образование между консервативным государством и ведущими общественными силами была ни только интересна с точки зрения социальной динамики, но и оценивалось как средство, оказывающее непосредственное воздействие на педагогику и школу исследуемого периода. Российская школа, являясь эпицентром всех важнейших процессов, происходящих в стране, сосредоточила в себе специфический генетический код общества. В условиях Азербайджана того периода все плохое и хорошее происходило и развивалось от этих школ.

Попытки изучения тенденций развития, положения школ и российской педагогики в 1900-1917 г.г., а также их проявлений в Азербайджане и на всем Кавказе были предприняты современными учеными. В исследованиях Г.Ахмедова, А.Пашаева, В.Баширова, А.Агаева, С.Алиева, А.Тагиева, Ф.Рустамова, В.Зарбалиева, С.Оруджевой, А.Абдалова и др. авторов говорилось о том, что в основе развития в стране народного образования стояла полюсизация мнений, стремящихся к образованию народных масс и государственной бюрократии, а в работах это рассматривалось в качестве противоречивого процесса.

Лишь некоторые из исследователей, пытающихся всесторонне изучить политику государства по отношению к школам, связывали развитие народного образования и улучшение школьной жизни с мероприятиями, предпринимаемыми государством. Вместе с тем, видя в государственной бюрократии лишь деструктивное начало, они приходят к решению о ликвидации государственной монополии в области обучения. В педагогической литературе, посвященной рассмотрению перечисленных проблем, показывалась некомпетентность государственной бюрократии в вопросах образования, указывалось на уничтожение педагогической инициативы и на резкое проявление пренебрежительного отношения к потребностям народных преподавателей.

В связи с победой октябрьской революции и установлением в стране социалистической идеологии в изучении историко-педагогического наследия главную позицию занял односторонний классовый подход. В исследованиях, проводимых уже после середины 20-х г.г., не только появляются негативные отношения к школьной политике, но также ставятся под сомнения проводимые ею под воздействием общественно-педагогического движения мероприятия и делаются намеки на преследование ими идеологических целей.

Исследователи, в течение многих лет, приостановив обобщающие работы в развитии школ и педагогики, заострили свое внимание на разрешение специальных проблем, изучение региональной тематики, творчества и биографии ведущих педагогов. Конечно же, были достигнуты большие успехи в этой области. В первую очередь следует выделить исследования, проводимые в указанном направлении. Эти произведения, основывающиеся на обширном фактическом материале и дополняющие друг друга (одно из которых в определенном смысле компенсируя другое и устраняя отсутствие историко-педагогических произведений), смогли раскрыть специфику и богатство прошлой педагогической практики.

Большинство историко-педагогических произведений об истории развития образования, написанных в Азербайджане в 19-ом начале 20в.в., не смогли избавиться от идеологических стереотипов. Однако большая часть исследований советского периода была посвящена деятельности в революционном движении студентов и преподавателей, освещающих просветительскую жизнь большевиков. Большинство произведений указанного периода, повторяя друг друга, носили поверхностный характер. «Классовый подход» к историко-педагогическим событиям, сохраняя свою ведущую роль и отстраняя исследователей от глубокого процесса, не предоставлял возможности показать важные события, происходящие в системе образования страны в конце 19 –го начале 20 в.в. Вместе с тем, в эти годы были созданы и такие произведения, которые, вынося соответствующее закону развитие системы образования

за рамки анализа с точки зрения классового подхода, осветили научную основу историко-социальных реалий. В качестве примера можно привести исследования Г.Ахмедова и А.Пашаева, являющиеся коллективными монографиями «Исторические очерки школьных и педагогических воззрений народов СССР. Вторая половина 19 века», «Исторические очерки школьных и педагогических воззрений народов СССР. Начало 20 века», а также работы других исследователей.

Таким образом, несмотря на наличие ряда произведений авторов, освещающих политику правительства в учебной системе, которые посвящены той или другой области общественно-педагогической деятельности, указанная проблема не была практически специально изучена. Такие обстоятельства как задачи, определяющие особенности развития народного образования в России в начале 20 века, направление и характер школьной политики абсолютизма на Кавказе, в том числе и в Азербайджане, механизм формирования этой политики, определенные результаты и связи общественного развития с социальными и экономическими проблемами остались за пределами внимания исследователей. Участники, состав, ведущие силы общественно-педагогического движения были слабо исследованы, а результаты общественной деятельности в области образования и другие принципиальные вопросы не были окончательно изучены. Отсутствие механизма правильного подхода осложняло объективный анализ школьной политики, практические противоречия процесса развития в системе образования, а также пути и способы их разрешения.

Взаимодействие школ и общества, прогресс и генезис педагогических идей наряду с актуальностью конкретного исторического опыта, социально-управленческий механизм системы образования и др. стали объектом научного интереса в эпоху современного развития. Региональные задачи школьной политики правительства в дореволюционный период, повышая интерес в направлении благотворительности и особых прав собственности, имели большое научное и практическое значение.

С помощью разработанных и систематизированных многочисленных материалов определив отношения различных социальных сил к проблемам народного образования, стало возможным подвести ряд важных итогов.

Безграмотность, как массовый феномен, создавала препятствия на пути социального экономического и культурного развития на Кавказе, в том числе и в Азербайджане.

Прежде всего, нужно учесть, что, начиная с 70-80 г.г. 19 века началась специфическая борьба между государством и общественными силами за защиту общенациональных интересов. Устные и письменные споры между оппозицией и правящими кругами еще глубже подчеркнули специфические особенности правительства и, несмотря на прогрессивные явления, создали в стране определенную напряженность и давление. Абсолютизм, не желающий потерять ключевые позиции в ведущих областях жизни, с трудом брал на себя выполнение требований и предложений в области народного образования по причине того, что по отношению к каждому вопросу имел свой взгляд и свое мнение.

Перенося недостатки в стране на общество и учебно-воспитательные учреждения, правительство опасалось террористических актов, направленных против его чиновников. Эти акты, гневно воспринимаемые правящими кругами, использовались в качестве причин для ослабления влияния передовой общественности на жизнь страны.

В связи со всеми этими отрасль народного образования превратилась в один из объектов наказания и суда правительства. В этом направлении сильный удар был нанесен народным школам, что не давало спокойствия в годы реформ консерваторам и мракобесам.

Развитие сельских школ осуществлялось как через централизованные финансовые источники, так и за счет других общественных источников.

А выделенная правительством на развитие сельских школ сумма сопровождалась требованиями по усовершенствованию официальной педагогики и повышению уровня их (сельских школ) развития.

Еще большей была необходимость в постепенном прибавлении суммы, выделенной правительством для деревенских школ, к счетам сельских обществ. Установленные правительством в 1900-х г.г. расходы для сельских школ превышали расходы, установленные для содержания и развития школ благотворительных обществ.

Внимание, оказываемое церковным школам со стороны правительства, а также создание для них благоприятного режима не помогало повышению среди народа значения и популярности государственной власти.

Государство, относясь негативно к мусульманским школам, делало все возможное для принижения их значения в глазах народных масс.

Параллельно политика правительства была направлена на повышение значимости местных начальных

школ и на не прерывание педагогического поиска ведущих преподавателей. Приятные слова в адрес ведущих преподавателей, содержащиеся в отчетах учебного округа, были тому доказательством. В некоторых исследованиях основную цель правительства видят в проведении обучения и воспитания детей в народных школах в религиозном духе в удушении инициативы учителей. Однако это неправильно, так как эти школы реализовывали элементарное российское образование среди сельского населения.

Было бы неверным в противовес историческим реалиям пройти молча мимо этого факта и характеризовать самодержавие в качестве силы, всегда уничтожающей ведущие педагогические воззрения. Конец 19 начало 20 веков можно считать «золотым веком» светской школы в Азербайджане.

Несмотря на то, что на пороге 20 века большую часть населения Российской империи составляли нерусские народы, власть абсолютизма проводила господствующую националистическую шовинистскую политику и не уделяла должного внимания развитию народного образования в регионах страны. Если в 1894 году в европейской части России одна начальная школа в среднем охватывала 1580 человек, то на Кавказе эта цифра достигала 1986 человек, в Сибири -2600 человек, а в Туркестане - 31958 человек. В таких школах качество обучения было низким.

Сущность политики абсолютизма по русификации сводилась к ущемлению национальных интересов народов, проживающих в стране, к унижению языка и культуры наций и к преследованию обучения детей на их родных языках.

Эта политика, направленная в особенности на раздробление тружеников, состояла в противопоставлении одного народа другому, что, в свою очередь, было нацелено на обеспечение всесторонней и безграничной власти абсолютизма в регионах страны. Подготовленная Н.И. Ильминским в 1860 году система оказывала активное содействие политике царизма по русификации. Основная суть этой системы сводилась к тому, чтобы слабо рациональные и принудительные меры по русификации реализовывались с помощью более «гуманных» средств и с использованием языка нерусского населения страны.

В начале 20 века правительство контролировало фактически все «национальные школы». Вместе с тем правительство также старалось ликвидировать в этих школах национальную специфичность и местные просветительские традиции. Большая часть школ отстранялась от изучения истории своего народа, культурных памятников поколений и произведений национальных авторов.

Развитие чувства национального самосознания народов, проживающих в Российской империи, оказало сильный удар по самодержавной политике русификации.

Если политика правительства в области начального образования сводилась к понижению уровня обучения в народных школах, то в системе среднего и высшего образования царская власть преследовала иные цели. Оставаясь на определенной дистанции от общества, правительство, игнорирующее требования среднего и высшего образования, согласовало свою политику с обязанностью по перестройке монархической государственности и социальной элиты.

Начавшееся под воздействием российского общественно-педагогического движения аналогическое движение в Азербайджане, являясь новой и особо качественной ступенью социальной деятельности в области народного образования, было самостоятельным направлением освободительного движения в стране.

Общественно-педагогическое движение за включение Азербайджана в ряд развитых стран, объединяя в своих рядах педагогов-демократов, просветителей, в общем, сторонников реформирования школ, помогало повысить интерес широких масс общества к народному образованию. Это движение, вдохновляясь идеями просветителей передового азербайджанского общества, потративших немало усилий в области просвещения, сыграло важную роль в борьбе за идею национальных школ. На характер и мировоззрения участников общественно-педагогического движения сильное воздействие оказали идеи революционных демократов Н.Г. Чернышевского и Н.А. Добролюбова, Д.И. Писарева, демократа Ушинского, либерал-демократа Пирогова.

В первое время общественно-педагогическое движение принимало во внимание специальную инициативу по гуманизации воспитательно-учебного процесса, направленного на развитие общенациональной грамотности, по применению на практике ведущей дидактической мысли, инициативу в школьном строительстве и внешкольной просветительской деятельности, а также предусматривало обеспечение общественной свободы. Это общественно-педагогическое движение, оказывающее активное отрицательное воздействие на консервативные силы, добавило оптимизма в школьную систему страны.

В конце 19-го в начале 20-го в.в. в новых педагогических условиях общественно-педагогическое движение ни только осталось верным демократическим принципам, но и продвинулось далеко вперед в направлении их развития. Этому особо способствовало также пробуждение политического сознания широких народных масс, как в городе, так и в деревне.

Непосредственной причиной для новой волны общественно-педагогического движения стало возникновение голода в некоторых губерниях и окраинах России в начале 20-го века. Демократическая общественность в стране, выясняя его (голода) причины, была едина в том мнении, что основным поводом явилась массовая безграмотность крестьян и слабое развитие в деревне производительных и культурных сил. Именно по этой причине азербайджанская интеллигенция и азербайджанские депутаты Государственной Думы были против переселенческой политики правительства.

Демократические силы выступали против вмешательства правительства в массовом виде в процесс развития системы народного образования. Они были сторонниками выполнения обязательств, стоящих перед школами местных управленческих органов и органов государственного самоуправления. Эти силы хорошо понимали то обстоятельство, что широкое привлечение государственных средств к развитию местных школ еще больше бы усилило опеку правительства над школами.

Они пытались либерализировать всю систему народного образования в стране. Однако, по причине того, что их социальные представления были противоречивы, часть демократов защищала религиозно-идеологическую концепцию просвещения, а также терпимо относилось к фактам распространения школ при мечетях.

Первые марксистские организации стали уделять больше внимания вопросам образования. Они оценивали образование в качестве важного фактора формирования пролетарского парламентского сознания. Революционные марксисты России, впервые выдвинув принципы бесплатного обучения, активно их пропагандировали. Являясь последователями педагогических идей и принципов русских революционных демократов, они развивали и конкретизировали их идеи и взгляды, связанные с вопросами образования, обучения и воспитания.

В начале 20-го века определяются ведущие формы организации общественно-педагогического движения, среди которых очень важное значение имели просветительские общества и организации, общества взаимной помощи учителей, курултаи по вопросам народного образования.

Правительство, обеспокоившись расширением общественной инициативы, искало поводы для притеснения таких организаций. Министерство Внутренних Дел поручило учебному ведомству осуществлять контроль над развитием общественной инициативы. Поэтому, Министерство Народного Образования издало указ « О запрете передачи неподходящим лицам учебных учреждений, находящихся в распоряжении специальных обществ ». Эти общества функционировали в Сибири, на Кавказе, в Северо-Западной области, в Войско-Донской губернии и в др. регионах страны.

Объединение деятельности педагогических обществ было одним из интересных и характерных признаков общественно-педагогического движения исследуемого периода. Правительство, обеспокоенное повышением значения просветительского общества, подготовило план полного подчинения их деятельности Министерству Народного Образования. Важным документом на пути развития общественной инициативы был закон, принятый правительством в 1902 году. Согласно которому, учрежденные в России новые общества и организации могли осуществлять свою деятельность лишь после окончательного подтверждения их уставов Министерством Внутренних Дел. Однако, несмотря на неблагоприятные внешние условия, увеличивалось количество просветительских обществ в Азербайджане. Базисный характер общественно-педагогического движения начала 20 века, а также широкое развитие сетей изданий центральных и губернских педагогических журналов являлись важным фактором развития самого общественно-педагогического движения. С 1890 года по 1904 год в России были открыты 43 новых органа педагогической печати. И в Азербайджане в этот период создавались просветительские общества и издавались педагогические журналы. Интересен тот факт, что правительственные учреждения, активизировав свою издательскую деятельность, не смогли уберечь свое монополистическое положение в сфере педагогической журналистики. Лишь малая часть издаваемых в стране на тот период педагогических журналов и газет находилась под контролем государства. Остальные газеты и журналы издавались отдельными личностями, общественными педагогическими организациями, а также носили прогрессивный и демократический характер.

Во время демократически направленных педагогических деятельностях школ поднимались актуальные вопросы развития. Среди этих вопро-сов широкое внимание уделялось проблемам демократизации народного образования, расширения участия общественности в строительстве школ,

становления всеобщего принудительного начального образования и создания единой школы без сословных ограничений. Передовая педагогическая журналистика, являясь вестником общественно-педагогического движения, представляла собой своеобразный канал распространения ведущих педагогических идей среди интеллигенции.

В борьбе ведущих деятелей просвещения против политики правительства по ослаблению и приостановлению активности народных масс важное место занимала проблема реализации всеобщего начального образования. Эта идея не смогла реализоваться по причине сильного противодействия правящих кругов. Однако она стала стимулятором определенных успехов, приобретенных школами, функционирующими в начале века.

1. АКАК, VI том, стр. 135

2. АКАК, V том, стр. 952

3. АКАК, VII том, стр. 62; Ход учебного дела на Кавказе с 1802 по 1880 г., Тифлис, 1880 г. стр. 96

4. Воронцов-Дашков И.И. Всеподданнейший отчет за восемь лет управления Кавказом. СПб., Государственная типография, 1913, 211 с.

5. К.Маркс и Ф.Енгелсьс. Сочинения. Изд. 2-е, т.XXVII. стр.404

6. Колониальная политика Российского царизма в Азербайджане в 20-60 гг. XIX в. Ч. 1, изд. АН СССР, 1936, стр. 388

7. Милман А.Ш. Политческой страй Азербайджана в XIX-начале XX вв. Баку, 1966, с.218

8. Н.А.Смирнов. Политика России на Кавказе в XI-XIX веках. Изд. Соц.экон.лит. М., 1958, стр. 376

9.Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конца XIX – и начала XX в. Ответственный редактор Э.Д.Днепров, М. Педагогика, 1991, 448 с. (140)

10. Очерки истории школы и ред. Мысли народов СССР. Вторая половина XIX отв. Ред. А.И.Пискунов, М. Педагогика, 1976

11.Пашаев А.Х. Очерки истории начального образования на Кавказе в XIX в начало XX веков. Баку, 1991

12. Полное собрание Законов Российских империй, собрание второе. т. IV, СПБ, 1830, № 3060; Сб. Постан. По мин. Нар. Прос, т.II, отд 1, СПБ, 1864, стр. 324

13. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. т.15. СПб., Тип. Императорской Академии Наук, 1902, 1856 с.

14. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. т.16. СПб., Тип. Императорской Академии Наук, 1903, 1867 с.

15. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. т.17. СПб., Тип. Императорской Академии Наук, 1904, 1794 с.

16. Сеидзаде Д.Б. Из истории Азербайджанской буржуазии в начале века. Баку: Элм, 1978, 147 с.

17. Статистическое описание Нахичеванской провинции, сост. В.Г. С.Петербург, 1833, стр. 412

УДК 327 (574)

OSCE'S SUMMIT IN KAZAKHSTAN

A.T. Baiturbayeva - *c.p.s., senior teacher of chair of International relations, KazNPU named after Abai*

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Қазақстан әлемдік державалар мен беделді халықаралық ұйымдардың, соның ішінде ЕҚЫҰ-ның қолдауын қажет етті. Бұл кезде дүниежүзілік қоғамдастық та тарихтың еркімен қуаты жағынан әлемдегі төртінші ядролық арсеналға ие болып қалған жас мемлекетпен сындарлы сыртқы саясатты жүргізуге мүдделі болды. Осыны ескере отырып, еліміз сыртқы және ішкі саясатта теңдестірілген амал-көзқарастар пайдасына саналы түрде таңдау жасады. Көпжақты әріптестік, экономика мен қоғамды ырықтандыру стратегиясы сол амалдардың өзегіне айналды. ЕҚЫҰ-ға мүше елдердің мемлекет және үкімет басшылары қабылдаған мерейтойлық Астана декларациясы Ұйымдағы сапалы жаңа деңгейдегі қатынастардың бастамасына жол ашты. Бұл Ванкувер мен Владивосток арасындағы кеңістікте келісілген принциптер, біріккен міндеттемелер мен ортақ мүддеге негізделген демократиялық, ерікті, ортақ, әрі бөлінбейтін Еуроатлантикалық және Еуразиялық қауіпсіздік қауымдастығы идеясын бірігіп жүзеге асыру боп табылады.

Тірек сөздер: ЕҚЫҰ, міндетемелер, адам құқығы, төрағалық жасау, қатынастар, сайлау, мүше, паламент, халықаралық ұйым

Казахстан вступил в Организацию по безопасности и сотрудничеству в Европе 30 января 1992 года. 8 июля того же года республика подписала Хельсинский заключительный акт СБСЕ, а 23 сентября – Парижскую хартию для новой Европы.

Казахстан в первые годы независимости нуждался в поддержке мировых держав и авторитетных международных организаций, в том числе ОБСЕ. Одновременно, мировое сообщество также было заинтересовано в конструктивной внешнеполитической линии молодого государства, волею истории оказавшегося обладателем четвертого по мощи ядерного арсенала. Учитывая это, страна сделала осознанный выбор в пользу сбалансированных подходов во внешней и внутренней политике. Их стержнем стала стратегия многостороннего партнерства, либерализации экономики и общества.

Приглашение вступить в Организацию, сделанное ведущими западными странами, было воспринято в Казахстане как шаг, направленный на формирование новой архитектуры европейской безопасности, в условиях равноправия и отсутствия разделительных линий.

Став полноправным участником общеевропейского совещания, Казахстан принимал активное участие в процессах его дальнейшего развития, в том числе преобразования в международную организацию. Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев участвовал в работе саммитов ОБСЕ, состоявшихся в Хельсинки (1992 г.), Будапеште (1994 г.), Лиссабоне (1996 г.) и Стамбуле (1999 г.). Ежегодно на заседаниях Совета Министров ОБСЕ Казахстан представлен главой внешнеполитического ведомства. Казахстанские парламентарии активно участвуют в работе Парламентской ассамблеи Организации.

Ключевые слова: ОБСЕ, права человека, обязательства, председательство, выборы, парламент, международная организация

Kazakhstan joined the Organization for Security and Co-operation in Europe on 30 January 1992. In the same year, on 8 July, it signed the Helsinki Final Act of the CSCE, and on 23 September the Charter of Paris for a New Europe.

During the first years of its independence, Kazakhstan needed the support of the world powers and authoritative international organizations, including the OSCE. At the same time, the world community was interested in the constructive foreign policy line followed by the young republic, which, as history willed it, had turned out to be the possessor of the fourth largest nuclear arsenal. Mindful of this, the country made a conscious choice in favour of balanced approaches in its foreign and domestic policies, in which a pivotal role was assigned to the strategy of multilateral partnership and liberalization of the economy and society.

The invitation extended by the leading Western countries to join the Organization was perceived in Kazakhstan as a step towards forming a new European security architecture based on equality and absence of dividing lines.

Having become a full member of the pan-European conference, Kazakhstan took an active part in the processes of its further development, including its conversion into an international organization. President Nursultan Nazarbayev of Kazakhstan participated in the OSCE Summits held in Helsinki (1992), Budapest (1994), Lisbon (1996) and Istanbul (1999). Each year, Kazakhstan is represented at the meetings of the OSCE Ministerial Council by its Foreign Minister.

Kazakh parliamentarians take an active part in the work of the Organization's Parliamentary Assembly.

Key words: OSCE, human rights, commitments, chairmanship, elections, parliament, international organization.

The OSCE's role as standard setter in the field of human rights has diminished somewhat over the past years, as reaching consensus among participating states over new commitments has become increasingly difficult. Nevertheless, the OSCE has broadened the scope of its human dimension standards by adopting new commitments aimed to combat hate crimes, intolerance, and discrimination, to counter terrorism, and to combat trafficking in human beings. At the meeting of the OSCE Ministerial Council in Helsinki in December 2008, a number of important new commitments related to the human dimension were adopted.

Participating states agreed to increase their efforts to integrate Roma and Sinti communities, with a special emphasis on education. ODIHR has also organized and supported tolerance-related programs and projects in the fields of legislative reform, law enforcement training, capacity building for nongovernmental organizations, education on the Holocaust and anti-Semitism, and initiatives to counter all forms of anti-ethnic, racial, or

religious prejudice, including Islamic phobia. Participating states have also agreed to strengthen criminal justice responses to trafficking in human beings through a more comprehensive approach, and to step up efforts to strengthen the rule of law in a wide range of areas.

The OSCE continues to be the preeminent Europe-wide institution for confronting trafficking in persons. The OSCE's geographic breadth helps to address the transnational nature of the problem, with much frontline work taking place in OSCE field operations. The CiO's special representative and the OSCE Anti-Trafficking Assistance Unit (ATAU), as well as ODIHR, work to combat trafficking through specialized police training, legislative advice, and other assistance. The OSCE participating states approved the "Plan for the Promotion of Gender Equality" in 2004. Since then the OSCE has sought to promote the plan throughout the OSCE region and within the organization itself. The Finnish OSCE chairmanship in 2008 highlighted the importance of mainstreaming the gender perspective into all three dimensions of the OSCE's work—the politico-military, the economic and environmental, and the human.

Kazakhstan's slow progress in implementing OSCE democracy standards has been the main challenge to its chairmanship. Kazakhstan's ability to lead by example, given its highly personalized and centralized political system, has been questioned by human rights organizations. In addition, past Russian attempts to diminish the role of ODIHR have spurred speculation that Kazakhstan's chairmanship might be used by Moscow as a vehicle to achieve its goals to modify and weaken ODIHR's mandate. At the OSCE Madrid Ministerial Meeting in November 2007, which designated Kazakhstan as OSCE chair for 2010, Kazakhstan committed itself to protect the OSCE's core human dimension mandate, including the autonomy and current mandate of ODIHR, and also to advance specific domestic political reforms before the end of 2008. The two issues, domestic democratic reforms and the preservation of ODIHR mandate are related but distinct.

Regardless of the condition of its domestic democratization, Kazakhstan has the capacity to be a responsible CiO on the human dimension question with regard to preserving the functions of ODIHR. A country does not need to be a full-fledged democracy to have capable diplomats necessary for a successful chairmanship. Kazakhstan needs to deliver on its promise to chair responsibly according to the core OSCE principles. At the same time, other member states have the right and will continue to convince Kazakhstan to deepen its democratic reforms and strengthen the rule of law. Astana is already feeling the pressure to move faster on its democratization agenda. In 2009, the government introduced a major human rights program even though the year was marked by the adoption of a controversial Internet law and questions about the sentencing of a prominent human rights activist on vehicle-manslaughter charges.

The Kazakh Mazhilis (Parliament) passed amendments to the laws on the media, political parties, and elections in 2008, but they were largely considered insufficient to meet the commitments made in Madrid. Following the adoption of the new legislation, the U.S. government stated that they marked a step forward on Kazakhstan's path to democracy but urged Kazakhstan to take further measures to create the conditions for advancing political pluralism. Such a program must include legislation ensuring that all political parties are represented on independent electoral commissions and that registration hurdles for political parties are reduced. Kazakhstan was also encouraged to improve its media legislation to include the decriminalization of libel.

The amended legislation on elections preserved the relatively high threshold of 7 percent for political parties to enter parliament, but included provisions for a second party to send members to the Mazhilis. If only one political party receives 7 percent of the votes, the party with the next highest percentage of votes will receive seats in the parliament. The legislative changes have fallen short of providing for representation of opposition political party or civil society representatives on election commissions at all levels and granting the right to nongovernmental opposition groups to observe elections. Currently, Kazakhstan has a one-party parliament controlled by the presidential party NurOtan. The parliament was elected in 2007, after changes introduced in May 2007 slightly enhanced parliament's powers.

The government of Kazakhstan has taken some welcome steps to improve the situation of smaller religious communities in recent months, such as registering the Atyrau branch of Jehovah's Witnesses and revoking court decisions that suspended the activities of three Jehovah's Witnesses' communities. In a positive development, the proposed restrictive law on religion adopted by the Mazhilis in 2009 was ruled unconstitutional by the Constitutional Council in February 2009.

As the OSCE chair, Kazakhstan will be in a pole position to focus on human security, specifically strengthening tolerance and nondiscrimination. The Kazakh authorities are proud of their efforts to ensure interethnic and inter-confessional accord and view this as a significant achievement in the human dimension. There are 130 ethnic minority groups in Kazakhstan, and their assembly (the Assembly of Nations) is represented by nine deputies in the lower house of parliament. The parliamentary seats are reserved for representatives of the

national minorities in a mechanism similar to practices of some parliaments in European countries intended to broaden ethnic representation. However, since the members from the minority groups are elected indirectly by the Assembly of Nations, and not by popular vote, this mechanism has been criticized by international organizations.

In May 2009, President Nazarbayev signed a new program for reform, the "National Human Rights Action Plan 2009–2012," which envisions substantial progress in the human dimension during the next three years. The plan was prepared in cooperation between the Kazakh government, nongovernmental organizations, the UN Development Program, and other UN agencies and partner organizations, including the OSCE Center in Astana. It was preceded by a baseline study and report on human rights in Kazakhstan that analyzed the national legislation, law enforcement practices, and compliance with international law provisions in human rights protection.

The Human Rights Commission and the group working on the plan closely studied the breath of international experiences. Kazakhstan has also supported the establishment and work of the UN Council on Human Rights and has initiated the Universal Periodic Review process, thus sending positive signals about its commitment to the human rights agenda. The proposed program presents a comprehensive strategy for reform in key areas—from political liberalization and media freedom to freedom of association and religious beliefs—and recommends further liberalization to the recently amended laws on elections, political parties, and the media.

The Action Plan corresponds with the provisions of the "Concept of Legal Policy of Kazakhstan for 2010–2020," which was approved in September 2009 in order to define the main directions of legal policy. Representatives of civil society took an active part in the development of the concept. The concept is intended as a foundation for the development of programs in the sphere of legal policy and is projected to bring Kazakhstan's legal system closer to international standards in such areas as the constitution, administration, taxation, customs, as well as civil, financial, and criminal law. It envisages reforms in law enforcement, the judiciary, and the protection of human rights.

During its chairmanship, Kazakhstan needs to continue pursuing dialogue and cooperation with civil society to implement the two programs according to the timeframe envisioned in the documents. Putting in place the planned changes in the legislation and other structural reforms as well as the full implementation of the Madrid commitments will demonstrate the government's willingness to bring the country's legal and political system in accordance with OSCE standards.

The Alliance, along with the OSCE is the largest necks international organization in the field of security, including spending in its activities, not just Europe and North America, but also Eurasia. Therefore NATO factor in any case will influence the situation in the OSCE and the behavior of members with in the alliance. NATO demonstrated stability as an operating - extending military- strategic tool of the West. This is made possible thanks common to the entire West geopolitical and strategic objectives to achieve the United States and European Union considerably easier in the presence of such military but strategic tool, as NATO. Given the tendency of the safety factor used West transformations both instruments - the OSCE and NATO, especially the former Soviet Union. According to many Western experts, the main purpose of NATO today is diplomatic greater than military planes. European strategists have expressed the view that the main role NATO is to form the basis of European security systems to include the Russian. At the same time, Alliance is drifting in the direction of becoming a framework organization. Loop it cannot become a common foreign and defense policy on contemporary threats and even "military machine", and the total PR- infrastructure shared information analytical and advocacy mechanism NATO closer in function to the OSCE.

The most important tasks of the Alliance in the post remain democratization of Eastern Europe, Caucasus and adaptation Central Asia to Western standards, linking Russia to the West. These strategic objectives are the preservation of stability completely in the vast area of Eurasia, lying to the east of Europe; maintaining geopolitical control over the strategically important regions of the Middle East, the Black Sea, the Caucasus, The Caspian Sea and Central Asia. A special place in this series, Catching are Central Asia and Afghanistan as the key regions for implementation geopolitical presence in the center of Eurasia taking into account the impact on Russia and China.

The scope of OSCE in other post-Soviet countries - in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia - is rather modest. Most the largest budgets and headcount OSCE centers – in Kyrgyzstan and Tajikistan, but their aggregate budget is comparable with a relatively small budget of the mission in Serbia. Strength same international staff OSCE Mission to Serbia and a half times more than in Kyrgyzstan and Tajikistan combined. Trend of gradual decrease in activity "east of Vienna" and supported by prominent - especially since 2007 - a decrease extra (or extra) funds States parties to implement the various missions those or other special projects. Most of all extra budgetary funds to the OSCE cut the U.S. - more than doubled in 2007.

They did not do so much because of disillusionment with the effectiveness Organizations, but the need to seek

additional ITATION funds for implementation of other projects in other parts of the world. Thus, the scope of the organization, especially in the Balkans, has been steadily declining. Any revival of FSU is not compensated for this reduction. If the Russian criticism was aimed at folding OSCE activities "east of Vienna", today it occurs itself. If the goal was to expand activities in the West, it is solved in other ways. Moscow's withdrawal is unlikely to lead to the collapse of the Organization, wherein anyway concerned practically all neighbors Russia.

Kazakhstan should chairmanship in 2010, is preparing intensively for this mission. Even Belarus and Uzbekistan, caught up in the political isolation in the West, in the presence of the OSCE, despite all the costs remains an important symbol of their involvement in the European process. If Russia withdraws from the Organization ceases to influence decision of the OSCE Mission to Georgia, official Tbilisi will welcome this development. Russian experts have come to the conclusion that while Moscow will no longer participate in policy of the Organization and finally lose its leverage over the OSCE's engagement with neighboring countries. Not a substantial reduction range of activities "east of Vienna" , including humanitarian sphere, Russia is unlikely to achieve activation of the OSCE for - Western direction. Moscow even lose the capacity criticized the Organization and demand its deep reforms, while the OSCE will continue and probably even greater extent than it is now become an instrument of promotion political and other know - how along the East - West . The situation in case of the Russian Federation or to freeze its of participation (moratorium) in the OSCE may have a different effect.

1. План совместных действий Правительства Республики Казахстан, Национального банка Республики Казахстан и Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций по стабилизации экономики и финансовой системы на 2009—2010 гг. // www.government.kz.

2. Энергетическая стратегия России до 2020 г. // http://www. realeconomy.ru/215/271/933/index.shtml.

3. Энергетическая Хартия // http: //www.encharter.org.

4. Общие задачи энергетической безопасности всех стран Европы // http://www.encharter.org/index.php?id =59&id_article=162&L=1.

5. Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на Совещании ОБСЕ по межкультурной, межрелигиозной и межэтнической терпимости. Астана, 12 июня 2007 г. //www.akorda.kz

6. Выступление Президента РК Н. А. Назарбаева на II Съезде лидеров мировых и традиционных религий (Астана, 13 сентября 2006 г.) // www.kazembassy.ru/issue/ issueId=826

7. Изменения и дополнения в Конституционный закон РК «О выборах в Республике Казахстан» от 14 апреля 2004 г.С.62

8. Изменения и дополнения в Конституционный закон РК «О выборах в Республике Казахстан» от 14 апреля 2004 года, Закон РК

9. «О внесении изменения в Конституционный закон РК «О выборах в Республике Казахстан»» от 28 ноября 2006 г.

10. Выступление Президента РК на заседании Государственной комиссии по разработке и конкретизации программы демократических реформ (24 марта 2006 г.) // www.kazembassy.ru/issue/issueId=624

11. Журсимбаев С. Права человека в международно-правовых актах и Конституции Казахстана. — Астана, 1998.

12. План действий ОБСЕ 2004 г. по поддержке гендерного равенства // www.osce.org

ӘОЖ 323.1:21/29 (574)

ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР: МӘНІ МЕН АРАҚАТЫНАСЫ

Ж.Мадалиева – Абай атындағы ҚазҰПУ әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, философия ғылымдарының кандидаты.

Мақалада жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтардың мәні мен мазмұны қарастырылады, сонымен қатар олардың арақатынасы мәселесіне де көңіл бөлінеді. Жалпыадамзаттық құндылықтар басқа

құндылықтарға, мысалы, таптық құндылықтарға қайшы келмейді. Қоғамның әлі де таптарға, страталарға бөлінуі олардың құндылықтарының жалпыадамзаттық құндылықтардың арасында сөзсіз нақты орнының болуының негізін құрайды. Жалпыадамзаттық құндылықтар ұлттық құндылықтарға да қайшы келмейді. Ұлттық пен жалпыадамзаттық құндылықтар бірін-бірі толықтырады

Тірек сөздер: адамзат, ұлт, этнос, қоғам, құндылық, жалпыадамзаттық, ұлттық, салт-дәстүр.

В данной статье рассматриваются вопросы, касающиеся сущности и содержания общечеловеческих и национальных ценностей, а также уделено внимание проблеме соотношения этих ценностей.

Ключевые слова: человечество, нация, этнос, общество, ценность, общечеловеческое, национальное, традиция.

In this article the questions concerning essence and the maintenance of universal and national values are considered, and also the attention to a problem of a ratio of these values is paid.

Keywords: mankind, nation, ethnos, society, value, universal, national, tradition.

Соңғы жылдарда қоғамда орын алған түбегейлі өзгерістерге байланысты жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды ғылыми тұрғыда зерттеу, талдау және анықтау тарихи қажеттілік, уақыт талабы болып табылады. XX ғасырдың аяғында Кеңестер Одағының ыдырауы нәтижесінде өз тәуелсіздігіне қол жеткізген Қазақстанда демократиялық қоғам құру барысында ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық құндылықтардың орыны мен рөлін дұрыс анықтаудың, олардың арасындағы орынды байланыстарын айқындаудың, сонымен қатар, республика өмірінде оларды қолданудың қолайлы нұсқаларын дайындаудың маңызы өте зор. Қазақстан қоғамында демократиялық ұстанымдардың басшылыққа алынуы, нарықтық қатынастарға көшу және жеке меншік институттарының болмауы, экономикалық және саяси дағдарыс, тұрғындардың тұрмыс деңгейінің күрт төменденуі сол кездегі өтпелі қоғам жағдайында құндылықтар жүйесінің түбегейлі өзгеруіне әсер етті. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңде ұлттық тілдердің, ұлттық салт-дәстүрлердің, ұлттық мәдениеттің, ұлттық сана-сезімнің өсуі, ұлттық мемлекеттіліктің мәнінің артуы, ұлттық қозғалыстардың күрт дамуы да осы үдеріске негіз болды.

Сонымен қатар, соңғы он- он бес жыл ішінде жер бетінің түкпір- түкпірінде ұлттық және этникалық мәселелердің шиеленісуі, жақандану үдерісінің кең қанат жаюы бұл мәселенің әлемдік деңгейде де өзекті екенін көрсетеді. Осыған орай, Президент Н.Ә.Назарбаев ««Казахстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында құндылықтар мәселесін XXI ғасырдың он жаһандық сын-қатерінің қатарына қосқанын атап өту керек. Ол: « Әлем ауыр дүниетанымдық және құндылық дағдарысты бастан кешіріп отыр... Жылдар бойы сыннан өткен құндылықтарымызды қорғай отырып, біз үшін осынау кертартпа көзқарастан тартынуымыздың принципті маңызы бар,-» деп ерекше атап өтті[1]. Сондықтан, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтардың мәнін айқындап, олардың арақатынасын нақтылау қажет.

Адам өзінің тіршілік әрекетінде қандайда бір негізгі, өмірлік маңызды құндылықтар жиынтығын басшылыққа алатыны белгілі. Осы құндылықтар жиынтығы едәуір мөлшерде адамның тұлға ретіндегі мәнін, оның құндылықты бағдарларын анықтайды. Бұл құндылықтарды негізгі, базалық құндылықтар деуге болады. Бірақ осы құндылықтар адамды қандай да бір ұлттың өкілі немесе жалпы адамзаттың өкілі ретінде сипаттай ма? Сонда ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық дегеніміз не? Ол өмірдің нақты қандай жақтарын қамтиды?

Бұл сұрақтарға жауап беру үшін тарихқа жүгінелік. Тарих ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық ретінде барлық халықтар ресми мойындаған, өзіндік тұрғыдағы заң, тәртіп және адамдар мен қоғамның өмірін реттеу құралдарын таниды. Ол қоғамның басқа да құрылымдары секілді дамиды, жетіледі және бірте, бірте ұлғая отырып, қоғамның барлық құрылымдарын қамтиды, міндетті түрде орындалатын және ұстанылатын болады.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар төмендегі бөлімдерден тұрады: дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар, жоралғылар мен дағдылар, рәсімдер мен нұсқаулар, ой- пікірлер мен пайымдаулар, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер мен көзқарастар, сөз сөйлеу мен мамандық, ұлттық және жалпыадамзаттық керемет өнер туындылары. Бұл бөлімдердің әрқайсысының өзінің философиялық, құқықтық, саяси, экономикалық, рухани, психологиялық, педагогикалық және басқа да түсініктері бар. Олардың барлығы бірге қоғамның бірыңғай қозғаушы күші, өз дәуірінің рухани келбетінің айқындаушысы болып табылады. Бұл ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар әрбір тарихи кезеңде ұран, үндеу, жарғы, ұйғарым, жарлық, жолнұсқа ретінде көрініс табады және оларды ұстанушылар үшін міндетті болып табылатын заң

мен тәртіп түрінде қызмет етеді. Жалпы алғанда олар адам өміріне және қоғамға тәртіп, әсемдік және игілікті сапаларды әкеледі. Әртүрлі формадағы ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар әртүрлі аспектілерде байқалады, сондықтан оларды бір-бірінен ажырата білу керек. Құндылықтар өздерінің мәні, ерекшеліктері және қоғамдағы алатын орны байланысты екі топқа бөлінеді:

1) өздерінің мәні, мазмұны, саяси және әлеуметтік жағдайына сәйкес бір халықтың және бір ұлттың мүддесін білдіретін ұлттық құндылықтар;

2) өздерінің мәні, мазмұны және әлеуметтік жағдайы бойынша жалпыадамзаттық мәнге ие және көптеген ұлттар мен ұлыстардың өнімі болып табылатын, сондықтан да жалпыадамзаттық деп танылатын құндылықтар.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар мәселесінің өзіндік ерекшелігі әлі күнге дейін осы терминнің ғылымда дәл, нақты анықтамасының болмауымен байланысты. Мысалы, Н.Я. Данилевскийдің пікірінше, уақыт пен кеңістіктен тыс жалпыадамзаттықтың болуы мүмкін емес, жалпыадамзаттық адамзат тарихтың қазіргі кезеңінде нақты қол жеткізген және мәдениеттер диалогында көрніс тапқан жалпыға ортақтықтың идеалды түрі. Жалпыадамзаттық құндылықтар – адамзат қалыптастырған және жалпы оның мүдделеріне сәйкес келетін алдыңғы қатарлының барлығы. Олар қандайда бір ұлттық құндылықтардан тыс немесе жоғары емес. Жалпыадамзаттық құндылықтар барлық халықтардың тарихи даму барысында қалыптасады. Олар әрбір жеке тұлғаның толыққанды өмір сүру мүмкіндіктерінің сақталуын ұйғарады. Автор фундаменталды жалпыадамзаттық құндылықтар кез-келген мүдделеден: жеке адамдардың, әлеуметтік топтардың, партиялардың мүдделерінен жоғары тұрады деп атап өткен. Олар адамзаттың тарихи даму үрдісінде жасанды түрде құрастырылмайды, бірақ мәдениетке ене отырып, осы үрдісте көрінеді[2].

Жалпыадамзаттық құндылықтар басқа құндылықтарға, мысалы, таптық құндылықтарға қайшы келмейді. Қоғамның әлі де таптарға, страталарға бөлінуі олардың құндылықтарының жалпыадамзаттық құндылықтардың арасында сөзсіз нақты орнының болуының негізін құрайды. Жалпыадамзаттық құндылықтар ұлттық құндылықтарға да қайшы келмейді. Ұлттық пен жалпыадамзаттық құндылықтар бірін-бірі толықтырады. Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтардың арақатынасына келетін болсақ, бір жағынан, жалпыадамзаттық пен ұлттықтың үздіксіз байланысының басымдылығын көрсету жалпыадамзаттық құндылықтар шеңберінде қалыптасады, ұлттық құндылықтар жалпыадамзаттық құндылықтармен әрдайым «бүкіладамзаттық» ретінде байланыстырылды және керісінше, жалпыадамзаттық құндылықтарды ұлттық құндылықтармен байланыстыруды талап етті.

Жалпыадамзаттық құндылықтар «таза» түрде, тек өздері ғана болмайды. Олар этникалық құндылықтармен байланысты, этникалық құндылықтарда және этникалық құндылықтар арқылы бар болады. Ұлттық нақты ұлтқа да тән, сонымен бірге басқа ұлттардан да алынған, осы ұлт үшін имманентты болып табылатын алдыңғы қатарлы белгілерді қамтиды. Нағыз ұлттық құндылықтар жалпыадамзаттық болып табылады. Ал жалпыадамзаттықтың табиғатын барлық ұлттық қауымдастықтардың ең үздік жетістіктері құрайды. Ол ұлттың ерекше және дара құндылықтары арқылы қалыптасады. В. Соловьев атап көрсеткендей: «біз адамзат ағзасында, біріншіден, оның құрамдас бөліктері – тайпалар мен халықтарды және, екіншіден, бүкіл адамзатқа, оның барлық бөліктеріне тән, оның табиғи өміріне қажетті белгілі құрастырушы жүйелерді немесе жалпыадамзаттық өмір сүру формаларын ажыратамыз. Тегінде осы соңғылары тарихи дамудың мазмұнын құрайды» [3].

А.Ю. Шадженің ойынша, ұлттық (бөлік) жалпыадамзаттықтың (біртұтастықтың) ауқымында өмір сүреді және өзін көрсетеді, ұлттық басқа құндылықтардың өзіне деген әсерін сезінеді. Өз кезегінде, ұлттық жалпыадамзаттықтың әрекет етуі мен дамуына айтарлықтай ықпал жасайды. Басқаша айтсақ, жалпыадамзаттық (бүтін, тұтас) ұлттық құндылықтардың (бөліктердің) өзара байланыстарының көптүрлігінің бірлігі ретінде көрніс табады. Тұтастықтың осындай ұстанымы негізінде жалпыадамзаттық, бір жағынан, ұлттық құндылықтарды, халықтардың өздерінің тарихи даму үрдісінде қол жеткізген барлық алдыңғы қатарлы жетістіктерін сақтайды және қорғайды деген қорытынды жасауға болады. Екінші жағынан, ол ұлттар арасында келісімге келудің мүмкіндіктерінің негізін құрайды. [4].

Ұлттық құндылықтардың табиғатын мынандай деп түйіндеуге болады. Бір де бір ұлт (этнос) басқалардан оқшау өмір сүрмейді. Өз көршілерімен сыйысу үшін олардың құндылықтарын білу керек. Құндылықтар арқылы өзаратүсіністік пен ынтымақтастықтың жүзеге асуының бірден бір шарты - халықтың мінез- құлқы танылады. Ұлттық құндылықтардың қайнар көзі этнос. Этнос жеке тұлға арқылы танылады. Этникалық құндылықтар әрбір тұлғаның адамзаттың құрамына өзінің «ұлттық келбетімен», өз этносының жетістіктерін бойына сіңірген «ұлттық адам» ретінде кіруіне мүмкіндік береді.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар мәселесін қарастыру барысында, біздің

пайымдауымызша, екі жақтың да – нақты материалдық мәліметтермен расталған өз ұлтының да, басқалардың да мүддесін ескеру қажет. Оларды қарсы қою немесе өз ұлтының жақсы жақтарын, абыройын басқаларға нұқсан келтірердей әсірелеу қоғамда ұлтаралық қарым-қатынастардың шиеленісуіне немесе тарихтың өзі айыптайтын ұлттық шовинизмге әкелуі мүмкін.

Сонымен, халықтардың жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтары мәселесіне байланысты әртүрлі көзқарастарды қарастыра отырып, бұл мұқият қарауды және зерттеуді қажет ететін күрделі және көпқырлы феномен екеніне көз жеткізуге болады.

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» // Алматы ақшамы. – №151-152 (4713). -2012. -15 желтоқсан.

2. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. М., 1991. С.123.

3. Соловьев В. Философские начала целого знания // Сбор. Соч. М., 1988 Т.2, С.146.

4. Шаджэ А.Ю. Национальные ценности и человек (социально-философский аспект). – Майкоп: Изд. Адыгейского гос. Ун-та. 1966. С.64.

УДК 327 (574)

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ, ДЕЙСТВУЮЩИЕ В ОБЛАСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Жабелова Т.Е. - к.п.н., доцент кафедры международного права КазНПУ им.Абая

Мақала білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастықтың негізгі қағидаттарын сараптауға арналған. Мақалада қазіргі таңдағы білім беру саласындағы халықаралық құқықтық құжаттарға талдау жасалған.

Тірек сөздер: білім беру, халықаралық ынтымақтастық, халықаралық келісімдер.

В статье рассматриваются проблемы международного сотрудничества в сфере образования. Анализируются международно-правовые документы в области образования. В последнее время получает все большее распространение концепция образования в течение всей жизни. Более того, в ряде документов ЮНЕСКО говорится даже о принципе непрерывного образования (п.2 ст.3 Конвенции 1989г., преамбула Рекомендации 1976 г. «Об образовании взрослых», п.10 ст.4 Рекомендации «О статусе преподавательских кадров учреждений высшего образования»). Однако представляется более корректным говорить о праве на образование в течение всей жизни как элементе права на образование, обязанность реализации которого лежит на государстве в соответствии с общим принципом уважения прав человека, а также положениями ряда универсальных международно-правовых актов.

Ключевые слова: сфера образования, международное сотрудничество, международные соглашения.

The article considers problems international cooperation in the field of education. Analyzed international legal instruments in the field of education.

Keywords: education, international cooperation, international agreements.

Межгосударственное сотрудничество в сфере образования имеет сложившуюся правовую основу. Осуществляя сотрудничество в сфере образования, государства строят свои взаимоотношения, прежде всего, на основе и специальных принципов международного права. Рассмотрим действие специальных принципов в указанной сфере несколько подробнее.

Специальные принципы, действующие в области международного сотрудничества в сфере образования, можно сформулировать на основе анализа ряда международно-правовых документов универсального уровня, а также резолюций, деклараций и рекомендаций ООН и ЮНЕСКО. [1, С. 191-199].

Принцип служения образования делу мира закреплен в преамбуле Устава ЮНЕСКО, в преамбуле Конвенции о техническом и профессиональном образовании 1989 г., в преамбуле и п.2 ст.4 Декларации международного культурного сотрудничества 1966 г., в преамбуле Рекомендации ЮНЕСКО «О воспитании в духе международного взаимопонимания, сотрудничества и мира и воспитания в духе уважения права человека и основных свобод» от 19 ноября 1974 г., [2, С. 167-201].

В частности, во Всеобщей декларации прав человека говорится, что «образование должно содействовать взаимопониманию, терпимости и дружбе между всеми народами, расовыми и религиозными группами и должно содействовать деятельности Организации Объединенных Наций по поддержанию мира». Нормы аналогичного содержания есть в приведенных выше актах. В ст.1 Декларации и Программы действий в области культуры мира, принятых 53-й сессией Генеральной Ассамблеи ООН 13 сентября 1999 г., образование указывается среди основных средств развития культуры мира. [3, С. 496-503].

Служение образования делу мира имеет несколько аспектов. Во-первых, посредством образования можно распространять идеи мира, сотрудничества и добрососедства. Во-вторых, образование способствует расширению знаний о других народах, их обычаях, образе жизни, традициях, тем самым способствуя взаимопониманию между народами и укреплению дружеских взаимоотношений. Наконец, международные обмены в области образования содействуют укреплению благожелательных отношений как между государствами, так и между народами. Следовательно, нормативное содержание данного принципа составляют следующие обязанности государств: 1) распространять путем образования идеи мира; 2) включать в содержание образования изучение жизни других народов; 3) осуществлять международные обмены в области образования с целью развития дружественных отношений.

В договорной практике государств встречаются соглашения о сотрудничестве в области военного образования и подготовки. В частности, ряд таких соглашений был заключен Соединенными Штатами Америки с некоторыми развивающимися странами. Может возникнуть вопрос, как согласуется подобная практика с принципом служения образования делу мира. Представляется, что здесь нет противоречия. Любое государство имеет право на развитие собственных вооруженных сил, чтобы иметь возможность противостоять противнику в случае вооруженного конфликта, и менее развитые страны могут использовать опыт и помощь более развитых государств.

Принцип равного доступа к образованию и равных возможностей входе образовательного процесса зафиксирован в п.2 ст.1 Устава ЮНЕСКО, в п.3 и 4 ст.2 Конвенции о техническом и профессиональном образовании 1989 г., в и п.4 ст.4 Декларации международного культурного сотрудничества 1966 г., преамбуле Рекомендации ЮНЕСКО «О развитии образования взрослых» от 26 ноября 1976 г., п.1 ст. 13 Пакта, п. *«е»* ст.3 Конвенции о борьбе с дискриминацией в области образования. Речь идет о равенстве доступа к образованию каждому человеку без какой-либо дискриминации, в том числе по признаку гражданства.

Принцип свободного обмена знаниями упоминается в преамбуле Устава ЮНЕСКО, преамбуле, п.1. ст.4, ст.5 и ст.7 Декларации принципов международного культурного сотрудничества, Рекомендации ЮНЕСКО «О развитии образования взрослых», п. 12, 13 ст.4 Рекомендации ЮНЕСКО «О статусе преподавательских кадров учреждений высшего образования», ст.6 Конвенции о техническом и профессиональном образовании. Например, в ст. 5 Декларации принципов международного культурного сотрудничества говорится, что «культурное сотрудничество является правом и долгом всех народов и стран, поэтому они должны делиться друг с другом знаниями и опытом». Следовательно, нормативное содержание данного принципа составляет обязанность государства предоставить возможность осуществлять свободный обмен знаниями физическим и юридическим лицам, находящимся в сфере его юрисдикции, а также обязанность государств сотрудничать как друг с другом, так и с международными организациями в целях развития такого обмена. Принцип предполагает также право пользоваться плодами сотрудничества. Следует подчеркнуть, что обмен должен быть свободным, т.е. государства открывают возможность обмена, но не принуждают к нему.

Принцип свободного обмена знаниями и принцип равного доступа тесно связаны друг с другом. Знание как общее благо предполагает свободный доступ к этому благу и свободный обмен.

Принцип развития образования фиксируется в сг.4 и п. *«а»* ст.6 Конвенции о техническом и профессиональном образовании, ст.1 Декларации принципов международного культурного сотрудничества, преамбуле Рекомендации ЮНЕСКО «О статусе преподавательских кадров учреждений высшего образования», преамбуле Рекомендации ЮНЕСКО «О положении учителей». Например, в ст.4 Конвенции о техническом и профессиональном образовании говорится: «Договаривающиеся государства соглашаются периодически пересматривать структуры технического и профессионального образования, учебные планы и программы, а также методы обучения и учебные материалы, а также формы сотрудничества между школьной системой и миром труда, с тем чтобы обеспечить их постоянную связь с достижениями научно-технического прогресса и с развитием культуры, а также с изменениями потребностей в области занятости в различных секторах экономики, и чтобы учитывать научные

достижения и нововведения в области образования с целью внедрения наиболее эффективных педагогических методов». Данный принцип тесно связан с рассмотренным выше принципом свободного обмена знаниями, а также с общим принципом сотрудничества государств, поскольку обмены опытом как одна из форм сотрудничества являются незаменимым фактором развития образования. Нормативное содержание данного принципа составляет обязанность государств сотрудничать с целью развития образования, в том числе, используя возможности международных организаций, а также в сфере внутренней юрисдикции осуществлять необходимые меры, направленные на развитие образования.

Принцип содействия образования экономическому и социальному прогрессу вытекает из положений преамбулы Конвенции о техническом и профессиональном образовании, пп. «а» п. 10 ст.4 Рекомендации ЮНЕСКО «О статусе преподавательских кадров учреждений высшего образования», п.1 ч.3 Рекомендации ЮНЕСКО «О положении учителей», преамбулы Рекомендации ЮНЕСКО «О развитии образования взрослых». Принцип предполагает обязанность учитывать в процессе сотрудничества экономические и культурные особенности государств, т.е. образование должно отвечать местным требованиям. Принцип приобретает особую актуальность в процессе сотрудничества с целью помощи развивающимся странам.

Принцип уважения разнообразия национальных систем образования зафиксирован в преамбуле Конвенции о техническом и профессиональном образовании, в преамбуле Конвенции о борьбе с дискриминацией в области образования, в п.3 ст. 1 Устава ЮНЕСКО, а также в преамбуле Лиссабонской конвенции о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию, 1997 г.

Принцип предполагает, что: 1) разнообразие систем образования не является препятствием к сотрудничеству государств в сфере образования (в преамбуле Конвенции о техническом и профессиональном образовании указывается, что, несмотря на разнообразие систем образования, образование отвечает одинаковым целям, следовательно, нужны общие нормы); 2) сотрудничество не должно затрагивать это разнообразие; 3) разнообразие представляет собой определенную ценность, которую необходимо оберегать.

В Декларации принципов международного культурного сотрудничества есть норма сходного содержания. В ст. 1 говорится о необходимости уважения культурных и национальных особенностей.

Рассматриваемый принцип подразумевает право народа (общества) осуществлять свое социальное и культурное развитие, в том числе и посредством образования, и предполагает защиту данного права от посягательств как других государств, так и от собственного государства.

В преамбуле Рекомендации ЮНЕСКО «О статусе преподавательских кадров учреждений высшего образования» говорится о необходимости принимать во внимание «большое разнообразие законов, регламентирующих норм, практику и традиции, которые в различных странах определяют структуру и организацию высшего образования». Следовательно, разнообразие определяется тремя факторами: законодательством, практикой и традициями.

Принцип уважения автономии образовательного учреждения. Понятие автономии раскрывается в одном из актов ЮНЕСКО, а именно в Рекомендации «О статусе преподавательских кадров учреждений высшего образования». Так, «под автономией понимается такая степень самоуправления, которая необходима учреждениям высшего образования для эффективного принятия решений в отношении своей учебной работы, норм, управления и соответствующей деятельности и которая совместима с государственными системами подотчетности, особенно в том, что касается государственного финансирования, а также с уважением академической свободы и прав человека». В Рекомендации отмечается также, что характер автономии учреждений высшего образования может различаться в зависимости от типа заведения. Таким образом, автономия вузов относится, прежде всего, к сфере хозяйственной и управленческой деятельности, а также к области учебной работы.

В Рекомендации указываются основные элементы автономии: самоуправление, коллегиальность и надлежащее академическое руководство учреждениями высшего образования.

Что касается региональных актов, то в них содержатся упоминания о приверженности государств данному принципу. Так, данный принцип закрепляется в преамбуле Лиссабонской конвенции о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в Европейском регионе от 11 апреля 1997 г., а также в Болонской Декларации от 19 июня 1999 г.

В то же время в рекомендации ЮНЕСКО говорится о том, что «государства-члены обязуются защищать учреждения высшего образования от любых посягательств на их автономию, откуда бы они не исходили». Как видно, данное положение сформулировано в категоричной форме, хотя и содержится не в международном договоре, а в рекомендации международной организации. Однако, как подчеркивается в

литературе, государство должно определить свое отношение к той или иной рекомендации ЮНЕСКО, и в том случае, если рекомендация будет признана государством обязательной, оно будет обязано ее выполнить.

В законодательстве РК данный принцип закреплен в п. 7 статьи 11 Закона «Об образовании», где в задачи системы образования входит расширение автономности, самостоятельности организаций образования, демократизация управления образованием. Нормативное содержание рассматриваемого принципа предполагает, что есть некая область, в которую государство не должно вмешиваться, которая должна оставаться за пределами регулирования государством. Принцип регулирует отношения между государствами и означает, что государства: 1) в процессе своей совместной деятельности (в том числе и нормотворческой) не должны вмешиваться в сферу компетенции образовательных учреждений; 2) обязаны в сфере своей юрисдикции путем принятия законодательных и прочих мер обеспечить автономию образовательных учреждений.

Данный принцип тесно связан с *принципом уважения академических свобод.* Как сказано в Рекомендации «О статусе преподавательских кадров учреждений высшего образования», «автономия является институционной формой академической свободы и необходимым предварительным условием для гарантирования надлежащего выполнения обязанностей, возлагаемых на преподавательские кадры и учреждения системы высшего образования». Иными словами, автономия принадлежит образовательному учреждению, а академическая свобода принадлежит преподавателям. Оба эти явления едины и взаимосвязаны, без автономии образовательного учреждения невозможна академическая свобода преподавателей.

В Рекомендации ЮНЕСКО сказано, что принцип академической свободы должен тщательно соблюдаться. В соответствии с Рекомендацией академическая свобода определяется как «не ограничиваемое никакой установленной доктриной право на свободу преподавания и образования, свободы проведения исследований, распространения и публикации их результатов, свободное выражение своих мнений в отношении учреждения или системы, в которой они работают, на свободу от институциональной цензуры и свободу участия в профессиональных или представительных академических органах». В п.61 ч.8 Рекомендации ЮНЕСКО «О положении учителей» указывается, что «при исполнении профессиональных обязанностей учителя должны пользоваться академической свободой. Поскольку учителя обладают особой компетенцией в оценке учебных пособий и методов обучения, наиболее подходящих для своих учащихся, то они должны играть главную роль при выборе и приспособлении учебных материалов, отборе учебников и применении методов преподавания в рамках утвержденных программ и с помощью органов народного образования». Как можно видеть содержание понятия «академических свобод» несколько различается в зависимости от того, идет речь о преподавателях вузов или об учителях школ. Но это связано не с каким-либо ограничением прав одних относительно других, а скорее со спецификой их работы.

Данный принцип закреплен в п. 3 ст. 15 Пакта и формулируется следующим образом: «государства обязуются уважать свободу, безусловно, необходимую для научных исследований и творческой деятельности».

Рассматриваемые принципы настолько взаимосвязаны, что в ряде международных документов они выступают как единое целое. Так, в Хартии европейских университетов 1988 г. в пункте, посвященном раскрытию содержания принципа университетской автономии, говорится, что «исследование и преподавание должны быть морально и интеллектуально независимы от любой политической власти и экономического давления», хотя понятно, что в данном случае речь идет об академической свободе. Кроме того, в Конвенции европейских высших учебных заведений, подписанной в Саламанке 30 марта 2001 г., говорится, что в соответствии с принципом академической свободы «университеты должны иметь право формировать свою стратегию, выбирать свои приоритеты в обучении и проведении научных исследований, расходовать свои ресурсы, профилировать свои программы и устанавливать свои критерии для приема профессоров и учащихся». Очевидно, что в данном случае речь идет об университетской автономии.

В последнее время получает все большее распространение концепция образования в течение всей жизни. Более того, в ряде документов ЮНЕСКО говорится даже о принципе непрерывного образования (п.2 ст.3 Конвенции 1989г., преамбула Рекомендации 1976 г. «Об образовании взрослых», п.10 ст.4 Рекомендации «О статусе преподавательских кадров учреждений высшего образования»). Однако представляется более корректным говорить о праве на образование в течение всей жизни как элементе права на образование, обязанность реализации которого лежит на государстве в соответствии с общим

принципом уважения прав человека, а также положениями ряда универсальных международно-правовых актов.

1. Кондратюк А. В. Международно-правовые принципы, направленные на регулирование межгосударственного сотрудничества в сфере образования // Правоведение. - 2004. - №5.

2. Сборник документов, касающихся международных аспектов высшего образования. - СПб., 2003.

3. Действующее международное право. Сборник документов. В 2-х томах. Т.2. / Сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Е.С. М., 2002.

4. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года // http://online.zakon.kz/

УДК 327 (574)

ИНТЕГРАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА В МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО

Ж.К.Садвакасова, м.юрид.н., преп.кафедры «Международного права», КазНПУ им.Абая
E-mail: jadyra007@mail.ru

Елбасы Н.Ә.Назарбаев жыл сайынғы халыққа жолдауында білім салассын ерекше атап өтіп, осы саланы дамытудың өзекті мәселелерін қарастырады.Қазіргі таңдағы дүние жүзінің интеграциялануы жаңа заман талабына сай білім саласында да жүйелі түрде өзгеріске ұшыратты.

Тірек сөздер: білім сапасы, академиялық ұтқырлық, жоғарғы оқу орны, интеграциялық үдеріс.

В Послании Главы государства Н.А. Назарбаева народу Казахстана Президент подчеркнул ключевую роль качественного образования, в том числе высшего, в индустриальном и инновационном развитии страны, доведения уровня казахстанских вузов до лучших международных стандартов. В современных условиях интеграция Казахстана в мировое образовательное пространство становится неизбежным процессом, фактором жизнеспособности казахстанских вузов. На общегосударственном уровне стоят задачи гармонизации образовательной системы, создания системы оценки качества образования. Реализацией этих принципов предстоит заниматься непосредственно университетам.

Ключевые слова: качество образования, академическая мобильность, учебное заведение, интеграционные процессы.

Presidential address to the State N.A Nazarbaev of Kazakhstan President stressed the key role of quality education, including higher education, in the industrial and innovative development of the country, bring the level of the Kazakh universities to the best international standards. In modern conditions, integration of Kazakhstan into the world educational space becomes an inevitable process viability factor Kazakh universities.

Keywords: quality of education, academic mobility, educational institution, integration processes.

Интеграционные процессы, происходящие в мировом сообществе во всех сферах человеческой деятельности, затронули также систему высшего образования. В настоящий период формируется единое мировое образовательное пространство, выражающееся прежде всего в гармонизации образовательных стандартов, подходов, учебных планов, специальностей в разных странах мира. Открытое образовательное пространство предполагает рост мобильности студентов и сотрудничества преподавателей университетов разных стран, что, как ожидается, будет способствовать достижению гражданами успехов в выбранной профессии, улучшению системы трудоустройства выпускников университетов, повышению статуса этих стран в сфере образования.

Глава государства определил три базовых аспекта формирования интеллектуальной нации. Это прорыв в развитии системы образования и науки, в повышении научного потенциала страны и развитии системы инноваций. Сегодня можно говорить о том, что национальным администратором данного процесса является Министерство образования и науки РК. Непрерывно генерируя инициативы, направленные на усиленное развитие человеческого капитала, министерство обоснованно нацеливает вузы на совершенствование организационно-управленческих и профессиональных компетенций.

Академическая мобильность - одна из важнейших сторон процесса интеграции вузов и науки в международное образовательное пространство. Академическую мобильность в области международного

сотрудничества высшей школы нельзя свести к конкретным действиям, технологиям и механизмам, связанным только с системой обмена студентами учебных заведений разных стран. Эксперты отмечают, что в реальности имеет место сложный и многоплановый процесс интеллектуального продвижения, обмена научным и культурным потенциалом, ресурсами, технологиями обучения.

Однако в настоящее время миграция академически ориентированной молодежи стала центральным звеном мировой системы высшего образования. Количественные показатели развития академической мобильности студентов очень внушительны: за последние сорок лет прирост количества иностранных студентов во всем мире превысил общие темпы расширения сферы высшего образования. За последние 25 лет международная академическая мобильность возросла более чем на 300 % (Bruch & Barty, 1998; UNESCO, 1997). Многие исследователи считают, что этот процесс будет продолжать набирать обороты, даже если годовой прирост студентов постепенно уменьшится. Основной причиной развития академической мобильности студентов является поддержка со стороны различных программ (ERASMUS, COMMETT, LINGUA, TEMPUS). Такое целенаправленное развитие академической мобильности студентов служит средством поддержки международного рынка подготовки профессионалов, высококвалифицированных специалистов.

Специфика и проблемы академической мобильности в Казахстане заключаются в неплановом характере этой деятельности, отсутствии материально-финансового обеспечения, нехватке специалистов в этой области, в неразработанности специальных методов и механизмов академического обмена, отсутствии инфраструктуры, обеспечивающей эффективный обмен. Дальнейшее развитие академической мобильности, по мнению многих экспертов, невозможно без решения на международном уровне таких проблем, как синхронизация программ обучения по курсам и специальностям, признание российских документов об образовании и степеней за рубежом.

Основным инструментом развития академической мобильности является признание квалификаций и документов об образовании, эффективность которого невозможна без существования адекватной системы оценивания достижений студентов вузов.

Позитивные изменения, происходящие в образовании в последнее время, стали следствием инициатив МОН РК по дальнейшей модернизации образования и науки. Реализация поставленных Главой государства задач завершит системные изменения отечественной модели образования и науки в соответствии с новыми ситуациями и вызовами времени. Уже сегодня сделано немало, но предстоит еще больше, чтобы талант, энергия, сконцентрированные в образовании и науке, их обязательства перед обществом, ценные человеческие ресурсы могли быть оптимально использованы.

В современных условиях интеграция Казахстана в мировое образовательное пространство становится неизбежным процессом, фактором жизнеспособности казахстанских вузов. На общегосударственном уровне стоят задачи гармонизации образовательной системы, создания системы оценки качества образования. Реализацией этих принципов предстоит заниматься непосредственно университетам. Руководители уже вступивших в процесс академической интеграции вузов знают не только о приобретаемых преимуществах и открывающихся возможностях, но и о проблемах и вопросах, неминуемо возникающих в любом начинании.

В Послании Главы государства Н.А. Назарбаева народу Казахстана Президент подчеркнул ключевую роль качественного образования, в том числе высшего, в индустриальном и инновационном развитии страны, доведения уровня казахстанских вузов до лучших международных стандартов. Важным тезисом Послания являются «инновации в системе образования», основывающиеся на принципе преемственности образовательных программ уровней «бакалавр – магистр – PhD». Внедрение данного принципа в жизнь становится возможным в результате введения накопительной кредитной технологии обучения, обеспечивающей академическую мобильность обучающихся и позволяющей им свободно перемещаться из одной страны в другую для получения необходимых знаний и реализации двудипломного образования.

Внедрение системы обеспечения академической мобильности обучающихся и преподавателей – в числе ключевых разработок сегодняшнего дня в Северо-Казахстанском государственном университете им. М.Козыбаева. В вузе реализуется централизованная модель управления академическими обменами. Создано функциональное подразделение «Центр академической мобильности», в задачи которого входит организация академических обменов через информирование, содействие в адаптации участников мобильности, разработка и внедрение нормативно-методического обеспечения, поиск и анонсирование грантов, оказание помощи студентам и преподавателям при участии в конкурсах на гранты. Такое централизованное управление процессом академической мобильности позволяет эффективно вовлекать в процесс студентов, магистрантов и преподавателей вуза в целом.

На начальном этапе внедрения академической мобильности в университете были заключены договоры о сотрудничестве с вузами Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья (среди них вузы РФ, Финляндии, Италии, Германии, Латвии, США, ЮАР). В 2010-2011 учебном году организовано обучение в рамках внутренней и внешней академической мобильности 19 студентов 2-3 курсов. В рамках внутренней академической мобильности запланирован выезд свыше 60 студентов на обучение в вузы-партнеры по специальностям направлений: образование, гуманитарные науки, право, экономика и бизнес.

Так, в рамках заключенных вузом договоров о сотрудничестве в сфере оказания образовательных услуг наши студенты и магистранты прошли производственные практики и стажировки зарубежом.

Важным направлением развития академической мобильности является приглашение зарубежных ученых для проведения научных консультаций, мастер-классов, лекционных и семинарских курсов. Например, в ноябре 2011 года вуз организовал проведение научно-практического семинара «Актуальные проблемы музыкального образования» в расширенном формате совместно с ведущими учёными в области музыкального образования России и Казахстана. В семинаре приняли участие 166 человек, среди них учителя и преподаватели музыки школ и колледжей города и области, сотрудники и студенты. Кроме того, приглашенными профессорами проведены мастер-классы по ряду дисциплин.

Повышение уровня занятости казахстанцев невозможно без нововведений в системе высшего образования. Таким нововведением является Центр академической мобильности, созданный в нашем вузе. Создание этого центра продиктовано необходимостью реализации централизованной модели развития академической мобильности как одного из принципов Болонской декларации в соответствии с Государственной программой развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг.

Планируется увеличить численность международных вузов-партнеров в сфере обеспечения академической мобильности обучающихся, преподавателей и сотрудников вуза, также создать вузовский информационный сетевой ресурс по поддержке академической мобильности.

Для обеспечения эффективности этого процесса необходима разработка адекватной нормативно-правовой базы приглашения и оплаты труда иностранных ученых, преподавателей и консультантов. Первостепенным является предусмотрение в бюджете вуза финансирования программ академической мобильности, поскольку это направление представляет собой наиболее финансоемкое направление Болонского процесса.

Стоимость программ, которая зачастую бывает значительной, является наиболее существенным фактором, ограничивающим мобильность обучающихся. Даже если программа предусматривает освобождение от оплаты за обучение, то стоимость аренды жилья, расходы на проживание, транспортные расходы часто становятся непреодолимым препятствием для потенциальных участников. Кроме того, наблюдается существенная разница в стоимости обучения по вузам республики, что создает дополнительные материальные трудности для участников процесса.

Необходимо решение актуальной проблемы адаптации вузов к внедрению и развитию академической мобильности. Здесь важным является развитие нормативно-методической базы, организационных схем мобильности и систем информирования. Помимо этого, ключевым для развития мобильности является состояние учебно-материальной базы и инфраструктурное обеспечение принимающей стороны, необходимость создания условий для перемещения и проживания студентов.

При реализации внутренней и, особенно, внешней академической мобильности на передний план выходят проблемы создания системы информирования о возможностях участия в зарубежных программах, различия в структурах образовательных программ и курсов вузов, трансферта кредитов и оценок, согласования учебных планов между университетами – партнерами. Это касается, прежде всего, согласования перечня так называемых элективных дисциплин в рабочих учебных планах вузов-партнеров, поскольку их доля уже сегодня составляет 55% от общего количества изучаемых дисциплин, и этот показатель в перспективе будет расти до 70%. Без этого студентов трудно заинтересовать в обменных программах, так как они увеличивают индивидуальную учебную нагрузку и заставляют по возвращении наверстывать пропущенное.

Кроме того, отсутствие военной кафедры в ряде вузов РК – на сегодняшний день военные кафедры имеются только в 22 вузах страны, – а также различие в наборе военно – учебных специальностей в существующих военных кафедрах – создаёт дополнительные трудности для развития академической мобильности студентов, получающих дополнительное военное образование, что, к сожалению, не повышает интерес данной категории студентов к программам академической мобильности.

В целях способствования формированию полилингвистической среды в 2004 году в СКГУ было принято решение о преобразовании одного из старейших факультетов вуза в «Институт языка и

литературы», что отвечало насущным потребностям времени. Перед ним были поставлены задачи осуществления подготовки филологов высшей квалификации с целью удовлетворения потребностей общества в специалистах данного направления, организации проведения фундаментальных и прикладных научных исследований в области филологии. За небольшой промежуток времени существования институтом уже подготовлено порядка 500 специалистов, что, безусловно, положительно сказалось на степени знаний языков, в том числе иностранных. Это явилось очередной ступенью в решении «языковой» проблемы академической мобильности.

Мобильность студентов и преподавателей закреплена Законом РК «Об образовании», а благодаря кредитной технологии – значительно упрощена. Такое расширение масштабов академической мобильности на уровне отдельно взятого вуза должно привести к изменению качества самого вуза. Именно поэтому все сотрудники высшего учебного заведения должны быть в определенной степени готовы к решению должностных задач с учетом международных требований. Для этого необходимо систематическое повышение квалификации и специализированное обучение сотрудников, в том числе формирование устойчивой мультиязыковой среды в вузе посредством повышения уровня владения иностранными языками.

Нам необходимо рассматривать образование как стратегическую сферу своих международных интересов и развивать межвузовские международные связи, либерализировать политику обучения в рамках академической мобильности, унифицировать учебные планы и формы признания квалификаций и ученых степеней. В результате такой образовательной политики казахстанские студенты, преподаватели и сотрудники станут полноправными участниками общемировой академической мобильности, что обеспечит рост качества, привлекательности и конкурентоспособности образовательных программ.

УДК 327 (574)

НОВЫЕ ВЫЗОВЫ МИРОВОЙ ПОЛИТИКИ И КАЗАХСТАНСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ

М.К.Сембинов – к.и.н., профессор кафедры Международных отношений

Мақалада жаңа қатерлер аясында дүниежүзілік саясат мәселелері қарастырылады. Таяу Шығыстағы және Украинадағы оқиғалар, дүниежүзілік қауымдастық, қазіргі әлемнің саяси және экономикалық сәулетін толық өзгертетін, жаңа түбегейлі өзгеріс кезеңіне аяқ басқанын көрсетті. Жаңа қатерлер осы үрдістердің белсенді қатысушы ретінде танылған қазақстандық дипломатиясына да сөзсіз әсерін тигізеді -

Тірек сөздер: жаңа қатерлер, дүниежүзілік саясат, ЕурАзЭҚ, сыртқы саясат, геосаясат, әлемдік экономика, экономикалық интеграция.

В статье рассматриваются проблемы мировой политики, в свете новых вызовов. События на Ближнем Востоке и в Украине со всей очевидностью показали, что мировое сообщество вступает в период новых фундаментальных изменений, которые полностью изменят политическую и экономическую архитектуру современного мира. Новые вызовы несомненно отразятся и на казахстанской дипломатии как активного участника этих процессов-

Ключевые слова: новые вызовы, мировая политика, ЕврАзЭс, внешняя политика, геополитика, мировая экономика, экономическая интеграция.

The problems of world politics in the light of new challenges . Events in the Middle East and Ukraine have clearly demonstrated that the world is entering a period of new fundamental changes that will completely change the political and economic architecture of the modern world . New challenges and undoubtedly affect Kazakhstan's diplomacy as an active participant in these processes –

Keywords: new challenges , the world polilitka , EurAsEC , foreign policy , geopolitics, global economy , economic integration .

События в современном мире меняются с ошеломляющейся быстротой. Еще год назад Украина, на фоне событий на Ближнем Востоке, представляла из себя, стабильно развивающийся регион, а в начале текущего года, практически все события мировой политики, в той или иной мере, завязаны на событиях в Украине. События мировой политики, выразившиеся в эскалации насилия и напряженности на Ближнем Востоке и в Украине, стали индикаторами новых вызовов, которые встают перед мировым сообществом

на современном этапе развития. Все мировое сообщество стоит перед проблемой сокращения мировых запасов энергоносителей, что в свою очередь отражается на экономическом благополучии, как отдельных стран, так и целых регионов мира, а так же ухудшении отношений между странами выступающими гарантами современной системы международных отношений. Все больше отдельные регионы мира погружаются в «управляемы и неуправляемый хаос». Часть стран с богатой историей развития демократических институтов сознательно идут на возрождение ультра националистических и ультро-религиозных организаций, используя их как «таран» для продвижения своих национальных, геостратегических и геополитических интересов. Наглядным примером этой политики служат события в Сирии и в Украине, где США и их союзники сделали ставку на ультро-националистов и религиозных радикалов. Современное мировое сообщество столкнулась с новыми вызовами, в основе которых лежит повышение энергетической зависимости, а так же истощение основных месторождений традиционных энергоносителей. Серьезные трудности испытывает и все мировое хозяйство из-за изменений в самой его структуре. Сокращается доля развевающихся стран, появляются страны и целые регионы, в которых легче организовать и структурировать современное производство, чем заниматься только вывозом сырья из них. Процессы экономической глобализации полностью меняют устоявшиеся схемы, как в организации бизнеса так и в способах получения прибыли. Все это, как и многое другое, меняют сложившуюся архитектуру современного мира. Одной из тенденций современного мира является создание крупных интеграционных сообществ. Численность населения, в которых достигает порядка 400-700 миллионов, что само по себе, даст возможность аккумулировать огромные финансовые, технологические, промышленные и людские ресурсы. Вообще есть мнение о том, что в современной «глобализированной» мировой экономике могут выжить и быть экономически устойчивыми только крупные экономические сообщества типа ЕС, АТС, НАФТА, ЕврАзЭС, МЕРКОСУР. Все остальные страны, не вошедшие в эти интеграционные сообщества обречены на развитие в них деструктивных процессов. Современная проблема, вылившаяся в открытое гражданское противостояние на Украине, наглядно демонстрирует к чему может привести борьба за отдельные страны и регионы все больше разворачивающиеся между крупнейшими геополитическими игроками. При этом США в процессе реализации своего геополитического плана, целью которого было дестабилизация отношений между ЕС и Таможенным Союзом, а так же создание новой проблемной зоны по периметру Российской Федерации, что, по их замыслу, должно было помочь решить проблему «управляемости» российского руководства в общей борьбе за власть на международной арене, сделали упор на крайне националистические силы в лице движений фашистского толка на Украине «Правый сектор» и партия «Свобода».

Ситуация на Украине вскрыла глубокие проблемы и не только в экономике, но и в самом фундаменте украинской государственности. За какие то два месяца страна лишилась части территории (Крым), а часть населения юго-западной Украины и Закарпатья заявили о самоопределении вплоть до создания самостоятельной государственности.

Один из корифеев американской политики, бывший госсекретарь США Г.Киссенджер в своей монографии «Дипломатия» практически вывел закономерность относительно конфликтного потенциала ряда регионов и в том числе постсоветского пространства: «…..Во многих других частях света государство предшествовало нации; оно было и часто остается главнейшим элементом ее формирования. Политические партии, там, где они существуют, отражают жесткое, как правило, общинное единение; принадлежность к меньшинству или большинству обычно носит постоянный характер. В такого рода обществах политический процесс сводится к вопросу господства, а не к смене пребывания у власти, которая, если вообще имеет место, то скорее посредством неконституционных переворотов. Концепция лояльной оппозиции — сущность современной демократии — редко имеет место. Гораздо чаще оппозиция рассматривается как угроза национальному единству, приравнивается к измене и безжалостно подавляется.[1] Можно сказать, что знание этого постулата, в современной ситуации обострения борьбы за власть на международной арене, дает американским политикам, (и прежде всего их идеологам), мощный инструмент в организации подобных украинской, ситуаций практически по всему периметру российской границы. Так как именно Россия с ее мощным энергетическим, природным, экономическим и военным потенциалом, наряду с КНР является главным объектом американской геополитики. Во всех новых независимых государствах постсоветского пространства процесс образования единых наций в западном понимании далек от завершения, что в свою очередь, определяет ее как зону сплошной «флуктации». И при целенаправленном управлении процессами в ней, может вызвать ситуацию «войны всех против всех».

Исходя из всего выше сказанного можно в ответ на действия «организованного хаоса» ответить

действиями, направленными на создания целенаправленного порядка.

Во – первых, нужна продуманная, взвешенная политика межнационального сотрудничества. Что предполагает широкое государственное и общественное участие всего гражданского населения.

Во - вторых, государство должно взять под контроль все неправительственные организации, получающие финансирование из-за рубежа. Так как определенные силы реализуют свои интересы, в том числе и в Центрально-Азиатском регионе. И об этом не надо забывать. И в –третьих, особое место занимает конструирование общей толерантной, идеологической основы способной сплотить все общество. В Республике Казахстан благодаря президенту Н.А.Назарбаеву выдвинута и формируется идея «Нового гражданского патриотизма» призванная консолидировать все казахстанское общество, создать благоприятные условия для динамичного укрепления институтов демократии и рыночной экономики. Глава государства в своей фундаментальной стратегии «Казахстан -2050»- новый политический курс состоявшегося государства»- сформулировал главные максимы призванные сознательно сконструировать идеологический фундамент в казахстанском обществе:

«…Фундамент казахстанского патриотизма - это равноправие всех граждан и их ответственность за честь Родины…. Наша главная цель в данном направлении проста и понятна: мы должны сохранить и укрепить общественное согласие. Это непреложное условие нашего существования как государства, как общества, как нации.[2]

Необходимо отметить и то, что казахстанская дипломатия, ее роль в решении международных проблем как никогда зависит от выверенной национальной, социально-экономической политики внутри Казахстана, ибо внешняя политика во многом зеркальное отражение внутренней политики любого государства, особенно в этот без преувеличения, судьбоносный период. В связи с этим необходимо отметить поистине эпохальное событие, которое при правильной политике и проявлении политической воли может полностью изменить не только облик всего постсоветского пространства но и облик современного мира. Это подписание соглашения о создании Евразийского экономического Союза. (ЕвАзЭС). Создание экономического союза государств с общим населением в 172 миллиона человек, с колоссальными запасами энергоносителей (30% мировых запасов природного газа, 12% нефти), с совокупным валовым продуктом в 2,8 трлн.долл., с высокими показателями функциональной грамотности населения, с развитой транспортной инфраструктурой, даст новый импульс в развитии всего мирового хозяйства. Для Казахстана открывается обширный рынок, а так же возможности в создании высокотехнологичного производства, привлечение широкого потока прямых инвестиций.

1. Генри Киссинджер Дипломатия. М.,1997 ISBN 5-86218-260-8 С.739.

2. Послание президента РК Н.А.Назарбаева народу Казахстана. стратегии «Казахстан -2050» - новый политический курс состоявшегося государтсва» // журнал Мысль №1 2013г, С.20

ӘОЖ 323.1:21/29 (574)

Х.Р.НИБУР МЕН Г.П.БЕККЕР ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ «ДЕНОМИНАЦИЯ» ЖӘНЕ «КУЛЬТ» ҰҒЫМДАРЫ

Қ.К. Матжанова *- гуманитарлық ғылымдар магистрі*

Мақалада XX ғасырдың бірінші жартысында дінтану ғылымында діни ұйымдарды жіктеудің «шіркеу-секта» үлгісін дамытқан американдық ғалымдар Х.Р.Нибур мен Г.П.Беккердің тұжырымдамалары қарастырылады, сонымен бірге олардың көзқарастарының өзіндік ерекшеліктері айқындалынады.

Тірек сөздер: дін, христиан діні, діни ұйым, шіркеу, секта, деноминация, культ, түр, жіктеу.

В данной статье рассматриваются концепций американских ученых Х.Р.Нибура мен Г.П.Беккера, которые в первой половине XX века развили типологию религиозных объединении «церковь-секта», а также выявлены особенности их взглядов.

Ключевые слова: религия, христианская религия, религиозное объединение, церковь, секта, деноминация, культ, тип, типология.

In this article are considered concepts of the American scientists H.R.Nibura of G. P. Becker's exchanges which the XX centuries in the first half developed typology religious association "church sect", and also features

of their views are revealed.

Keywords: religion, Christian religion, religious association, church, sect, denomination, cult, type, typology.

ХХ ғасырдың бірінші жартысында дінтану ғылымы ауқымында М.Вебер мен Э.Трёльч қалыптастырған діні ұйымдарды жіктеудің «шіркеу-секта» үлгісіне дамытуға өзіндік үлес қосқан американдық протестанттық теолог Хельмут Ричард Нибур болып табылады. 1929 жылы жарық көрген «Деноминационализмның әлеуметтік бастамалары» еңбегінде Х.Р.Нибур М.Вебер мен Э.Трёльчтың «шіркеу-секта » топтастыруын қарастырады. Осы еңбегінде бұл діндерді жіктеудің үлгісінің Америкадағы діни жағдайды сипаттау үшін жеткіліксіз екенін атап өтеді. ХХ ғасырдың басындағы американдық діни құрылымдардың көпшілігін «таза» «секта» түріне жатқызу қиын болатын. Оларды «шіркеу» түріне жатқызу тіпті мүмкін емес, діндердің объективті жағдайы зерттеу барысында қалыптасқан «шіркеу-секта » үлгісін

пайдаланудың тиімсіз екенін көрсетіп, Х.Р.Нибур діни бірлестіктерді жіктеуде жаңа түр –деноминация ұғымын енгізді.

«Деноминация» ұғымы латын тілінде denominatio-атауын өзгерту, қайтадан арнайы атау беру дегенді білдіреді. Дінтану ғылымында «деноминация» ұғымы көп жағыдайда қалыптасу, ұйымдастыру сатысындағы діни бірлестіктерді белгілеу, ал кейде ұстану,шіркеу сөздерінің синонимы ретіде де қолданылады.

Х.Р.Нибур діни ұйымның таза секталық түрі сектаға мүше тек бір буынның кезінде ғана сақталатына көңіл аударды. Секталардың көбі өз негізін қалаушылардың қазасынан кейін түрлік сипатын жоғалта бастайды. Секталардың даму барысында қоғамның ықпалынан шектеулі болу және өздерін таңдаулылардың қауымы деп қабылдаудың орнына сектаның ілімін мойындайтындардың барлығын өз қатарына алу құбылысы басталады. Сонымен қатар, секталардың басты ерекшелігі болып табылатын сектаға мүше болудағы еріктілік ұстанымының да мәні жойыла бастайды. Бұл өзгеріс бірнеше ондаған жылдар бойы әрекет етіп келе жатқан секталардың мүшелерінің қатарын сектанттық бағытта тәрбиеленген сектаның бұрынғы мүшелерінің ұрпақтарының сектаға мүше болуымен байланысты. Уақыт өте келе сектаны басқару ісі де өзгеріске ұшырайды, ол шіркеудегі басқару жүйесіне жақындай түседі: қарапайым діндарлар арасынан шыққан басшыларды діни қызметкерлер ауыстырады. Сектаның іліміне қатысты басты өзгеріс-оның діни догматқа айнала бастауы. Әлемді,яғни қоғам мен мемлекетті жоққа шығару немесе оларға бейжай,төзімділікпен қараудың орнына керісінше әлемді , әлеуметтік құрылымды қабылдау немесе белсенді түрде оны қолдау белес алады. Бірақ бұндай діни ұйымдар шіркеу секілді универсалдыққа,барлық діндарлардың өмірін қамтуға жете алмайды. Х.Р.Нибур осындай сипаттағы діни ұйымдарды деноминация деп атады [1,358 б.].

Х.Р.Нибурдың ойынша деноминационализм мемлекеттік шіркеудің жоқтығы және діни плюрализмге байланысты тек американдық қоғамға тән құбылыс. Егер шіркеу өзіндік құндылықтарына сай бүкіл әлемді қамтуға тырысатын болса, ал секта таңдаулылардың қауымы болуға ұмтылса, деноминациялар шіркеу секілді әлемдік үстемдікке ұмтылмай,өзара бәсекеге түседі.

Х.Р.Нибур шіркеу немесе деноминация өз мүшелерінің талап-тілектеріне сай болмаған жағдайда олардан секталар бөлініп шығады деп көрсетеді. Бұл тұжырым Э.Трёльчтың шіркеу мен секта басынан бастап бір біріне тәуелсіз ұйымдар деген ұстанымына қайшы келеді. Егер Э.Трёльч үшін хритиандық діни өмірді ұйымдастырудың ең тиімді жолы шіркеу болса, Х.Р.Нибур үшін ондай ұйым сөзсіз секта. Оның пікірінше деноминациялар,әсіресе шіркеу христиандық діни сенімді толық сақтамайды. Олар әлеммен мәмлеге, келісімге келу арқылы моральдық нық сенімділіктен шегіне түседі. Осы қортынды оны М.Вебермен жақындатады, өйткені ол да секталарды христиандық имандылықтың үлгісі деп санаған.

«Деноминационализмның әлеуметтік бастамалары» еңбегінде Х.Р.Нибур секта мен деноминацияны діни құрылымның даму барысындағы кезеңдер деп көрсетеді. Бұл үдерістің қозғаушы күші – оның ойынша, христиан дінінің «әлемнің касталық жүйесіне» сай болуға тырысуына байланысты және «христиан діні мен әлемнің арасындағы келісімнің тереңдей түсуі» [1,351 б.].

Христиан дінінің әлеуметтік теңсіздік пен діни төзімсіздік, діни тағатсыздық жайлаған қоғамға сай болуға тырысуы оны іштей қарама-қайшылыққа әкеледі-христиан дініне тән құндылықтар мен бауырмалдық, жаратушының заңдарын біртіндеп жоққа шығару болмақ. Ал секталардың пайда болуы осы христиан дініне сай әділеттік пен теңдікке, христиандық ұстанымдарды бағалауға, хритиандық өмір жолын таза ұстауға ұмтылыстан туады. Бір діннің үмбеттерінің бөлініп кетуі, бір сенімдегі адамдардың арасында келіспеушіліктің пайда болуы қоғамдағы таптық немесе топтық бөлініске байланысты. Бірақ ресми діндегі қалыптасқан жағдайға қарсы шығу нәтижесінде пайда болған христиандық топтар бірте-

бірте әлеммен келісімге келуге ұмтылып, қоғамда қалыптасқан қарым-қатынас жүйесіне ыңғайлана бастайды. Шіркеулік сипаттағы діни ұйымдар пайда болады. Ол өз кезегінде қоғамдағы діни жаңғырудың негізі болмақ.

Х.Р.Нибур деноминациялардың пайда болуын қарастырған кезде, олар тек өзгеріске ұшыраған, яғни дамыған, құрылымдық жағынан өскен секталар негізінде ғана емес, деградацияға ұшырыған – индивидуалистік қоғамның әлеуметтік құрылымдарына ыңғайланып, өзгеріске ұшырай бастаған шіркеулердің нәтижесі болуы мүмкін. Бірақ, бұл Х.Р.Нибур барлық шіркеулер деноминацияға айналуы мүмкін денген тұжырым жасаған деген сөз емес. Ол нақты түрде дін ұйымдардың үш түрін – шіркеу, деноминация, сектаны қарастырған. «Деноминациялар, шіркеулер, секталар әлеуметтік топтар болып табылады. Олардың айырмашылық ұстанымдарын әлеуметтік таптар мен касталардың қалыптасқан жүйесіне ыңғайлануынан іздеу керек». Х.Р.Нибур деноминациялар «бұл әлемнің шіркеуді жеңуінің белгілері, христиан дінінің әлемденуі»,-атап көрсетеді [1, 378 б.].

Х.Р.Нибурдың тұжырымдауынша секталардың деноминацияға айналуының екі басты себебі бар. Бірінші себеп секта мүшелерінің құрамының өзгеріске түсуіне байланысты. Сектаның жаңа мүшелері басқалармен салыстырғанда қоғамда жоғары әлеуметтік-экономикалық деңгейде тұрады, яғни сектаның әлеуметтік негізі өзгеріске ұшырайды. Екінші себеп жоғарыда келтірілген себеппен тығыз байланысты. Сектаның таптық негізінің өзгеруі оны-діни қозғалысты өзін қоршаған ортамен келісімге келтіреді. Сектанттық қозғалыстың бастапқы кезеңінде оның негізін төменгі таптардан шыққан адамдар құраса және оларға тән өзіндік ерекшелік- әлемді қабылдамау болып табылады. Ал сектаның іс-әрекетін бақылау немесе жүзеге асыру орта таптың немесе жоғары тап өкілдерінің қолына өтсе,сектаның бағыты да өзгереді. Өйткені орта және жоғары тап өкілдері сырт әлемде біршама қолдауға ие. Секталардың деноминацияға айналуы туралы Х.Р.Нибурдың тұжырымы Э.Трёльтың ойларымен ұштасып жатыр. Э.Трельч «Шіркеу және секта» еңбегінде: «нақты бір діни түрлер қоғамның белгілі бір әлеуметтік страталарына қатысты болуға әуес...Қоғамның белгілі бір сегменттері үшін біріккен іс-әрекетте жеке адамдарға үлес беретін, әлеумттік ұйымы қанағаттандырарлық және оны ынталандыру арқылы секта жағымды. Басқалар үшін шіркеу жағымды болады, өйткені олар ол (шіркеу) қалың бұқараны (масса) бақылау үшін оны теңестіретін және реттейтін элементті қалыптастыратын билікті де қолдаудың әлеуметтік және діни мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді ,»- деген болатын. [2, 237 б.]

Сонда қоғамда белгілі бір діни құрылымның іс-әрекет етуіне негіз боларлық объективті себептердің бірі - сол діни құрылымға іш тартатын және онымен қарым-қатынас жасауға дайын әлеуметтік топтардың болуы. Х.Р.Нибур діни ұйымдардың әлеуметтік страталармен өзара байланысын даму барысында қарастырады. Оның ойынша жаңа секталардың қатары қоғамның әлеуметтік құрылымының төменгі сатысында тұрған, иелігінде меншігі жоқ кедей таптардың өкілдерімен толығады. Адамзат тарихында жаңа секталардың пайда болуы тек діни келіспеушіліктен ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік толқыныстармен де байланысты. Діни бағыт ішіндегі теологиялық келіспеушіліктің астарында әлеуметтік қарсылық жатыр. Секталар адамдардың бойындағы жоқшылық сезімін діни астамдық сезімімен ауыстырады. Протестаттық (сектантық) этика – еңбекқорлық, үнемділік, жинақылық – секта мүшелерінің қоғамның әлеуметтік құрылымындағы орынының өзгеруіне, орта тап деңгейіне жетуіне мүмкіндік береді. Кейін бұл өзгеріс олардың діни психологиясы мен идеологиясын өзгеруіне ұласады. Х.Р.Нибурдың ойынша жалғыз осы моральдық фактордың өзі кедейлердің әлеуметтік және экономикалық жағынан көтерілуіне және әлеуметтік қарсылық сезімінен арылуға көмектеседі. Сектаның қалыптасуына негіз болған ресми дінге немесе әлеуметтік жағдайға қарсы шығу – конфронтация енді қоғамдық құрылымға ыңғайлануға, оған сай болумен ауысады. Салыстырмалы түрде алғанда аз уақыт ішінде діни сектанттық қозғалыстар өздерінің бұрынғы қарсылық бағытын өзгертіп, қалыптасқан әлеуметтік құрылыммен өзара келісімді ұстанатын бейбіт деноминацияларға айналады.

Х.Р.Нибурдан кейін діни ұйымдарды жіктеудің М.Вебер мен Э.Трёльч негізін қалаған «шіркеу-секта» үлгісін ары қарай дамытуға өзіндік үлес қосқан зерттеушілердің бірі – Говард Пол Беккер. Г.П.Беккер американ әлеуметтанушысы, әлеуметтік іс-әрекеттің макроәлеуметтік теориясының өкілі, мәдениет тарихшысы. Оның өзі және еңбектері туралы мәліметтер көбінесе арнайы анықтамалық сөздіктер мен энциклопедияларда, әлеуметтану және дінтану оқулықтарында ғана кездеседі. Ол 1929-1932 жылдар аралығында «шіркеу-секта» типологиясына жаңа әлеуметтік түр «культ» ұғымын енгізді. Ол өзінің сипаттары жағынан Трёльчтың мистицизм ұғымына жақынырақ және бұл түр де ең бастысы христиан дініндегі діни бірлестіктерге қатысты. Жалпы культ дегеніміз латын тілінде – cultus, әдетте, colo-құрметтеу, асқақтату не болмаса Флоренскийдің ойынша, colere-айналдыру-«айналым, қол ұстасып айналып жүріп би билеу, қасиетті нақты өмірдің айналасында айналып жүру» сөзінен шығарылады – осы

қауым қабылдаған ұжымдық мәні бар керемет құндылықтарға айналған әулиелерге бас иіп, табыну [3, 62 б.]. Г.П.Беккер культты «әлеуметтік құрылымның аморфты, құрылымсыз, нақтыланбаған, тұрақтыланбаған түрі» деп түсіндіреді. Культтың мақсаты-әлеуметтік құрылымды қолдау емес, ол «таза, жеке экстативті тәжірибе, құтқарылу, комфорт және ой мен дененің емделуі (тазаруы)»[4, 220 б.]. Бұл мақсат культты біріктірмейді. Оны жақтаушылар сол бір ілімге сенуге бола ма немесе ондай тәжірибені ұстануға бола ма деп таңдау жасайды. Культ арқылы көбінесе мистиктердің ілімі мен іс-әрекетін сипаттайды. Олардың ең көрнекті өкілдеріне спиритуализм, теософия, Жаңа ойлау, Христиан ғылымы, Бірігу шіркеуі, Саентология және басқа жалған индуистік ассоциаиялар мен йогтардың ұйымдары жатады. Г.П.Беккердің ойынша культ діни құрылымдардың ішіндегі ең ауыспалы, еркін біріккен, әрекет ету мерзімі қысқа ұйым болып табылады. «Культ» ұғымынан басқа Г.П.Беккердың діни ұйымдарды жіктеуіне экклесия, деноминация және секта кіреді. Бұнда культ діни қозғалыстың әлеуметтік ұйымнан индивидуализмге беттеген бағытындағы сектадан кейінгі кезеңі болып табылады. Г.П.Беккер «Культтар көп жағдайда секталарға ұқсайды және олардың арасын айыру өте қиын ...секта мен деноминация арасының жігін ажырату да осындай қиын»[4, 234 б.]. Жалпы культ уақыт өте сектаға, деноминацияға тіпті экклесияға айналуы мүмкін. Яблоков И.Н. Г.П.Беккердің діндерді топтастырудағы тұжырымдарын қарастыра отырып, культқа мынандай анықтама береді: «Әдетте, бұл-дүние – әлемге қатысты сектаны еске түсіретін, қоғамда бар құндылықтарды, ресми көзқарастарды және т.б. қабыл алмайтын адамдар бірлестігі болып келеді. Бұлар кейде харизматикалық тұрпаттағы әлдебір діни көш бастаушының айналасына топтасып, соның жолын қуушылардың үлкен тобын құрайтын түр-тұлғасыз бір бірлестіктер болуы мүмкін. Қазіргі заманғы культтарға мысал ретінде спиритуализмды, трансценденталдық медитация қозғалысын, астрологияға сенуді айтуға болады. Кей уақытта бұл термин Иса Мәсіхтің мыңжылдық патшалығын орнату мақсатында милленаристік (латынша millennium- мыңжылдық) қозғалыстарды белгілеу үшін де қолданылады» [5].

Сонымен, Р.Нибур мен Г.П.Беккер өз заманындағы американдық діни кеңістікті талдай отырып, діни бірлестіктерді жіктеудің «шіркеу- секта» үлгісін жаңа түр – деноминация және культ түрімен толықтырды. Олар дінтану ғылымында қалыптасқан М.Вебер мен Э.Трёльчтың діндерді зерттеу бағытын ары қарай жалғастырды.

1. Нибур Х.Р. Социальные истоки деноминационализма //Религиоведение, Хрестоматия. Москва , 2002, 564с.

2. Трельч Э.Црековь и секта // Религия и общество.Христоматия по социологии религии. Москва, 1996, 774 с.

3. Артемьев А.И. Дінтану:жалпы дінтану негіздері,діндер тарихы, Қазақстандағы діндер. Алматы, 2008, 568 б.

3. Беккер Г.П..Современная теория священного и светского и ее развитие.// Беккер Г.П., Босков А. Современная социологическая теория в ее преемственности и изменении. Москва,1961, 384 с.

4. Яблоков И.Н. Основы Религиоведения. Москва,1994,с.60.

ӘОЖ 323.1:21/29 (574)

ЖАСТАР ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ҮДЕРІСІ

Д.С. Орынбекова– т. ғ. к., Алматы қ.

В статье рассматриваются проблемы социализации молодежи и студенчества, дается определение студенчества как особой социальной группы, которая отличается специфическими условиями жизни, труда и быта, социальным поведением и психологией, системой ценностных ориентаций.

Ключевые слова: молодежь, молодежная политика, социальная политика, социально-экономическая модернизация казахстанского общества

Бұл мақалада жастардың және студентер арасындағы әлеуметтендірудің негізгі проблемалары, студенттер жеке әлеуметтік топ ретінде сипатталады, сонымен бірге оның қоғамдағы өзіндік психологиясы мен құндылық жүйесі қарастырылады. Жастар басқа әлеуметтік демографиялық топтарға қарағанда, өзгермелі қоғамдық жағдаятты тез сезінеді және саяси үрдістерге көбірек бейім болады.

Жастар әлеуметтенудің объектісі және субъектісі болып табылады және сол арқылы жеке тұлғаға айналады. Жастар ортасында тұтынушылық және гедонистік көзқарастардың өсуі адал еңбектердің түсуіне, адамгершілік құндылықтардың дағдарысына, жалпы әлеуметтік апатияда көрініс беретін және құндылықты бағдарда, мінезде, өзін-өзі бағалауда көрінетін елеулі өзгерістер жүргізеді. Сонымен бірге жастардың өскелең сұраныстарының және оларды қанағаттандыру мүмкіндігінің арасындағы айырым ұлғаюда.

Тірек сөздер: жастар. жастар саясаты, әлеуметтік саясат, қазақстан қоғамының әлеуметтік-саяси жаңаруы

The article deals with the basic conception of socialization, gives modern characteristics of youth and students, provide self – renewal of social life, it's connection and role to provide personal growth. Stages of personal socialization, active model – self – realization are shown.

Keywords: youth, youth policy, social policy, social and economic modernization of the Kazakhstan society

Әлемде және Қазақстан Республикасында өтіп жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жастардың әлеуметтену үдерістеріне, жас ұрпақ өмірінің барлық жақтарына әсер етті. Жаңа тарихи жағдайларда принципті түрде басқаша негізде қаралатын жастардың дәстүрлік проблемаларын шешудің мазмұны мен тәсілдері түбегейлі өзгерді. Жастар, бір жағынан, жаңа жағдайларға тез бейімделеді және табысқа жету мен белсенді өмірлік стратегияны жүзеге асыруда сәйкесті үлкен мүмкіндіктерге ие болады, ал басқа жағынан, макро-әлеуметтік үдерістердің бұзылған әсеріне көбірек ұшырайды.

Жастардың, соның ішінде студенттердің әлеуметтік проблемалары бірқатар ғылымдардың: әлеуметтік философия, әлеуметтану, саясаттану, психология, әлеуметтік психология, мәдениеттану, педагогика және басқалардың зерттеу пәні болып табылады, бұлардың әрбірі осы күрделі үдерістің осы немесе басқа үрдісін қарастырады. Әлеуметтануда жастар проблемалары, оның тәрбиесі, білімі, әртүрлі жағдайлардағы өзін-өзі айғақтауы ерекше орын алады, сондықтан жалпы адами құндылықтар олардың ішкі әлемінде қандай орын алатынына селсоқ қарауға болмайды. Жастар халықтың елеулі бөлігін құрайды және маңызды әлеуметтік, экономикалық, саяси және адамгершілік міндеттерді шешуде белгілі бір рөл атқарады.

Жастар басқа әлеуметтік демографиялық топтарға қарағанда, өзгермелі қоғамдық жағдаятты тез сезінеді және саяси үрдістерге көбірек бейім болады. Жастар әлеуметтенудің объектісі және субъектісі болып табылады және сол арқылы жеке тұлғаға айналады. Өтпелі кезеңдерде әлеуметтенуге мүмкін болатынның шекарасын кеңейтетін әлеуметтік аномия ерекше әсер етеді. XX ғасырдың аяғында жастар ортасында дара бастылық деңгейде немқұрайдылық үрдісі бекіді. Бұл атаумен жас адам туралы (35 жастан асқан) қарапайым түсініктер межесі үшін жасы бойынша есейген адамдарды айтады, олар балалық таңданыспен барлық әсіре жаңалықты, оғаштықты және пайдасызды қуана қабылдайды және де бұған кез-келген ақшаны жұмсауға даяр болады [1]. Олардың өмір стилі «Карлсон синдромымен» сипатталады: олар компьютерлік ойындар әлеміне ұрынады, мультфильмдер көреді және шынайы өмірге негізгі сабақтан соң, демалыс ретінде ғана қосылады.

Әлемдік тәжірибе өмірге жаңа аяқ басқан жас ұрпаққа жеткіліксіз көңіл аудару, оны социумды тұрақсыз етудің қуатты факторына айналдырады.

Жастардың әлеуметтенуінің әртүрлі құраушыларын талдау, олардың ойдағыдай әлеуметтенуінің маңызды шарты және әлеуметтік тәрбиенің міндеттері мен мақсаттарының қоғамның даму стратегиясымен сәйкес келуі - осындай қорытынды шығаруға мүмкіндік болып табылады. Әлеуметтенудің бірнеше тетіктерін бөліп көрсету мақсаты жастарды әлеуметтік тәрбиелеу үдерісінде оларды ескеру және жекелей пайдалану қажет.

Шартты түрде тетіктерді келесідей сипаттауға болады:

- дәстүрлі – отбасы және шағын әлеуметтік қоршаған орта арқылы;
- институттық – білім және қоғамның басқа институттары арқылы;
- стильделінген – субмәдениет арқылы;
- тұлға аралық – белгілі тұлғалар арқылы;
- рефлекстік – жеке түйсіну және күйініш.

Әлеуметтену үдерісінің жоғарыда санамаланған тетіктерімен қатар, осы үдеріс негізгі факторлар әсерінен іске асырылғанын атау қажет. Бұларға, бірінші кезекте, әлеуметтік тәжірибені меңгеруге жағдай жасайтын ұйымдастыру және өзін-өзі ұйымдастырудың әлеуметтік-психологиялық тетіктері (еліктеу, бейімделу, сәйкестендіру, жұқтыру, көшбасшылық, сән және т.б.) және әлеуметтік ақапаратты игеру

үдерісінде жүретін адамның психикалық әлеміне қатынасы бойынша сырт факторлар да жатады. Бұларға жеке тұлғаның қалыптасуы мен өміртіршілігі үшін ерекшеліктік мега-, макро- және микро-орта факторларын жатқызуға болады [2].

Қоғамның өзгеру жағдайларында студент жастарды әлеуметтік қатынастар жүйесіне қосу үдерісі өзінің ерекшелік белгілеріне ие болады және проблемалардың тұтас кешенімен сипатталады. Рухани қатынастар жүйесінде әлеуметтік бағдарлардың ауысуы дәстүрлік құндылықтарды қайта бағалау жүйесінің сапалық өзгеруін тудырады. Әлем құндылығының келіспеушілігін білдірумен сипатталатын бұл жағдай қажетті мен негізгінің, заңды мен заңсыздықтың ауысуына, қоғамның бақылау және реттеу жүйелерін бұзуға соқтырады.

Егер бұрын жас адамдар өзін-өзі іске асыру, бекіту үдерісінде алдыңғы ұрпақтардың тәжірибесіне бағдарланған болса, енді олар көбіне бұл бағдарлардан айрылған және жаңа әлеуметтік тәжірибені игеруге байланған. Сондай-ақ, жағдай институттық және субъектілік қызмет деңгейлерінде қазіргі мәдениет дағдарыс жағдайымен тереңдетіледі.

Әлеуметтену үдерісінде микро-орта үлкен мәнге ие болады. Оның негізгі құраушылары – шағын топтар. Жеке тұлға бұларға қосылған және мұнда бірлескен қызмет және қарым-қатынас іске асырылады және оның әлеуметтік сапалары қалыптасады. Студенттер үшін олардың ең бастысы отбасы, формальды емес топтар, студент ұжымы болып табылады. Микро-ортаның осы элементтерінің әрқайсысы студенттің жеке тұлғасын қалыптастырудағы әсер ету үрдісінде өз ерекшеліктері болады. Сонымен бірге, оларды әлеуметтенуге әсер ететін қоғамдық қатынастардың субъектілері ретінде сипаттайтын бірқатар ортақ қасиеттерін бөлуге болады.

Бір жағынан отбасы, формальды емес топтар, студент ұжымы, өздері қосылған әлеуметтік қатынастарды өзіндік топішілік қатынас түрінде қайта сабақтайды. Олар басқа жағынан қоғам мүшелері арасында жеке қатынастар негізінде сезімдік психологиялық өзара әрекеттер торын тудырады.

Студенттер бүгінде әлеуметтік жиынтық ретінде көптеген әлеуметтік параметрлер бойынша: ата-аналардың әлеуметтік статусымен анықталатын әлеуметтік-таптық; әлеуметтік-аумақтық (қалалықтар немесе ауыл тұрғындары, әртүрлі өңірлік құрылым өкілдері), әлеуметтік-этникалық, діни болып жіктелген. Қазіргі кезеңде жіктелу және басқа елеулі белгілер бойынша: материалдық жағдай, өмірлік ұстаным, құндылықтар, өмір жағдайының аймақтық ерекшеліктері бойынша күшейеді. Осы үдеріс әлеуметтенуге саралық келісті пайдалануды шарттайды, бұл тұлғаны әспеттеуге емес, оны дамытуға, жетілдіруге және тұтастай студенттік проблеманы тиімдірек шешуге мүмкіндік береді. Студенттің әлеуметтену институты мен макро-орталығының ең маңызды элементі жоғары білім жүйесі болып табылады.

Жоғары білім қазір түбегейлі өзгерістер кезеңіне түсті, оның негізін сапалы жаңа әлеуметтік шарттар құрайды. Қазір шиеленісті жағдайларда этикалық мәселелрді шешуге қабілетті басқа адамдармен бірге шешімдер қабылдауға қатысатын, көпшілікпен тіл таба білетін кең білімді маман талап етіледі. Бұл студенттің кәсіптің әлеуметтенуінің деңгейінің тікелей нәтижелері ролінде жүретін, олардың классикалық өлшемінде білім-білік-дағдылар жүйесінің түріндегі оқыту мақсатына ауысуды шарттайды. Білім – адамдық әлеуеттің басты құраушыларының бірі, әлеуметтенудің маңызды институты және әлеуметтік баспалдақ бойынша жастардың жоғарыға өрлеуінің факторы.

Осыған сәйкесті білім екі үрдісте қарастырылуы мүмкін. Біріншіден, білімге негізделген экономиканың қалыптасуы мен дамуындағы жетекші рөлді жақын келешекте өзіне ала алатын білім деңгейі бойынша қандай дәрежеде қазіргі жастар даяр болатыны. Екіншіден, білім жас адамдардың ойдағыдай өзін-өзі қазіргі қоғамдық өмірге әлеуметтік, саяси, экономикалық, рухани шындыққа қосылуға жетуіне көмек бере алатыны. Жеке тұлғаның қалыптасуы өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі ұйымдастыруға байланысты болады. Бұл жағдай әлеуметтік үрдісте аса маңызды.

Жас адамның әлеуметтік-мәдени мәнін іске асырудың ең маңызды тәсілі ретінде «жеке тұлғаның прагментарлы мен біржақтылығынан өтуге жағдай жасайтын, азаматтық позицияны игеруге келтіретін, өзінің ішкі әлеуетін асыруда әр жекенің мүмкіндігін кеңейтетін» әлеуметтік-гуманитарлық пәндер циклы болып табылады.

Атап айтқанда, әлеуметтік-гуманитарлық дайындық этника аралық, әлеуметтік-топтық, мемлекет аралық қатынастар мемлекеттік сәйкесті азаматтардың өмірлік бағыттарын және құндылықтар жүйесі адамгершілік-қоғамдық ділге әсер етеді.

Техникалық сала ЖОО-ларында көбіне гуманитарлық ғылымдарды оқыту текке шығындалатын уақыт болып табылады деген пікір орын алады. Әлеуметтік зерттеулердің деректеріне сүйене отырып, осындай пікірдің пайда болуына жағдай жасайтын келесі факторларды атауға болады.

Олардың біріншісі – күні бүгінге дейін гуманитарлық ғылымдарды оқытуда сақталатын абстрактілік-ағартушылық сипат болады. Әрине, бүгінде мәселе әлеуметтік және гуманитарлық білімдерді практикалық қолдану міндетінен тұрады.

Гуманитарлық пәндер оқытушыларында тынышсыздық тудыратын екінші фактор орта мектеп бітірушілерінің жалпы мәдениеті мен мәдени құзыреті деңгейінің құлауы болып табылады. Көп уақыт жоғары мектепте басты мақсат мамандарды даярлау деген пікір ұсталды. Осы себепті адамтану пәндері екінші орынға қалдырылды. Соның нәтижесінде жас мамандар өз бетімен жұмысқа кірісуде адамдармен жұмыс істеуге онша қабілетті болмады. Гуманитарлық пәндерді оқуға қызығушылықтың болмауының себептерінің бірін респонденттер: «келешек кәсібіне байланысты емес» (15%), «шынайы өмірмен байланысы жоқ» (10,8%) екенін атады.

Бүгінде келешек маманның жеке басын кәсіптік әлеуметтендіру негізіне жүйелі тұлғалық қызметтілік және жекелік шығармашылық келіс салынуы қажет. Ол, бір жағынан, өндірістің жұмысының тиімділігіне әсер ететін факторларға нарыққа өтудің ерекшеліктерін есептеу және білуді ұсынады, ал, екінші жағынан, студенттерде еңбек қатынастарына және позитивті әлеуметтік ұтқырлықты ойдағыдай қосуды қамтамасыз ете алатын қасиеттерді қалыптастыру және дамыту болып табылады.

Студенттерді әлеуметтендіру институты ретінде жоғары білім қызметінің тиімділігі - бірқатар объективтік және субъективтік жағдайға тәуелді болады. Соңғылар жеке тұлғаның жалпы бағытталуымен, оның білімге ұмтылуымен, оқу дәлелдемесімен, дербес тәжірибесімен, сондай-ақ өзіндік мүдделерімен және ерекшеліктермен сипатталады. Аталған жеке бастылық көрсеткіштер, бір жағынан, білімдегі жекелік қажеттілікпен шартталады.

Білімді іске асыру – студенттің белсенділігіне және таңдампаздығына негізделген еркін қызметіне саяды. Басқа жағынан, қоғамдағы әлеуметтік-мәдени жағдайларға әсер ететін әлеуметтену осы немесе басқа білімнің қажеттілігіне, жоғары білімі бар маманның абыройына, әлеуметтік статусына және т.б. саяды.

Соңғы зерттеулердің нәтижелері студенттердің елеулі үлесі үшін ЖОО-да оқу, мамандық таңдау, сәйкесті әлеуметтік өзгерістерге мақсатты бағытталған қарекеттілік болады. Әлеуметтік-мәдени жеке бастылық тартымдылығы бар атаулық құндылық ретіндегі білім екінші қатарға шегінді. Уақыттың тағы бір белгісі құндылықтардың «тұтыну қоғамына» әсері, қазіргі сәтте материалдық жеткілік құндылығы мәнділіктердің бірі ретінде өзін айғақтайды және бұл тіпті бірінші курстың өзінде үлгерім және сондай-ақ материалдық ауқымда дәрежеліктер туралы табель түрінде анық тізбеленуі жүруде.

Сөйтіп, қоғамның экономикалық жіктелуі бірінші курс студенттерінің қатары үшін әлеуметтік-психологиялық қолайсыздықтың көзі болып табылады. 1989 жылмен салыстырғанда 2004 жылғы студенттердің көпшілігінің түсінігінде қарекеттілік үрдістері кенеттен күшейді. Ең алдымен, жасампаздастық альтруистік бағдардың бірден төмендеуінде материалдық байлыққа бағдарлану күшейді. Сөйтіп, егер 1989 жылы респонденттердің 42 пайызы «айналадағыларға үлкен пайда келтіру» үшін өмір сүру қажет десе, ал 2004 жылы осы мақсаттың мәнділігіне жауап берген студенттер саны 10 есе – 4,1 пайызға дейін төмендеген. «Адамдарға көмектесуге ұмтылуды» көрсеткендер үлесі 7 есе төмен түсіп кеткен. 1989 жылғы студенттердің ұстанымындағы «айналадағыларды құрметтеу» құндылығы екінші орын алса (58%), ал 2004 жылы өзекті осы өмірлік мақсат сұралғандардың 17 пайызын көрсетті.

Облыс орталықтары туралы айтпай-ақ, қала ірілеу болса, ЖОО талапкерінің студенттік өмірге бейімделуі тым қарапайым және мейлінше қысқа болады. Шағын қалалардан келгендер үшін, бейімделудің негізділері оқу немесе әлеуметтік-психологиялық қиыншылықтар болып табылмайды, мұнда материалдық-тұрмыстық жағдай алға шығады. Мұны Алматы энергетика және байланыс университетінде өткен 1-курс студенттерінің бейімделу проблемасы бойынша жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижелері көрсетеді (3).

Ауылдан келген студенттердің (30%) жеткіліксіз материалдық жағдайын атады. Студенттің әлеуметтік-психологиялық жағдайсыздығының тағы бір көзі – бірінші курстағы студентке оқу процесін, сондай-ақ оқу мазмұнын ұйымдастыруға қойылатын жаңа талаптар болып табылады. Мектепте «баяндау - қайталау» оқыту әдістемесінің принципі бойынша оқыту жоғары оқу орнында айтарлықтай сирек кездеседі. ЖОО бағдарламаларының пәндері бірқатар дербес ойлауды талап етеді. Даяр жауаптары жоқ «case-stady» типті оқыту әдісі белсенді таралған. Дәстүрлі бағдарламалар бойынша оқытылған кешегі мектеп оқушылары үшін бұл – белгісіздіктің жоғары дәрежелі жағдайы, бұған олар психологиялық даяр емес. Әлеуметтік-психологиялық сезінудің осы параметрі бойынша жақсы көрсеткішті дәстүрлі емес әдістемелер қолданылған элита мектеп бітірушілері, немесе кең дүниетанымына ие студенттер ғана көрсете алады (4).

Көптеген студенттер, әсіресе жергілікті жерлерден университетке түскендер, күнелікті әр сабақта оларға жаудырылатын ақпараттың үлкен көлемімен байланысқан сезімдік ұрынысқа түседі.

Әлеуметтену үдерісінде ерекше мәнге жастардың құндылықтық басымдықтар проблемасы ие болады, олардың ішінде, біздің көзқарасымызша, рухани адамгершіліктік және әлеуметтік-құқықтық үрдістерді бөлуге болады.

Қазіргі жастарда жалпы адамдық, рухани ізгіліктік бағдарлану сақталған. Елеулі орынды отбасылық құндылықтар (82%) және өзін-өзі іске асыру (65%) алады.

Жастар өмірде көп нәрсеге қол жеткізуді жопарлайды, бұл орайда олар өз күштеріне сенеді. Адамның материалдық жағдайы, ең алдымен, өзіне байланысты деп ойлайды. Бұған респонденттердің 67 пайызы сенімді. Өмірдегі жетістік туралы жастардың түсінігінің маңызды құраушысы өзін-өзі кәсіптік жетілдіру түсінігі белең алады (65%). Осы себепті еңбек нарығында өз келешгін бағалау туралы мәселе мынадай көрініс берді: келешекке сеніммен қараймын – 67%, мамандыққа тәуелсіз ақша табу мүмкіндігі бар орында істейтіндер – 15%.

ЖОО оқу үдерісінде студенттің кәсіптік-жеке даралық қалыптасуы өзіндік өмірлік ұстанымдарымен және құндылықты бағдарларына сәйкес, өзгермелі әлеуметтік жағдайларға бейімделу қабілеті - саналы тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді. Студенттердің құндылықтық бағдарлары жекелік басталымның күшеюімен сипатталады. Бұл, әрине, әлеуметтік өзгерістермен, нарықтық қатынастармен, жеке кәсіпкерліктің дамуын ынтыландырумен, жеке бастамамен, дифференциация үдерістерімен қоғамдық өмірдің плюрализациясымен өзара байланысқан.

Жастар ортасында тұтынушылық және гедонистік көзқарастардың өсуі адал еңбектердің түсуіне, адамгершілік құндылықтардың дағдарысына, жалпы әлеуметтік апатияда көрініс беретін және құндылықты бағдарда, мінезде, өзін-өзі бағалауда көрінетін елеулі өзгерістер жүргізеді. Сонымен бірге жастардың өскелең сұраныстарының және оларды қанағаттандыру мүмкіндігінің арасындағы айырым ұлғаюда.

Тұжырымдамалық келістердің көпшілігінде субъект сапасында жастардың әлеуметтендіру қоғамдық қатынас саласына жастарды қосудың әлеуметтік-тарихи үдерісі ретінде қарастырылады. Әлеуметтенудің мақсаты қоғамдық институттармен және әлеуметтік нормалармен реттелетін әрекеттің жас ұрпақтың әлеуметтік белсенділігі мен жауапкершілігін қалыптастырудан көрінеді.

Қазақстан Республикасында мемлекет пен жастардың қатынастар саласын тәртіптейтін негізгі нормативтік-құқықтық құжат 2004ж. 7 шілдедегі «Мемлекеттік жастар саясаты» туралы заң болып табылады. Заңда жастардың мақсаттары, міндеттері, бағыттары, сондай-ақ жастарды мемлекеттік қолдау тетіктері, олардың әлеуметтік және саяси құқықтары анықталған.

Мемлекеттік жастар саясатының саласын осы немесе басқа дәрежеде әртүрлі мемлекеттік және салалық бағдарламалар: «ҚР Мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы», 2005-2007ж.ж. «Жастар саясатының бағдарламасы», 2006-2008ж.ж. «ҚР азаматтарын патриоттық тәрбиелеудің мемлекеттік бағдарламасы», «Қазақстан жастары–2009» бағдарламасы және басқалар реттейді. Қазақстанда әлеуметтанудың, психологияның, педагогиканың, мәдениеттанудың және антропологияның әлеуметтену туралы деректерін кіріктіретін жастар туралы білімнің жаңа саласы - ювенологияны белсендіру жастардың жасампаз әлеуетін жүзеге асыруға көмектеседі.

1. Куликов Л.М. Основы социологии и политологии: М., 2007

2. Павленок П.Д. Краткий словарь по социологии: М., 2000.

3. АЭжБУ 1 курс студенттерінің студенттік өмірге бейімделунің әлеуметтік сауалнама метериалдары (қараша 2011ж.)

4. Иконникова С.Н. Социология молодежи. Л.: Знание, 1985.

5.Сергеев Р.В. Молодежь и студенчество как социальные группы и объект социологического анализа. М., 2003.

ӘОЖ 323.1:21/29 (574)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ДІНИ-САЯСИ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУ КЕЛБЕТІ

Г.Т. Төлегенова Абай атындағы ҚазҰПУ, гуманитарлық ғылымдар магистрі

Мақалада Қазақстан Республикасындағы діни-саяси процестер қарастырылып, дінтанулық талдау берілген. Жалпы аталған тақырыпты зерттеуге деген қажеттілік қазіргі кезеңдегі діни жағдайдың күрделенуі, діни фактор мен діни ұйымдардың мемлекеттік, аймақтық, әлемдік деңгейдегі саяси процестерге ықпалының артуы, жекеленген діни институттардың саясаттануы, жаңадан пайда болып жатқан діни бірлестіктердің белсенділігі, діни терроризм және экстремизммен байланысты конфликтілік жағдайдың артуы, жеке азаматтардың әлеуметтік қауіпсіздігін де, жалпы елдің ұлттық қауіпсіздігін де қамтамасыз ету, ұлттық сана-сезім мен азаматтардың конфессионалдық бірегейлігінің артуы көріністерінің орын алғандығынан туындайды. Ал келтірілген мәселелер Қазақстанда да орын алып отырғандықтан, мақалада елдегі діни-саяси процестердің жалпы сипаты, даму тенденциялары, мемлекеттік-конфессионалдық қатынастардың ерекшеліктері қарастырылған.

Тірек сөздер: діни процесс, саяси процесс, демократияландыру, діни сенім және ар-ождан бостандығы, толеранттылық, конфессия, деноминация, діни экстремизм және терроризм, миссионерлік.

В статье рассматриваются современные проблемы религиозно-политических процессов в Республике Казахстан. Также дан религиоведческий анализ религиозно-политической ситуации в республике.

Ключевые слова: религиозный процесс, политический процесс, демократизация, свобода совести и вероисповедания, толерантность, конфессия, деноминация, религиозный экстремизм и терроризм, миссионерство.

The article describes modern problems of religious-political processes in the Republic of Kazakhstan. It also contains the theological analysis of religious-political situation in the republic.

Keywords: religious process, the political process, democratization, freedom of conscience and religion, tolerance, religious denomination, the denomination, religious extremism and terrorism, missionary.

Кез-келген мемлекеттің қарқынды дамуы мен гүденуінде, қоғамның түрлі салаларындағы жетістіктерге жетуінде дұрыс таңдалған ұлттық идеяның маңызы зор. Осыған байланысты Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің биылғы «**Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ**» аты Жолдауында да «біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – Мәңгілік Ел идеясы. Тәуелсіздікпен бірге халқымыз Мәңгілік Мұраттарына қол жеткізді. Біз еліміздің жүрегі, тәуелсіздігіміздің тірегі – Мәңгілік Елордамызды тұрғыздық. Қазақтың Мәңгілік Ғұмыры ұрпақтың Мәңгілік Болашағын баянды етуге арналады. Ендігі ұрпақ – Мәңгілік Қазақтың Перзенті. Ендеше, Қазақ Елінің Ұлттық Идеясы – Мәңгілік Ел!» деп атап көрсеткен болатын[1].

Аталған мәселе аясында ұлтымыз бен еліміздің мәңгіліктілігі мен бірегейлілігін сақтау көптеген факторлармен, соның ішінде діни ахуалмен және оған мемлекеттің көзқарасымен байланыстылығы бар екендігін айту қажет. Діни және саяси саланың өзара тығыз байланыстылығына орай, екеуіндегі де өзгерістер мен құбылыстар барынша толыққанды діни-саяси процестер арқылы көрінеді. Сондықтан да қазіргі кезеңде қоғамдық тұрақтылық пен келісімге, ел бірлігіне, мемлекеттік қауіпсіздікке, ұлт болашағына әсер етуші фактор ретіндегі діни-саяси процестерді зерттеу және талдау бұл уақыт талабынан туындаған қажеттілік болып табылады.

Жоғарыда айтылып өткендей, кез-келген мемлекеттің шынайы өмірінде саясат пен дін өзара тығыз байланысты құбылыстар, бұл заңдылықтан Қазақстан да тысқары қалған емес. Қазақстандағы түрлі сипаттағы діни ахуалдың қалыптасуының түп-тамыры өткен ғасырдың соңында орын алған саяси процестерден бастау алғаны сөзсіз.

Қазақстандағы діни-саяси процестердің келбеті, сипаты мен мазмұны тарихи процестермен, яғни бұрынғы Кеңес Одағының ыдырап, оның орнына тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуымен байланысты. Аталған өзгеріс еліміздегі тек саяси саланы, билік жүйесі мен саяси институттарды ғана қамтып қойған жоқ, бұл өзгерістер жаңа әлеуметтік, экономикалық, мәдени-идеологиялық қатынастардың қалыптасуына әкелді. Жаңа рухани және идеологиялық жағдайдың қалыптасуына Кеңес Одағының ыдырауы процесімен бірге жүрген басқарудың тоталитарлық жүйесінің құлауы, коммунистік идеологияның өзінің үстем позициясынан айырылуы да әсер етті. Сондықтан да тәуелсіз Қазақстандағы діни процестерді, жалпы жағдайдың, адам мен қоғам өміріндегі дін статусының, ролі мен маңызындағы өзгерістер, жалпы қоғамдық-саяси өмірдің трансформациялануының, негізінен саяси реформалардың нәтижесі деп қабылдау қажет. Аталған реформалардың мақсаты мен міндеттерінің бірі ретінде қазіргі кезеңдегі Қазақстанның жалпыәлемдік демократияландыру үрдісінің ағымына кірігіп, жедел өзгеріп жатқан әлемнің талабына бейімделу қажеттілігі тұрды. Сондықтан да, тәуелсіздік алған жылдардан бастап-ақ

Қазақстан үшін түрлі салалардағы шешімі табылуы тиіс мәселелер кешенінде қоғамды демократияландыру мәселесі болашақтағы қоғамдық-әлеуметтік үрдістерді,соның ішінде діни жағдайдың қалыптасуы мен дамуы үрдістерін айқындаушы факторға айналды. Ал өз кезегінде демократияландыру бұл әрқилы тармақтары мен жақтары бар кешенді мәселе, басқаларымен қатар оның ішіне гуманизм, адам құқығының басымдығын мойындау, діни сенім және ар-ождан бостандығы сияқты принциптер де кіреді. Яғни Қазақстанның өз тәуелсіздігін алып, демократиялық реформаларға бет бұру, сөз, баспасөздегі, БАҚ-ғы, мәдениет пен идеологиядағы бостандық пен жариялылық конфессионалдық плюрализмге алып келді.

Осыған орай, көптеген жылдар бойы діни сенім бостандығы шектеулі болған біздің еліміз үшін ар-ождан бостандығы ол мемлекет пен дін, дін мен қоғам, мемлекет және діни ұйымдар мен бірлестіктер арасындағы, яғни мемлекеттік-конфессионалдық қарым-қатынастардың бұрынғыдан өзгеше моделін қалыптастыруды білдірді. Адамдардың таңдау құқығындағы мүмкіндіктердің артуы да діни бағыттағы саясатты жүзеге асырудың механизмдері мен жолдарын бекітуді талап етті. Яғни діни процестердің жандануы белгілі бір құқықтық-саяси базаны, алғы шартты қажет етті. Мұндай алғы шартқа бүкіл КСРО-ғы саяси процестердің логикалық шешімі ретіндегі бұрынғы одақтық республикалардың өз тәуелсіздіктерін жариялауы, жаңа мемлекеттіліктің қалыптасуына байланысты оның өмір сүру бағытын реттейтін ҚР Жоғары Кеңесі қабылдаған «ҚР Мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заңы, 1993ж,1995ж қабылданған Конституциялар сияқты саяси, құқықтық-нормативтік құжаттардың қабылдануын да жатқызуға болады. Ал 1992 жылы Қазақстан Республикасының «Діни сенім бостандығы және бірлестіктер» туралы Заңының қабылдануы аталған мәселелерді реттеу, шешу және қадағалаудағы өз кезеңінің маңызды құжаты болып табылды. Заңның өзіне келер болсақ, бұл Заң Республика Конституциясында, сондай-ақ адам хұқықтары туралы халықаралық актілер мен келісімдерде баянды етілген азаматтардың діни сенім бостандығы жөніндегі хұқықтарын іске асыруға кепілдік береді[2]. Жалпы алғанда аталған Заңның қабылдануы нәтижесінде қазақстандықтар діни сенім бостандығы принциптерінің сақталып, осыдан діни процестердің тез арада өрістеп кетуіне ықпал еткен орасан зор артықшылықтарға, мүмкіндіктерге, құқықтарға ие болды.

Жалпы діннің жандану процесі туралы сөз қозғағанда қазақстанға қатысты ол еліміздің тарихымен, салт-дәстүрімен, өмір сүру образы және тәртібімен, ұлттық тәрбиемен араласып кеткен ислам діні туралы, және тарихи себептермен қалыптасуына байланысты православиелік бағыттағы христиандық туралы айтуға болар еді. Яғни тарихи жағдайларға байланысты еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін осы аталған дәстүрлі әлемдік діндердің жандануы, кеңес үкіметінің орнауына дейінгі қазақстандықтардың тұрмыс-тіршілігінде ұстанған қалпында оралуы күтілген еді. Шынымен дін институтының қазақстандық қоғамдық өмірге қайта оралуы ең алдымен исламмен байланысты болды және бұл түсінікті де. Тек Қазақстан үшін ғана емес, барлық Орта Азиялық мемлекеттердің жергілікті, түпкілікті халқы үшін Ислам Кеңес Одағының билігі орнағанға дейінгі ғасырлар бойғы ұстанған сенімі, діни-рухани мәдениеттің негізі, халықтың тұрмыс-тіршілігінің ажырағысыз бөлшегі болғандықтан «діни ренессанстың» ең алдымен мұсылмандық құндылықтардың жаңғыруымен байланыстылығы орынды құбылыс. Орта Азия және Қазақстандағы түркі тілдес халықтардың алғашқы наным-сенімдерін және басқа да діни ағымдарын ығыстырып, оның орнына орнығып, таралған негізінен Ханафи мазхабының сунниттік бағытындағы Ислам болды, және посткеңестік мемлекеттердің соның ішінде Қазақстанның қоғамдық өмірінде де өз жалғасын тапты.

Аталған жағдайды тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы діни көріністер айқындайды. Бұл ең алдымен, еліміздің тарихында алғашқы рет Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының құрылуы, діни қызметкерлерді дайындау мақсатында исламдық білім беру және ағартушылық орындарының ашылуы, ол оқу орындарындағы студенттердің шетелден білім алуға жіберіле бастауы(мыс Египет, Түркия), діни әдебиеттердің және діни сипаттағы мерзімдік басылымдардың шығарылуы, соның ішінде ең алғаш рет Құранның қазақ тіліне аударылып басылуы, мешіттердің жаппай қайта қалпына келтірілуі мен салынуы, мұсылмандардың қажылыққа бара бастауы және т.б.

Жалпы алғанда исламның ғасырға таяу қоғамдық өмірден жоғалып кетуіне қарамастан, оның жаңадан қалыптасқан саяси-экономикалық жағдайда тез арада, әр аймақта әркелкі болса да бірден өз позициясын нығайтып жандануы орын алды деп көрсетуге болады. Бұл процесс өзінің тәуелсіздігін алумен байланысты халықтың ұлттық сана-сезімінің оянуымен тұспа-тұс келіп, ұлттық бірегейлігі дін арқылы, атап айтқанда ислам арқылы көрсетіле бастады. Сонымен қатар діни қағидаларды бетке ұстау, көптеген жылдар бойы халық сеніп келген кеңестік идеологияның күйреуі, ал оның орнына халықты біріктіруші ұлттық идеяның болмауы да әсер етті.Тарихи кезеңге, географиялық, ұлттық, нәсілдік, экономикалық айырмашылықтарға қарамастан, кез-келген халық белгілі бір құндылықтар рухын насихаттайтын

саясатты қажет етеді, сол құндылықтарды жүзеге асыруға, соған жетуге күш-жігерлерін жұмылдырады, сол құндылықтар жолында құрбан болады. Және кейбір кездерде халық сол идеологияның бірден-бір дұрыс екендігіне де күмән келтірмей кәміл сенеді. Сондықтан да, ендігі жерде халықты біріктіруші құрал, адамдардың моральдық сүйеніші, тәрбие жүйесі, рухани тапшылықтың орнын толықтырушы, саяси-экономикалық өзгерістерге бірден бейімделе алмағандардың жұбанышы ретінде діннің ролі, ислами құндылықтар жүйесінің маңызы арта бастады. Әсіресе, қоғамды демократияландыру мен нарықтық қатынастар жағдайында кеңінен тарала бастаған батыстық құндылықтарды тежеуші, халықты оның ішінде жастарды жағымсыз қылықтардан бойын аулақ ұстауға ықпал етуші фактор ретінде ролі күшейді. Әрине, дін өзінің қағидалары мен қасиетті кітаптары, салт-жоралғылары арқылы адамдардың бойына адамгершілік, мейірімділік, жат қылықтардан бойын аулақ ұстау, өзін-өзі жетілдіру сияқты қасиеттерді қалыптастырудағы үлесі зор. Бірақ қазақстан жағдайында ислам өзінің жоғарыда аталған функцияларының шеңберінен шығып, өз ішінде бағыттар мен ағымдарға бөлінушіліктен пайда болған қарама-қайшылықты, деструктивті сипат ала бастады. Яғни исламды ұстанушы діндарлар әрекеттерінің нәтижесінде ислам қазақ жеріндегі ежелден келе жатқан формасында емес, мүлде басқа қырынан көрінді. Бұған ең алдымен салт-жоралғыларды атқарудағы, Құранды түсіндірудегі, діндарлардың сыртқы бейнесіндегі өзгешеліктерді келтіруге болады. Әсіресе қазақ халқының салт-дәстүрінде,тұрмысында, мәдениетінде болмаған әйелдер мен ерлердің киім үлгілері еліміздегі ислам туралы түсініктің өзгергенін көрсетті. Қайтадан жанданған дін адамдардың жеке ісі болудан қалып, қоғамдық сипатқа ие болды.

Ал исламдық ағымдардың қызметтерінің нәтижесі ретінде діни экстремизм мен терроризм көріністері, мемлекеттік тәртіпті өзгертуге шақыратын үгіт-насихат материалдарының таралуы және діни бірлестіктердің өз құжаттарына аталған мәселе туралы ережелерді қосу, ежелден келе жатқан ата-баба дәстүрін жоққа шығаратын уағыздар, діндарлар тарапынан өз беттерінше орынды және орынсыз жерлерде ислам дінінің қағидаларына, Құранға түсініктеме беру орын алды. Яғни исламдық бағыттағы діни бірлестіктер мен ұйымдар және олардың мүшелерінің, сенушілері мен ізін қуушыларының іс-әрекеттерінде бір жағынан ішкі саяси мәселелерге араласу, зайырлы салаға ауысуы, діннің саясат пен қоғамдағы үстемдігіне ұмтылу сияқты тенденциялары біліне бастаса, екіншіден жалпы ислам дінінің өзін бұрмалау, әркім өзінше түсіндіру, ағымдар арасындағы бәскелестік пен бір-бірінің идеяларын жоққа шығару және керісінше тек өздерінің ілімдерін бірден-бір дұрыс және шын деп насихаттау және сол ілім жолында ештеңеден тайынбау, өз идеологиясын радикалды тәсілдермен қорғау немесе тарату сияқты құбылыстар біліне бастады. Оның мысалы ретінде экстремистік және террористік топтардың ұйымдастыруымен еліміздің әр аумағында болған жарылыстарды келтіруге болады. Айта кетер жайт, исламның жандануы процесі тек Қазақстанға немесе Орта Азиялық мемлекеттерге ғана тән құбылыс болып қалған жоқ. Ол халықаралық аренадағы саяси күш ретінде пайда болып, әлемдік саяси процестердің акторына айналды және негативті, қауіп төндіруші сипатқа ие болды. Мысалы АҚШ-тағы 2001ж. болған жарылыс жалпы батыстық және батыстық емес дүниеде исламофобияны туындатып, өкінішке орай әлемдік қауымдастықтың мұсылман әлемін бүліндіргіш негативті сипатта қабылдай бастауына әкелді.

Сонымен қатар, еліміздегі діни процестер кешенінде тек исламның жандануы ғана орын алған жоқ. Бұл процестің келесі бір бағыты ол шетелдік миссионерлік қозғалыстармен және олардың діни қызметімен байланысты.

Қазақстандық қоғамға мүлде жат болып табылатын бұл қозғалыстың негізін Христиан дінінің ең көп тармақталған бағыты болып саналатын протестантизм құрады, ал барлық протестанттық шіркеулерге тән нәрсе- миссионерлік (лат.missio – міндет, тапсырма), басқаша айтқанда, өз дінін тарату [3]. «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» Заңның либералдығына қарамастан, жергілікті халықтың басым бөлігі ислам дінін ұстанатындығын, ал одан кейінгі саны жағынан көп орыс халқының дені православтық бағыттың жолын қуушылар деп есептейтін болсақ, республика аумағына келуші миссионерлердің қызметі ешқандай қолдауға ие болмай сондықтан да өз әлеуметтік базасын қалыптастыра алмауға тиіс еді. Ал жоғарыда аталған заңның қабылдануынан кейінгі діни ахуалды алып қарастыратын болсақ, дәстүрлі діндермен қатар протестантизмнің ішіндегі жіктелуден пайда болған көптеген ағымдар да жергілікті халық өкілдерінен қолдаушылар тапқанын көреміз. Жергілікті халық үшін дәстүрлі емес наным-сенім болғандықтан протестанттық деноминациялар мен секталардың алдын-ала нақты жоспары мен дайындығы бар, айтарлықтай қаржы ресурстарын иеленді. Оларды ерекшелейтін белгілердің қатарын да рухани және материалдық көмек көрсету, қайырымдылық шараларын ұйымдастыру, үгіт-насихат жұмыстарының жақсы жолға қойылуы мен қатаң және нақты ұйымдастырылуы құрайды. Қазақстандық қоғамның барлық жіктеріне осындай мақсаткерлікпен ықпал

ету барысында, протестанттық ағымдар өзінің адептер санын тез арада көбейте бастады. Олардың қатарын бұрын ешқандай дінді ұстанбайтындар, яғни атеистер де, барлық салт-жоралғыларды жасамаса да өз дінінен хабардары бар ислам және православтық сенімдегі адамдар, әр-түрлі ұлттар мен түрлі жастағылар құрады. Осылайша, өздерінің бұрынғы бағыт-бағдарларының, жүйеленген реттелген өмірлерінің өзгеруі, жалпы қоғамның өзгеруі, адамдардың да діни сана-сезімдеріндегі, діни талғамдарындағы өзгеріске әкеліп, прозелитистік құбылыстардың кеңінен таралуын туындатты. Сонымен, діни процестердің мазмұны болып табылатын діннің қайта жандану процесі өте аз уақытты қамтыса да, дәстүрлі және дәстүрлі емес діндер және олардың ұйымдары мен бірлестіктерінің, түрлі конфессиялар мен деноминациялардың, секталардың қызметі жаңа қоғамдық құбылысқа айналды. Бұл өз кезегінде, діни саланы мемлекеттік реттеуге байланысты аса маңызды қадам болып саналатын 2011ж. қазан айында «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңының қабылдануына әкелді. Әрине бұрынғы Заңға қарағанда белгілі бір дәрежеде қаталдау болып саналатын бұл Заңның қабылдануы ең алдымен елімізде қалыптасқан діни жағдайды, соның ішінде діни ұйымдар мен бірлестіктердің қызметін реттеуге бағытталған, уақыт талабынан туындаған қажеттілік болды. Жаңа Заң діни салт-жоралғылар мен рәсімдерді атқару тәртібіне, діни бірлестіктерді құру және тіркеу талаптарына, дінтану сараптамасы мәселелеріне айтарлықтай өзгерістер енгізді. Аталған Заң қабылданғаннан кейін бір жыл ішінде барлық діни бірлестіктер қайта тіркеуден өтіп, нәтижесінде, 2011 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 46 конфессия мен деноминацияларды біріктіретін 4551 діни бірлестік пен заңды тұлға белгілері жоқ аз діни топтардан Қазақстанда 17 конфессия өкілдеріне құралған 3088 діни бірлестік пен олардың филиалдары қалды. Осылайша, діни бірлестіктердің 32%-ы немесе үштен бірі қысқарды[4].

Қазақстандағы діни-саяси процестерді талдауды қорытындалайтын болсақ, ол ең алдымен дін мен саяси саланың өзара тығыз байланыстылығын көреміз. Қоғамдағы саяси процестер діни саладағы өзгерістерді туындатты. Діннің рөлінің артуы мойындалса да, конституцияда бекітілген зайырлылық принципі сақталуда және құқықтық нормалар арқылы мемлекеттік-конфессионалдық қарым-қатынастарды реттеуге қол жеткізіліп отыр. Сонымен қатар, қоғамдық тәртіп пен ұлттық қауіпсіздікке діни фактордың деструктивті ықпал ету мүмкіндігі де жоққа шығарылмайды. Қазақстандағы діни процестер дін мәселесінің күрделенуі мен саясилануының жалпы әлемдік тенденциясынан тысқары қалған жоқ, және мемлекетіміздің поликонфессионалдық сипатына орай қарама-қайшылықты, келеңсіз құбылыстардың орын алғандығын да көруге болады.

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы Қазақстан халқына Жолдауы.

2. Қазақстан Республикасының Заңдары: Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы. – Алматы:Қазақстан, 1992. – 128-б.

3. Артемьев А.И. Дінтану: Жалпы дінтану негіздері, діндер тарихы, Қазақстандағы діндер. – Алматы, «Бастау» баспасы, 2010. – 331-б.

4. Егемен Қазақстан, 25 қазан, 2012

ӘОЖ: 22/29 (574)

ДІНИ ҰЙЫМДАРДЫ ЖІКТЕУ ҮЛГІСІ: Э.ТРЁЛЬЧТІҢ КӨЗҚАРАСЫ

Қ.К.Матжанова - гуманитарлық ғылымдар магистры

Мақала XX ғасырдың басында дінтану ғылымның ауқымында діни ұйымдарды жіктеудің «шіркеу-секта» үлгісін қалыптастырғандардың бірі Эрнст Трёльчтің көзқарастарын зерттеуге арналған. Дінтану ғылымы жеке ғылым саласы болып қалыптасқан кезден бастап діндердің ұйымдық құрылымын зерттеу, оларды жіктеу, діни ұйымдардың типологиясын жасау маңызды мәселелердің бірі болды. Бұл бағыттағы алғашқы зерттеу жұмыстары М.Вебердің есімімен байланысты. Ол діни ұйымдардың «шіреку-секта» үлгісін ұсынған болатын. М.Вебердің осы үлгісін протестанттық неміс теологы, тарихшы, философ, дін әлеуметтанушысы Эрнст Трёльч жалғастырған. Э.Трёльч өзінің еңбектерінде «шіркеу» мен «сектаға» анықтама бере отырып, олардың арасындағы басты айырмашылық мүшелік болып табылады деген тұжырым жасаған. Оның пікірінше, шіркеуге мүше болу мұралық негізде жүзеге асса, секта секілді ұйымға мүшелік ерікті түрде, діндарлардың саналы таңдауы арқылы жүреді.

Сонымен бірге, мақалада Эрнст Трёльчтың мистика, жалпы дін ауқымындағы мистицизм мәселесі

бойынша ойлары да қарастырылады.

Тірек сөздер: дін, христиан діні, діни ұйым, діни сенім, шіркеу, секта, типология, мистицизм.

В статье рассматриваются взгляды одного из основоположников типологии религиозных объединении «церковь-секта» Эрнста Трёльча, которая была сделана в начале XX века в рамках религиоведческой науки. С первых дней становления религиоведения как отдельной отрасли науки проблема исследования организационной структуры религии, их классификация, создание типологии религиозных объединении была одной из важных, актуальных. Первые работы в этом направлении связаны с именем Макса Вебера. Он предложил типологию религиозных объединении «церковь-секта». Типологию М. Вебера развил протестантский немецкий теолог, историк, философ, а также представитель социологии религии Эрнст Трёльч. В своих работах по своему подчеркивая рамки определения «церкви» и «секты», Э.Трёльч выявил, что основное различие между ними заключается в членстве. По его мнению членсто в рамках церкви осуществляется на наследственной основе, а членство в секту происходит добровольно, на основе осознанного выбора.

Вместе с тем, в статье уделено внимание взглядам Эрнста Трёльча о мистике, о религиозном мистицизме в целом.

Ключевые слова: религия, христианская религия, религиозное объединение, религиозная вера, церковь, секта, типология, мистицизм.

In article views of one of founders of typology religious association Ernst Tryolcha's "church sect" which was made at the beginning of the XX century within theological science are considered. From the first days of formation of religious studies as separate branch of science the problem of research of organizational structure of religion, their classification, creation of typology religious association was one of important, actual. The first works in this direction are connected with Max Weber's name. He offered typology religious association "church sect". M. Weber's typology was developed by the Protestant German theologian, the historian, the philosopher, and also the representative of sociology of religion Ernst Tryolch. In the works on the emphasizing a framework of definition of "church" and "sect", Э.Трёльч revealed that the main distinction between them consists in membership. In his opinion членсто within church it is carried out on a hereditary basis, and membership in sect happens voluntary, on the basis of a conscious choice.

At the same time, in article the attention to Ernst Tryolcha's views about mysticism, about religious mysticism as a whole is paid.

Keywords: religion, Christian religion, religious association, religious belief, church, sect, typology, mysticism.

Діннің адамзат қоғамында алатын орны ерекше әлеуметтік құбылыс екені сөзсіз. Діни сенімнің алғашқы түрлерінен бастап, қоғамдық құрылымның басқа бөлімдерімен қарым-қатынасқа түсу үшін діннің нақты бір әлеуметтік ұйымдар түрінде іс-әрекет етуі қажет болды. Діннің ұйым ретінде қалыптасуы әлеуметтік дифференциацияның жоғары деңгейін керек ететіні дәлелдеуді қажат етпейді. Ең бірінші діни ұйымдар «құпия қауымдар» ретінде әрекет етсе, қоғамның даму барысында діни негізде құрылған әлеуметтік топтар пайда болды. Сондықтан, ғасырлар екшеуінен өткен нақты діни ұйымдардың құрылымдық негізін анықтау, өзіндік ерекшеліктерін айқындау, ұстанымдары мен құндылықтарының айырмашылықтарын ашып көрсету арқылы сол діни ұйымдарды жіктеу, ортақ негізде топтастыру діндерді зерттеумен айналысатын көптеген ғалымдардың еңбектерінің басты мәселесі болып табылады.

Дінтану ғылымы мен дін әлеуметтануы тарихында М.Вебер мен Э.Трёльчтың орыны ерекше. Олар ұсынған діни ұйымдарды топтастырудың «шіркеу-секта» деп аталатын үлгісі сол кездегі діндерге, әсіресе христиан дініне қатысты өте көлемді мәліметтерді зерделеу негізінде жасалған қорытынды тұжырым болып табылады. Осы діндерді жіктеудің «шіркеу-секта» үлгісі діндердің әлеуметтік құрылымын және қоғамда әрекет ету жолдарын теориялық тұрғыдан талдаудың нәтижесі. М.Вебер мен Э.Трёльч діни ұйымдарды классификациялауда өз үлгілерін қалыптастырып, толықтырып қана қоймай, дінтану ғылымында жаңа бір саланың іргесін қалады. Олар ұсынған ғылыми тұжырымдар негізінде діни ұйымдарды топтастырудың жаңа бағыты айқындалды, дінтану теориясы дамыды.

Жалпы шіркеу мен секта ұғымдарының этимологиясын қарастыратын болсақ, қолданыстағы шіркеу ұғымының екі жағы бар деуге болады. Ол грек тілінде – kyriake, латын тілінде –ecclesia сөзбе-сөз құдай үйі немесе жаратушының ғибадатханасы дегенді білдіреді. Христиандық діни дәстүрде шіркеу ұғымы бір жағынан табынатын, сиынатын орынды білдіретін осы тар мағанада қолданылады. Екінші жағынан бұл

ұғым белгілі бір тарихи жағдайда қалыптасқан діни қауымдар мен топтардың өзара қатынастары мен осы қауымдар мен топтардың сыртқы әлеммен байланысын реттейтін құрал түрінде пайда болған діни бірлестікті сипаттайды. Көбінесе бұл ұғым христиан дініндегі иерархиялық құрылымды білдіру үшін қолданылады. Ал секта ұғымына келетін болсақ, ол латын тілінде-адамдардың тұйық тобы, ілім, бағыт деген мағана береді. А.И.Артемьевтің пікірінше: ««Діни секта» ұғымы қандай да бір жаңа діни бағыттың дамуындағы белгілі бір мезгілді немесе кезеңді бейнелейтін діни бірлестіктің түрі. Ол қашанда бір сенімдегілердің діни бірлестігіне біртіндеп ене отырып, іс жүзінде барлық діни бағыттардың ішінде оппозициалық ағым түрінде пайда болады» [1].

«Шіркеу мен сектаны» екі тәуелсіз түр ретінде қарастыру Макс Вебердың идеясы болып табылады. М.Вебер 1905 жылғы «Протестанттық этика және капитализм рухы» еңбегін нақты діни құрылымдарды зерттеу және олардың ұйымдық түрін анықтауға арнамаса да, алғаш рет «шіркеу» және «сектаны» екі түр деп қарастыру туралы ойын білдірген болатын. М.Веберды жақсы білетін протестанттық неміс теологы, тарихшы, философ, дін әлеуметтанушысы Эрнст Трёльч оның теориясын ары қарай жалғастырды. 1912 жылы Э.Трёльчтың «Христиан шіркеулері мен топтарының әлеуметтік ілімі» еңбегі жарық көрді. Бұл еңбегінде ол «шіркеу» мен «сектаның» түрлік айырмашылығы туралы жазды және оларға қатысты түрге бөлудің көптеген көрсеткіштерін ұсынды. Жалпы ол дінге қатысты, әсіресе христиан дініне қатысты салыстырмалы талдау жүргізген. Сол талдау нәтижесінде христиан діні жалғыз ақиқат дін емес, тек әлемдік діндердің бірі ғана деген тұжырымға келген. Сонымен қатар, Э.Трёльч христиан дінін барлық діндердің шырқау шегі және болашақтың дінінің негізі деп те қарастырған.

Э.Трёльчтың негізгі идеяларының басым бөлігі 1908-1910 жылдар аралығында «Әлеуметтік ғылымдар және әлеуметтік саясат архивында» жарияланған еді. Ал «Христиан шіркеулері мен топтарының әлеуметтік ілімі» еңбегінде кальвинизм, протестанттық секталар және мистицизм туралы тұжырымдары, қорытынды ойлары баяндалған болатын.

Христиан дініне қатысты секталар оның пайда болу кезінен бастап қатар жүріп отырды. Бірақ қазіргі заманға өту барысында ғана кең тараған және маңызды құбылысқа айналуда, - деп атап көрсете отырып, Э.Трёльч «шіркеу» мен «секта» арасындағы басты ерекшелік оларға мүшелік болып табылады деді. Оның пікірінше: «Шіркеудің мәні объективті мекеме болуында. Адам туылғаннан нәрістеге қатысты орындалған Шоқындыру рәсімінің арқасында шіркеуге кіретін болады, өмірінің ақырана дейін сиқырланған шеңбердің ауқымынан шықпайды» [2]. Ал сектаға келетін болсақ, Э.Трёльч М.Вебер секілді ондай ұйымға мүше болудың еріктілігін, оған діндарлардың саналы түрде келетінін айтады. Э.Трёльчтың ойынша сектаның басты ерекшелігі мынандай: «Объективті құрылымның институционалды ұстанымына қарама-қарсы секта ерікті қауым болып табылады. Оған саналы түрде өз ниетін білдіріп кіреді. Бұл жағдайда барлығы нақты жеке жауапкершілік пен бірге болуға келіп тіреледі; әркім бұл қауымға оның ерікті мүшесі ретінде қатысты; сактаның мүшелерінің арасындағы байланыс ортақ иелік арқылы емес, жеке өмірлік ұстаным арқылы жүзеге асады» [3].

Жалпы Э.Трёльч шіркеу мен сектаны діни сенімнің әлеуметтік тұрғыдан әртүрлі жолдармен көрініс табуы деп түсінеді. Христан дінінің басты тұжырымдарын және этикалық талаптарын түсіну, қабылдау, орындаудың әртүрлілігі христиан дініне қатысты түрлі ұйымдардың болуына әкеледі. Ол христиан дінінің басты, негізгі құрылымдық ілімдерінің әлеуметтік және этикалық салдарлары мен оның қоғамдық қарым-қатынастармен байланысын ашып көрсетуге тырысты. Шіркеу діни дәстүрді, евхаристік рақымдықты және юридикцияны сақтаушы ретінде рақымдықтың объективті қазына қоры секілді. Ол қорды әрдайым ашып отырып, әртүрлі діни рәсімдерде пайдаланып отыру керек. Ол рәсімдерге қатысу арқылы шіркеуге берілген ғажайып, құдіретті күш діндарларға әсер етеді. Шіркеу өзінің құдіретті күшінің немесе қасиетті күшінің арқасында әрқашан әлеммен қарым-қатынасқа түседі, ол әрдайым әлемдік өзгерістерге ашық, оларға ықпал етеді, өзі де сол өзгерістердің ықпалын сезінеді. Оның басты ерекшелігі-универсализм, әмбебаптық. Шіркеуге тән ерекше, құдіретті күштің болуына деген сенім оның барлық адамдарды өз ықпалына тартуына, осы шіркеудің іс-әрекеті арқылы құдыретті күштің адамдарға әсер етуі –шіркеудің барлық қоғамға өз үстемдігін орнатуға және қоғамның әр мүшесін әртүрлі жолдармен өз қарамағына тартуға мүмкіндік береді. Ал сектаға туылғаннан кірмейді. Ол діндар адамның саналы таңдауы. Христиан дініндегі нәрістені шоқындыру рәсімі христиан әдет-ғұрпында ең басынан бастап болған емес. Осы рәсім сектанттар тарапынан әрдайым қабылдамауды тудырды, қарсы шығуға негіз болды. Қайрымдылық пен рақымдық секта мүшелері үшін шіркеулік рәсімдер арқылы берілген ізгілік емес, оның өзіндік жеке жетістігі. Индивидуализм қауымды шайқалтпайды, керісінше оны нығайта түседі. Өйткені бүкіл қауымның жетістігі, оған кіретін жеке адамды ақтаушы, айқындаушы болып табылады. Шіркеу өзіне берілген құтқару рақымын рәсімдер арқылы жүзеге асыруына байланысты бүкіл

халықты құтқарушы орынға айналуы мүмкін, сол арқылы христиан дінінің басты ұстанымдарын саяси-әлеуметтік құрылымға таратады және өз қажеттіліктерін өтейді. Оған қарама-қарсы қоғамдық құрылымның шет жақтарынан орын алған секта – аз көлемдегі топтар. Ол өз мүшелерінен діни ерекшелікті, толық берілгендікті талап етеді, діни сенімнің ерекшелігі арқылы өздерін қоғамға төзімділікпен, тағаттылықпен қарауы немесе қарсы қойуы, яғни қоғамды қабылдамауы мүмкін. Олар мемлекет пен қоғамды бақылауға немесе олардың құрамдас бөлігі болуға тырыспады, керісінше секталар олардан алшақ болуға немесе төзімділікпен қарауға тырысты, тіпті оларды өз қауымдастығымен ауыстыруға ұмтылды. «Екі түр де қоғамдағы нақты жағдаймен және қоғамның дамуымен тығыз байланыста болады. Бірақ толық дамыған шіркеулер мемлекет және үстем таптарды пайдаланып, жалпы тәртіптің (құрылымның) құрамдас бөлігі болып, оны қолдап және одан қолдау мен қорғау тауып, сол арқылы оның өзі мен оның дамуына тәуелді болса, секталар керісінше, қоғамның төменгі сатысындағы топтармен немес мемлекет пен қоғамға қарсы шыққандармен байланысты еді, олар тіпті жоғарыдан төмен түсіп емес, төменде жұмыс істеді деуге болады» [4].

Э.Трёльч ұсынған шіркеу мен секта жіктеуінің төрт жағы бар. Бірінші жағы бұл түрлердің ұйымдық құрылымына байланысты. Ол діни ұжымның негізгі құрылымдық сипаттарын анықтауға тырысты. Басты көңіл аударған мәселелер – ұйымның пайда болуы, құрылымы, доктринасы, ұстанатын ережелері, жүргізетін саясаты және ұйым ретіндегі ұмтылатын ұйымдық үлгісі (идеалы).

Шіркеу мен сектаны жіктеудің екінші жағы оларды абстракциялы концепциялар, яғни идеалды типтер деп қарастыруы. Бұл діни ұйымдардың сипаты діни кеңістіктің нақты жағдайында, объективті салыстырмалы талдау барысында толық, дәл сәйкес келмеуі мүмкін. «Біздің алдымызда екі әртүрлі әлеуметтік түр. Бұл...нақты тәжірибеде олар кездейсоқ бір-бірімен жиі кездесуі (соқтығысуы) мүмкін болатын айғаққа қарамастан, шындық. ...Бірақ «секта» қайсы бір шіркеудің құлдырауының көрсеткіші немесе осы секілді қорытынды тұжырымдар емес, христиандық ойдың дербес әлеуметтік түрі» [5].

Шіркеу мен сектаны жіктеу барысында олардың бір-біріне тәуелсіз құрылымдар екенін мойындай отырып, оларды бір құбылыстың екі қарама –қарсы жағы деп қарастырмау керек. Христиан дініне қатысты шіркеу де, секта да бір ілімнен бастау алады. Олардың екеуі де Ізгі хабардағы ұстанымдарды басшылыққа алады, Ізгі хабардағы ойлардың тікелей жалғасы болып табылады.

Осыған орай, христиан дінінің ертедегі шіркеуі діни құрылымның шіркеулік және секталық түрлерінің ортасында тұрса да, христиан ілімінің даму барысында түр блып қалыптасса да, бұл екі түрдің біреуі де екіншісінен дамыған жоқ. Олардың екеуі де ертехристиандық шіркеу мен Ізгі хабардан бастау алады. Э.Трельч «секта» шіркеудің өнімі емес және уақыт өте шіркеуге айналмайды деп атап көрсетеді. Сонымен Э.Трёльчтың ойынша «шіркеу» мен «секта» христиан дінінде екеуіне де ортақ ұстанымдар мен қағидалар бар, зерттеу тұрғысынан алғанда бір-біріне тәулесіз, бірақ нақты діни кеңістікте бір-бірімен байланысты идеалдық түрлер болып табылады.

Э.Трёльчтың христиан дінін зерттеу барысында ерекше көңіл аударған мәселесі – мистицизм мәселесі. Жалпы мистика ұғымы көбінесе мазмұны бұлынғыр, түп мәніне тез арада оңай жете алмайтын, нақты негізі белгісіздікпен бейнеленген құбылыстарды сипаттауға қолданылады. Көпшілік бұқаралық ойлау жүйесінде мистицизм қатарына телепатия, спиритуализм, медиум, магия, акультизм, парапсихология тағы басқа адам санасының толық зерттелмеген бөліктерімен тығыз байланысты әртүрлі құбылыстарды жатқызады. Мистика – гректің «көзді жұмып, тек құлақпен қабылдау» деген мағанада қолданылатын етістігінен тараған ұғым. Мистика адмдардың жаратылыстан тыс, басқаша күшпен тікелей байланысына деген сенімін және осы сенімді арнайы іс-әрекет арқылы жүзеге асыруын бідіреді. Мистицизм адамның жаратушымен байланысын пайымдау, мистикалық іс-әрекетті жүйелеу туралы ілім, яғни мистицизм объектісіне, мақсатына, әдіс-тәсілдеріне сәйкестендірілген ілімдер жиынтығы. Мистикалық іс-әрекет немесе тәжірибе мистицизмның маңызды негізі, айрықша білімнің көзі. Діннің негізгі идеясы, түп қазығы жаратылыстан тыс құдіретті күшке деген сенім екені белгілі. Ол құдіретті күш нақтылы, шындық деп қарастырады. Міне, осы шындыққа бастайтын жолдардың бірі-мистицизм. В.И.Гараджаның пікірінше, Э.Трёльч мистицизмды шіркеу мен секта секілді діни құрылымның тағы бір ұйымдық түрі деп қарастырады [6]. Э.Трёльчтың ойынша мистицизм – бірікпеген индивидуализм. Ол бірінші болып мистицизмнің әлеуметтік жағына мән берген. Жалпы алғанда, мистицизм діни құбылыс ретінде нақты бір ұйымға бағытталмаған, оған діни ұйым және шіркеу ұғымдары жат. Бірақ христиан дінінде өз діни ілімдерінің негізінде әлде бір тәуелесіз ұйымдарды құрайды. Ол «рухани ілімнің» ішінде бауырластықтар тәрізді шағын топтар немессе рухани басшылары немесе көсемдері басқаратын топтар құрылады. Бұл топтардың мақсаттары тек өздеріне байланысты. Олар тәлім алуға бағытталған шағын топ болып табылады. Бұл топтарда тұрақтылық жоқ: олар оңай құрылады және нақты жағдайға байланысты оңай

және табиғи түрде өзгеріске ұшырайды. Мистицизм, ең алдымен, нақты догмалар мен құлшылық ету түрлеріне оппозиция түрінде пайда болады. Олар үшін қалыптасқан құлшылық түрі көпшіліктің діни сенімі болып табылады. Сондықтан да, олар өз сенімін адам жанын мистиктің ішкі дүниесіне сай Құдай патшалығына дейін көтеру деп түсінеді.

Э.Трёльч мистицизмді діни құрылымның жеке бір түрі деп қарастырып қоймай, екі түрлі мистцизмды сипаттайды: діни дәстүр ауқымында пайда болып, дәстүрден тыс кетпейтін мистицизм және діни дәстүрден қол үзген, өзін дербес діни ұстаным деп танитын мистицизм. Бірінші түрдегі мистицизм шіркеудің ішінде қалады, оны басқа ұйыммен айырбастауға тырыспайды. Мистицизмның екінші түрі діни бірігудің барлық түрін де керек қылмайды. Олар үшін ең маңыздысы мистиктың өзіндік ішкі рухани тәжірибесі. Сол ішкі тәжірибе оның діни ілімінің негізі болады.

Сонымен, Э.Трёльч өз еңбегінде әлеуметтік және экономикалық жағдайларды талдай отырып, христиан дініндегі шіркеулер, секталар, топтардың пайда болуы мен даму ерекшеліктерін анықтады. Діни құрылымдарды зерттеу барысында оларды жіктеудің шіркеу – секта деген түрін ұсынды. Э.Трёльчтың діни құрылымдарды жіктеу үлгісі діндердің ұйымдық құрылымын зерттеуге байланысты кейінгі кездерде жүргізілген ғылыми-зерттеу жұмыстарына негіз болды.

1. Артемьев А.И. Діntану:жалпы діntану негіздері,діндер тарихы, Қазақстандағы діндер. Алматы, 2008.- 49 б.

2. Трельч Э. Црековь и секта // Религия и общество.Христоматия по социологии религии. Москва, 1996.- С.229

3. Сонда: С. 234.

4. Сонда: С.222

5. Сонда: С.233

6. Гараджа В.И. Религиоведение. Москва, 1994.- С.154.

УДК 323.1:21/29 (574)

ҚЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ДІНИ-САЯСИ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Г.Т. Төлегенова Абай атындағы ҚазҰПУ, Магистратура және PhD докторантура институты, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының 2- курс магистранты

Мақалада Қырғыз Республикасындағы діни-саяси процестердің даму ерекшелігі және оған ықпал етуші факторлар қарастырылған. Орта Азиялық посткеңестік мемлекеттердің ішінде Қырғыз Республикасы өзінің діни де, саяси да процестерінің дамуының динамизмімен ерекшеленетін мемлекет деуге болады. Өзінің тәуелсіз дамуын бұрынғы Кеңес Одағының құрамындағы мемлекеттерге тән сценарий бойынша бастай отырып, дегенмен Қырғыз Республикасы діни-саяси өзгерістердің өрістеуінің өзіндік тәжірибесіне ие болып отыр. Бұны әсіресе республиканың тәуелсіздік алу қарасаңында елдегі биліктің ауысы процесіне байланысты «Орта Азиядағы демократия аралы» деген сипатқа ие болуы, одан бергі уақытта бірнеше төңкерістер мен конституциялық реформалардың жүзеге асуы, ұлтаралық және билік пен оппозицияның арасындағы таусылмас қарама-қайшылықтар, саяси тұрақсыздық дәлелдейді. Демократиялық, құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның маңызды принциптері болып саналатын діни сенім және ар-ождан бостандығының жариялануы да, елдегі діннің жандануының көріністері де, әлеуметтік-экономикалық және саяси себептер негізінде діни ұйымдардың ортаазиялық аймаққа қауіп төндіретіндей дәрежеде қарқынды дамуы да аталған саяси процестер аясында өрбіді, солармен бірге астасып дамыды және даму үстінде.

Тірек сөздер: демократияландыру, революция, конституциялық реформа, діни-саяси процестер, діни сенім және ар-ождан бостандығы, зайырлы мемлекет, исламдық бағыттағы радикалды топтар, миссионерлік, архаикалық наным-сенім, экстремизм, терроризм, есірткі трафигі.

В статье рассматриваются особенности развития религиозно-политических процессов в Кыргызской Республике, а также факторы влияющие на данную проблему. В настоящее время Кыргызская Республика отличается динамизмом как религиозных так и политических процессов среди государств центральноазиатского региона. В целом развиваясь по сценарию характерным для всех республик

входивших в состав бывшего Советского Союза, тем не менее Кыргызстан имеет собственный опыт в развитии религиозно-политических изменений.

Ключевые слова: демократизация, революция, конституционные реформы, религиозно-политические процессы, свобода совести и вероисповедания, светское государство, радикальные группы исламской направленности, миссионерство, архаичные формы верования, экстремизм, терроризм, наркотрафик.

The article discusses the features of the development of religious and political processes in the Kyrgyz Republic, as well as factors affect this problem. Currently, the Kyrgyz Republic is different dynamism as religious and political processes among the Central Asian region. In general, developing scenario common to all republics of the former Soviet Union, however, Kyrgyzstan has its own experience in the development of religious and political change.

Keywords: democratization, revolution, constitutional reform, religious and political processes, freedom of conscience and religion, the secular state, the radical Islamic group orientation, missionary, archaic forms of beliefs, extremism, terrorism, and drug trafficking.

Бұрынғы Кеңес Одағы құрамындағы Орта Азиялық мемлекеттердегі қазіргі діни-саяси процестердің қалыптасуы мен дамуында көптеген ортақтық белгілердің бар екендігі мәлім. Өйткені жалпы алғанда ұқсас жағдайларда дамыған мемлекеттерде қоғамдық институттар да процестер де ұқсас болып келеді. Яғни, әр халықтардағы қоғамның статикалық және динамикалық сипаттамаларын қарастыра отырып, олардың шығу тегін, себебін анықтай отырып, осыған ұқсас тарихи, әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайда дамыған халықтарда сәйкес сипаттамалар болатындығы туралы заңдылық сақталады. Дегенмен, әрбір елді жекелеп алып қарастырғанда олардың әрқайсысының діни-саяси дамуының динамикасы ерекше болып келеді және бұл олардың ұлттық тарихының бір элементін құрайды. Бұл бірегейліліктің себебі әр қоғамдық құбылыстың түрлі факторлардың ықпалымен қалыптасатындығында. Ал өзінің күрделілігі және көпқырлылығымен сипатталатын діни-саяси процестердің ерекшелігі және бұдан туындайтын айырмашылықтар көптеген объективті және субъективті: экономикалық, әлеуметтік-таптық, мәдени, психологиялық құбылыстар ықпалымен жүреді. Өз кезегінде діни және саяси ахуал да аталған құбылыстарға өзінше әсерін тигізеді. Осыған орай, саяси және діни процестер мен олардың көріністерін зерттеу барысында жиі әлеуметтану, экономика, психология, заң ғылымдары, философия т.б. салаларындағы жетістіктер пайдаланылады.

Қырғыз Республикасы да өзінің тәуелсіз дамуында жаһандық, әлемдік, аймақтық діни-саяси процестерге кіріге, ортақтаса отырып, өзіндік ерекшеліктерге ие мемлекеттердің бірі. Діни және саяси өмірден көрініс тауып отырған бұл процестер, жалпы қырғызстандық қоғамды басқа ортаазиялық мемлекеттерден ерекшелеп, халықаралық саясатта өзінің орнын иеленуге ықпалдасып отыр. Бұл ерекшеліктердің дені ең алдымен елдегі саяси процестермен байланысты болғандықтан, ал діни процестер өз кезегінде саяси өзгерістердің нәтижесі екендігін ескеретін болсақ, елдің саяси жүйесіндегі өзгерістерді алдымен қарастыруды жөн деп санаймыз.

Жалпы қырғыз қоғамындағы саяси процестердің ерекшелігі бұл саяси билік мәселесімен және басқа да ортаазиялық мемлекеттермен салыстырғандағы саяси биліктің күштілігі мен әлсіздігіне, басқарудың тиімділігі мен нәтижесіздігіне байланысты. Саяси билік мәселесі мемлекеттің өз тәуелсіздігін алу қарсаңынан бастап, қазіргі кезеңге дейін қарама-қайшылықты мәселелердің бірі болып отыр. Атап айтқанда атақты «Орта Азиядағы демократия аралы» атауының өзі бұл мемлекеттегі саяси биліктің ауысуымен байланысты берілген. Өйткені, жалпы алғанда демократиялық құндылықтарға бет бұру, қоғамды демократияландыруға ұмтылу процесі бұл тек Кеңес Одағының ыдырауымен байланысты басталған құбылыс емес, коммунистер билігіне оппозициялық көзқарасты ұстану, тоталитарлық жүйеге деген наразылық, елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың нашарлауына саяси элитаны кінәлау сияқты көңіл-күй тәуелсіздік қарсаңында-ақ орын алған болатын. Мысалы саяси салада 1980-жылдардың аяғында әрекет етуші ресми өкімет құрылымдарының жүргізіп отырған саясатымен келіспеген оппозициялық қозғалыстар мен бірлестіктер пайда болды. Ресми билік пен оппозиция арасындағы қарама-қайшылықтар соңғылардың жеңісімен аяқталып, президент лауазымы енгізілгеннен кейін бұл қызметке демократтар өкілі А.Акаевтың сайлануы, сол кезеңдегі саяси биліктің ауысуының ерекше бір жолы болып табылды. Яғни бұл жерде басты бағыт елдің демократиялық принциптерді жүзеге асыру екендігін көреміз. Бұл қағиданы елде соңғы жылдары биліктің ауысуына байланысты орын алған төңкерістер мен көптеген конституциялық реформалар, оппозиция өкілдерінің үздіксіз шерулері мен жиындары да дәлелдейді.

Тұтастай алып қарайтын болсақ, қазіргі кезеңдегі діни ұйымдар мен бірлестіктердің өздері тікелей

атқаратын міндеттерінен мүлдем шығып қарқынды дамуы жоғарыда келтірілген қоғамды демократияландырудан, батыстық саяси құндылықтар мен тәртіпті қырғызстандық қоғамға көшіре салуға ұмтылудан, жалпы шет елдің дамыған мемлекеттеріне өзін демократиялық талаптарға сай екендігін көрсетуден бастау алады. Тоталитарлық немесе авторитарлық саяси жүйелердің ыдырауы нәтижесінде демократиялық тәртіпке көшу посткеңестік мемлекеттерге, соның ішінде Орта Азия елдерінің де тарихи-саяси дамуындағы ортақ сипат. Дегенмен бұл тенденция әсіресе Қырғызстандық тәжірибеде айқын көрініс тапты. Өйткені аталған мемлекеттердің көпшілігінде дерлік ол декларативті түрде қалды, шын мәніндегі билік ауысуы болған жоқ, сәйкесінше басқару стилі де өзгермеді, билік өз күшін әлсіреткен жоқ. Саяси жүйедегі құрылымдық-функционалдық өзгерістерге қарамастан басқа саяси топтардың күшейуіне жол берілген жоқ, билік сабақтастығы орын алды. Ал Қырғызстандық демократияға көшу процесінде саяси мәселелерге көп мән беріліп, нәтижесінде биліктің өзінің әлсіреуіне әкелді. Осындай саяси алғышарттар қоғамдық өмір мен процестерге басқа саяси күштердің, әлеуметтік институттардың соның ішінде діни ұйымдар мен бірлестіктердің ықпалын күшейтті, олардың сандық және сапалық жағынан дамуына жағдай жасады, қоғамдағы діни сананың түпкілікті өзгеруіне әкелді, тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап-ақ республикаға шетелдік түрлі ағымдар мен миссиялардың «лап коюына» жол ашты.

Діни ұйымдардың қызметінің қарқынды дамуына тәуелсіз мемлекеттің конституциясы қабылданбастан бұрын «Діни сенім және діни ұйымдар туралы» Қырғыз Республикасының Заңының қабылдануы зор ықпал етті. 1991ж. желтоқсан айында қабылданып, өзінің либералдық сипатымен ерекшеленген бұл заңда адамдардың өз діни қажеттіліктерін қанағаттандырумен және діни еркіндікпен байланысты құқықтары, діни ұйымдардың жағдайы және олардың мемлекетпен қарым-қатынасы көрсетілді. Жалпы алғанда заңның мазмұнында діни ұйымдардың қызметін, мемлекеттік-конфессионалдық қатынастарды реттеу, қадағалау және тыйым салу бойынша механизмдерін белгілеуге қарағанда, адамдардың діни сенім бостандығына қатысты жағдайын гуманизациялау принциптері көбірек көрініс тапқан. Ендігі жерде діни ұстаным, белгілі бір діннің жолын қуушылық, діни сенімді таңдау және діни догмалар мен көзқарасты жақтаушылық азаматтарды өмірдің қандай болмасын саласында дискриминациялауға негіз болмайтындығы, құқықтық тұрғыдан заң алдындағы теңдігі жарияланды. Өкінішке орай, аталған заңға қатысты, сонымен қатар қоғамның басқа салаларындағы саясаттағы олқылықтардың нәтижесінде қырғыз қоғамында халықтың басым бөлігі ұстанатын сунниттік бағыттағы ислам және православиелік бағыттағы христиандықпен қатар, басқа да түрлі ағымдар мен діндердің жандануы орын алды. Кеңестік кездегі орын алған этноконфессионалдық бірегейліліктің орыстар – православтар, ал қырғыздар мұсылмандар деген схемасы тәуелсіздіктің жариялануымен түбегейлі өзгеріске түсті. Мысалы кейбір авторлардың айтуынша, республикадағы діни жағдай 1995ж қарай-ақ алаңдатушылық туғыза бастады. Діни ұйымдардың құрылуы мен олардың қызметі стихиялы түрде іске асты.Діни ұйымдарды тіркеуге қатысты ережелерге Заңда нақты түсінік берілмегендігі діни ұйымдар мен олардың мекемелерінің қызметін және санын, шет елдік діни орталықтардың миссиялары мен миссионерлерінің қызметін бақылауды қиындатты. Стихиялық сипат республика азаматтарының шет елден білім алу процесінен де көрінді. Қоғамды қатты алаңдата бастаған діни экстремизм, ваххабизм ұғымдары да дәл осы кезде пайда болды[1]. Яғни тәуелсіздік жарияланғаннан кейін аз уақыт ішінде діни ұйымдардың санының жай ғана артуы емес, олардың қызметінің мемлекет пен халық қауіпсіздігіне ықпалы туралы сөз қозғала бастаған. Сонымен қатар, қазір көріп отырғанымыздай сол кездің өзінде Орта Азиялық мемлекеттердің ішінен миссионерлердің қызметіне ең қолайлысы Қырғызстан болып табылған.

Жалпы конфессионалық тұрғыда Қырғызстанды үш зонаға бөлуге болады. Біріншісі ол Бішкек және Шу өңірі, бұл жерде православтықтардың үлесі мұсылмандармен бірдей. Республиканың солтүстігін қамтитын (Ыстықкөл, Нарын, Талас облыстары) екінші бөлікте жергілікті сенімдер(шаманизм) мен культтармен қабысып дамыған ислам кең тараған. Үшінші бөлік ол республиканың оңтүстігі (Ош, Джалал-Абад, Баткен), бұл жерде тұрғындардың басым көпшілігі (қырғыздар мен өзбектер) мұсылмандар болып табылады [2]. Яғни бұдан біз діннің жандану процесі көптеген факторлармен қатар, географиялық тәуелділікте де болатынын көреміз. Аталған географиялық фактордан діни экстремизм мен терроризмнің қырғызстандағы негізгі ошағының қайда орналасқанын байқауға болады.

Географиялық ерекшеліктерге, діни салт-жоралғыларды(намаз оқу, ораза тұту) сақтау, сақтамауына байланыссыз қырғызстанның тұрғылықты халқы қырғыздар болғандықтан, сәйкесінше негізгі ұстанатын діні ислам, халықтың басым көпшілігі өздерін мұсылман қатарына жатқызады. Ал мемлекеттің атеистік саясатының нәтижесінде діни сенім бостандығы жарияланған уақытқа адамдар, әсіресе жастар ислам туралы түсінігі аз немесе мүлде жоқ жағдайда жетті. Орта Азиялық мемлекеттерге ортақ болып

саналатын бұл және басқа себептер қырғызстанда да ислам қағидаларын жаңа жағдайға бейімдегісі келетін немесе модернистік, исламның алғашқы пайда болған кездегі қалпын жандандыру, шариат заңдарымен басқарылатын ислам халифатын құру сияқты идеяларды жақтаушыларға өз ықпалдарының географиялық аясын кеңейтуде өте қолайлы негіз болып табылды. Әсіресе елдің оңтүстігінде Өзбекстанмен шекарадағы өзбектер тығыз орналасқан аудандарда 90-шы жылдардың басында-ақ Хизб-ут-Тахрир аль-Ислами , Таблиги Джамагат, ваххабиттік ұйымдардың мүшелері өздерінің үгіт-насихат жұмыстарын жүргізе бастаған. Исламның шиитік бағытынан бөлініп шыққан бахаизм, үндістанда негізі қаланған ахмадия(қадианшылар), исмаилиттік бағыттың жолын қуушылардың республика территориясында пайда болуы да осы кезеңге сәйкес келеді. Яғни исламдық миссионерлердің басым бөлігі Түркия, Египет, Сауд Аравиясы, Пәкістан, Үндістан, Өзбекстан, Тәжікстаннан мақсатты түрде келе бастайды.

Осылайша қоғамдық өмірге қайтадан оралған ислам өзінің дәстүрлі қалпында емес, исламдық дәстүрдің тазалығын жақтаушылар, исламды мемлекеттік идеология ретінде ұстануды, тек қана шариат жолымен жүруді жақтаушылар, яғни салафизм, ваххабизм және т.б. түрінде жанданды. Халықтың санасы мен психологиясында дәстүрлі емес исламның дұрыстығы жайлы ой қалыптаса бастады. Ал біздің білетініміздей дін институты өзінің консервативтілігімен ерекшеленеді, дәстүрлі діндердің қасиетті кітаптары заман талабына сай қайта-қайта жазылмайды, олардың құқықтық нормаларының да негізі бір, тіпті дәстүрлі діннің пайда болуының өзі де халық арасындағы көп құдайшылықты жою, тайпалар мен руларды біріктіру, әрқашан қолданысқа қажетті жалпыадамзаттық құндылықтарды насихаттау болып табылған. Бірақ тәжірибе түрінде қырғызстандық қоғамда түп негізі исламнан басталған түрлі ағымдар мен секталардың қызметінің терістігіне ешкімнің күмәні туындаған жоқ. Сонымен қатар, қазақстандағы діни процестерге ұқсас, қырғызстанда да жаппай мешіттер салу, исламдық жоғары оқу орындары мен медреселер санының артуы, исламдық мазмұндағы баспа материалдарының таратылуы, жастарды көптеп шет елге діни білім алуға жіберу жағдайлары да тек дәстүрлі исламды ғана емес, оның ішіндегі басқа да ағымдарының позициясын нығайтуға мүмкіндік берді. Көп уақытта салынып жатқан мешіттер мен медреселердің құрылысына, жастарды шет елге оқытуға қаржылай көмекті экстремистік пиғылдағы күштер көрсетіп отырды. Діни ахуалдың бұлайша қалыптасуына елдегі саяси процестер мазмұнының қарама-қайшылықтығы, саяси тұрақсыздық, әлеуметтік-экономикалық жағдайдың нашарлауы да өз ықпалын тигізді.

Кеңес Одағының ыдырауымен қоғамдық институттар мен биліктің көптеген жылдар бойы табан тіреген құндылықтарының қауқарсыз болып, ал, жаңалары не әлі қалыптаспаған, не күшіне ене қоймаған жағдай қалыптасқаны белгілі. Аталған аралықтық жағдай жоғарыда келтірілген исламдық бағыттағы ағымдар ғана емес өз ісін қырғызстанда ерекше қарқынмен дамытқан шет елдік миссионерлік ұйымдарға аса қолайлы болды. Халықтың әлеуметтік-материалдық жағдайының төмендігі, рухани тірекке мұқтаждықтары, жаңа қалыптасқан жағдайға психологиялық бейімделудің қиындықтары, діни ұйымдар қызметінің мемлекет тарапынан қатаң бақылауға алынбауы, биліктің діни саладан басқа да мәселелерді шешумен айналысып кетуі сияқты түрлі факторлар, АҚШ, Оңтүстік Корея, Германия және т.б. мемлекеттерден келген миссионерлерге, әсіресе протестанттық бағыттағы конфессиялардың өз діни ілімдерін кеңінен уағыздауға мүмкіншілік туғызды.

Олардың ішіндегі халық арасында кең таралған конфессионалдық ұйым Иегова Куәгерлері. Жалпы алғанда Иегова Куәгерлері Батыстық та Шығыстық та діни ағымдардың ішіндегі барынша белсенді прозелетистік сипаттағы ұйым. Екінші кезекте евангелистік христиан-баптистер болып табылды. Тәуелсіздік алғаннан кейінгі алғашқы он жыл аралығында сонымен қатар, Иса Мәсіх Шіркеуі, Евангелистік Сенімнің Христиандарының Біріккен Шіркеуі, яғни елушілдер(пятидесятники), АҚШ пен Оңтүстік Кореяның қолдауымен Бишкек қаласында құрылған «Grace» христиандық миссионерлік орталығы, протестанттық евангелистік-христиандық «Антиохия» шіркеуі тіркелген. Осылармен қатар жетінші күн адвентистері, «Эммануил» шіркеуі және т.б. евангелистік шіркеулер қызмет атқарды. Корейлердің ықпалымен құрылған Мунның бірігу Шіркеуі, Евангелистік христиан-пресветериандықтардың Оңтүстік шіркеуі, Евангелистік пресветериандықтардың «Надежда» шіркеуі, Евангелистік христиан-пресветериандықтардың «Саран» шіркеуіне тек корейлер ғана емес, сонымен қатар, орыстар мен қырғыздар да келе бастаған. Кришна культін уағыздаушы кришнаиттер де қырғызстан қоғамының діни өмірінің бөлігі бола бастады.

Сол кездің өзінде қырғызстанның дін істері жөніндегі комиссиясын Даосстық ілімнің Жоғарғы әмбебап шіркеуінің, Хаббордтың саентология шіркеуі мен оның дианетика ілімі, Махариши шіркеуінің, Мунның бірігу шіркеуінің, сонымен қатар өз жұмысын жасырын жүргізетін «Белое братство» сатанистер

ұйымының жұмысы алаңдата бастаған. Өз кезегінде миссионерлік ұйымдардың діни-философиялық, мистикалық, оккульттық ілімдерінің жергілікті ортаға тез арада бейімделуі негізінен олардың өз қызметінде қайырымдылық шараларын көп ұйымдастыруымен байланысты. Мысалы, олардың қызметіне өз ілімдерін тарату, адамдарға рухани-моральдық қолдау көрсету, олардың қайғысына «түсіністікпен» қараумен бірге, тегін шет тілін оқытатын курстар ашу, тегін тамақ пен киім тарату, қарттар және балалар үйіне көмек көрсету, жастарды демалыс орындарында тегін дем алуға және шет елде оқуға қаржылай көмек көрсету, жастардың бос уақыттарын өткізуге қолайлы жағдайлар жасау да кіреді. Олардың бұрынғы КСРО территориясына, соның ішіндегі қырғызстанға да келгендегі мақсаттары өз ілімдерін тарату мен өздерінің ұйымдарына жергілікті халықты тарту болса, сол мақсаттарының орындалуындағы сәттілікті қайрымдылық шараларын өткізуден көрді. Нәтижесінде, экономикалық жағдайдың төмендігі адамдарды өз санасы мен еркінен тыс осы және о дүниенің жақсылығын уәде ететін, өз қатарларына «қуанышпен» қарсы алатын, шет елдік діни ұйымдардың адептіне айналуға мәжбүр етті.

Діни процестердің жандануының тағы бір көрінісі ол дәстүрлі емес қозғалыстардың ерте архаикалық-магиялық түрінде орын алуы. Бұл әсіресе болашақты болжау және негативті энергиядан тазалану тәжірибесімен тығыз байланысты. Бұл ағымның өкілдерінің күн санап көбейіп кеткендігі халықтың оларға деген сұранысының жоғары екендігін көрсетті. Діннің алғашқы формаларының бірі тәңіршілдік те, исламның үстемдік етуіне қарамастан қазіргі кезге дейін еш өзгеріссіз жеткенін әсіресе ауылдық жердегі тұрғындардың Тәңірге арнап құрбандық шалуынан көруге болады. Сонымен бір мезгілде Тәңірдің бар екенін мойындау, оған табыну қалалық тұрғындарда да, әсіресе интеллигенция арасында кеңінен өріс ала бастаған. Олардың ойынша исламға қарағанда қырғыздардың бірегейлігін көрсететін, ұлттық менталитетіне жақын сенім ол тәңіршілдік, исламның орныгуына қарамастан бұл сенімнің ұмытылмауы да оның халықтың жанына жақындығында.

Сонымен қатар, Қырғызстандағы пайда болған жаңа культтің бірі қырғыздың атақты «Манас» эпосымен байланысты. Бұл сенімнің негізгі мазмұны ежелден бері жыршы-манасшылардың емшілік қасиеттерінің бар екендігінде. Жыршылардың айтуы бойынша бұл істе оларға Манастың рухы көмектеседі. Яғни қазіргі кезде де Манастың рухы қырғыздарды қорғап-қолдайды, және сәйкес діни салт-жоралғыларды жасау арқылы бақытсыздықтың және басқа да жаманшылықтың алдын-алуға болады. Шаманизмді көзге елестетін бұл арнайы жасалатын салт-жоралғылар мен оқылатын дұғалар сырт көзден тыс, адамдардан оқшау жерлерде жүзеге асырылады.

Осылайша барлық Орта Азиялық мемлекеттерге ұқсас Қырғызстанда да аз уақыт ішінде діни ілімдер мен ұйымдардың, ағымдардың түрлі спектрі орын алды. Олардың әрқайсысы қоғам мен мемлекеттің өміріне түрліше әсер ете отырып, адамдардың сана-сезімінің, дүниетанымының, ұстанымдарының, өмір-салтының да әр-алуан сипатта қалыптасуына, өзгеруіне әкелді. Бір жағынан ар-ождан бостандығы шынымен де күрделі саяси-экономикалық өзгерістер мен реформалар барысында адамдардың діннен рухани-моральдық қолдау тауып, тұрмыстық, отбасылық, материалдық қиыншылықтарды жеңуде орасан зор ықпалы болды. Қырғыздарда және жалпы Орта Азия халықтарында ұлттық және діни құндылықтар өзара астасып кеткендіктен діннің, әсіресе исламның қайта жандануы ұлттық сана-сезімнің оянуында, төл мәдениеттің, салт-дәстүрдің оралуында маңызды рөл атқарды. Сонымен қатар, діннің адамдардың санасын баурап алу, мүлтіксіз бағындыру қасиетін діни ұйымдар өздерінің деструктивті қызметтерінде пайдалана бастады. Шет елдік миссиялардың өз дінін таратудағы әрекеттері адамдармен өздерінің жанданған ұлттық құндылықтарын қайтадан тез арада жоғалту, оларды терістеу процесін туындатты. Ал жергілікті халық ұстанатын дәстүрлі ислам, саяси ислам түрінде, діни экстремизм мен терроризм формасында орын алды. Исламдық бағыттағы радикалды діни ұйымдар онсыз да тұрақсыз саяси жағдайды шиеленістіріп, билікті қайта бөлісумен байланысты саяси процестердің ушығуына ықпал етті.

Аталған тенденцияларға жауап ретінде және қалыптасқан діни жағдайды мемлекет тарапынан діни саланы реттеу мақсатында 2008ж желтоқсан айында «Қырғыз Республикасындағы сенім бостандығы мен діни ұйымдар туралы»(1991ж қабылданған «Қырғыз Республикасындағы сенім бостандығы мен діни ұйымдар туралы» Заңы өз күшін жойған болып табылады) Заңы қабылданады. Діни ұйымдардың бүліндіргіш әрекеттерінің және саясатқа араласуы кеңінен таралып кетуі аталған мәселенің Заңға енгізілуіне себеп болды. Ол бойынша діни ұйымдардың және басқа да ұйымдардың экстремизмге, терроризмге, сепаратизмге, есірткі заттардың заңсыз айналымына және басқа да қылмысқа ықпал ететін, сонымен қатар оны насихаттауымен байланысты қызметтері үшін Қырғыз Республикасының заңнамасына сәйкес жауап береді. Ал құдайға құлшылық ету орындарында жиналыстар, митингілер, сайлау алды үгіт-насихат жұмыстары және саяси сипаттағы басқа да шаралар өткізуге тыйым салынады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе Қырғыз Республикасындағы діни-саяси процестердің

қалыптасуының келесі ерекшеліктерін көрсетуге болады:

- Қырғызстандағы саяси процестер өзінің қарқындылығымен, қарама-қайшылықтығымен ерекшеленеді. Бұл жағдай мемлекеттің ішкі мәселелерімен қатар, сыртқы күштердің соның ішінде АҚШ пен Ресейдің ықпалынан туындап отыр.
- Биліктің әлсіздігі, оппозициялық саяси күштердің әрекеттері елдегі жалпы қоғамдық-саяси тұрақсыздыққа әкеліп отыр.
- Елдегі саяси тұрақсыздық, шешілмеген әлеуметтік-экономикалық мәселелер, жұмыссыздық, өмір сүру деңгейінің төмендігі, қоғамдық өмірдегі діни фактордың күшеюіне әкелді. Діни жүйе адамдардың дүниетанымының өзгеруіне, тұрмыстық, отбасылық, материалдық қиыншылықтарды жеңудің бірден-бір жолына айналды.
- Діни процестердің жағымды жақтарымен қатар, діни терроризм мен экстремизм, дінді саяси мақсатқа жету жолындағы қару ретінде кеңінен пайдалану тәжірибесі орын алды. Бұл жағдайға Қырғызстанның оңтүстік облыстарының Ферғана аймағына кіретіндігі ықпал етуде, ал бұл аймақ өзінің тек діни ғана емес, жалпы әлеуметтік-экономикалық дағдарысымен және тұрақсыздығымен ерекшеленетіндігі белгілі. Қырғызстандағы діни-саяси ахуалдың тұрақсыздығы сонымен қатар есірткі тасымалымен айналысатын қылмыстық топтарға аса қолайлы, сондықтан да елдің геосаяси жағдайы, өздерінің діни-этникалық, әлеуметтік ішкі мәселелерін шеше алмай отырған мемлекеттермен көршілестігі, мемлекеттегі діни-саяси процестердің ағымы мен бағытына ықпал етуде.

Дегенмен көптеген мәселелердің орын алуына қарамастан, Қырғыз мемлекеті қалыптасқан жағдайдан қажетті дәрежедегі беделмен шығады деген сенімдеміз.

1. Шадрова Н.Н. Государство и религия на современном этапе Кыргызстана. //Диалог культур и религий - гарантия мира и стабильности: Материалы круглого стола посвященного 50-летию КГПУ им.И.Арабаева. Б.:2002. –С.4.

2. Бегалиева А.С., Брусиловский Д.А. Религиозный туризм в Кыргызской Республике: Учебное пособие. – Бишкек, 2011. – С.41.

УДК 323.1:21/29 (574)

ЗАРУБЕЖНЫЙ И КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Ж.К. Кенжембетова., магистрант 1 курса специальности
Экономика" Казахской Академии труда и социальных отношений.
Научный руководитель: к.э.н., доцент **Алимбаева М.Н.**

Реализация крупных интеграционных соглашений евразийских государств требует уделять больше внимания изучению опыта формирования в наших странах инновационной экономики, создание которой является стратегическим ориентиром их развития. Основным направлением этой политики в наших условиях является форсированная подготовка кадров для инновационной экономики. В настоящее время основным координирующим документом на данном направлении является Государственная Программа форсированного индустриально-инновационного развития (ГП ФИИР) на 2010-2015гг., направленная на обеспечение роста экономики страны за счет развития инноваций. В связи с формированием инновационной экономики перед всеми отраслями национального хозяйства определены новые серьезные задачи.

Ключевые слова: интеграционные процессы, мировая политика, экономическая интеграция, форсированный индустриально-инновационные процесс.

Кез-келген мемлекеттің дамуының алғышарттарының бірі дамыған индустриалды-инновациялық экономиканы құру болып табылады.Осы саладағы мемлекеттің басты мақсаты- инновациялық экономика жағдайында жемісті жұмыс атқара алатын жаңа буын қызметкерлерді дайындау болып табылады. Қазіргі таңда қабылданған Мемлекеттік 2010-2015 жылдар арасындағы еліміздің индустриалды-инновациялық даму бағдарламалардың алдына қойған мақсаты да, Қазақстанның халықаралық экономикаға интеграциялануына зор үлесін қосып келеді.

Тірек сөздер: интеграциялық процесстер, әлемдік саяаст, экономикалық интеграция, индустриалды-

инновациялық даму.

Implementation of large integration agreements of the Euroasian states demands to pay more attention to studying of experience of formation in our countries of the innovative economy which creation is a strategic reference point of their development. The main direction of this policy under our conditions is the forced training for innovative economy. Now the main coordinating document on this direction is the State Program of the forced industrial and innovative development (GP FIIR) on 2010-2015yy. aimed at providing growth of national economy due to development of innovations.

Keywords: integration processes, world politics, economic integration, forced industrial-innovative process.

За минувшие 20 лет в бывших советских республиках произошел огромный прогресс общественного сознания в укреплении рыночного менталитета граждан. Изменилось отношение и к пониманию возросшей роли управления в координации экономических процессов. Мы теперь четко разделяем управление собственника и предпринимательское управление от профессионального управления менеджера. Понимаем разницу между государственным управлением и государственным регулированием, государственной экономической политикой и государственным менеджментом. На постсоветском пространстве усилились управляемые на межгосударственной основе интеграционные процессы.

С началом работы единого Таможенного Союза Казахстана, России и Беларуси фактически создана реальная основа для формирования ЕЭП. Преимущества общего рынка, как и его отдельные недостатки, уже ощутили представители деловых структур и рядовые потребители наших государств.

Реализация крупных интеграционных соглашений евразийских государств требует уделять больше внимания изучению опыта формирования в наших странах инновационной экономики, создание которой является стратегическим ориентиром их развития.

В Казахстане курс на инновационное развитие определен в качестве одной из стратегических задач развития до 2020 г. [1].

В этой связи, изучение опыта формирования основ инновационной экономики в России и Казахстане, имеет теоретическое и практическое значение. Включая опыт - модернизации структуры национальных экономик, формирования инновационного типа воспроизводства, укрепления законодательной базы поддержки инновационной деятельности, разработки имманентных государственных программ и др.

Сегодня в России разрабатывается Федеральный Закон «О государственной поддержке инновационной деятельности в РФ» [2]. Принятие Закона позволит закрепить основные направления, принципы, виды и формы государственной поддержки в стране инновационной деятельности. Для модернизации российской экономики государство оказывает активную поддержку инновационной деятельности, как на макроэкономическом уровне, так и на уровне субъектов Федерации.

В большинстве российских регионов приняты Законы о инновационной деятельности и ее поддержке на базе стимулирования научных и научно-технических достижений развития отечественного инновационного потенциала. Другим направлением является оптимизация трансферта передовых зарубежных технологий. Научная общественность и представители деловых кругов активно обсуждают проблемы формирования инновационной экономики в стране.

В Республике Казахстан инновационное развитие связывают с масштабной индустриализацией национальной экономики. Главным ориентиром экономической политики, начиная с 2004г. стала реализация Стратегии индустриально-инновационного развития. В настоящее время основным координирующим документом на данном направлении является Государственная Программа форсированного индустриально-инновационного развития (ГП ФИИР) на 2010-2015гг., направленная на обеспечение роста экономики страны за счет развития инноваций.

В связи с формированием инновационной экономики перед всеми отраслями национального хозяйства определены новые серьезные задачи. Идея инновационной индустриализации на основе новых технологий, действительно становится общенациональной идеей всех казахстанцев.

Практической реализации этой идеи призван служить разработанный правительством и обсуждаемый сейчас в Парламенте Закон РК «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности» [3]. Главная цель такой поддержки – повышение конкурентоспособности национальной экономики на основе стимулирования развития ее приоритетных секторов. В Послании Президента Казахстана Нурсултана Абишевича Назарбаева «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности для Казахстана» были выделены семь приоритетных секторов, среди которых

важнейшее место принадлежит промышленности [1].

По нашему мнению, внедрение инновационных технологий должно стать приоритетным направлением для развития не только промышленности, но и всех отраслей национальной экономики.

Стратегическая направленность индустриального развития Казахстана не вызывает сомнения. Принятые в этом направлении меры впечатляют своим многообразием и широкой направленностью. Ярким примером, может служить политика укрепления казахстанского содержания в выпуске продукции отечественных товаропроизводителей. Уверенный и устойчивый подъем казахстанской экономики в условиях открытости национального рынка для зарубежных товаров, возможен только в направлении модернизации ее индустриального сектора. Ориентации на выпуск продукции новых поколений, конкурентоспособных на внутреннем рынке это ответ страны на индустриальный вызов XXI века. Производимая отечественными товаропроизводителями продукция должна, прежде всего, соответствовать возросшим требованиям национального потребителя. Но этого, видимо, недостаточно, чтобы стать активным субъектом глобальной экономики.

Мы часто ссылаемся на мировой опыт, повторяя, что научно-технический прогресс является единственной реальной основой эффективных социально-экономических преобразований на макро- и микроуровне. Но этим и ограничиваемся. По данным статистики положительных тенденций в инновационном развитии страны не наблюдается. Уровень инновационной активности практически по всем показателям снижается с 2008г.,а по отдельным из них уже с 2007г. В том числе в период с 2007-2009гг. снизилось число инновационно-активных предприятий (32%); уровень активности в области инноваций (с 4,8% до 4,0%), а также – число организаций проводивших исследования и разработки (438-2007г. – 414 -2009г.). Те же тенденции, несмотря на рост инвестиций и рост среднемесячной зарплаты, имеют тенденции и в 2010-2011гг. Наиболее опасным является снижение объемов выпуска инновационной продукции, в 2006-2009гг. снижение составило 48%. Анализ показателя доли инновационной продукции в ВВП упал до уровня 2000г.

Все это многие казахстанские исследователи считают издержками мирового финансового кризиса. Вместе с тем, хотелось бы отметить, что влияние этого кризиса на экономику Казахстана было не таким уж значительным. Подтверждением этого может служить значительное увеличение средств на приобретение зарубежных технологий и промышленного оборудования. Однако увеличение этих показателей является еще одним подтверждением снижения инновационной активности в стране. С другой стороны, известно, что кризисы не только наносят вред экономике. Они способствуют ее оздоровлению, помогают выявить неэффективные и устаревшие элементы, открывают новые возможности для инновационного развития. Опыт многих стран, в том числе наших соседей, показывает, что именно в период кризиса в развитых странах наблюдался рост инноваций. Поэтому, причины снижения инновационной активности в экономике страны следует искать в анализе результатов научно-технической деятельности.

На деле в Казахстане продолжает сохраняться хроническая недооценка научной и внедренческой сферы. Она ведет к застою в развитии отраслевой науки и техники в новых исторических условиях. Наглядным примером может служить АПК, развитие которого также является приоритетным. Авторитет аграрной науки в Казахстане всегда был высоким. Сейчас он теряется. Во всех секторах сельскохозяйственной отрасли наблюдается замедление темпов НТП, имеет место невостребованность производимой научно-технической продукции [4]. Аграрный сектор страны нуждается в государственной поддержке инновационной деятельности не в меньшей степени, чем промышленность.

Этим целям должны способствовать все институты инновационного развития, включая Фонд науки. По сообщениям печати за все время с момента создания АО «Фонд науки» профинансировано всего 33 проекта на сумму 2 800,3 млн. тенге. Финансирование путем предоставления грантов осуществлено по 22 проектам на сумму 250 млн. тенге, по возвратным механизмам финансирования реализуется 11 проектов на сумму 2 550,3 млн. тенге. Это ничтожно мало в условиях приоритетного развития индустриально инновационной деятельности страны. Институты инновационного развития должны стремиться не только к тому, чтобы производимая отечественными предприятиями продукция быстрее нашла своего потребителя. Прежде всего, они призваны развивать сотрудничество государства с предприятиями и организациями в создании и продвижении инновационной продукции, на казахстанский рынок. Миссией государственных институтов поддержки инновационной деятельности в новых условиях должно стать оказание финансовой поддержки ученым, научным коллективам, организациям и компаниям, занимающимся перспективными, инициативными, рисковыми научными исследованиями, имеющими высокий практический потенциал для страны.

Для реализации инновационной стратегии опасной является распространенная точка зрения, что за первичные ресурсы (которые есть в Казахстане) можно купить какие угодно высокие технологии. Опасность в том, что большинство ресурсов «являются фактором глобальной конкурентоспособности и с нами никто не поделится» [5]. Выполнение программы СИИР создало в стране реальную основу для открытия производств, приносящих прибыль. Тем самым политика индустриализации позволяет успешно решать главную проблему страны, Для примера мог бы сослаться на опыт Актюбинской области, где уже успешно осуществляется индустриальный прорыв.

По данным Казахстанского института развития индустрии, финансовое состояние более 50% обследованных в прошлом году предприятий страны – неудовлетворительное. Значительная часть производимой продукции не соответствует мировым стандартам и неконкурентоспособна. Это обусловлено, как показал технический аудит, использованием устаревших технологий и низкой загруженностью изношенного оборудования. Решить эту застарелую проблему в короткие сроки невозможно. Поэтому сегодня в стране действительно нет альтернативы широкомасштабному привлечению и использованию зарубежных технологий. Однако существует опасность постоянно догонять уходящий зарубежный поезд с новыми технологиями. Это занятие неблагодарное. В государственных программах поддержки инновационной деятельности, наряду с индустриализацией и трансфертом зарубежных технологий, их коммерциализацией следует больше внимания уделить стимулированию научно-технического прогресса.

Сегодня во всем мире основным фактором экономического развития признается научно-технический прогресс. Именно его результатом является инновационное развитие стран лидеров мировой экономики. Этот процесс, по мнению зарубежных экономистов, единственный реально интегрирующий процесс объединения науки, техники, экономики, предпринимательства и управления (Джеймс Брайт, США). Он состоит в получении новшества и простирается от зарождения идеи до ее коммерческой реализации, охватывая весь комплекс отношений производства, обмена и потребления. В стратегических программах России и Казахстана процесс инновационного развития имеет еще более реальную перспективу, так как обе страны располагают мощным ресурсным потенциалом. На наш взгляд, в условиях Казахстана политика форсированной индустриализации должна дополняться мощной политикой государственной поддержки научно-технического прогресса.

Основным направлением этой политики в наших условиях является форсированная подготовка кадров для инновационной экономики. Быстрая смена поколений техники и технологий опережает смену задействованных в производстве людей, которые прямо или косвенно взаимодействуют с новой техникой и технологиями. Поэтому цели научно-технической политики государства необходимо ориентировать на микроуровень экономики. Происходящая в мире технологическая революция требует не только новых предприятий. Она требует новые кадры, которые изменят экономику. И это наша прямая обязанность.

На наш взгляд, главная проблема реализации в стране стратегии перехода к инновационной экономике упирается в кадры. Во всех регионах республики сокращено число профессионально-технических училищ. Подготовка рабочих по массовым и новым специальностям полностью децентрализована.

Таким образом, без высококвалифицированных управленцев, инженерно-технических специалистов и рабочих кадров экономика любой страны не сможет сделать качественный рывок в инновационном развитии. С принятием законов о государственной поддержке инновационной деятельности в инновационных стратегиях России и Казахстана будет сделана адекватная корректировка существующим вызовам, что позволит нашим странам выйти на качественно-новый уровень развития.

1. Послание Президента РК народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъем - новые возможности Казахстана». – Астана, 2010.

2. Проект Федерального Закона «О государственной поддержке инновационной деятельности в Российской Федерации». - Москва, 2011.

3. Проект Закона Республики Казахстан «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности».- Астана, 2011.

4. Инновации в сельское хозяйство – основа модернизации отрасли. - С. Жолдасбаев, председатель правления АО «Фонд науки», Казахстанская правда, 9.09.2011. - С.26

5. Если взглянуть пристально… - М. Уркумбаев, доктор технических наук, Тараз, Казахстанская правда, 25.08.2011. - С.7

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

УДК 327: 341.43

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В СОВРЕМЕННОМ МЕЖДУНАРОДНОМ ГУМАНИТАРНОМ ПРАВЕ (НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ)

А.А.Сабитова - д.ю.н., профессор, заведующая кафедрой Междунаодного права

Мақала адам құқықтары мәселелерінің дамуының тарихи және қазіргі кезеңдегі кейбір аспектілерін зерттеуге арналған. Бұл мақалада адам құқықтарының дамуының әрбір өркениетке тән дүниетаным, мәдениет, мораль, философиялық және діни көзқарастарының ықпалымен қалыптасқан әркелкі қырлары ашылған.

***Тірек сөздер*:** адам құқықтары, қазақ құқығы, халықаралық-құқықтық реттеу, табиғи құқықтар, халықаралық стандарттар.

В данной статье автор рассматривает вопросы теоретических подходов изучения прав человека в современном международном гуманитарном праве. Процесс исторического развития прав человека проходил в разных государствах в разное время неодинаково под влиянием определенного мировоззрения, культуры, морали, философских и религиозных взглядов, которые характерны для каждой соответствующей цивилизации. Можно утверждать, что в недалеком будущем еще не сложится единая универсальная цивилизация, мир еще будет состоять из ряда непохожих друг на друга

цивилизаций, но каждая из них будет где-то вынуждена сосуществовать со всеми остальными. Представители всех цивилизаций не могут не учитывать фактор глобализации, а также развитие роста тенденции взаимозависимости государства в современном мировом сообществе. Данные аспекты поставят задачи перед всеми государствами разработать и принять единые правила поведения, обязательные для всех.

***Ключевые слова*:** права человека, казахское право, международно-правовое регулирование, естественное право, международные стандарты.

The article is devoted to some aspects of contemporary and historical development of human rights that took place in different states at different times. This article also discussed various aspects of human rights, which is not the same under the influence of a certain worldview, culture, morality, philosophical and religious views, characteristic for each respective civilization.

***Keywords*:** human rights, the Kazakh law, international regulation, natural rights, international standards.

Процесс исторического развития прав человека проходил в разных государствах в разное время неодинаково под влиянием определенного мировоззрения, культуры, морали, философских и религиозных взглядов, которые характерны для каждой соответствующей цивилизации. В трудах академика С. З. Зиманова можно проследить следующее: «В мире, в его культурных пластах немало явлений, значительных по историческим меркам, остающихся несмотря на это неоткрытыми для широкого обозрения человечества, а следовательно, непознанными и неоцененными по достоинству. Они большей частью уже затерялись в чреде поколений или оказались в стороне от столбовых дорог развития цивилизации и познавательной деятельности нового времени. Однако от этого они не стали менее значительными, менее ценными, хотя бы в историческом плане. Среди них были и цельные социально-культурные пласты, заполнявшие целые эпохи в истории народов и государств, интерес к которым и значение которых все больше возрастают по мере очеловечивания человеческих отношений, вернее по мере возврата к ценностям изначальной свободы, демократии и, значит, к естественным правам человека, оказавшегося ныне в условиях интенсивной технологизации и отчуждения. Одной из таких культурных ценностей, затерявшихся в пластах истории, является Казахское право… Казахское право было культурным островком, наследием и продуктом тюркоязычной кочевой цивилизации, утвердившейся на одной её обширной «свободной» зоне называемой Казахией». [1]

В тюркских, русских, китайских, восточных и некоторых западных источниках имеются упоминания о «Золотом веке» который имел место в истории Казахстана.

Русские ученые XIX веке А. И. Левшин, А. И. Алекторов не раз восторгались в своих трудах о порядке, законах и правосудии, которые олицетворяли древнюю демократию.[2]

Во всем правовом поле средневекового казахского общества определяющей властью была власть Степного закона, а его носителем, хранителем, реформатором и реализующей силой была узкая категория людей, именуемых биями. Би – это в первую очередь судья. Власть бия считалась «коренной властью», уходящей в глубь истории самого народа… Она была традиционной, престижной и приоритетной властью. Би в народном сознании рисуется носителем рыцарской морали: «Шыннан өзге құдай жоқ» - «Нет бога выше правды»; «Малым жанымның садағасы, жаным арымның садағысы» - «Материальное богатсво должно служить духовности, а в духовности главное – честь» Эти высказывания имели реальное содержание: в человеке его совесть, честь и достоинство объявлялись высшими ценностями. Сила этой высокой морали предопределилась тем, что она пройдя века, утвердилась как состовляющая часть народного менталитета казахов.

Путь професионального и нравственного совершенствования прошел знаменитый Толе би (1633-1756), прозванный «отцом биев». Его отец был знаменитым бием. Отец часто брал сына на судебные тяжбы, что бы он постигал тайны Степного закона. Толе с 9 лет начал участвовать в судебных разбирательствах, а в 15 лет становится известным бием. Он получает «благословение – бата» у 90 – летнего мудреца- старца Жетес бия, у почти столетнего знаменитого Аннет- баба. Народная память сохранила этот случай в следующем виде: «Аннет- баба, связав в один пучок гибкие ветки, предложил Толе: «Попробуй, сынок, сломай эту ветку!» Толе не смог это сделать с одного раза. Ветки изгибались, тянулись. Тогда Аннет- баба предложил разобрать пучок и сломать по одной ветке, что и было сделано. Старец спросил: «Что ты , сынок, понял из этого?» - Толе сказал: «Понял, почтенный Баба: собранного в единство и сполоченного народа ни внешний враг, ни внутренний конфликт не может разрушить. Аннет – баба: «Разгадал правильно, сынок! Запомни, что первейшее в управлении – это умение наставлять

население к единству и добиваться такого единства».[3]

Позволим отметить, возможно, изречение древнего казахского мудреца Аннет- бабы о единении народа, где-то отражает в современном мире идеи многих концепций о единении общества, межгосударственного сотрудничества, единения правил поведения для всех государств, в том числе в вопросах развития и обеспечения прав и свобод человека на основе справедливости.

Верно отмечает академик С.Н. Сабикенов, что права свободы каждого человека, честь и достоинства личности – величайшее общечеловеческие ценности, повсюду подлежащие защите и обогащению.[4] Отсюда следует сделать вывод что в современном мире в условиях глобализации идет процесс интернализации прав человека, постепенно становящаяся предметом компетенции всего мирового сообщества. Однако расширение возможностей международно- правового регулирования прав человека прямым образом зависит от признания той или иной доктрины прав человека.

Вместе с тем, формирование цивилизации сопровождается преобразованием этических систем, что приводит к всесторонним изменениям в социальных отношениях, меняются и мировоззренческие принципы. Общая воля человечества, реализуемая в праве, требует общечеловеческих стандартов, допускающие не только развитие и инициативу, но и преследующих поведение, которое в случае осуществления его в широких масштабах, может нанести ущерб человечеству, поставит под сомнение общечеловеческие ценности как ориентир нормального движения и развития человечества и отдельного человека (в том числе включающие защиту индивидуальных прав и свобод человека как элементарных частиц, из которых складывается безопасность человечества в целом). Из этого следует, что существуют определенные универсальные принципы и нормы применимые к любому человеческому обществу. Права человека не отражают особенности одной культуры и не ориентированы на нее за счет исключения других культур. Всеобщие права человека отражают минимальные общие правовые стандарты защиты человеческого достоинства .

В этой связи И. И. Лукашук отмечал, что «сама Конституция не может ограничить общепризнанные права и свободы, главным источником которых является международное право. Расширение комплекса общепризнанных прав и свобод на международном уровне влечет за собой соответствующие перемены в национальном праве без необходимости издания каких-либо актов. А это свидетельствует о совершено новом уровне взаимодействия международного права с правом конституционным».[5] Такое положение отражает наличие международных стандартов прав человека, которые могут не действовать в любом государстве.

Несомненно, развитие прав и свобод человека связано и с культурными, религиозными, национальными аспектами, но традиционная культура не должна заменять само по себе истинное понимание прав человека. Отражение обобщенных стандартов в национальном законодательстве позволяет реализовать идею единства человечества, столь необходимого для его выживания. Если государство игнорирует всеобщие права человека, ссылаясь на особенности культуры и религии, то оно неправомерно лишает основных прав и свобод тех лиц, которые находятся под юрисдикцией данного государства.

«Долг государств – поощрять и защищать все права человека и основные свободы … Поскольку сегодня концепция, согласно которой международное сообщество может защищать конкретные права человека, является одним из крупнейших практических и интеллектуальных достижений международного права» - отмечает Р. М. Валеев.[6]

Права человека – неотъемлемое естественное свойство личности. Они – обусловлены социально-экономическими условиями жизни, природой государства. Права человека - универсальны, так как они должны действовать на всех людей без исключения. Стандарты прав человека, которые отражены в международных актах, а также воспроизведены в национальных законах приобрели значение для любого региона и любого типа цивилизации. Безусловно, все еще имеет место недостаточной развитости механизма защиты прав человека.

Вместе с тем следует согласиться с мнением видного ученого И. И. Лукашука, что: «В силу различий между существующими цивилизациями всеобщее утверждение всего комплекса международных стандартов прав человека отодвигается в будущее. Достаточно напомнить о правовом положении женщин в мусульманских странах».[7]

Таким образом, можно утверждать, что в недалеком будущем еще не сложится единая универсальная цивилизация, мир еще будет состоять из ряда непохожих друг на друга цивилизаций, но каждая из них будет где-то вынуждена сосуществовать со всеми остальными. Представители всех цивилизаций не могут не учитывать фактор глобализации, а также развитие роста тенденции взаимозависимости государства в

современном мировом сообществе. Данные аспекты поставят задачи перед всеми государствами разработать и принять единые правила поведения, обязательные для всех.

1.Зиманов С. З. Древний мир права казахов и его истоки // Древний мир права казахов // Научные труды / гл. ред. Зиманов С.З. Алматы: Жеті жарғы, 2001, т. 1.

2. Левшин А.И. Описание киргиз- казачьих или киргиз- кайсацких орд и степей . СПб., 1932, ч.3;// Киргизская степная газета. 1890. с. 77.

3. Зиманов С. З. Древний мир права казахов и его истоки // Древний мир права казахов // Научные труды / гл. ред. Зиманов С.З. Алматы: Жеті жарғы, 2001, т. 1.

4. Сабикенов С. Н. Конституция Республики Казахстан и проблемы обеспечения прав и свобод человека и гражданина. Республиканская конференция «Правовая и судебная реформа в Республике Казахстан: история и современность», посвященная 10 – летию Конституции Республики Казахстан /научные доклады/ под ред. Абдыманапова С. А., Абдрасулова Е. Б., Астана: ЕНУ им. Л. Гумилева, 2005.

5. Лукашук И. И. Конституция России и международное право / Московский журнал международного права. 1995, № 2.

6. Валеев Р. М. Контроль в современном международном современном праве. Казань: Центр инновационных технологий, 2003

7. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. Учебник. М., 2005.

УДК 327: 341.43

ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНСТИТУТА УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В СТРАНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСКОЙ И АНГЛОСАКСОНСКОЙ ПРАВОВЫХ СЕМЕЙ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

С.Н. Сабикенов - *академик НАН РК, д.ю.н., профессор*

Мақалада романо-германдық және англо-саксондық құқықтық жүйелердегі елдердегі заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігі институтын қолдану тәжірибесіне салыстырмалы-құқықтық талдау жасалған.

Тірек сөздер: құқықтық саясат, қылмыстық жауапкершілік, заңды тұлға.

В статье изучен опыт использования института уголовной ответственности юридических лиц в странах романо-германской и англосаксонской правовых семей. Сделан сравнительно-правовой анализ института уголовной ответственности зарубежных стран. Важно отметить и тот факт, что в силу особенностей формы государственного устройства и конституций США и Австралии в этих государствах довольно сложным и запутанным образом сосуществуют федеральные уголовные юрисдикции и уголовные юрисдикции субъектов (штатов) и их взаимодействия. А вот в Канаде и Новой Зеландии уголовно-правовые нормы действуют на всей территории этих государств. Соответственно канадские штаты и ново-зеландские региональные советы не наделены нормотворческими правами в этой области

Ключевые слова: правовая политика, уголовная ответственность, юридическое лицо.

The article studied the experience of using the institute of criminal liability of legal persons in the Roman-Germanic and Anglo-Saxon legal families. Done a comparative legal analysis of the experience institute criminal liability of foreign countries.

Keywords: legal policy, criminal liability, legal entity.

Вопрос о применении института уголовной ответственности юридических лиц обсуждается в научной правовой литературе и в юридической практике Казахстана.

Концепцией правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года предусматривается введение уголовной ответственности юридических лиц за некоторые категории преступлений, в том числе за экологические, экономические и коррупционные преступления.

Активное обсуждение о целесообразности и форме применения института уголовной ответственности юридических лиц проходит и в международно-правовой науке.

Ст.26 Конвенции ООН по борьбе против коррупции рекомендует странам – членам ООН введение

института уголовной ответственности юридических лиц. Республика Казахстан данную Конвенцию ратифицировала в 2008 г.

В настоящее время Конвенцию ратифицировали в установленном порядке 140 государств из 164 подписавших.

В этой связи для Казахстана представляет большой интерес сравнительно-правовой анализ правового регулирования института уголовной ответственности юридических лиц в государствах романо-германской и англосаксонской правовых семей.

Следует заметить, что в таких странах, как Германия, Испания, Россия, положение ст.26 Конвенции вступает в противоречие с традиционными уголовно-правовыми доктринами виновной ответственности. В нашей стране для введения уголовной ответственности юридических лиц необходимо не только сломать устоявшиеся стереотипы, но и изменить концепцию уголовного законодательства. Как воспринять нормы международного права, чтобы они естественным образом прижились в нашей стране. Мы полагаем, что ответить на этот вопрос можно только с помощью внимательного сравнительно-правового изучения и анализа зарубежного опыта. Примечательно, что в некоторых государствах - Англии, США, Франции- суды привлекают юридических лиц к уголовной ответственности уже на протяжении сотен лет. В Швейцарии, Финляндии, Нидерландах данный институт был сформирован относительно недавно (вторая половина XX в.), а в других странах – Германии, Швеции – этот вопрос не урегулирован до сих пор.

Как известно, правовые системы романо-германской правовой семьи и англо-американской правовой семьи исторически формировались разными путями и по структуре, форме и содержанию отличны друг от друга. В связи с этим, в научной сфере принято рассматривать опыт зарубежного законодательства в соответствии с принадлежностью того или иного государства к соответствующей правовой семье. Подобный подход к сравнительно-правовому анализу института уголовной ответственности юридических лиц с точки зрения законодательства зарубежных стран представляется нам оправданным.

В нашем выступлении мы рассматриваем особенности уголовной ответственности юридических лиц в таких странах романо-германской правовой семьи, как Швейцария, Франция и Финляндия. Далее приведем ключевые особенности данного института в системе общего права таких государств, как США, Австралия, Канада и Новая Зеландия.

В соответствии со ст.121-2 уголовного кодекса Франции юридические лица, за исключением государства, могут быть привлечены к уголовной ответственности за преступления, входящими в их управленческие органы, или иными компетентными представителями в их интересах.[1)] Как видим, во Франции, в отличие от Германии, юридические лица могут быть подвержены уголовному преследованию наравне с физическими лицами.

Особенностью уголовного права Финляндии относительно данного института является то, что юридическое лицо может быть привлечено в качестве обвиняемого по уголовному делу только по ходатайству государственного обвинителя, и только если в соответствующей статье финского уголовного кодекса предусмотрена санкция в виде штрафа или конфискации именно для юридического лица.

Швейцария сравнительно недавно пополнила число стран, уголовное законодательство которых наделяет юридических лиц уголовной правосубъектностью. Отметим, что до 1 октября 2003 г. субъектом уголовного права Швейцарии могло быть только вменяемое физическое лицо определенного возраста. В октябре 2003 г. вступили в действие специальные поправки в уголовный кодекс, определяющие условия привлечения юридических лиц, занимающихся хозяйственной или коммерческой деятельностью на территории Швейцарии, к уголовной ответственности. Так, ст.102 уголовного кодекса Швейцарии достаточно конкретно определяет такие условия, а ст.102-а предусматривает особый процессуальный порядок привлечения компаний к уголовной ответственности.

Представляется, что характер и вид воздействия на юридическое лицо является ключевым вопросом анализа особенностей законодательства рассматриваемых стран в отношении ответственности компаний, поэтому необходимо определить, каким видом наказания могут быть подвержены юридические лица и обратить внимание на предусмотренные законодателем обязательные условия возникновения такой ответственности.

Французские суды, к примеру, хорошо оснащены в борьбе против корпоративной преступности благодаря четко закрепленному в уголовном кодексе Франции основательному перечню уголовных наказаний, предусмотренных для юридических лиц. Статья 131-37 уголовного кодекса Франции назначает суды правом приговорить юридическое лицо к штрафу, в пять раз превышающему размер максимального штрафа, предусмотренного в санкции этой же статьи для физического лица. Кроме того,

если санкция определенной уголовной статьи не предусматривает наказания в виде штрафа для физического лица, то суды вправе применить к юридическому лицу, признанному виновным в совершении тог же деяния штраф в размере до 1000000 евро.

Статья 131-39 определяет другие виды уголовных наказаний, таких как:

- принудительная ликвидация юридического лица, в случае если юридическое лицо было создано с целью совершения преступления в случае если срок лишения свободы, предусмотренный санкцией данной статьи, для физического лица превышает 3 года;
- запрет для юридического лица заниматься теми или иными видами деятельности бессрочно или сроком до 5 лет;
- бессрочное или сроком до 5 лет закрытие всех представительств либо одного или нескольких из представительств юридического лица, посредством которых были совершены преступные деяния;
- запрет для юридического лица обращаться с публичным призывом к размещению вкладов или ценных бумаг бессрочно или сроком до 5 лет;
- запрет для юридического лица пускать в обращение чеки, иные, нежели те, которые позволяют получать средство векселедателем в присутствии плательщика по переходному векселю, или те, которые удостоверены, или пользоваться кредитными карточками, сроком до 5 лет
- конфискация предмета, который служил или был предназначен для совершения преступного деяния, или вещей, которые получены в результате преступного деяния;
- публикация вынесенного судом приговора в печати либо его публичное распространение любым другим способом (аудио-видео сообщения).

А вот швейцарские суды, напротив, не имеют в своем распоряжении столь широкого перечня средств уголовно-правового воздействия на компании. Единственное уголовное наказание, которое может быть применено в отношении юридического лица, - это штраф до 5 000 000 швейцарских франков. При этом законодатель предусмотрел достаточно интересную модель применения такого наказания, при котором судом должны быть учтены следующие условия:

- субъектом преступления должно быть юридическое лицо, «инкорпорированное» в соответствии с законодательством Швейцарии;
- преступное деяние должно быть совершено в процессе выполнения юридическим лицом хозяйственных (коммерческих) операций в соответствии с его уставными целями;
- юридическое лицо может быть единолично привлечено к уголовной ответственности в том случае, если вина конкретного физического лица-работника компании не может быть установлена.

Вопрос вины юридического лица является ключевым в спорах сторонников и противников института уголовной ответственности юридических лиц и в этой связи решения швейцарского законодательства представляются нам весьма компромиссными. Союзное собрание швейцарской конфедерации ввело в уголовный кодекс такое понятие, как «неорганизованность юридического лица» (mangelhafte Organisation des Unternehmens), наличие которой должно быть установлено судом вместо вины. Иными словами, необходимо доказать, что юридическое лицо не предприняло все «благоразумные» и необходимые меры для недопущения преступного поведения физического лица представителя компании.

Уголовное законодательство Финляндии, в свою очередь, комбинирует подходы Франции и Швейцарии и предусматривает в качестве уголовных наказаний для компаний штраф от 850 до 850 000 евро и конфискацию. Необходимые условия для их применения нами указаны выше.

В свою очередь, законодатели государств системы общего права издавна занимают позицию, при которой корпорации (обобщенное понятие для юридических лиц всех организационно-правовых форм) обладают собственной правосубъективностью, отличной от той, которой обладают физические лица, их представляющие. А это означает, что они могут быть привлечены к уголовной ответственности.[4)] Система общего права в корне отличается от привычной нам романо-германской правовой семьи. На наш взгляд, изучение, понимание и осознание правовых механизмов ее действия требует особого научного подхода и знания последователями английского языка, с тем, чтобы иметь возможность обращаться к первоисточнику. В уголовном законодательстве государств англосаксонской правовой семьи на протяжении сотен лет существуют институты, не имеющие аналогов в Европе (в том числе непосредственным образом касающиеся рассматриваемой в данной статье проблемы). Это, например, Институт правовой ответственности (Strict liability offenses) и Институт ответственности за других (Vicartays liability).

Важно отметить и тот факт, что в силу особенностей формы государственного устройства и конституций США и Австралии в этих государствах довольно сложным и запутанным образом

сосуществуют федеральные уголовные юрисдикции и уголовные юрисдикции субъектов (штатов) и их взаимодействия. А вот в Канаде и Новой Зеландии уголовно-правовые нормы действуют на всей территории этих государств. Соответственно канадские штаты и ново-зеландские региональные советы не наделены нормотворческими правами в этой области.

В государствах с системой общего права практически нет кодификации норм уголовного и уголовно-процессуального права с разделением на общую и особенную части. Законодатель проводит лишь основные принципы, порядок и условия применения норм, основные составы преступлений, в то время, как суды вправе выносить решения по конкретным делам, руководствуясь принципом прецедентного права и опираясь на общие принципы, сформулированные законодателем, тем самым облачая свои решения в форме законов (статусов), которыми руководствуется в последующем при рассмотрении схожих дел.

Таким образом, позаимствовать для казахстанского уголовного права концепцию института уголовной ответственности государств англосаксонской правовой семьи в «чистом» виде, по нашему мнению, представляется невозможным в силу фундаментального отличия наших правовых семей и правовых систем.

Полагаем, что речь может идти лишь об отдельных элементах и правовых конструкциях, которые могут быть учтены при формировании концепции института уголовной ответственности юридических лиц в Казахстане.

1. Текст уголовного кодекса Франции. URL:htpp://www.legitrance gouv.fr/offich Code.do?cidtexte= legitext 000006040419 (дата обращения 07.11.2012)

2. Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey – A lex Mundi Publication prepared ty the lex Mundi Business Crimes and Compliance Practice Group, February 2008.

3. Текст уголовного кодекса Швейцарской Конфедерации. URL:http://www.admin.ch/ch/d/sr/311_0/index.html (дата обращения 17.11.2012)

4. Criminalresponsibility of legal person un cammon law jurisdictions – Warking Group an Bribery in international Business transactions, Paris, 4+h Oktober 2000.

УДК 327: 341.43

ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО ЕКАТЕРИНЫ II (НЕКОТОРЫЕ ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ)

А.А.Сабитова -заведующая кафедрой международного права
КазНПУ им.Абая, д.ю.н., профессор

Мақалада Екатерина II-нің құқық шығармашылық тәжірибесі зерттеліп, олардың қоғамдық қатынастарды реттеудегі алатын орны мен өзекті мәселелері туралы айқындалған.

Тірек сөздер: құқықтану, құқықтық актілер, Екатерина II-ші, құқықтық реттеу.

Статья посвящена государственно-политической деятельности русской императрицы Екатерины II. Она составила собственный Наказ из 22 глав и 655 статей. Императрица опиралась в своих суждениях на сочинения выдающихся мыслителей эпохи Просвещения (Монтескье, Беккариа, Гельвеция и др.). Справедливо отметить, что императрица в данном документе опираясь на труды вышеназванных мыслителей, учитывала российские реалии. Содержание данного Наказа охватывает практически все вопросы государственного и общественного устройства, судопроизводства, законотворчества, положения сословий, воспитания юношества, охраны порядка и благочиния в стране. Императрица изложила свои принципиальные установки об идеи общего блага, естественного права, верховенства единых для всех подданных законов, защищающих их.

Ключевые слова: правоведение, правовые акты, Екатерина II, правовое регулирование.

The article is highlights of lawmaking Catherine II, the history of the legal regulation of any sphere of public relations are the most important and interesting acts.

Keywords: law, legislation, Catherine II, the legal regulation

XVIII век дал России сразу двух монархов, деятельность которых внесла существенные изменения в жизнь страны, оказала влияние на ее международное положение. Император Петр I ввел в Россию в круг европейских держав, «европеизировав ее», хотя история показывает, что это происходило варварскими методами. Петр был велик в своих революционных начинаниях, преобразованиях и свершениях. Императрица Екатерина II тоже была великим реформатором, но если Петр I строил новую Россию, то Екатерина II Россию благоустраивала.

Екатерина 2, как и Петр 1, была «вечной работницей» на троне. У них было много общего. И не случайно именно Екатерина 2 заказала прекрасную скульптуру Фальконе памятник своему знаменитому предшественнику. Без ложной скромности она приказала выбить на «медном всаднике»: «Петру I – Екатерина II». Великому от Великой.

За Екатериной II тянулся шлейф обвинений в узурпации власти, мужеубийстве, разврате. Но в мировой истории она осталась как великий политик и законодатель, много и плодотворно работавший на благо России.

Россия встретила 1762 при новом императоре Петере 3 Федоровиче. Он был сыном голштинского герцога и дочери Петра Великого Анны. Одновременно новый царь приходился внуком шведскому королю Карлу XII. Являясь наследником российского престола, Петр в 1745 году женился на принцессе Ангальт-Цербстской, получившей в России имя Екатерины Алексеевны. Установлено, что родословная этой княжны из небольшого немецкого государства была весьма внушительной и древней. В ней значились короли, герцоги и другие коронованные особы почти всей Европы. Среди них были и русские князья рода Рюриковичей.[1]

Пышные торжества бракосочетания молодых (жениху – шестнадцать, невесте – пятнадцать лет) остались памятными, но счастья супругам не принесли. Слишком разными людьми они были. Для Петра III Россия так и осталась чужой страной, которую он презирал, даже вступив на престол великой державы. Раболепное преклонение перед прусским королем Фридрихом II сыграло во многом роковую роль в его судьбе. Иначе вела себя Екатерина, став женой наследника престола, она решила, что Россия будет ее новой родиной. Екатерина прилежно изучала русскую действительность, стремилась постигнуть нравы, обычаи, состояние общества и, разумеется, придворные порядки. Если супруг подчас демонстративно подчеркивал свои склонности к лютеранству, то Екатерина всячески высказывала почтение к православному вероучению. Она много читала и размышляла. Подобное занятие никогда не привлекало ее мужа, увлеченный военными играми, он и молодую супругу заставлял выполнять разные экзерции под его команды. Став уже вполне взрослым человеком, Петр продолжал играть в солдатики даже в постели. С годами из-за пристрастия наследника к вину и табаку у него появились почти нетерпимые черты характера. Кроме того, что он был постоянно проспиртованный и прокуренный, от него несло псиной: в комнатах дворца неотлучно находились собаки хозяина.[2]

Достаточно меткую характеристику Петра III дала Е.Р. Дашкова: «Он не был зол, но ограниченность его ума, воспитание и естественные наклонности выработали из него хорошего прусского капрала, а не государя великой империи».[3]

Со временем Екатерина все более утверждалась в мысли, что способна занять трон Российской империи, заменив на нем непопулярного мужа. К тому же отношения супругов предельно обострились после воцарения Петра III. Для этого накопилось немало причин и общего, и личного характера.

Как известно, Россия участвовала в Семилетней войне против Пруссии и внесла самый большой вклад в борьбу с Фридрихом II, который уже подумывал о капитуляции после тяжелых поражений от русских войск. Императрица Елизавета Петровна до последних своих дней оставалась непримиримым противником прусского короля, ненавидела его. Как только императрица скончалась, Петр III поспешил прийти на помощь своему кумиру. Россия не только вышла из Семилетней войны, но и по воле нового монарха вернула Фридриху II занятые русскими войсками территории Восточной Пруссии, усеянными тысячами могил русских воинов. Более того, Петр III уже готовился к войне за чуждые России интересы Голштинии. Позорный мир с Пруссией вызвал широкое негодование во всех слоях русского общества, а патриотически настроенные офицеры, дворянство не могли простить императору столь безрассудного шага. На этой волне возник заговор против Петра III, во главе которого оказалась Екатерина. Ее сторонниками были, прежде всего, сплоченная группа гвардейских офицеров, куда входили братья Орловы. В семейной жизни супругов, как было отмечено выше, обозначился большой разлад, внебрачные отношения имели оба супруга. Но наиболее явно выраженным выглядело поведение Петра 3, который афишировал свои отношения с Елизаветой Воронцовой. Он всячески требовал жену, публично

оскорблял, называя ее дуррой. Сестра императорской любовницы Екатерина Романовна Дашкова тогда всемерно помогала Екатерине и входила в число ближайших заговорщиков. В окружении Петра III стало известно о существовании заговора, но было уже поздно. 28 июня 1762 года в ночные часы совершилась придворная революция, которая прошла без кровопролития. Гвардейские и армейские части, выступив на стороне Екатерины, провозгласили ее императрицей России. Состоялась присяга новой правительнице с участием духовенства. Верхом на коне, в гвардейском мундире Екатерина возглавила поход верных ей полков против супруга, которого тогда не было в Петербурге. Петр III смирился и подписал отречение освободив тем самым трон. Местопребывание Петра III после отречения от престола было определено местечко Ропша в окрестностях столицы. Москва довольно прохладно встретила известие об отрешении Петра III от трона, а также прохладно приняла новость о том, что Екатерина провозглашена императрицей. Отношение москвичей переменилось, когда она приехала на коронацию. Императрица осталась довольна оказанным ей приемом, к тому же она посетила Троице-Сергиев монастырь, совершила паломничество в Ростов – Великий, т.е. продемонстрировала свою приверженность православным святыням и русским традициям.

Таким образом, необходимо отметить, что формальных прав на российский престол Екатерина не имела, но событие состоялось и последующая история показала, что к власти пришла правительница, во многих отношениях отвечающая национальным интересам огромного государства России. 34 года она правила на российском престоле, которую составила целая эпоха во всех сферах жизни государства.

А вскоре после Манифеста о восшествии на престол правительству пришлось издать другой манифест, в котором подданных извещали о кончине Петра III от «геморроидальных колик». Обстоятельства последнего часа бывшего императора так и остались загадкой. Ходили слухи о том, что она был убит по распоряжению супруги. Подозрения о причастности матери к убийству отца обуревали и их сына Павла. Только после внезапной кончины Екатерины II в его руки попала секретная шкатулка матери, в которой обнаружилось письмо Алексея Орлова, относящееся к трагедии в Ропше. Взволнованные, сумбурные строки письма идут по живым следам события. Алексей Орлов сообщает государыне, что Петра III «нет на свете»; все свершилось в пьяной драке: Петр III «заспорил за столом с князем Федором. Не успели мы разнять, а его уже и не стало».[4]

По –видимому, позволительно полагать, что Петр и тут не изменил своему давнему пристрастию к крепким напиткам и ссорам по малейшему поводу. Хотя, конечно смерть Петра III отвечала интересам Екатерины. Однако, можно полагать, что весьма сомнительно, что она распорядилась напрямую убить собственного мужа. Но ее фавориты, в частности Алексей Орлов мог вполне учинить расправу по собственной инициативе, зная , что его покровительница вряд ли его осудит.

История показывает, что Алехан (так его звала Екатерина) достиг высших постов России во времени правления Екатерины II. «Екатерина Малая» (Дашкова) решительно отметала версию об участии императрицы в этом деле. Павел I не любивший матушку, тоже признал это и отказался от подозрений в ее адрес. [5]

Екатерина II став императрицей не отменила некоторые важные законоположения Петра III, которые относились к внутренней политике. Она признала Указ Петра III «О вольности дворянской», согласно которому первенствующее сословие освобождалось от государственной службы, военной и гражданской. За это она получила поддержку помещичьего класса. Так как, владельцы крепостных душ при желании могли целиком посвятить себя хозяйственной деятельности в своих имениях. Жизнь властно требовала экономической предприимчивости, участия в товарно-денежных отношениях. Недаром, Петр I издал указ о единонаследии, чтобы избежать оскуднения дворян в результате семейных разделов. Так как многие дворяне жили не по средствам, что нередко приводило их к разорению. Постепенно складывались предпосылки более радикальных мер для «раскрепощения» господствующего сословия.

Ярким событием в общественной жизни и законотворчестве первых лет правления Екатерины II можно считать подготовку, созыв и деятельность Комиссии для сочинения проекта нового Уложения.

Старательно готовилась к заседаниям Комиссии Екатерина II. Она составила собственный Наказ из 22 глав и 655 статей. Императрица опиралась в своих суждениях на сочинения выдающихся мыслителей эпохи Просвещения (Монтескье, Беккариа, Гельвеция и др.). Справедливо отметить, что императрица в данном документе опираясь на труды вышеназванных мыслителей, учитывала российские реалии. Содержание данного Наказа охватывает практически все вопросы государственного и общественного устройства, судопроизводства, законотворчества, положения сословий, воспитания юношества, охраны порядка и благочиния в стране. Императрица изложила свои принципиальные установки об идеи общего блага, естественного права, верховенства единых для всех подданных законов, защищающих их. В

данном документе императрица аргументирует: «Лучше повиноваться законам под одним господином, нежели угождать многим». Также в документе можно проследить положения рассуждений о равенстве, вольности, о том, чтобы «один гражданин не мог бояться другого, а боялись бы все законов».

Екатерина II тщательно изучала опыт зарубежных государств, а также их обычаев. Так, императрица в своем Наказе ссылается на примеры китайцев, японцев, греков, римлян, испанцев. В тоже время она критикует некоторые внешнеторговые порядки в Англии, а также в колониях Португалии и Испании. Императрица в своем Наказе в несколько неопределенной форме высказывается о преимуществах частной собственности на землю. Переход земли в руки иностранцев Екатерина II считает вполне возможным, поскольку вексельные отношения приобрели международный характер и их запретить нельзя. В Наказе первейшей обязанностью дворянства почитаются военная служба, защита Отечества и, разумеется, «послушание и верность государю». В условиях мира дворяне должны выполнять еще одну обязанность – осуществлять «правосудие», без которого государство разрушится. Добронравие и трудолюбие, а также наличие «вольности», то есть личной свободы должны быть присущи к лица, относящимся к «среднему (или третьему) роду людей» о городских обитателях – не дворянах, ее круг занятий – художества, науки, мореплавание, торговля и ремесле. А в ряде нарушений значатся: вероломство, неисполнение своих обещаний, «особливо есть ли тому причины лень или обман» (ст.383).

В Наказе нельзя найти отдельно главы, которое было бы посвящено к самому многочисленному и угнетенному классу – крестьянству, которому в документе места не нашлось. В данном документе императрица его называет «нижний род»: «Сей род составлен из полезных сынов Отечества, но при том, и того скрыть не можем, что оным иногда обременен бывает». Екатерина рекомендовала в своем Наказе поразмыслить по поводу облегчения «их бремени», называла статьи Наказа, где обращено внимание на случаи чрезмерных поборов с «мужиков» в пользу помещиков. [6]

В Наказе можно усмотреть намерение императрицы провести разделение полицейской и судебной власти. В соответствии с чем, в обязанности полиции войдет раскрытие преступлений, но степень вины и наказаний является прерогативой соответствующей судебной инстанции. *Более подробно данный аспект мы рассмотрим в следующей публикации (от авто*р.)

Таким образом, Наказ Екатерины II вызвал большой интерес за рубежом, о чем свидетельствовали его переводы на немецкий, голландский, английский и другие языки.

1 .Международная конференция. Екатерина Великая: эпоха российской историю Тезисы докладов. Спб., С.154-157

2. Чистяков О.И. Законодательство Екатерины 2, М., 2000С.-91

3. Дашкова Екатерина. Записки. 1743-1810. Л., 1985., С.-47

4. Переворот 1762г. Сочинения и переписка участников и современников. М., 1908. С. 142

5. Дашкова Екатерина. Указ. Соч. С.55-56]

6. Ключевский В.О. Сочинения в девяти томах Т.V. курс русской истории. М., 1989. С.60

УДК 327: 341.43

АЗ ҰЛТТАР ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ҚОРҒАЛУЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ РЕТІНДЕ

Т.Е.Жабелова - Абай атындағы ҚазҰПУ Халықаралық құқық кафедрасының доценті, саяси ғылымдар кандидаты

Мақалада халықаралық құқық саласындағы аз ұлттардың құқықтарының қорғалуы мәселелері кеңінен қарастырылады. Мәселенің туындауына негіз болатын жағдайлар талданып, қазіргі халықаралық құқықтағы мәселенің шешімі болып отырған әртүрлі құқықтық құжаттар сарапталған. Жалпы аз ұлттарды қолдау мәселесі 18-ші ғасырда пайда болды. Сол кездің өзінде азайып бара жатқан ұлттар жойылып кету қаупінен қорқып, өз ұлттық ерекшеліктерін сақтап қалу үшін құқықтық кепілдіктерді табандылықпен талап етті. Ұлттық азшылықтардың құқы дербес құқық ретінде қазіргі демократияның ажырамас бөлігі болып отыр. Бұл жеке адамдардың құқықтарымен де, көпшіліктің құқықтарымен де жанаспайды, өз кезегінде олар да ұлттық азшылықтың құқықтарын қорғай алмайды.

Тірек сөздер: Халықаралық құқық, аз ұлттар, этникалық азшылық, полиэтникалы мемлекеттер,

моноұлтты мемлекеттер, демократиялық қоғам, тілді дамыту, ассимиляция.

В статье рассматриваются проблемы защиты прав национальных меньшинств в международном праве. Анализируются международно-правовые документы в которых рассматриваются проблемы защиты прав национальных меньшинств. А также предлагаются возможные пути решения проблем защиты прав национальных меньшинств.

Ключевые слова: международное право, национальные меньшинства, этнические меншинства, полиэтнические государства, мононациональные государства, демократическое общество, развитие языков, ассимиляция.

This article discusses the protection of minority rights in international law. Analyzes the international legal instruments which concern the problem of protecting the rights of national minorities. We also provide possible ways of solving the problems of protection of minority rights.

Keywords: international law, national minorities, ethnic Minority, multiethnic state, mono-national state, a democratic society, the development of language assimilation.

Қазіргі кезде планетадағы ұлттар мен этностар саны 2 мыңнан асады. Олар 5 мыңнан астам түрлі тілдерде сөйлейді. Соның ішінде 330-дай этностың ғана саны1 миллионнан асады. Яғни, 1700 дей этностар саны 1 миллионға жетпейтін азшылық этностар қатарына жатады. Осы ұлттар мен этностар әлемде 200 ден астам мемлекеттерге біріккен. Әлемдік саясатта «сөзі өтетін» алпауыт мемлекеттердің басым көпшілігі полиэтникалы мемлекеттер. Онымен қоймай, әлемдегі мемлекеттердің 90 пайызы полиэтникалық мемлекеттер болып табылады. Бірнеше мыңнан аспайтын этникалық топтар қарқынды ассимиляцияларуда. Этникалық, ұлттық азшылықтарды жұтып алып оның жері мен қазба байлықтарын иемдену ірі, саны көп ұлттар отаршылдық дәуірінен бірінен қарай жүргізіп жатқан саясат. Өркениетті, дамыған мемлекеттердің өз ішінде этникалық азшылықтар қоғамның объективті талаптарына сәйкес, еріксіз басым ұлттың мәдениетін, тілін, дәстүрін қабылдауға мәжбүр. Тіпті демократиялық қоғам талаптарының өзі этникалық азшылық топтардың этникалық мұқтаждықтарынан гөрі, негізгі титулдық этностың этникалық мұқтаждықтарын бірінші кезекке қойдырып отыр.

Жалпы аз ұлттарды қолдау мәселесі 18-ші ғасырда пайда болды. Сол кездің өзінде азайып бара жатқан ұлттар жойылып кету қаупінен қорқып, өз ұлттық ерекшеліктерін сақтап қалу үшін құқықтық кепілдіктерді табандылықпен талап етті. Ұлттық азшылықтардың құқы дербес құқық ретінде қазіргі демократияның ажырамас бөлігі болып отыр. Бұл жеке адамдардың құқықтарымен де, көпшіліктің құқықтарымен де жанаспайды, өз кезегінде олар да ұлттық азшылықтың құқықтарын қорғай алмайды. XX ғасырдың 90-жылдарында ғана әлемдік қауымдастықта: ұлттық, этникалық, діни және тілдік азшылықтарға жататын тұлғалардың құқтары туралы Декларация (1992), Аймақтық тілдер мен аз ұлттар тілдері туралы Еуропалық Хартия (1992), Еуропалық халықтарға (ұлттық топтар мен азшылықтарға) жататын тұлғалардың негізгі құқықтары, Адам құқтары мен негізгі еркіндіктерін қорғау жөніндегі Еуропалық конвенция Қосымша хаттамасының Жобасы (1994), Еуропа Кеңесінің шешімі бойынша қабылданған ұлттық азшылықтарды қорғау туралы Конвенция. 1973 жылғы Хельсинки мәжілісінің Қорытынды актісіне сәйкес, 1992 ж. Хельсинкиде ұлттық азшылықтар ісі жөніндегі Жоғарғы Уәкіл лауазымы тағайындалды. Еуропадағы Қауіпсіздік және Ынтымақтастық Ұйымы (ЕҚЫҰ) Аз ұлттар ісі жөніндегі Жоғарғы Уәкілдің атқаратын міндетін «мүмкіндігінше қақтығыстардың алдын ерте алу» деп белгіледі. Оған мұндай тапсырма жүктеу негізінен бұрынғы Югославиядағы жағдайға байланысты болды. Кейбіреулер осы елдегі жағдай Еуропаның басқа да жерлерінде, әсіресе, демократиялық қоғамға өту кезеңіндегі елдерде орын алуы мүмкін деп және 1990 жылдың қараша айында үкімет және елбасылары қол қойған Жаңа Еурпаға арналған Париж хартиясында көрсетілген бейбітшілік пен көркеюге бағытталған шараларды ілгерілету ісіне кедергі келтіреді деп үрейленді.

Жоғарғы Уәкіл Еуропадағы саны жағынан азшылықты құрайтын ұлттар мен мемлекеттік билік арасндағы оның пікірінше өршіп кетуі мүмкін деген көптеген мәселелерге назар аударды.

Аз ұлттардың төңірегінде туындайтын шиеленісті мәселелерді шешуде АҰЖУ тәуелсіз, бейтарап және ынтымақтастықта жұмыс істейтін ұйым болып табылады. АҰЖУ бақылаушы орган болмағандықтан, әр ел негізгі талдау принциптері мен арнайы ұсыныстарының тірегі ретінде қабылдаған халықаралық нормаларды қолданады.

Аз ұлттардың құқықтарының сақталуын реттейтін қазіргі халықаралық-құқықтық заң нормаларының негізі 1945 ж. 26 маусымда қабылданған Біріккен ұлттар ұйымының Жарғысында қаланған [1].

БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының 1965 ж. 21 желтоқсандағы 2106 А (XX) резолюциясымен «Нәсілдік кемсітушіліктің кез-келген түрін жою туралы» халықаралық конвенция қабылданып, 1969 ж. 4 қаңтарда күшіне енді. Мүше-мемлекеттер БҰҰ-мен біріге отырып, нәсіліне, жынысына, тіліне, дініне бөлмей, барлық адамдардың құқықтары мен негізгі еркіндіктерін қорғау және сыйлау жолында жұмылып әрекет етуді мойындарына алды. Еркін жүру құқығы енгізілген басқа заңдық міндеттемелер артатын халықаралық институттардың бірі болып табылады. Нәсілдік кемсітудің барлық түрлерін жою туралы Халықаралық конвенцияның 5-бабында қатысушы-мемлекеттердің бәрін «…нәсілдік кемсітудің барлық түрлерін жойып, әр адамның нәсілі, түр-түсі, ұлты не этникалық тегіне қарап, жіктемей, заң алдында теңдігін қамтамасыз етуге» міндеттеді. Қазақстан да өз кезегінде бұл Конвенцияны ратификациялады.

1991 ж. 11 ақпанда Гаагада құрылтай ассамблеясының жұмысында «Мойындалмаған ұлттар мен ұлыстар ұйымы жөніндегі пакт» қабылданды. Барлық ұлттар мен халықтардың өзін-өзі басқару құқын есепке ала отырып, соған сәйкес олардың өз саяси бағыты мен экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуы бағдарын еркін таңдауын қамтамасыз етуді естен шығармау керек. Бүгінгі таңда көптеген этностар теперіш көріп, кемсітушілікке, қуғын-сүргінге, депортацияға, жерінен қуылуға, басқа да ресурстарынан айырылып, тіпті кейде, геноцид құрбанына айналып, құқы бұзылуда. Мұндай ұлттардың, халықтардың құқын үкіметаралық ұйымдардың мойындамауы нәтижесінде жағдай тіптен өрши түсуде. Сондықтан да осы ұлттар мен халықтардың мәселесін тиімді шешуді қарастыратын арнайы ұйым құру қажеттігі туындады. Осы Пакт бойынша ұлттар мен ұлыстар өз араларында келісіп, ұйым құруды жөн санады. Ұйымның мақсаты арнайы форумдарда қолдау тобын құрып, қатысушы ұлттар мен ұлыстардың мұң-мұқтажын күш қолданусыз әдістермен жеткізу.

Адам құқықтары жөніндегі Комиссияның 1992 жылғы 18 желтоқсанда 48-ші сессиясының 47/135 қарарымен «Ұлттық немесе этникалық, діни және тілдік азшылықтарға жататын тұлғалардың құқтары жөніндегі декларация»– қабылданды [2]. Ұлттық немесе этникалық, діни және тілдік азшылықтарға жататын тұлғалардың өз мәдениетінің жетістіктерін пайдаланып, өз дінін ұстанып, діни салт-жоралғыларды жасауға, өз ана тілін жеке өмірінде де, көпшілік арасында да еркін әрі ешқандай сырттан араласусыз қолдануына ерік беруді қамтамасыз етуді қарастырады.

Еуропа Кеңесінің ұлттық азшылықтарды қорғау жөніндегі арнайы комиссиясымен*(CAHMIN)* 1994 жылдың 10 қарашасында «Аз ұлттарды қорғау жөніндегі конвенция» қабылданып, Еуропа Кеңесіне мүше мемлекеттерге қол қоюға 1995 жылдың 1 ақпанында жіберілді. Кейіннен, Еуропа Кеңесіне мүше емес мемлекеттер де бұл Конвенцияға қосылуға мүмкіндік алды. Бұл Конвенцияға сәйкес, мемлекеттер өз аумақтарындағы ұлттық азшылықтарды қорғау Еуропа құрлығында бейбітшілік пен демократиялық қауіпсіздікті, тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін аса қажет екендігін алға тартады. Шынайы плюралистік қоғам кез-келген тұлғаның этникалық, мәдени, тілдік және діни төл өзіндігін құрметтеп қана қоймай, сонымен қатар, осы төл қасиеттерді еркін қолданып, дамытуына жағдай жасалуы керек деп есептейді.

ЮНЕСКО-ның Бас конференциясының 1995 жылғы 16 қарашадағы 5.61 қарарымен «Толеранттылық принциптерінің декларациясы» бекітілген. БҰҰ-на мүше мемлекеттер білім беру, ғылым және мәдениет мәселелері бойынша 1995 жылғы 25 қазан мен 16 қараша аралығындағы өткен Бас конференцияның 28-сессиясында қабылданды. БҰҰ-ның Жарғысында: «Біз Біріккен Ұлттар халқы келешек ұрпақты соғыс зардаптарынан құтқаруды міндеттене отырып... адамның негізгі құқықтарына, ар-ожданы мен құндылықтарына деген сенімді нығайта түсу мақсатында бір-бірімізбен бейбіт, тату-тәтті көршілердей қонақжайлылық (толеранттылық) танытуымыз керек» делінгенін ескере отырып, 1945 жылы 16 қарашада ЮНЕСКО Жарғысының Алғысөзінде көрсетілген: «әлем адамзаттың интеллектуалдық және өнегелік ынтымағына негізделуі керек» дегенін еске сала отырып, тағы да басқа халықаралық актілерге сүйенеді. Соңғы кездерде әлемде өршіп отырған төзімсіздік, зорлық-зомбылық, терроризм, ксенофобия, агрессивті ұлтшылдық, расизм, антисемитизм, оқшаулану, дүбаралық және ұлттық, этникалық, діни азшылықтарға қатысты алалаушылық халықаралық қауымдастықты қатты алаңдатуда.

Толеранттылық принциптерінің Декларациясында: «толеранттылықтың барлық халықтардың бейбіт өмір сүріп, әлеуметтік-экономикалық дамуының басты шарты, маңызды принципі екендігін ескере отырып біздің қоғамдарымызда толеранттылық идеалдарын нығайту үшін барымызды салуымыз керек» делінген. Толеранттылық түсініктері деген алғашқы бөлімінде: «Толеранттылық дегеніміз – сый-құрмет, әлемдегі мәдениеттердің алуантүрлілігін түсініп, қабылдау. Оған білім, ашықтық, қарым-қатынас, ой, ар-ождан, сенім еркіндігі серік болады. Толеранттылық – әркелкіліктің үйлесімділігі. Бұл тек өнегелік парыз ғана емес, сонымен қатар саяси әрі құқықтық қажеттілік» [3] делінген.

1996 жылы қазанда «Аз ұлттардың білім алу құқықтары туралы Гаага ұсыныстары» қабылданды. Аз ұлттардың білім алу құқықтары көптеген ЕҚЫҰ мемлекеттерінде шетін мәселе болып табылады. Соған

қарамастан, білім беру процесінің мемлекеттегі әртүрлі қоғамдастықтар арасында өзара сыйластық пен түсіністік орнатып, оны нығайту қуаты бар.

Қазіргі кездегі осы мәселенің шетін табиғатын және адам құқықтары туралы әртүрлі халықаралық құжаттардағы заңдардың көмескі де жалпылама сипатын ескере отырып, егжей-тегжейлі жасалған ұсыныстар аз ұлттардың білім алу құқықтарының мәселелерін дұрыс түсінуге және қарастыруға үлес қосады. Гаага ұсыныстары мейлінше толық емес. Оларда аз ұлттарға білім беру саясатын дамыту процесінде мемлекеттерге көмектесе алатын жалпы, негізгі қағидалар ұсынылған.

1998 жылы ақпанда «Аз ұлттардың тіл саласындағы құқықтары жөніндегі Осло ұсыныстары» қабылданды. Ұлттық азшылықтардың өкілдері өз ана тіліндегі өз атауларымен, тілдік жүйесіне сай қалыптасқан өзіндік салт-дәстүрлерін еркін қолдануға құқылы. Олар ресми түрде мойындалып, мемлекеттік билік органдарымен қолданылуы керек. Ұлттық азшылық өкілдері құрған мәдени ассоциациалар, мекемелер сияқты жеке ұйымдар да атауларына сай құқықтарға ие. Ұлттық азшылықтардың өкілдері шоғырланып орналасқан аудандарда сұраныс болған жағдайда, мемлекеттік биліктің жергілікті органдары азшылық тілдерінде ақпарат таратып, жергілікті атауларды, көше атауларын, өзге де топографиялық көрсеткіштерді атауды ұйымдастыруы қажет.

Әрбір адамға діни наным-сеніміне орай, жеке басы немесе қауымдастықпен бірігіп, өз таңдауындағы тілде сөйлеу еркі беріледі. Мемлекет бұл жағдайда, тек жүргізілетін діни ұйымдардың ресми құжаттары болуын, сертификаттарының мемлекеттік, ресми тілде дайындалуын талап етуге құзырлы. Ұлттық азшылықтар өз тілін ақпарат тарату құралдарында, экономикалық салада, сот билігі саласында қолдануға құқылы.

1999 жылы қыркүйекте «Аз ұлттардың қоғамдық-саяси өмірге араласуы туралы Лунд ұсыныстары» қабылданған. Аз ұлттар мәселелерімен айналысып жүрген маман-сарапшылар азаматтық қоғам ашық әрі үдемелі, адамдарды алаламай, аз ұлттарды кемсітпей дамуы керек деп санайды. Барлық адамдардың теңдігі принципі толық сақталған жағдайда, олардың этникалық негізде саяси партияға бірігуге деген субъективті қажеттіліктері кеміп, тіпті біртіндеп жойылып кетеді. Кейбір жағдайларда бұндай этникалық негізде құрылған партиялар ғана оларға қоғамның саяси өміріне араласудың жалғыз жолы болып қалуы мүмкін. Адамдар кейде, діни негізде де партияларға бірігуі мүмкін. Ал мінсіз жағдайда, адамдар тар этникалық шеңберден шығып, өздерінің саяси көзқарастары мен саяси еркін таңдауы негізінде бірігеді. Мемлекет аз ұлттардың шеттетілмей, өз еріктерін еркін білдіруіне қолайлы жағдайлар туғызуы керек.

Сонымен қатар, 2003 жылы қазан айында «Электронды бұқаралық ақпарат құралдарында аз ұлттардың тілдерін қолдануға арналған нұсқаулар» қабылданды. Негізінен, Аз ұлттар тілдерінің байланыс құралы ретінде электронды бұқаралық ақпарат құралдарында қолданылуын реттеуге бағытталған. Бірқатар мемлекеттер тарапынан осындай тілдерді қолдануды шектеуге әрекеттер жасалған. Бұл әрекеттер негізінде белгілі бір тілді (әдетте, «ресми» немесе «мемлекеттік тіл» деп белгіленген және көпшілікті құрайтын ұлттың тілін) электронды БАҚ-да пайдалануға квота енгізетін заңдар шығару арқылы жүзеге асырылады. Осындай үрдіс бірқатар мемлекеттердегі аз ұлттар тарапынан наразылық туғызды.

ЕҚЫҰ Адам өлшемінің 2001 жылы наурыз айында өткен Ой-пікір білдіру бостандығына арналған қосымша кездесуінде бірқатар ЕҚЫҰ-на мүше мемлекеттер бұқаралық ақпарат құралдары мен аз ұлттар төңірегіндегі мәселелерге аса мүдделілігін танытты. Сол айдың аяғына таман Тұрақты Кеңес отырысында кейбір делегациялар АҰЖУ мен ЕҚЫҰ-ның БАҚ бостандығы мәселелерімен айналысатын өкілдеріне осы мәселе жөнінде бір-бірімен ынтымақтаса жұмыс істеуді ұсынды.

Аталмыш мәселелердің шешімін іздеу барысында АҰЖУ тілді электронды БАҚ-та байланыс құралы ретінде қолдану туралы қатарлас жүретін әрі бірін-бірі толықтыратын екі шара атқаруды жөн көрді. Біріншісі, ЕҚЫҰ аймағындағы әр елде электронды БАҚ-та аз ұлттар тілдерінің қолданылуын реттейтін шаралар туралы шолу жүргізу болды. Бұл шолуды Жоғарғы Уәкілдің өтінішімен Оксворд университеті Улфсон колледжі жанындағы Әлеумет және Заң мәселелеерін зерттеу орталығының Салыстырмалы ақпарат құралдары заңы және аясаты бағдарламасы мен Амстердам университеті жанындағы Ақпарат саласындағы заң институтының қызметкерлері жүргізді. Өз алдына бөлек, бірақ осымен тығыз байланысты келесі шараны жүргізгенде АҰЖУ тікелей жауапты халықаралық ұйымдармен бірлесе отырып, тиісті халықаралық заңдардың жеке бір мәселеге қатысты нормаларының мазмұнына талдау жасады.

Бұл нұсқаулар негізінен, әр адамның, сондай-ақ аз ұлттар қатарына жататын адамның ой-пікір білдіру бостандығы деген ұғым ақпарат пен ой-пікірлерді өзі қалаған тілі мен тәсілінде ешкімнің араласуынсыз және шекара сызығына қарамай алу, іздеу, және таратуды қамтиды. Бұл бостандыққа шектеулер тек

халықаралық құқық ережелеріне сәйкес қана қойылады.

Ұлттық ерекшеліктерді есепке алу барысында адам құқтарын қорғау шекаралары қатаң сақталуы шарт. Әлемдік тәжірибеде, ұлттық және этникалық азшылықтардың құқықтарына кепілдік беру мәселелері кеңінен қарастырылған.

Ұлыбритания көпұлтты мемлекет, алайда аумақтық құрылымы жағынан – унитарлы мемлекет. Көптеген ғасырлар бойы елде тілдік, мәдени салаларда ассимиляциялау шаралары жүргізілді. Шотландия мен Уэльс соңғы жылдарда едәуір автономияға қол жеткізді. 1967 ж. валлий тілінің құқын ағылшын тілімен теңестіруге бағытталған арнайы заң қабылданды. Шотландия ағылшын сот жүйесінен анағұрлым ерекшеленетін өзіндік сот жүйесін қалыптастырды. Британ үкіметі қазіргі Ирландияға тән дербес мәртебе беру жолдарын қарастыруда. Ұлыбританияда ағылшын тілі мемлекеттік тіл болып табылады, алайда Норманд аралдарында және Уэльсте екі ресми тіл қолданылады, ағылшын және француз, ағылшын және валлий тілдері.

1982 ж. Канада құрамына құқықтар мен еркіндіктер Хартиясы кіретін өз Конституциясын қабылдады.

АҚШ-та да ұлттық мәселелерді шешу мәдени плюрализм саясатының аспектісінде жүзеге асырылады. Ол әртүрлі этностардың өкілдеріне қатысты мемлекеттің толеранттылығынан, олардың этномәдени ортасын сақтау және дамыту, сондай-ақ этникалық топтарға американдық қоғамда өз мәртебелерін көтеруге көмек беру қарастырылған. Этникалық топтардың әлеуметтік-мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыру ұлтаралық қатынастардағы ширығушылықты төмендетеді. Американдықтар өзге тілді мәдениеттердің дамуына қолайлы жағдай туғызуға талпынады.

Швецияда ұлттық саясат көпмәдениеттілік тұжырымына негізделеді. Иммигранттардың швед қоғамына кірігуін жеңілдетуге қатысты Швеция саясаты үш негізгі қағидаға сүйенеді: 1) иммигранттар мен шведтер арасындағы теңдік; 2) иммигранттардың мәдени дамуын еркін таңдау құқы; 3) байырғы халық пен әртүрлі этникалық топтар арасында ынтымақтастық пен әріптестік. Осыған орай, Швецияда 50-ге жуық иммигранттық ұйымдар құрылып, қызмет етуде. Швед тілін үйрету мақсатында 700-сағатқа лайықталған курстар ұйымдастырылады. 80-жылдарда жұмыста және қоғамдық өмірдің басқа салаларында этникалық дискриминацияға қарсы заң қабылданды [4].

120 елден келгендер тұратын Австралиялық Одақта барлық ұлттық мәдениеттердің дамуына қолдау көрсететін арнайы мемлекеттік бағдарлама қабылданды. 200 жылдан астам тарихында Австралия бүкіл адамзатқа тән нәсілдік және этникалық мәселелерден тыс қала алған жоқ. Көпэтносты австралия қоғамында барлық ұлттың өкілдері тең мүмкіндіктерге ие болуы керектігі жөнінде арнайы принцип бекітілген. Тұрғындарының 93%-і Австралияны мультимәдениетті қоғам деп таниды. Бүгінгі таңда австралиялықтардың 40 %-і мұхит асып келгендер не олардың балалары. Бастапқыда жаңадан келген иммигранттарға қатысты жүргізілген ассимиляцияландыру саясаты австралиядағы өмірге жылдам әрі оңай бейімделу үшін біріккен иммигранттардың этникалық қауымдастықтардың нығаюына әкеп соқтырды. Ұлттық қауымдастықтар Жалпыавстралиялық Федерацияға біріккен. Олардың өз мектептері, клубтары, шіркеулері, мәдени-орталықтары бар. Этникалық қауымдастықтардың қызметін Кеңестер үйлестіреді. Қауымдастықтар – елдің саяси өміріне, әсіресе, сайлау кезінде елеулі ықпал ететін ұйымдар. Мемлекет оларға қолдау көрсетіп, жыл сайынғы фестивальдерге, «телефон арқылы аударма қызметіне» арнайы қаржы бөлуді жоспарлаған, тұтастай федералды үкімет қаржыландырады. 30-дан астам тілде австралиялық газеттер, 60-тілдерде радио, ал Эи-Би-Си теледидар станциясының жұмысы ағылшын субтитрлерімен әртүрлі тілдерде беріледі.

Венгрияның Мемлекеттік жиналысы 1993 жылдың 7 шілдесінде «Ұлттық және этникалық азшылықтардың құқтары туралы» заң қабылдады. Бұл заңның кіріспе бөлімінде «ұлттық және этникалық өзіндік бірегейлік құқы адам құқтарының ажырамас бөлігі» ретінде қарастырылады және ұлттық және этникалық азшылықтардың құқтары «заң күші бар әрі Венгрия Республикасында сақталатын негізгі демократиялық құқтарға жатқызылады».

Ұлттық азшылықтардың өкілдеріне барлық азаматтардың екі саладағы құқықтарының қорғалуы аса маңызды: 1) азаматтық еркіндіктер, тілді қолданудағы еркіндік, ойын, пікірін еркін білдіру, бірлесу еркіндігі, баспасөз, діни бостандық; 2) дискриминацияға жол бермеу, яғни барлық азаматтардың заң алдында теңдігі.

Қазіргі Германияда ұлттық азшылықтар құқы да өз деңгейінде қорғалған. Мысалы, елдегі дат азшылығы – федералдық деңгейдегі конституциялық құқықтық ережелермен қатар – 1955 ж. Копенгагенде қабылданған Герман-Дат мәлімдемесімен қорғалған. Онда екі жақ өзара өз тараптарынан ұлттық азшылықтарына – немістер даттарға, олар өз кезегінде немістерге – мәдениеттерін дамытуына қолдау көрсетуді міндеттенген. Фриз ұлттық азшылықтарының құқтарының қорғалуы Шлезвиг-

Гольштейн жерлеріндегі конституциямен кепілденген. Фриз ұлттық азшылығы Солтүстік теңіз жағалауларында, Гельмланд аралында, көптеген Солтүстік-Фриз аралдарында және Шлезвиг-Гольштейннің батыс бөлігінде тұрады. Германияның шығысында қоныстанған кішігірім славяндық топ – лужандар да Конституциялық құқықпен қорғалған. Азшылық ұлт ретінде сығандар XIII ғасырдан бері жалпы неміс тілін қолданғандарымен, өте бытыраңқы тұрады.

Полиэтникалы мемлекет ішінде этностар арасындағы қарым-қатынастардың үйлесімділігін қалыптастыруда мәдениеттің орны зор. Ұлттық және мәдени қатынастар тіл арқылы айқын көрініс табады. Қоғам дамуының белгілі бір кезеңінде тіл ұлттық өзінділіктің, ұлтаралық қатынастардың өлшеуіші қызметін атқарады. Ұлттық сана-сезімнің көптеген өсу-өрбу үдерістері, міне, осы тіл мәселелерінен бастау алғаны белгілі.

Тіл мен мектеп бірегейленудің аса маңызды салаларының бірі болып табылады. Германиядағы дат азшылығының 53 оқу орны (мектептен гимназияға дейін), 63 балалар бақшасы, 1 мектеп-интернаты бар. Фриздер мемлекеттік мектептер мен балалар бақшасында өз тілдерін үйренеді. Лужандарда да оқыту ана тілдерінде жүргізіледі. Ұлттық сана-сезімді сақтаудың аса маңызды салаларының бірі – мәдениет. Арнайы театрлық топтар, халық шығармашылығының топтары, мәдени орталықтар, театр, газеттер, радио, теледидар бар. Барлық этникалық азшылықтар өз діни салт-дәстүрлерін өз ана тілдерінде жүргізе алады.

Ал, Франция, Түркия сияқты елдер басқа көптеген елдермен салыстырғанда, көпшіліктің мүдделері маңызды деп есептеп, ұлттық азшылықтарды мойындамайды. Францияның Конституциясына сәйкес біртұтас, мызғымас шекарасы бар республиканың аумағында біртұтас халықтың өмір сүретіндігін мойындау «Адам және азамат құқтары мен бостандықтарының Декларациясы» жарияланған XVIII ғ. аяғындағы тарихи дәстүрге негізделген. Ұлы француз төңкерісіне дейін кейбір азшылықтар, мысалы, еврейлер және протестанттар, оларды көпшілікпен салыстырғанда теңсіз жағдайдағы ерекше мәртебені иеленді. Франция этникалық азшылықтар жалпы француздық құндылықтарды қабылдап, ең бастысы француз болуын талап ететін ассимиляторлық саясат жүргізеді. Сөйте тұрып, әрбір жеке тұлғаның өзіндік индивидуалдылығын көрсететін (мәдени, діни, этникалық) ерекшеліктерін топтық деңгейе емес, тұлғалық деңгейде көрсете алады. Азшылықтың құқтарын, оның ішінде бөліну құқын мойындамау, мемлекетті олардың алдындағы ауыр міндеттен, ұлттық тұтастыққа төнетін қауіптен сақтайды. Алайда, 1982 ж. бастап Францияда этникалық азшылықтардың тілдері мен мәдениеттері ресми мойындалды. 1985 ж. Ұлт істері және мәдениет жөнінде Мемлекеттік кеңес құрылды. Елдің заңнамасында (тек Конституцияда емес) азшылықтар іс-әрекеттеріне еркіндік беретін пункттер кездеседі. Францияның мектептерінде корсикандық, каталондық, баскілік, бретондық, фламандық, эльзастық тілдердің диалектілері оқытылады. Корсикада мәдениет және радио хабарларын тарату салаларына автономия берген.

Азшылықтарға жататын тұлғалардың құқтары қоғамның барлық мүшелерінің негізгі құқықтары мен бостандықтарының орнын толтырады. Біздіңше, азшылықтардың жағдайының ескерілуі – демократияның пісіп-жетілгендігінің көрінісі, өйткені өзара ерекшеліктерге төзімділікпен қарау демократиялық дүниетанымның маңызды бөлігі болып табылады. Егер азшылықтың өмірлік мүдделері мен құқықтары көпшіліктің мүдделері мен құқықтарымен қатар қорғалмаған жағдайда демократия «ақсайды». Дегенмен, дамыған мемлекеттер этникалық азшылық топтар өкілдеріне даму және мәдениетін өркендету бағытында демократиялық бостандықтар шеңберінде кепілдіктер бергенімен, қоғам даму талаптары, объективті жағдай этникалық азшылықтардың жаңаруына мүмкіндік бермейді. Бұл соңғы 30 жыл ішінде басталған жаһандану үдерістері ұлттық саясатқа көп өзгерістер әкелгенін көрсетеді. Міне, осы себепті қазіргі кезеңде "ұлт" ұғымына анықтама беруді жаңа этномәдени, этнолингвистикалық, әлеуметтік-экономикалық ахуалға сәйкес қайтадан қарастыру міндеті күн тәртібінде тұр.

1. Государство, право, и межнациональные отношения в странах западной демократии. М.: 1993.

2. Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам. // Права меньшинств: изложение фактов. №18. Нью-Йорк. 1992.

3. Саяси түсіндірме сөздік. Алматы.: «Дәуір», 2007.

4. Действующее международное право. //Колосов Ю.М., М., 1997.

УДК 327: 341.43

ПРОБЛЕМА СОБЛЮДЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТОВ

М.О. Калданова – преподователь кафедры «Международное право», КазНПУ им.Абая

Автор жоғары құндылық ретінде әлемдік қауымдастық пен танылған адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары талданады. Ұсынылған мақалада соғыс тағдайындағы адамнын негізгі құқықтарының сақталу проблемалары қарастырылады.

Тірек сөздер: халықаралық актілер, адам құқықтары мен бостандықтары, адам құқықтарының қағидалары, қарулы қақтығыстар.

В данной статье автор рассматривает проблемы соблюдения прав человека в условиях вооруженных конфликтов и дает анализ всем исследованиям по данной проблеме. Автор на основе огромного материала дает понимание основным проблемам соблюдения прав человека в условиях вооруженных конфликтов выявляет важность соблюдения всех прав человека на современном этапе.

Ключевые слова: международные акты, права и свободы человека, принципы прав человека, вооруженные конфликты.

In this article the author examines the problems of human rights in situations of armed conflict and provides an analysis of all the research on this issue. Author from the massive material gives insight into the basic problems of human rights in situations of armed conflict reveals the importance of respecting all human rights at the present stage.

Keywords: international acts, human rights and freedoms, the principles of human rights, armed conflict.

Современная теория международного права все более ориентируется на человека. И в этом нет противоречия, скорее можно говорить о закономерности связи. Уважение прав человек, демократия – важная гарантия мира. В международных актах подчеркивается, что уважение этих прав является основой всеобщего мира. Международное право призвано стать гомоцентричным, т.е. ориентированным на человека. В развитии идей Всеобщей декларации прав человека принято значительное число конвенций и пактов, посвященных правам человека. В этой связи следует отметить, что права, свободы каждого человека, честь и достоинства личности – величайшие общечеловеческие ценности, повсюду подлежащие защите и обогащению [1].

Среди всех ценностей нематериального характера, осознанных человечеством как действительно универсальные (всеобщие) ценности – права и свободы человека стоят на одном их первых мест. Выстраданные, осознанные и сформулированные цивилизацией за две с половиной тысячи лет, права человека обрели современную форму, современное понимание. Права человека и основные свободы как фундаментальные ценности современной цивилизации будут иметь существенно важное значение для международных отношений и в XXI веке – уверенность в этом выразили главы всех государств и правительств на Саммите тысячелетия в сентябре 2000 года [2]. Права человека формировались из многократно воспроизводимых актов деятельности людей, повторяющихся связей и устойчивых форм отношении. В процессе человеческой деятельности, включающей множество индивидов со своими потребностями, целями, неизбежно столкновение и противоборство их интересов. Однако при всем разнообразии поступков участников общественного взаимодействия кристаллизуются определенные устойчивые нормы, эталоны, ценности, которые способны упорядочивать этот процесс, сочетать интересы различных индивидов в рамках исторически складывающегося бытия с его способом производства, духовной культурой, государственностью. Каждый человек имеет притязания на определенный объем благ и условий жизни (материальных и духовных), получению которых должны содействовать общество и государство. Объем этих благ и условий исторически всегда определялся положением индивида в классовой структуре общества, в системе материального производства. Эти блага условно могут быть названы правами человека. Такая условность определяется резкой поляризацией общества на различных этапах его развития, своеобразием цивилизаций (европейская, азиатская и др.), которые не давали возможности правам человека обрести признак универсальности на основе принципов свободы и формального равенства, получить современное звучание.

Принцип уважения прав человека является одним из основных принципов международного права и основой теории права. Человек, его права и свободы являются высшей ценностью – постулирует также и Конституция Республики Казахстан. Вместе с тем невозможно дать одно верное и единственное определение прав человека. И невозможно это сделать в силу того, что права человека – явление

многогранное. Права и свободы человека – это, прежде всего, система философских, мировоззренческих представлений о предназначении человека, его месте и роли в сообществе других людей. Права человека есть определенный взгляд на устройство мира, т.е. миропонимание, мировоззрение, основанное на принципах гуманизма. Справедливо и утверждение о правах человека как системе гуманистических ценностей, на которых строятся взаимоотношения в обществе. Не ошибется и тот, кто скажет, что права человека это система социальных регуляторов отношений между людьми (т.е. отношений по горизонтали), состоящая из морально-этических принципов и норм. Справедливым будет также утверждение, что права человека – это правовое понятие, характеризующее закрепленный в нормах права статус личности в ее взаимоотношениях с властью, с государством (т.е. отношения по вертикали). Правозащитники скажут, что права человека – это средство защиты от произвола и насилия со стороны государства, к которому оно склонно по своей природе *[2]*.

Все права человека универсальны, неделимы, взаимозависимы и взаимосвязаны. Международное сообщество должно относиться к правам человека глобально, на справедливой и равной основе, с одинаковым подходом и вниманием. Хотя значение национальной и региональной специфики и различных исторических, культурных и религиозных особенностей необходимо иметь в виду, государства, независимо от их политических, экономических и культурных систем, несут обязанность поощрять и защищать все права человека и основные свободы [3]. В этих условиях признание и уважение прав каждого человека являются предпосылкой ненасильственного разрешения конфликтов, предотвращения вооруженных столкновений. Уверенность человека в том, что и другие люди имеют, знают и действуют в соответствии с общепризнанными правами и свободами, правилами взаимоотношений, позволяет предвидеть ситуацию, ожидать определенной реакции и поведения членов человеческого сообщества. Соблюдение прав человека – это отсутствие страха, ненависти, ксенофобии, агрессии, войн [3].

Однако необходимо признать существование такого явления как вооруженный конфликт. Вооруженный конфликт или война, несет за собой самое страшное – смерть. Во время войны на фоне гибели большого количества человеческих жизней, мало кто задумывается о правах человека. Не смотря на то, что при соблюдении существующих прав человека, жертв могло бы быть намного меньше. Нарушение прав человека, где бы не происходили и какие бы масштабы не имели, влияют на затрагиваемых ими людей разрушительным образом. Одним из положительных сдвигов в области соблюдения прав человека, произошло после окончания «холодной войны», этим сдвигом является признание того, что нарушение прав человека стало едва не важнейшим препятствием на пути общественного прогресса. Признание обществом существование основных прав человека, а также наличие правового статус человека и гражданина призывает людей уважать личность, не смотря на наличие вооруженного конфликта. Более того, подобное положение вещей ведет к созданию правовой системы защищающей права человека от произвольного нарушения. И, тем не менее, война и вооруженный конфликт – это явление, при котором сложно говорить о соблюдении прав человека. Война и вооруженный конфликт - это формы разрешения политических противоречий путём вооружённого насилия, различающиеся степенью его применения. Война и вооружённый конфликт - это не прекращение прежней политики, а продолжение её другими средствами, в данном случае насильственными. Причинами этого могут служить разного рода противоречия между государствами, нациями, народами, классами и т.д.

В зависимости от характера и сторон противоречий, порождающих войну и вооружённый конфликт, последние подразделяются на гражданские и межгосударственные, религиозные и экономические, справедливые и несправедливые и т.д. По своим масштабам войны делятся на мировые, региональные и внутригосударственные (гражданские). Последние могут иметь в качестве своих причин межклассовые, религиозные или межэтнические противоречия. Единство и различие войн и вооружённых конфликтов выражается в их политическом, техническом и оперативном аспектах. Политический аспект включает в себя политические причины и цели войны и вооружённых конфликтов. Хотя и те, и другие имеют зачастую одинаковую политическую подоплёку, они различны по своим целям и стратегиям. Цели войны более масштабны и лучше спланированы, чем цели вооружённого конфликта. Политические цели войны формулируются задолго до её начала и определяют её подготовительную фазу: соответствующую реорганизацию армии, экономики, дипломатии, идеологии. Сама война ведёт к качественным изменениям всех сторон жизни общества и представляет собой одну из древнейших форм социальной мобилизации.

Естественно, что в обстановке вооруженного конфликта сложно говорить о каких-либо правах

человека, однако нельзя забывать о том, что права человека – это понятие, характеризующее правовой статус человека и личности в целом, по отношению к государству, его возможности и притязания в экономической, социальной, политической и культурной сферах. По господствующим в современном мире представлениям, носят естественный и неотчуждаемый характер. Права человека закреплены в ряде основополагающих международных документов, так как Всеобщая декларация прав человека 1948 г., международные пакты о правах человека 1966 г. и др., а также конституциях и законах государств. Существуют так называемые, общие принципы прав человека, о которых необходимо сказать в контексте данной статьи: Общие принципы:

- Права и свободы человека принадлежат ему от рождения, а не предоставлены государством;
- Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина - обязанность государства;
- Набор закреплённых прав и свобод человека и гражданина в государстве должен соответствовать международно-правовым стандартам;
- В соответствии с принципом равноправия права и свободы предоставлены в равной мере всем и каждому;
- Правовые нормы о правах и свободах человека должны быть непосредственно действующими, а не декларацией;
- Права и свободы человека и гражданина должны определять смысл, содержание и применение законов, деятельность государственной власти и местного самоуправления;
- Государство не должно издавать законы, отменяющие или умаляющие права и свободы человека и гражданина; они могут быть ограничены только в чрезвычайных условиях;
- Права и свободы человека и гражданина должны быть гарантированы судебной защитой.

Однако именно в период вооруженных конфликтов чаще всего нарушаются основные права человека, многим не оказывается элементарная медицинская помощь. Не смотря на то, что пункт 2, статьи 3, общей для Женевских конвенций 1949 года, гласит: «Раненых и больных будут подбирать, и им будет оказана помощь». Кроме того, сторона, находящаяся в конфликте, во власти которой эти лица окажутся, обеспечить им гуманное обращение и уход без какой-либо дискриминации по таким причинам, как пол, раса, национальность, религия, политические убеждения или другие аналогичные критерии. Строго запрещается любое посягательство на их жизнь и личность и, в частности, запрещается добивать или истреблять их, подвергать их пыткам, проводить над ними биологические опыты, преднамеренно оставлять их без медицинской помощи или ухода или предумышленно создавать условия для их заражения (ст. 12 ЖК II) [4]. Касательно самих военных действий, то во всякое время, и в особенности после боя, стороны должны принять все возможные меры к тому, чтобы разыскать и подобрать раненных и больных и оградить их от ограбления и дурного обращения. Не допускается ограбление мертвых (мародерство). Когда это позволяют обстоятельства, должны заключаться соглашения о перемирии или прекращении огня, чтобы подобрать раненных на поле боя, и произвести обмен ими. Стороны, находящиеся в конфликте, должны зарегистрировать все данные, способствующие установлению личности оказавшихся в их власти, раненных, больных, потерпевших кораблекрушение и умерших неприятельской стороны. Эти сведения должны быть, как можно скорее доведены до сведения национального справочного бюро по делам военнопленных для передачи их державе, за которой числятся эти лица, через центральное агентство по делам военнопленных, подлежащего учреждению в нейтральной стране. Запрещается добивать или истреблять раненых, больных, потерпевших кораблекрушение, преднамеренно оставлять их без медицинской помощи или ухода, предумышленно создавать условия для их заражения, подвергать этих лиц, даже с их согласия, физическим увечьям, медицинским или научным экспериментам, удалению тканей или органов для пересадки, кроме случаев, когда это оправданно состоянием здоровья лица и соответствует общепринятым медицинским нормам. Упомянутые лица имеют право отказаться от любой хирургической операции. Сторона, принужденная оставить неприятелю раненных или больных, обязана оставить вместе с ними, насколько это позволяют военные условия, часть своего санитарного персонала и снаряжения для содействия уходу за ними. Оказавшись во власти противника, раненные, больные и потерпевшие кораблекрушение считаются военнопленными, и к ним применяются нормы международного права, касающиеся военнопленных[5].

С момента принятия в 1948 году Всеобщей декларации прав человека, ООН и ее специализированные учреждения создали ряд механизмов защиты прав человека. Оформление и практическое применение этих механизмов сыграло определенную положительную роль, несмотря на сильное воздействие геополитических факторов. Более того, история человечества показала, что права человека не могут быть ограничены национальными или еще какими-либо рамками, т.к. все крупные мировые события

накладывают свой отпечаток, независимо от территориальных, идеологических или иных барьеров. Поэтому закономерно, что мировое сообщество пришло к пониманию и осознанию правового статуса человека и гражданина как важнейшей фундаментальной проблемы. Анализ содержания конкретных норм современного международного права свидетельствует о том, что статус человека в период вооруженных конфликтов определяется двумя основополагающими положениями, которые обязывают воюющие стороны, с одной стороны, обеспечить гражданскому населению и отдельным гражданским лицам физическую защиту в ходе военных действий, а с другой – обеспечить уважение основных прав и свобод человека в условиях вооруженного конфликта [6]. Хотя право на жизнь и физическую неприкосновенность являются неотъемлемым и одним из основных элементов содержания прав человека в том виде, в каком они сформулированы в документах, регламентирующих вопросы международно-правовой защиты прав человека (в частности, ст. 6 Международного пакта о гражданских и политических 1966 года, основные положения которого подлежат обязательному применению также и в условиях вооруженных конфликтов), специфика особых обязательств вооруженных конфликтов, представляющих повышенную опасность для жизни человека, определяет настоятельную необходимость выделения [7].

В заключении следует сказать, что оказание международной помощи жертвам вооруженных конфликтов полностью соответствует требованиям Женевских конвенций 1949 года, Всеобщей декларации прав человека и других не маловажных международных документов по правам человека. Но никакие законы не будут действовать пока все участники вооруженных конфликтов, как военные, так и гражданские лица, не поймут что главным вопросом в период вооруженных конфликтов, является вопрос соблюдение прав человека в условиях вооруженных конфликтов.

1. Сабикенов С.Н. Общечеловеческая концепция прав человека как идейная основа международного сотрудничества государств в сфере защиты прав человека // Права человека и актуальные проблемы международного права: Материалы научно-теоретической конференции, посвященной 60-летию Всеобщей Декларации прав человека. – Алматы, 2009г. – С. 5-10.

2. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций. Утверждена резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи ООН от 8 сентября 2000 г.

3. Краткий путеводитель по системе защиты прав человека в рамках ООН http://un.by/ru/hr/

4. Alfaro R. J. Questions of International Criminal Jurisdiction. – Ybk. Of the Int. Law Comm., 1950. II, p. 3

5. David E. Eléments de droit pénal international. pp.223 ss.311

6. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов. МККК. М., 2000г., с. 561

7. Glaser E. Droit international pénal convetionel. Bruxelles, Bruylant, 1970, pp. 233

УДК 327: 341.43

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОКУМЕНТОВ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ ПРИНЯТЫХ В РАМКАХ ООН

Ордабаева А.Б. - ст.преподаватель кафедры международного права КазНПУ имени Абая

Мақалада БҰҰ аясында қабылданған білім беру саласындағы халықаралық актілер талданып, білім беру саласындағы құқық шығармашылық бойынша мемлекеттерге қолдау көрсетудегі ЮНЕСКО-ның рөлі зерттелген.

Тірек сөздер: білім беру, халықаралық шарттар, халықаралық ықпалдастық, кемсітушілік, ЮНЕСКО, БҰҰ университеті, халықаралық ұйымдар, білім берудің ең төменгі деңгейі.

В данной статье анализируются международные акты в сфере образования принятых в рамках ООН, исследуется роль ЮНЕСКО по оказанию содействия государствам в нормотворчестве в области образования. Авторы Устава ЮНЕСКО стремились с одной стороны, подчеркнуть тесную связь деятельности ООН и ЮНЕСКО, а с другой стороны, определить сущность сотрудничества в области образования, науки и культуры - поддержание всеобщего мира и соблюдение права человека.

В рамках ЮНЕСКО ведется активная деятельность по оказанию содействия государствам в нормотворчестве. Так, в период с 1975 по 1985 годы под эгидой ЮНЕСКО было разработано и подписано большинством государств-членов шесть региональных конвенций о признании учебных курсов,

дипломов о высшем образовании и ученых степеней.

Ключевые слова: образование, международные договора, международное сотрудничество, дискриминация, ЮНЕСКО, Университет ООН, международные организации, минимальный уровень образования.

The article analyzes international acts in the field of education adopted in the framework of the UN, with the role of UNESCO in assisting States in rule-making in the field of education.

Keywords: education, international treaties, international cooperation, discrimination, UNESCO, United Nations University, international organizations, the minimum level of education.

Развитие экономических, политических связей между государствами, научно-технические достижения закономерно обусловили появление и рост числа организаций, которые стали центрами сотрудничества государств.

Международные организации играют существенную роль в сфере сотрудничества государств, в области развития образования.

Направления деятельности и функции универсальных международных организаций в области образования были обстоятельно исследованы И.В. Демяненко [1, С. 112-141]. Наиболее комплексный анализ был осуществлен относительно таких международных организаций, как ООН, ЮНЕСКО и МОТ. Поэтому в данном параграфе остановимся лишь на тех вопросах, которые ранее не были предметом исследования, а также на вопросах, связанных с последними изменениями в международном праве.

Согласно Уставу (п. «b» ст.55) ООН содействует международному сотрудничеству в области образования. Следует обратить внимание на то, что в п. *«c»* той же статьи говорится о содействии ООН всеобщему уважению и соблюдению права человека и основных свобод. Это говорит о том, что сотрудничество в сфере образования представляет собой самостоятельную область межгосударственного взаимодействия и не сводится к сотрудничеству по обеспечению прав человека, хотя тесно связано с данным направлением сотрудничества [2].

Зарубежные исследователи обращают внимание на связь положений, содержащихся в статье 55 (пп. *«a», «b»)* и в статье 1 Устава ООН. Эта связь состоит в том, что идея поддержания международного мира и безопасности требует не только запрещения использования силы в международных отношениях, но также требует активной работы внутри и среди государств. Толкователи Устава ООН также подчеркивают, что ООН не ставит себе целью решать социальные проблемы, а скорее стремится установить сотрудничество государств с целью дальнейшего взаимопонимания.

ООН выполняет свои функции по статье 55 Устава с помощью следующих средств: создание новых учреждений; выработка рекомендаций государствам или международным органам относительно действий, которые необходимо предпринять; выработка новых принципов и программ; осуществление конкретных действий (в частности, организация и проведение специальных международных конференций).

Рекомендации государствам и международным органам ООН дает посредством резолюций ГА ООН. Примером резолюций по вопросам образования являются, в частности, Резолюция ГА ООН «Образование для всех», принятая на 54-й сессии ГА в октябре 1999 г., а также Резолюция ГА ООН от 29 октября 1997 г. [3], Первая из названных резолюций содержит призыв к правительствам удвоить их усилия по искоренению неграмотности, а также побуждает государства-члены, специализированные агентства и другие организации системы ООН, соответствующие правительственные и неправительственные организации в дальнейшем интенсифицировать свои действия по эффективной имплементации Всемирной декларации по образованию для всех, Амманской программы действий, Гамбургской декларации 1997 г. по образованию взрослых, а также других рекомендаций основных конференций ООН по вопросам образования.

На основе приведенных положений можно сделать ряд выводов. Во-первых, деятельность ООН в области образования состоит, в частности, в проведении форумов и конференций, провозглашении и проведении десятилетий грамотности [4]. Цель подобной деятельности - привлечь внимание правительств к проблемам в области образования, выработать соответствующие документы, программы и планы действий, рекомендации государствам. Во-вторых, ООН действует в тесном сотрудничестве с ЮНЕСКО, государствами-членами, международными правительственными и неправительственными организациями. Это является позитивным моментом, поскольку позволяет избежать несогласованности действий, дает возможность вырабатывать решения совместно и использовать потенциал организаций,

специализирующихся на вопросах образования. В-третьих, основным направлением деятельности ООН является борьба с неграмотностью, что неразрывно связано с реализацией права человека на образование, а следовательно, является самой острой из всех проблем в области образования. Это еще раз подтверждает тот факт, что ООН берет на себя решение наиболее серьезных международных проблем, в числе которых находится и защита права человека на образование. В-четвертых, резолюции ООН способствуют реализации решений международных конференций по вопросам образования, поскольку содержат призыв к государствам осуществить положения соответствующих актов конференций. В-пятых, посредством принятия резолюций ООН выполняет организационную функцию, поскольку в резолюциях содержатся поручения и просьбы по вопросам организации сотрудничества и осуществления конкретной деятельности, обращенные к государствам и международным организациям.

Резолюция ГА ООН от 29 октября 1997 г. также посвящена искоренению неграмотности, включает ссылки на другие резолюции ООН [5], посвященные борьбе с неграмотностью, а также на акты международных конференций и содержит призыв к государствам по имплементации положений данных актов. Интересно то, что в данной резолюции содержится рекомендация государствам и международным организациям предоставлять Генеральному Секретарю ООН и Генеральному Директору ЮНЕСКО информацию об имплементации стратегий образования для всех. С одной стороны, такая информация необходима указанным должностным лицам для отчета о прогрессе на пути искоренения неграмотности, но с другой стороны, предоставление подобной информации служит средством контроля над реализацией принятых по итогам конференций актов.

Обязанность обеспечить минимальный уровень образования зафиксирована в универсальном международном договоре: ст. 13 Международного пакта. В Пакте предусмотрен и механизм реализации его норм - направление докладов государствами-участниками в ЭКОСОС. Однако на практике существуют миллионы неграмотных в развивающихся и даже в развитых странах. Всего в мире насчитывается до 885 миллионов неграмотных взрослых, причем все они, за исключением 13 миллионов, проживают в развивающихся странах. [6, С. 209.]. В то время как согласно отчетам ООН и ЮНЕСКО [7] о выполнении решений конференций по ликвидации неграмотности, благодаря совместным усилиям международных организаций, в решении этой проблемы был достигнут значительный прогресс. Следовательно, в решении проблем образования, и в частности, борьбе с неграмотностью, более эффективной следует считать именно институционную форму сотрудничества. В отечественной литературе отмечается, что «международные организации создаются, когда международные договоры, в том числе многосторонние, оказываются недостаточными для координации действий государств, когда отношения между государствами либо в широком диапазоне, либо в какой-то специальной области приобретают настолько сложный и интенсивный, а подчас и динамичный характер, что требуется постоянная работа по оказанию содействия государствам в координации их действий или в организации их совместной деятельности на том или ином направлении». Представляется, что сфера образования - это именно та область межгосударственного взаимодействия, в которой особенно необходима координация сотрудничества посредством деятельности международных организаций.

В целях реализации положений ст.55 Устава Генеральная Ассамблея ООН принимает по вопросам образования также декларации. Одним из примеров может служить Декларация и программа действий в области культуры мира, принятая 53-й сессией Генеральной Ассамблеи ООН 13 сентября 1999 г. В данной Декларации подчеркивается роль образования в поддержании мира и стабильности во всем мире, а также в устойчивом социальном и экономическом развитии.

Что касается международных договоров, принятых в рамках ООН, то такие договоры если и имеют отношение к образованию, то лишь в контексте защиты права человека на образование. Данные договоры предусматривают конкретный механизм реализации (создание и деятельность специального комитета). Государства предоставляют Генеральному секретарю ООН для рассмотрения соответствующим комитетом доклады о законодательных, административных, судебных или других мероприятиях, принятых ими для выполнения положений той или иной конвенции [8].

Согласно ст. 60 Устава ООН ответственность за выполнение функций, изложенных в ст. 55, возлагается не только на Генеральную Ассамблею, но и на Экономический и Социальный Совет под руководством Генеральной Ассамблеи. Для этой цели Экономический и Социальный Совет уполномочивается предпринимать исследования и составлять доклады по вопросам, отнесенным к его ведению, делать по этим вопросам рекомендации ГА ООН, государствам-членам, специализированным учреждениям ООН. Совет также уполномочивается подготавливать для представления ГА ООН проекты конвенций по вопросам, входящим в его компетенцию. Совет может созывать международные

конференции (ст. 62 Устава ООН). Свои полномочия Совет реализует, главным образом, посредством деятельности региональных экономических комиссий.

В рамках ООН ведется также академическая работа в форме научных исследований и подготовки специалистов. Цель этой работы заключается в улучшении понимания глобальных проблем, а также в развитии человеческих ресурсов, необходимых для новых, все усложняющихся технических аспектов социально-экономического развития.

Основную роль среди таких учреждений выполняет Университет ООН, который является международным сообществом ученых, занимающихся исследованиями, подготовкой аспирантов и распространением знаний для содействия целям и принципам Устава ООН. Университет ставит перед собой две основные цели: увеличение возможностей высших учебных заведений развивающихся стран вести высококачественные научные исследования и давать хорошее образование; внесение соответствующих проводимой политике научных вкладов в деятельность ООН. Университет имеет сеть собственных научных и образовательных центров и программ, действующих совместно с ассоциированными или сотрудничающими институтами, а также привлекающих отдельных ученых во многих частях мира.

Во исполнение резолюции ГА ООН 35/55 от 5 декабря 1980 г. было заключено Международное соглашение о создании Университета мира, приложением к которому является Устав Университета мира [9]. Согласно ст.2 Устава «Университет создан с ясной решимостью обеспечить человечество международным высшим учебным заведением по вопросам мира и с целью укрепления между всеми людьми духа взаимопонимания, терпимости и мирного сосуществования для поощрения сотрудничества между народами и содействия уменьшению препятствий и угроз международному миру и прогрессу в соответствии с благородными целями, провозглашенными в Уставе Организации Объединенных Наций. С этой целью Университет содействует достижению великой всеобщей задачи просвещения по вопросам мира с помощью обучения, исследований, аспирантской подготовки и распространения знаний, имеющих основополагающее значение для всестороннего развития человеческой личности и общества, путем проведения межотраслевого исследования всех вопросов, касающихся мира». Штаб-квартира Университета находится в Коста-Рике (см. ст. 2 Соглашения).

В структуре ООН имеется также ряд органов, которые занимаются исключительно вопросами образования (например, Консультативный Комитет по Программе ООН в области образования и профессиональной подготовки в южной части Африки) или конкретными его аспектами (например, Комиссия по правам человека, Ближневосточное агентство ООН для помощи палестинским беженцам, Детский фонд ООН) [1, С. 115-116.].

Учитывая сложность и объемность вопросов образования, которые надлежит решать государствам в процессе своего сотрудничества, больший вклад в организацию этого взаимодействия может внести универсальная организация специальной компетенции - ЮНЕСКО.

Следует обратить внимание на то, как формулируется в Уставе ЮНЕСКО основная цель организации (п.1 ст.1): «содействовать укреплению мира и безопасности путем расширения сотрудничества народов в области образования, науки и культуры в интересах обеспечения всеобщего уважения, справедливости, законности и прав человека, а также основных свобод, провозглашенных в Уставе Организации Объединенных Наций, для всех народов без различия расы, пола, языка и религии». Обращает на себя внимание соответствие данной цели положениям ст. 1 Устава ООН, в которой изложены цели ООН. Однако если применительно к ООН сформулированы три хотя и взаимосвязанные, но все же разные цели, то применительно к ЮНЕСКО формулируется одна комплексная цель. Надо полагать, что это неслучайно. Авторы Устава ЮНЕСКО стремились с одной стороны, подчеркнуть тесную связь деятельности ООН и ЮНЕСКО, а с другой стороны, определить сущность сотрудничества в области образования, науки и культуры - поддержание всеобщего мира и соблюдение права человека.

В рамках ЮНЕСКО ведется активная деятельность по оказанию содействия государствам в нормотворчестве. Так, в период с 1975 по 1985 годы под эгидой ЮНЕСКО было разработано и подписано большинством государств-членов шесть региональных конвенций о признании учебных курсов, дипломов о высшем образовании и ученых степеней.

Следует подчеркнуть, что после принятия Всеобщей декларации прав человека 1948 г. и до принятия Международной конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации 1965 г. ЮНЕСКО, наряду с МОТ, была одной из первых международных организаций, которая в 1960 г. приняла Конвенцию о борьбе с дискриминацией в области образования.

ЮНЕСКО отличается от других специализированных учреждений тем, что она пытается не

ограничивать свою нормотворческую деятельность рамками уважения и защиты индивидуальных прав человека. Она со второй половины 70-х гг. XX в. интенсивно занимается разработкой концепции коллективных прав — правами народов. Более того, принятые в ее рамках конвенции и декларации, посвященные проблемам мира, сотрудничеству в области культуры и науки, служат превентивными средствами по предотвращению дискриминации в соответствующих областях. По концепции ЮНЕСКО достижения науки должны служить прогрессу человечества.

Осуществляется также совместное правотворчество ЮНЕСКО и Совета Европы. Наиболее значимым международно-правовым актом, разработанным этими организациями, является Конвенция о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в Европейском регионе, подписанная в Лиссабоне 11 апреля 1997 года.

Роль ЮНЕСКО в сотрудничестве по вопросам образования связана не только с разработкой и принятием Генеральной конференцией ЮНЕСКО соответствующих международных договоров, но и с выработкой рекомендаций. Как уже отмечалось в литературе [9, С. 31-32], такие рекомендации являются обязательными для государств, которые признают для себя эту обязательность. J1.H. Галенская отмечает, что значение рекомендаций международных организаций состоит, в частности, в том, что в них сформулированы международно-правовые принципы. Это особенно справедливо относительно рекомендаций ЮНЕСКО, раскрывающих нормативное содержание специальных принципов, регулирующих сотрудничество государств в сфере образования.

Традиционно большое внимание уделяет ЮНЕСКО проблемам в области среднего образования. Каждые два года, начиная с 1991 года, ЮНЕСКО издает доклад о состоянии образования в мире, содержащий анализ мировых тенденций в образовании, статистику, таблицы, диаграммы и обзоры положения в образовании государств-членов организации.

Деятельность ЮНЕСКО в интересах культурного разнообразия продолжается и сегодня. Выполняя свое историческое обязательство, ЮНЕСКО продолжает решительно бороться с дискриминацией. Сегодня в каждой из областей компетенции Организации - образовании, науки, культуры, информации и коммуникации - по всему миру осуществляются программы, направленные на ликвидацию расизма и нетерпимости в обществе.

1. Демяненко И.В. Международное право и образование. Дисс.... канд. юр. наук. Киев. 1992.

2. Устав ООН от 24 октября 1945 года

3. United Nations General Assembly Resolution. A/C.3/52/L.lI/Rev.l / 29 October 1997 // http://www.unesco.org/education/ efa/ed_for_all/background/un_resolution_1997.shtml

4. International Development Strategy for the Fourth United Nations Development Decade // Resolution 45/199, annex

5. Resolutions 45/104 of 7 December 1987,44/127 of 15 December 1989,46/93 of 16 December 1991, 50/143 of 21 December 1995, Resolution 45/126 of 14 December 1990, International Development Strategy for the Fourth United Nations Development Decade // Resolution 45/199, annex

6. Организация Объединенных Наций. Основные факты. Справочник. М., 2000.

7. The report of the Secretary-General and the Director-General of the United Nations Educational, Scientific and cultural Organization entitled A Progress report on the implementation process of the education for all objectives. // A/52/183

8. Ст. 18 Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 15 декабря 1979 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов. М., 2000. С. 291-294; ст. 43-44 Конвенции о правах ребенка от 20 ноября 1989 г. // Международные акты о правах человека. С. 306329; ст. 8-9 Международной конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации от 21 декабря 1965 г. // Там же. С. 138-148

9. Галенская Л.Н. ЮНЕСКО в современном мире // Правоведение. 1986. № 6.

УДК 327: 341.43

ШЕТЕЛ ЭЛЕМЕНТІ БАР АЗАМАТТАРДАН АЛИМЕНТ ӨНДІРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

М.Ө.Қалданова *– заң ғылымдарының магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ,*
Халықаралық құқық кафедрасының» оқытушысы

Бұл мақала шет ел азаматтарынан алимент өндіріп алудың құқықтық мәселелеріне арналған. Қазіргі таңда шет ел азаматтарымен некеге тұру үрдісінің көбеюіне байланысты, осы некеден туылған балалардың ата-анасы болып табылатын шет ел азаматтарынан алимент өндіріп алу мәселесі өзекті болып тұр. Осыған байланысты, іс бойынша алимент өндіріп алудың мәселелері қарастырылған.

Тірек сөздер: шет ел азаматтары, азаматтық құқықтар, талап-арыз, алимент өндіру.

Данная статья посвящена особенности взысканий алиментов с иностранных граждан. В связи с возрастанием роли браков между различными гражданами на сегодняшний день большой правовой проблемой является взыскание алиментов с иностранных граждан, которые являются родителями детей. Рассматриваются вопросы процедуры взыскания, а также проблемы, возникающие в связи с данным процессом.

Ключевые слова: иностранные лица, гражданские права, взыскание алиментов.

Given article is devoted feature collecting of the alimony from foreign citizens. In connection with increase of a role of marriages between various citizens for today the big legal problem is collecting of the alimony from foreign citizens who are parents of children. Questions of procedure of collecting, and also the problems arising in connection with given process are considered.

Keywords: foreign persons, civil rights, alimony.

Отбасы қоғамның ең басты ұясы. Сондықтан, мемлекет оған ерекше қамқорлықпен қарайды, мүмкіндігіне қарай көмектеседі, кімде кім болсын сырттан заңсыз араласуына жол бермейді және қорғайды. Әрине некеге отырған, отау тіккен адамдарға мемлекетте белгілі бір талаптар қояды. Тек осындай талаптар орындалған жағдайда ғана, мемлекет неке отбасына қамқорлық жасау туралы міндеттемелер қабылдайды. Мұндай талаптар кездейсоқ емес, олар азаматтардың кемелденуіне және қоғамның мүдделеріне байланысты туындайды. Сондықтан отау тігу үшін заңда көзделген шарттарды сақтау қажет. Отбасы және неке мәселесі коллизиялық сауалдардың ішіндегі ең күрделісі десе де болады. Некеге тұрушылардың екеуінің екі мемлекеттен болуы, олардың некелеріндегі жастарының айырмашылығы, әрекет қабілеттігі, сонымен қатар, некенің қай уақытта тоқтатылатындығы, неке бұзылған соң алимент өндіру туралы мәселелер шешілуі қиын мәселелердің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасында «Неке және отбасы» Заңы шетел мемлекетінің азаматтары мен азаматтығы жоқ азаматтарына да қолданылады. Шетел мемлекеттерінің отбасы заңнамаларының заңды күші бар нормалары Қазақстан Республикасын азаматтарының отбасы қатынастарын реттейді. Сондықтан шетел мемлекеттерінің отбасы заңнамаларының нормалары Қазақстан Республикасының отбасы қатынасын реттейтін заңнамасына байланысты реттеледі. Шетел мемлекеттерінің азаматтары мен азаматтығы жоқ азаматтар неке және отбасы қатынастарын реттеу кезінде олар Қазақстан Республикасының азаматтарымен тең құқықта болады. ҚР Президентінің 1995жылғы 19маусым №2337 «Қазақстан Республикасында шетел мемлекетінің азаматтарының құқықтық жағдайы туралы» Жарлығының 14бабы бойынша Қазақстан Республикасында шетел мемлекетінің азаматтары Қазақстан Республикасы азаматтарымен некеге тұруға және некені бұзуға, сонымен қатар халықаралық және Қазақстан Республикасының заңнамаларына қатысты Қазақстан Республикасы азаматтарымен бірге отбасы қатынастарында тең құқықты және міндеттері бар [1].

Ата-аналар мен балалардың өзара отбасы қатынастарын құқықтық реттеу келесі коллизиялық нормаларда халықаралық шарттарды реттелген. Шетелде алиментті өндіріп алу туралы 1956 жылғы 20 маусым, Нью-Йорк қаласы) Конвенцияның мақсаты: Шетелде тұратын адамдардан алимент алуда мұқтаждық танытып, күн көрісі соған байланысты болып отырған адамдардың жағдайынан туындайтын күн гуманитарлық проблеманы шұғыл шешу қажеттігін назарға ала отырып, алименттік талаптар жөніндегі сот ісін жүргізу немесе шетелде өндіріп алу елеулі құқықтық және іс жүзіндегі қиыншылықтарға байланысты екенін назарға ала отырып, осындай проблемаларды шешудің және осындай қиындықтарды еңсерудің құралдарын қамтамасыз етуге тілек білдіре отырып, уағдаласушы тараптар төмендегілер туралы келісті: Конвенция қандай да бір уағдаласушы тараптың аумағында тұрып жатқан, төменде талапкер деп аталатын кез келген адамның, ол сендіріп отырғандай, қандай да бір басқа уағдаласушы тараптың құқықтық құзыретіне жататын, төменде жауапкер деп аталатын басқа адамнан алуға құқығы бар алиментті өндіріп алуын жеңілдету мақсатын көздейді. Бұл мақсатты төменде табыс етуші және аралық инстанциялар деп аталатын органдар жүзеге асырады. Осы Конвенцияда көзделетін

құқық қорғау құралдары ішкі немесе халықаралық құқық бойынша құқық қорғаудың қазіргі барлық басқа құралдарын толықтырады, бірақ алмастырмайды.

Жалпы ереже бойынша өз балаларын асырау кезінде ата-ананың алименттік міндеттемелері сол ата-ананың және баланың тұрып жатқан мемлекеттің заңнамаларымен реттеледі, егер ата-ананың және баланың бірге тұрмайтыны анықталса, баланың азаматтығы қай мемлекетте тіркелген сол мемлекеттің заңнамалары бойынша баланың ата-анасының алименттік міндеттемелері реттеледі. Талап арыз беруші баланың тұрақты тұрып жатқан мемлекеттің заңнамаларын баланың алимент төлеуге міндетті ата-анасына қолдануды талап етуге құқылы [2, 78].

ҚР НжОЗ-ның 212-бабына сәйкес, басқа мемлекеттердің неке-отбасы заңдарының нормалары оларды қолдану Қазақстан Республикасының заңдарына қайшы келген жағдайда қолданылмайды. Бұл жағдайда Қазақстан Республикасының заңдары қолданылады.[3] Ата-аналардың және балалардың құқықтары мен міндеттері, сонымен қатар балаға деген алимент, біздің заңнама бойынша талапкердің талабы бойынша баланың қай мемлекетте тұрақты тұрады, сол мемлекеттің заңнамасы қолданылуы мүмкін. Бұл норма, яғни баланың басқа мемлекеттің азаматы, бірақ тұрақты тұратын мемлекеттің заңнамасының қолданылуы. Заңнама баланың тұрақты тұратын жердің заңнамасын қолдану туралы сотқа міндет артпайды, сот талапкердің талап етіп отырған заңнамасы егер де баланың мүддесіне қайшы келмейді деп шешетін кезде ғана қолданады. Тұлғаның қай мемлекетке жататыны және қай мемлекеттің заңы қолданылуы мүмкін екенін сот шешім қабылдағанша шешеді. Егер бала бір мемлекеттің азаматы болып, шешім шыққанша басқа мемлекеттің азаматы болып танылса, онда сот соңғы азаматтығына қарайды. Егер ерлі-зайыптылар неке шартын және алимент төлеу туралы келісімшартқа отырмаса, ортақ азаматтығы жоқ немесе бірге тұрмаса, олардың белгіленген құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыру үшін белгілі мемлекеттің заңнамасын таңдай алады.

Кәмелетке толған балалардың ата-аналарының пайдасына алименттік міндеттемелері, сондай-ақ басқа да отбасы мүшелерінің алименттік міндеттемелері аумағында олардың бірге тұратын жері бар мемлекеттің заңдарымен белгіленеді. Бірге тұратын жері болмаған жағдайда мұндай міндеттемелер алимент алуға құқығы бар адам азаматы болып табылатын мемлекеттің заңдарымен белгіленеді. Мысалы, егер шетел мемлекетінің азаматы болып табылатын әйел баласымен басқа елде тұратын болса, қазақстандық азаматынан Астана қаласында тұратын алимент өндіру туралы біздің елдің сотына талап арыз берген болса, сот бұл дауды қарастыру барысында, баланың қай мемлекеттің азаматы болса, сол мемлекеттің заңнамасын қарастыру керек. Ал бала мен ана Қазақстан жерінде тұрып, басқа мемлекеттің азаматынан алимент өндіру туралы талап арыз түскен жағдайда, сот егер бала Қазақстан азаматтығында болса, біздің елдің заңнамасын қолданады.

АҚШ-та жаңа өзгерістер енгізіліп, алимент төлемейтін азаматтармен жақсы күрес жолын тапты деп айтуға болады, мысалы, 1998 жылының жаз айынан бастап, шетелге шығатын азаматтардың мемлекеттік департамент егер алиментті уақытылы және қасақана төлемейтін және алимент мөлшері 2500 доллардан асатын жағдайда паспортын уақытылы бермейді. Алимент төлеуге міндетті азамат алиментті толық жапқан соң, паспортын алу үшін ресми сұрау жасайды, ал төленген ақшалары штат әкімшілігі қазынасынан әрі қарай баланың асыраушысына жіберіледі екен.

Шетел элементі бар отбасы қатынастарын құқықтық реттеу ең бастысы Қазақстан Республикасының Конституциясы, шетел азаматтарының құқықтық мәртебесін қарастыратын ережелер көзделген «Неке және отбасы» Заңы, Қазақстан Республикасының Президентінің Жарлығы №2337, 19маусым 1995жылғы «Қазақстан Республикасында шетел азаматтарының құқықтық жағдайы» (1997жыл 19маусымда ҚР Заңы N 134-1-өзгерістер енгізілген). Қазақстан Республикасының азаматтары емес және өзінің басқа мемлекеттік азаматтығын куәландыратын құжаты бар тұлғаларды шетел азаматтары деп танимыз. Ал Қазақстан Республикасының азаматтары болып танылмайтын және өзінің басқа мемлекеттің азаматтығын куәландыратын құжаты жоқ тұлғаларды азаматтығы жоқ тұлғалар деп танылады.

Некелік және отбасылық қатынастары. Қазақстан Республикасындағы шетелдіктер Қазақстан Республикасының азаматтарымен және басқа адамдармен некеге тұрып және оны бұза алады, Қазақстан Республикасының заңдары мен халықаралық шарттарына сәйкес Қазақстан Республикасының азаматтарымен бірдей некелік және отбасылық қатынастардағы құқықтарды пайдаланады және міндеткерлікте болады.

Біздің заңнамаға сәйкес, ерлі-зайыптылар тұрғылықты жерді таңдауға ерікті болып табылады. Ерлі-зайыптылар бірге де, бөлекте тұруға құқылы. Бір тұлғаның өзінің тұрғылықты жерін ауыстыру екінші тұлғаға сонын артынан ілесуді талап етпейді. Ерлі-зайыптылар бір-біріне материалдық көмек көрсетіп тұруға міндетті. Егер ерлі-зайыптылардың бірі еңбекке жарамсыз болып қалатын болса, онда біздің

заңнама бойынша, оның екіншісі оған материалдық көмек көрсетуге міндетті болып табылады [4, 72].

Ата-аналар өздерінің кәмелетке толмаған балаларын материалдық қамтамасыз етуге міндетті, сонымен қатар, еңбекке қабілетсіз балаларды да асырауға міндетті болып табылады. Егер отбасы ажырасатын болса, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес, оларға алимент төлеу қарастырылған. Егер тұлға Қазақстан Республикасының аумағынан тыс шығып кететін болса, Қазақстан Республикасының аумағында қалған өз баласына, алимент төлеуге міндетті. Мұндай алименттерді төлеу міндетті Қазақстан Республикасының аумағынан тыс тұратын балаға да төленуі болып табылады. Алименттік міндеттемелерге байланысты нормалардың қолданылуын анықтайтын коллизиялық нормалар біздің заңнамада жоқ. Бірақ Ресейлік халықаралық жеке құқық теориясында бұған байланысты ресейлік заң қолданылады деп шешілген болатын. Ата-ана мен баланың арасындағы қатынастардың реттелуіне байланысты қолданылатын нормалар құқықтық көмек көрсету туралы түрлі шарттарда көрсетіледі. Бұл шарттарға сәйкес ата-ана мен балалардың арасындағы қатынас ата-ана мен бала қай елде тұрады, сол мемлекеттің заңымен реттелуге жатады. Бірақ келісімге келуші мемлекеттердің бірінде ата-ана тұрып, екіншісінде баланың өзі тұратын болса, онда олардың арасындағы қатынас сол бала тұрып жатқан мемлекеттің заңы бойынша анықталатындығын айту қажет. Мысалы, егер әкесі Ресейде тұрып жатқан болса, ал оның баласы Қазақстан Республикасының аумағында тұрып жатқан болса, онда әкенің барлық міндеттері, сонымен қатар, оның алименттік міндеттемелерінің барлығы осы Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша анықталады, яғни баланың құқығын қорғаушы бір элемент болып табылады. Сонымен, баланың анасы, әкесі Қазақстан Республикасынан тыс тұрып жатқан бала әкесінен өз елінің соты бойынша алименттерді мәжбүрлеп орындатуы мүмкін.

Алименттік міндеттемелерін бұзғандық үшін жауапкершілік негіздері. Қазақстан Республикасының аумағында құқық бұзған шетелдіктерге, Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарында белгіленгеннен басқа жағдайларда, Қазақстан Республикасының азаматтарымен бірдей негіздерде жауапкершілік жүктеледі.

Басқа мемелекетте тұратын шетел азаматтарынан алимент өндіру бойынша құқықтық көмек және азаматтардың бір қатар құқықтарын жүзеге асыру мақсатында құқықтық реттелетін нормалардың бірі Қазақстан Республикасының Минск конвенциясына қосылғанын айта аламыз. 1993 жылы қаңтар айында Минскіде ТМД он мемлекеттерінің басшылары арасында (Армения Республикасы, Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қырғызстан Республикасы, Молдова Республикасы, Ресей Федерациясы, Тәжікстан Республикасы, Түрікменстан Республикасы, Өзбекстан Республикасы, Украина Республикасы) азаматтық, отбасылық, қылмыстық істер бойынша құқықтық өзара көмек беру туралы Минск конвенциясына қол қойылды. Кейін бұл конвенцияға Грузия мен Әзірбайжан мемлекеттері қосылған болатын. Бұл келісімшарт азаматтық, отбасылық, қылмыстық істер бойынша соттардың және құқыққорғау органдарының арасында және қай жерде тұратынына қарамастан, азаматтардың тең құқықтарын қамтамасыз ету мақсатындағы механизмі мен күш көрсететін тұтқасын шығарды десек те болады. 2000 жылы Қазақстан Республикасының Президентінің Жарлығымен Жоғарғы Сот құрамына кіретін соттар әкімшілігі Комитеті құрылған болатын. Жоғарғы Сот құрамына кіретін соттар әкімшілігі Комитеті алимент өндіру туралы істермен айналысатын орган болып табылады. Жоғарғы Сот құрамына кіретін соттар әкімшілігі Комитетінің жұмыс көрсеткішіне анализ жасайтын болсақ, көптеген өтініштер шетел мемлекеттері азаматтарынан алимент өндіру істері басымдылыққа ие болып отырғанын көре аламыз. Осы конвенцияның 1-бабына сәйкес, келісілген тараптар өз азаматтық құқықтарын еркін және кедергісіз конвенцияда бекітілген қатысушылары азаматтық, қылмыстық, отбасылық істермен айналысуға құзыреті бар сотқа, прокуратураға, өзге де мемлекеттік мекемелерге жүгіне алады. Сонымен қатар, талапкер сол органда өз құқығын жеке жүзеге асыратын болса, өтініш беріп және басқа мемлекеттің азаматымен тең құқыққа ие болып, еркін процессуалдық әрекеттерді жүзеге асыра алады. Осы конвенцияға сәйкес, мүдделі тұлға басқа мемлекеттің құзыреттілігіне кіретін сотына соттың шығарған шешімін мәжбүрлі түрде орындатуы үшін өтініш береді. Өтініш беру кезінде, өтінішке қосып тіркелуі қажет: соттың шешімі, немесе сот шешімінің нотариалдық куәландырылған көшірмесі, соттың анықтамасы (соттың шешімі заңды күшіне енді, орындалуға жатады деген); құжат (сот анықтамасы) процеске қатыспаған екінші тарап, сотқа уақытылы келмегені туралы. Өтініш және оған қоса тіркелген құжаттардың қай мемлекетке жіберіледі сол мемлекеттің тіліне немесе орыс тілінде арнайы куәландырылған тәртіппен аудармасы болуы қажет. Бұл Минск конвенциясына қол қойылып келісілген мемлекеттер территориясында ғана заңды күші бар. 1999 жылы желтоқсан айында Қазақстан Республикасы шетел мемлекеттерінен алимент өндіру туралы конвенцияға (БҰҰ 1956 конвенция) қосылды. Бұл конвенция мақсаты шетел мемлекеттерінде тұратын тұлғалардан алимент өндіру арқылы

мұқтаж болған тұлғалардың әлеуметтік қажеттіліктерін шешу болып табылады.

Сонымен қатар, 1994 жылы 9 қыркүйекте Москва қаласында Әзірбайжан Республикасы, Армения Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қырғызстан Республикасы, Молдова Республикасы, Ресей Федерациясы, Түрікменстан Республикасы, Өзбекстан Республикасы, Украина Республикаларының Үкіметтері жасасқан қол қойылған әлеуметтік жәрдемақы, балалы отбасыларға өтемақы төлеу және алимент төлеу саласындағы азаматтардың құқықтық кепілдіктері туралы келісімге отырды. Бұл келісімнің мақсаты балалы отбасыларға және алимент төлеу саласындағы азаматтарға құқықтық кепілдіктер беру болып табылады. Тараптардың азаматтарына алименттер белгілеу мен өндіріп алу (төлету) олар тұрған аумақтағы тараптың ұлттық заңдарына көзделген тәртіппен жүзеге асырылады. Бұндағы тараптар, азаматтығы жоқ азаматтар және шетел азаматтары болып табылады. Тараптар өздерінің аумағына тұрақты немесе уақытша келген жеке адамдардың алименттері, балалы отбасыларының әлеуметтік жәрдемақылары бойынша ақша қаражаттарын банк немесе пошта байланысы мекемелері арқылы еркін аударады және төлеуді басым тәртіппен қамтамасыз етеді. Балалы отбасыларына алименттер мен басқа да өтемақылар төлеу бойынша ақша қаражатын аудару әлеуметтік мәні бар пайызсыз төлемдер бойынша азаматтарға ақша қаражатын аудару туралы үкіметаралық келісіммен белгіленген тәртіпте жүзеге асырылады[5].

Кишинев конвенциясы 2002 жыл 7 қазан, екі жақты құқықтық көмек көрсету туралы көзделген, егер ата-ана мен балалар екі бөлек тұратын болса, шарттың бір бөлігін баланың азаматтығы қай мемлекетте болса сол мемлекетке жіберіледі [6].

Ата-аналардың кәмелетке толған балаларына деген алимент және отбасының басқа да мүшелерінің алименттік міндеттемелері (мысалы, ағалар мен апалар алименті, немерелер алименті және т.б.), бірлесіп тұратын мемлекеттің заңнамасы қолданылады. Егер де бірлесіп тұрмайтын болса, онда алимент алуға мүдделі азаматтың азаматтығына қарай заңнама қолданылады.

Минск конвенциясы бойынша ата-аналардың кәмелетке толған балаларына деген алименттік міндеттемелер және басқа да отбасы мүшелерінің алименттік міндеттемелері өзара бірлесіп тұрған мемлекеттің заңнамасымен анықталады, егер бірлесіп тұрмаған болса, алимент алуға құқығы бар талапкердің азаматтығына байланысты сол мемлекеттің заңнамасы қолданылады.

1.Қазақстан Республикасының Президентінің Жарлығы №2337, 19маусым 1995жылғы «Қазақстан Республикасында шетел азаматтарының құқықтық жағдайы» (1997жыл 19маусымда ҚР Заңы №134-1-өзгерістер енгізілген).

2. Иванова С.А. Процессуальные особенности рассмотрения дел о взыскании алиментов. Учебное пособия.- Изд. М.: «Московского университета», 1975.- 88бет.

3. Неке және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 17 желтоқсандағы № 321-I Заңы. Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 1998 ж., № 23, Жанұялық құқық.- Алматы: «Юрист» 2005.- 139бет.- ҚР 24.12.2001ж., №276-II, 20.12.2004ж. №13-III Заңдарымен енгізілген өзгерістермен

4. Нысанбекова Л.Б. Халықаралық жеке құқық.- Алматы: Жеті жарғы, 2006.- 165 бет.

5. Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинетінің Қаулысы 1995 жыл 24 ақпан №202.

6. О ратификации конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам Закон РК от 10 Марта 2004года №531-II, Международное частное право.- Изд. «Юрист», Алматы: 2004жыл 84бет.

УДК 327: 341.43

СОВРЕМЕННАЯ КОНЦЕПЦИЯ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ДОСТОИНСТВА И ЧЕСТИ ЛИЧНОСТИ

Ордабаева А.Б. - ст.преподаватель кафедры международного права КазНПУ имени Абая

Мақалада Қазақстан Республикасында азаматтық-құқықтық санат ретінде қорғалуы тиіс ар-ождан мен намыстың заңнамалық мәні мен түсінігі қарастырылған. Іскерлік бедел мен ар-ожданды қорғауға қажетті шарттар анықталған.

Тірек сөздер: ар-ождан, намыс, іскерлік бедел, жала жабу, ар-намысына нұқсан келтіру, сотпен

қорғау.

В данной статье рассматривается понятие, и юридическая сущность правовой защиты чести и достоинства как гражданско-правовых категорий, требующих защиты в Республике Казахстан. Выявлены условия необходимые для защиты чести достоинства и деловой репутации.

Ключевые слова: честь, достоинство, деловая репутация, клевета, оскорбление, судебная защита, унижение чести и достоинства.

This article discusses the concept and legal essence of legal protection of honor and dignity as civil categories Needing Protection in the Republic of Kazakhstan. The conditions necessary to protect the honor and dignity of goodwill.

Key words: honor, dignity and business reputation, slander, insult, judicial protection, honor and dignity.

В прежние времена, еще при советской власти, статья Гражданского кодекса, которая и говорила о защите чести и достоинства, была «мертвой» статьей. Кто-то, может быть, и считал, что его достоинство пострадало в результате, скажем, опубликования статьи, но в суд такой человек не шел. Все теле- и радиоканалы, а также пресса принадлежали одному «хозяину» - партии, и спорить с ней в суде желающих не было. Потом, когда была объявлена гласность, произошел буквально всплеск таких исков. Но что с ними делать, толком не знали не только граждане, но и судьи. Сама имела возможность наблюдать, как первое обобщение судебной практики и разъяснение судьям о проведении таких процессов зачитывалось судьями буквально до дыр. Теперь иски о защите чести и достоинства такие же обычные и массовые процессы как, например, дележ имущества при разводе.

Честь и достоинство личности охраняется нормами конституционного, гражданского и уголовного права. Конституция каждого государства утверждает «достоинство человека неприкосновенно». В соответствии со статьями 17 и 18 Конституции Республики Казахстан «Достоинство человека неприкосновенно. Никто не должен подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению или наказанию. Каждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства». Право на защиту чести и доброго имени конкретизуется в гражданском и уголовном законодательстве Республики Казахстан. Так в статье 143 ГП РК содержится «Гражданин или юридическое лицо вправе требовать по суду опровержения сведений, порочащих его честь, достоинство или деловую репутацию, если распространивший такие сведения не докажет, что они соответствуют действительности».

Несмотря на существование обширной практики судов государств, до сих пор не выработано достаточно четкой и удобной формулировки относительно того, как следует понимать достоинство человека. В различных определениях этого понятия угадывается между строк, что все они исходят из представлений о достоинстве, присущих различным и своеобразным культурам.

Нет четкого определения и понятия «унижение чести и достоинства», что особенно печально, так как многие другие основные понятия связаны с этим, например «оскорбление», «клевета».

Нет в правовых текстах и определения «неприличная форма», хотя на этом понятии основывается понятие «оскорбление». Смешиваются «порочащие» и «позорящие» сведения и т.д.

Одним словом, нечеткость и неопределенность в трактовке основных понятий, как в текстах законодательства, так и в юридической литературе способствуют субъективности и нечеткости их толкования в правоохранительной практике.

Анализируемые понятия распадаются на три группы:

1. Объект воздействия - честь, достоинство, репутация.

2. Характеристика процесса и средств воздействия - сведения, унижение чести и достоинства, клевета, оскорбление, неприличная форма, циничная форма, нецензурные выражения, порочащие сведения.

3. Результат воздействия - моральный вред, нравственные страдания [1].

Три понятия - честь, достоинство и репутация - весьма близки друг другу. При этом в текстах права два первых понятия обычно используются в составе единого словосочетания: защита чести и достоинства, унижение чести и достоинства**.** В законодательстве РК к этому словосочетанию обычно добавляется деловая репутация и доброе имя. Все эти понятия рассматриваются как нематериальные права личности, принципиально не отчуждаемые.

Наиболее четким определением чести является определение, данное А. М. Эрделевским: «честь – это сопровождающееся положительной оценкой общества отражение качеств лица в общественном

сознании» [2, С.16].

Понятие чести имеет три стороны, три аспекта:

Во-первых, это характеристика самой личности («качества лица»). Эта сторона понятия чести наиболее ярко выступает в словарных определениях, в особенности в Словаре живого великорусского языка В. И. Даля: «внутреннее нравственное достоинство человека, доблесть, честность, благородство души и чистая совесть» [3].

Во-вторых, это общественная оценка личности «отражение качеств лица в общественном сознании». Понятие чести изначально предполагает, что эта оценка положительная.

В-третьих, это общественная оценка, принятая самой личностью, «способность человека оценивать свои поступки, ...действовать в нравственной жизни в соответствии с принятыми в... обществе моральными нормами, правилами и требованиями» [4, С. 8].

Понятие достоинства по А. Эрделевскому, это «сопровождающееся положительной оценкой лица отражение его качеств в собственном сознании» [2, С. 16]. По А. Анисимову, достоинство - это «самооценка личности, основанная на ее оценке обществом» [4, С.14]. В отличие от чести, достоинство есть не просто оценка соответствия своей личности и своих поступков социальным (моральным) нормам, но, прежде всего ощущение своей ценности как человека вообще (человеческое достоинство), как конкретной личности (личное достоинство), как представителя определенной социальной группы или общности (например, профессиональное достоинство), ценности самой этой общности [4, С. 15].

В Нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 18 декабря 1992 г. «О применении в судебной практике законодательства о защите чести, достоинства и деловой репутации физических и юридических лиц» содержится следующие определения:

Честь - это общественная оценка лица, мера его духовных и социальных качеств.

Достоинство - внутренняя самооценка лицом собственных качеств, способностей, мировоззрения, своего общественного значения. Исходя из этого, человек может понимать под достоинством все.

С понятиями чести и достоинства тесно связано понятие деловой репутации. По мнению А.А.Власова, деловая репутация — это положительная оценка деловых качеств лица, занятого в сфере предпринимательства, отраженных в общественном сознании [5, С.32].

Постановление Пленума Верховного Суда Республики Казахстан от 18 декабря 1992 г. «О применении в судебной практике законодательства о защите чести, достоинства и деловой репутации физических и юридических лиц» дает следующее определение: «деловая репутация - устойчивая положительная оценка деловых (производственных, профессиональных) достоинств лица общественным мнением.

Унижение или умаление деловой репутации может происходить независимо от истинности или неистинности распространяемых о соответствующем лице сведений.

Судебная практика исходит из того, что распространить – это значит довести до сведения третьего лица [6, С. 15].

Понятие доброго имени обобщенное, включающее честь, достоинство и деловую репутацию.

В целом, если трактовать честь как общественное мнение о положительных качествах человека, то достоинство есть положительное мнение человека о самом себе как отражение его социальной оценки. Дискредитация человека в общественном мнении и есть «унижение чести».

Основным понятием рассматриваемой группы является понятие «унижение чести и достоинства», от которого законодатель отталкивается при определении ряда других понятий. Однако это понятие в праве точно не определено. В широком смысле это дискредитация человека в общественном мнении (унижение чести) или такое воздействие на общественное мнение, которое противоречит достоинству личности как ее неотъемлемому праву независимо от общественного мнения о нем и от его самосознания (умаление достоинства). Однако операциональных критериев унижения чести и умаления достоинства не существует, это субъективные понятия; наличие и глубину «унижения чести» оценивает сам потерпевший.

Понятие «сведения» в правовой литературе, в частности в текстах законодательства, не определяется и не разъясняется. Обычно этот термин употребляется вперемешку с терминами «информация», «утверждения», «сообщения». Сведения - это любой текст, содержащий описание и оценку событий или их отдельных компонентов. Сведения могут выражаться в открытой словесной форме или в скрытой вербальной форме.

И не обязательно, как полагают некоторые, чтобы распространитель высказывал свои слова публично или сообщал их многим. Если он рассказал нечто порочащее одного человека другому, то с этого момента распространитель становится потенциальным ответчиком. Для истца, может быть, даже, если

дело будет рассмотрено и сплетня опровергнута до того, как она станет достоянием многих.

Понятие оскорбления включает три признака: а) факт унижения или умаления чести или достоинства, б) неприличная форма такого унижения, в) умышленность.

Понятие клеветы также включает три признака: а) факт унижения чести и достоинства, б) ложность распространяемых сведений, в) умышленность. При этом вводится понятие «порочащие сведения», синонимичные в данном контексте унижению чести и достоинства, но предполагающие, кроме такого унижения, определенное содержание таких сведений (нарушение законодательства или принятых обществом моральных принципов) и ложность этих сведений. Позорящие сведения также направлены на унижение чести и достоинства, но не предполагают ложности. Очевидно, что все эти понятия сохраняют неопределенность и субъективность, свойственные исходному для них понятию унижения чести и достоинства.

Понятие неприличной или непристойной формы дискредитации личности, входящее в определение оскорбления, также не имеет однозначного правового толкования. В самом общем смысле неприличная форма – обобщающее понятие по отношению к непристойной форме, последняя же связана с употреблением слов и выражений определенных семантических групп. При этом обязательным условием является отрицательная оценка того или иного лица, а не просто употребление непристойных выражений и умышленный характер этой оценки. Умышленная непристойность понимается в текстах права как цинизм. Таким образом, понятия этой группы субъективны и сами по себе, и в связи с субъективностью и неопределенностью исходного понятия унижения чести и достоинства.

Понятие морального вреда (и предполагаемых им «нравственных страданий») также является в текстах права не до конца ясным, так как эти страдания, во-первых, юридически неопределимы, во-вторых, их наступление объективно неустановимо.

Таким образом, в чисто правовом поле найти критерии допустимости или правомерности, равно как недопустимости и неправомерности, тех или иных способов или форм передачи информации оказывается абсолютно невозможно. Уяснение этого вопроса предполагает выход за пределы собственно правовой проблематики и обращение к лингвистическим, психолингвистическим, психологическим и другим научным понятиям и критериям, в особенности при решении вопроса о направленности текстов на унижение чести и достоинства и об их неприличной форме.

Итак, из вышеизложенного видно, что практически понятия чести и достоинства, в особенности «унижение чести и достоинства», нуждаются в четком правовом определении. Отсутствие четкой формулировки данных понятий является причиной для оспаривания обвинительных заключений, приговоров и других судебных решений.

1. Понятия чести и достоинства, оскорбления и ненормативности в текстах права и средств массовой информации. Авторы-составители: А.А. Леонтьев, В.Н. Базылев, Ю.А. Бельчиков, Ю.А. Сорокин. М.: Фонд защиты гласности, 1997.

2. А. М. Эрделевский «Компенсация морального вреда». М.: 1996 г.

3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. М.,1980.

4. А. Л. Анисимов. Честь, достоинство, деловая репутация: гражданско-правовая защита. М., 1994.

5. Власов А.А. Особенности судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации // Дела судебные. Выпуск 1.

6. Белявский А.В. Судебная защита чести и достоинства граждан. - М., 1966.

НОВЫЕ ПУБЛИКАЦИИ
ЖАҢА ЖАРИЯЛЫМДАР

РАДИ ЕДИНСТВА ЕВРАЗИЙСКИХ НАРОДОВ
(рецензия на монографию Е.А.Кузнецова, Ж.К.Симтикова, М.К.Сембинова «Новый этап осуществления Евразийской идеи Н.А. Назарбаева в контексте Стратегии «Казахстан – 2050»)

Сагымбай Козыбаев, доктор исторических наук,
профессор КазНУ им. Аль-Фараби

Бұл сын-пікірде мақаланың авторы, профессорлар - Е.А.Кузнецов, Ж.К.Симтиков, М.К.Сембинов жазған «Қазақстан-2050» стратегиясы аясында Н.Ә.Назарбаевтың Еуразиялық идеясының жүзеге асуының жаңа кезеңі» атты монографиясына жақсы онды пікір білдіреді. Бұл еңбектің құндылығы, әлемдік ғылым қауымдастығы мен әлемдік саясаттың ең озық ойшылдарын екі ғасырға жуық толғандырып отырған Н.Ә.Назарбаевтың идеясына жаңаша көзқарас білідіруінде.

Тірек сөздер: Еуразиялық идея, Н.Ә.Назарбаев, Мемлекеттердің Еуразиялық одағы, Кедендік Одақ, ЕурАзЭҚ, Еркін экономикалық кеңістік.

В данной рецензии автор статьи, дает положительный отзыв на новую монографию Е.А.Кузнецова, Ж.К.Симтикова, М.К.Сембинова ««Новый этап осуществления Евразийской идеи Н.А. Назарбаева в контексте Стратегии «Казахстан – 2050». Ценность этого труда состоит прежде всего в том, что авторы попытались по-новому взглянуть на проблему теоретического обоснования Н.А.Назарбаевым идеи, которая на протяжении почти двух столетий волнует лучшие умы мирового научного сообщества и мировой политики.

Ключевые слова: Евразийская идея, Н.А.Назарбаев, Евразийский союза государств (ЕАС), Таможенный Союз, ЕврАЗЭС, Свободное экономическое пространство.

In this review the author of article, gives a positive response on E. A. Kuznetsov, Zh.K.Simtikov, M.K.Sembinov's new monograph ""A new stage of implementation of the Euroasian idea of N. A. Nazarbayev in the Strategy context "Kazakhstan – 2050". The value of this work consists first of all that authors tried to look in a new way at a problem of theoretical justification of idea by N. A. Nazarbayev which throughout nearly two centuries excites the best minds of the world scientific community and world politics.

Keywords: Euroasian idea, N. A. Nazarbayev, Euroasian union of the states (EAS), Customs Union, EURASEC, Free economic space.

Двадцать лет прошло с того исторического дня, когда Президент Казахстана Нурсултан Абишевич Назарбаев 29 марта 1994 года в МГУ им. М. Ломоносова с высокой и авторитетной трибуны перед подлинной элитой российского научного сообщества, впервые предложил вниманию общественности «Проект о формировании Евразийского союза государств (ЕАС)».

Нельзя сказать, что эта идея была воспринята тогда всеми однозначно, скорее, наоборот. Евразийская интеграция, поиск путей строительства гармоничного мира на просторах Евразии стали делом жизни первого Президента Республики Казахстан. Благодаря его международному авторитету, политической воле и энергии многие идеи изложенные в лекции Н.А. Назарбаева стали основой архитектуры евразийской безопасности XXI века и были использованы странами Евразийского пространства в развитии внешней и внутренней политики. Юбилей выступления Нурсултана Назарбаева перед студентами МГУ имени Ломоносова дает нам хороший повод осмыслить накопленный опыт и по-новому взглянуть на глобальную безопасность, экономическое развитие Евразии, поговорить о новых подходах и концепциях.

Ценность инициативы Нурсултана Абишевича Назарбаева состоит в том, что он смог увидеть нечто большее, нежели его современники. Его предложение о развитии и углублении евразийской интеграции стало эффективным ответом на вызовы постсоветской действительности и имело четко выраженную стратегическую направленность. В сложнейших условиях Елбасы проявил себя и как государственный деятель мирового масштаба, и как выдающийся теоретик.

В связи с этим, представляет большой интерес только что вышедшая монография «Новый этап осуществления Евразийской идеи Н.А. Назарбаева в контексте Стратегии «Казахстан – 2050»*, подготовленная известными учеными Кузнецовым Е.А., Симтиковым Ж.К., Сембиновым М.К.

Актуальность заявленной темы диктуется неотложной потребностью в сравнительном анализе, обмене позициями и мнениями самых широких представителей научно-практической общественности в целях созидания разумной национальной политики в общем русле продуктивного межгосударственного диалога.

Ценность этого труда состоит прежде всего в том, что авторы попытались по-новому взглянуть на проблему теоретического обоснования Н.А.Назарбаевым идеи, которая на протяжении почти двух столетий волнует лучшие умы мирового научного сообщества и мировой политики. Авторы попытались глубоко проанализировать весь путь практического осуществления евразийской идеи от самого начала, когда сторонников возрождения ее было мало и их голос практически не был слышен в общем потоке политических идеи и до настоящего времени, когда идеи Н.А.Назарбаева нашли свое воплощение в Таможенном Союзе, ЕврАЗЭС и Свободном экономическом пространстве.

В книге рассмотрены проблемы становления Таможенного Союза и ЕврАЗЭС как современных интеграционных объединений, реально воплотивших теоретическую концепцию Президента Республики Казахстан. Авторы постарались предельно аргументировано обосновать практическую целесообразность и экономическую необходимость создания Таможенного Союза как первого этапа современной евразийской интеграции, проводя аналогии с этапами создания интеграционных объединений других регионов мира.

Большое внимание уделено авторами и перспективам евразийской интеграции, которая по их мнению при правильной политике лидеров государств даст коллосальный экономический эффект и позволит уже в ближайшем будущем говорить о Евразийском Таможенном союзе, как о новой политической реальности в мировом сообществе.

Монография состоит из трех разделов: «Теоретико – методологическое обоснование Евразийской идеи», «Формирование и деятельность Таможенных Союзов», «Перспективы развития Таможенного Союза». В первом разделе, авторы глубоко анализируют взгляды таких теоретиков евразийства как П.Н. Савицкий, Г.В. Флоровский, Н.С. Трубецкой, Г.В. Вернадский, С.М. Соловьев, Л.Н. Гумилев и др.

Авторы подробно рассматривают как достоверное положение Г.В. Вернадского, считающего, что государствообразующие процессы, на евразийском пространстве неизбежно должны перерасти в всеевразийское объединение стран, основанное на принципах взаимной выгоды и добровольности.

Подробно анализируя взгляды Л.Н. Гумилева, в монографии делается правильный вывод о том, что через труды Гумилева мы не только понимаем свою историю, но и формируем основу для будущих гармоничных отношений наших государств. Ведь в научных исследованиях Льва Николаевича получили глубокое историческое осмысление идеи взаимосвязанности и единения евразийских народов.

Научное наследие великого ученого свидетельствует о том, что этнокультурное разнообразие

евразийского региона и налаженное за многие века взаимопонимание – стратегическое достояние и богатство евразийских государств. И это богатство нужно всячески беречь и развивать.

Центральным звеном этого раздела и всей книги является обоснованное утверждение, что идея Н.А. Назарбаева об Евразийской интеграции является началом нового этапа Евразийства, характеризующего тем, что казахстанский Лидер соединил Евразийскую теорию с политической практикой.

Во втором разделе, впервые в отечественной литературе дан обобщающий анализ мирового опыта таможенных союзов.

Изучая предпосылки и этапы формирования таможенного союза на постсоветском пространстве в монографии много внимания уделяется договорам о создании этого объединения в 1995, 1996, 1999 гг. В монографии приводятся емкие слова Н.А. Назарбаева, что «Таможенный союз – это первая на пространстве всего СНГ действительно добровольная и равноправная форма интеграции. Она впервые в истории сближает народы наших стран на основе взаимоуважения, сохранения национальной самобытности и осознания неразрывности общего будущего».

В третьем разделе, авторы подробно останавливаются на Декларации о Евразийской экономической интеграции, согласно которой ближайшая интеграционная задача – полная реализация потенциала Таможенного союза и ЕЭП, а в дальнейшем – создание на этой основе Евразийского экономического союза, в котором будут объединены не только рынки, но и стратегические планы и перспективы развития экономики стран. Новое объединение призвано открыть дополнительные возможности для эффективной кооперации в технологической, модернизационной, инновационной сферах, в области науки и образования, не подрывая суверенитет любого государства.

В рецензируемой работе содержится обстоятельное приложение, состоящее из многочисленных документов по данной проблематике.

Монография адресована студентам, магистрантам, всем интересующимся проблемой практического осуществления судьбоносной идеи Евразийской интеграции.

*Алматы, «Ұлағат», 2014